
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

3/2025

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2025

Časopis je dostupný aj na www.vhu.sk – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

PALKO , Jakub: „ <i>Rex Stephanus opposuit se patri suo regi Bele Ungarie.</i> “ Konflikt kráľoviča Štefana s kráľom Belom IV. z roku 1262	7
KOREŠ , Daniel: Kľúč k víťazstvu – bitka západne od koryta Visly. Operačná úloha nemeckej 10. armády v prvej fáze poľskej kampane v roku 1939.....	22
KREISINGER , Pavel: Major Alois Frank: Československý spravodajský dôstojník a jeho spolupracovníci v neutrálnom Holandsku (1939 – 1940)	51
MEDVECKÝ , Matej: Prenasledovanie gen. Jozefa Marka v 60. a 70. rokoch 20. storočia	93

Dokumenty a materiály

MIKULÁŠOVÁ , Alena: „Na našich hraniciach stojí verná stráž, nečakaj Adolfku, nás sa nedočkáš“. Satirické piesne v Československu z roku 1938	115
PEJS , Oldřich: Poslanec Mušák kontra ministr Čatloš (Na okraj kritiky činnosti ministerstva národní obrany)	128
ŠUMICHRAST , Peter: Ikarovia bez krídel. Činnosť pešieho práporu Daniela Kunica v spomienkach Mikuláša Šumichrasta	140

Bibliografia	172
---------------------------	-----

Anotácie, glosy	196
------------------------------	-----

Kronika	207
----------------------	-----

INHALT

Studien

PALKO , Jakub: „ <i>Rex Stephanus opposuit se patri suo regi Bele Ungarie.</i> “ Der Konflikt zwischen dem Königssohn Stephan und König Béla IV. im Jahr 1262	7
KOREŠ , Daniel: Der Schlüssel zum Sieg – die Schlacht westlich der Weichsel. Die operative Aufgabe der deutschen 10. Armee in der ersten Phase des Polenfeldzugs 1939	22
KREISINGER , Pavel: Major Alois Frank: Tschechoslowakischer Nachrichtendienst- offizier und seine Mitarbeiter in den neutralen Niederlanden (1939 – 1940)	51
MEDVECKÝ , Matej: Die Verfolgung von General Jozef Marko in den 1960er- und 1970er-Jahren	93

Documente und Materialien

MIKULÁŠOVÁ , Alena: „An unseren Grenzen steht eine treue Wache, warte nicht, Adolfchen, du wirst uns nicht bekommen“: Satirische Lieder in der Tschechoslowakei aus dem Jahr 1938	115
PEJS , Oldřich: Abgeordneter Mušák versus Minister Čatloš (Am Rande der Kritik an der Tätigkeit des Ministeriums für nationale Verteidigung)	128
ŠUMICHRAS , Peter: Ikarusse ohne Flügel. Die Tätigkeit eines Infanteriebataillons unter dem Kommando von Daniel Kunic in den Memoiren von Mikuláš Šumichrast	140

Bibliographie	172
----------------------------	-----

Anotationen, Glossen	196
-----------------------------------	-----

Chronik	207
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

PALKO , Jakub: “Rex Stephanus opposuit se patri suo regi Bele Ungarie.”. The Conflict of Prince Stephen with King Béla IV in 1262.	7
KOREŠ , Daniel: The key to victory - the battle west of the Vistula river bend. The Operational Role of the German 10th Army in the First Phase of the Polish Campaign of 1939	22
KREISINGER , Pavel: Major Alois Frank: Czechoslovak Intelligence Officer and His Associates in Neutral Netherlands (1939–1940)	51
MEDVECKÝ , Matej: The Persecution of General Jozef Marko in the 1960s and 1970s	93

Documents and Materials

MIKULÁŠOVÁ , Alena: “ <i>A faithful guard holds firm and tight, don’t wait, little Adolf – we’re ready to fight!</i> ”: Satirical Songs in Czechoslovakia from 1938	115
PEJS , Oldřich: MP Mušák versus Minister Čatloš (On the Margins of Criticism of the Ministry of National Defence’s Activities).	128
ŠUMICHRAST , Peter: Icarus Without Wings. The Activities of Daniel Kunic’s Infantry Battalion in the Memoirs of Mikuláš Šumichrast.	140

Bibliography	172
---------------------------	-----

Anotations, Glossary	196
-----------------------------------	-----

Chronicle	207
------------------------	-----

ŠTÚDIE

„*REX STEPHANUS OPPOSUIT SE PATRI SUO REGI BELE UNGARIE.*“

KONFLIKT KRÁĽOVIČA ŠTEFANA S KRÁĽOM BELOM IV. Z ROKU 1262

JAKUB PALKO

PALKO, J.: „*Rex Stephanus opposuit se patri suo regi Bele Ungarie.*“

The Conflict of Prince Stephen with King Béla IV in 1262. *Vojenská história*, 3, 29, 2025, pp 7-21, Bratislava.

The study focuses on the conflict between King Béla IV of Hungary and his son Stephen, which occurred in 1262 and preceded the Hungarian civil war of 1264–1265/1266. Drawing on diplomatic documents and the previously overlooked second *Supplement* to Jans Enikel's *Fürstenbuch*, the study reconstructs the political and military circumstances surrounding the escalation of the conflict. Special attention is given to the question of possible military assistance from King Přemysl Ottokar II of Bohemia, as well as to the role of the Austrian knight Heinrich Prussl. The study concludes that the agreement reached in Bratislava in December 1262 was likely the result of external pressure, and although it temporarily stabilised conditions, it failed to prevent the conflict from flaring up again. The text expands knowledge of a little-researched period of Hungarian history and deepens understanding of the power structure of Árpáadian Hungary in the mid-13th century.

Keywords: 13th century, Béla IV, Prince Stephen, dynastic disputes, Bratislava agreement.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.3.1>

Úvod

Vnútropolitický vývoj Uhorského kráľovstva v šesťdesiatych rokoch 13. storočia výrazne ovplyvnili konflikty kráľa Bela IV. s jeho starším synom Štefanom, budúcim uhorským kráľom Štefanom V. (samostatne vládol v rokoch 1270 – 1272). Dve občianske vojny, ktoré zasiahli krajinu v rokoch 1262 a 1264 – 1265/1266, mali zásadný vplyv na politickú stabilitu a ďalší vývoj stredoeurópskeho kráľovstva. Vytvorili totiž podmienky pre prudký vzostup najmocnejších šľachtických rodov, ktoré sa v nasledujúcich desaťročiach stali hlavnými aktérmi rozpadu kráľovskej moci a prispeli ku vzniku feudálnej anarchie v Uhorsku. Zatiaľ čo druhý z uvedených konfliktov je v súčasnej stredoeurópskej (najmä maďarskej) historiografii už pomerne dôkladne spracovaný, udalosti spojené s rokom 1262 si stále vyžadujú hlbšiu analýzu.

Cieľom tejto štúdie je analyzovať kľúčové udalosti, ktoré sa odohrali v Uhorskom kráľovstve v roku 1262, a posúdiť ich význam v kontexte eskalácie napätia medzi kráľom Belom IV. a jeho synom Štefanom v neskoršom období. Zámerom nie je len výklad konkrétnych historických faktov, ale aj preskúmanie konfliktu z roku 1262 ako dôsledku politických rozhodnutí Bela IV. po porážke uhorského vojska v bitke pri Kressenbrunne (1260). Štúdia zasadzuje konflikt z roku 1262 do širšieho stredoeurópskeho kontextu, predovšetkým do rámca česko-uhorských vzťahov v polovici 13. storočia, pričom zohľadňuje aj svedectvá niektorých prameňov o možnej spolupráci českého panovníka Přemysla Otakara II. na týchto udalostiach. Pozornosť je

venovaná aj tzv. bratislavskej dohode z roku 1262, ktorá predstavovala pokus o politické urovanenie vzťahov medzi Belom IV. a Štefanom a ktorej uzatvorenie zohralo dôležitú úlohu pri formovaní následného vnútropolitického vývoja v Uhorsku.

Historiografia

Doterajšia historiografia neponúkla komplexné spracovanie vnútorného konfliktu medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom v rámci Uhorska. Ako už bolo naznačené, maďarskí historici venovali pozornosť predovšetkým občianskej vojne z rokov 1264 – 1265/1266, pričom udalosti z roku 1262 zostali prevažne na okraji záujmu. Komplikovaným vzťahom medzi Belom IV. a kráľovičom Štefanom v šesťdesiatych rokoch 13. storočia sa systematicky venoval Attila Zsoldos. Vo svojej monografii *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszállya az 1260-as években* na základe rozsiahleho pramenného korpusu analyzoval politické a vojenské aspekty sporu a poskytol hlboký pohľad na vnútrodynastické napätie i jeho dôsledky pre politickú štruktúru kráľovstva.¹ Najnovšie sa tejto problematike venoval Dániel Bácsatyai v štúdiu *IV. Béla és István ifjabb király belháborújának időrendje*, kde okrem novej interpretácie časti udalostí občianskej vojny z rokov 1264 – 1266 poukázal aj na niektoré problematické závery Zsoldosovej práce.²

Vzťahu Bela IV. k Štefanovi sa vo svojich syntetizujúcich prácach o uhorských a stredoeurópskych stredovekých dejinách venovali aj ďalší autori, napríklad Pál Engel,³ Gyula Kristó,⁴ Jenő Szűcs,⁵ a Vratislav Vaníček,⁶ ktorí mu vo svojich prácach vyhradili rozsiahlejšie pasáže. Významnú pozornosť tejto problematike venovali aj historici 19. storočia, predovšetkým Jonáš Záborský⁷ a František Vítázoslav Sasínek.⁸

Malý záujem historiografie o konflikt Bela IV. a kráľoviča Štefana z roku 1262 pramení predovšetkým z minimálnej vzorky zachovaných pramenných textov. Napriek tomu však vyššie uvedení autori niektoré pramene zohľadnili len minimálne, prípadne vôbec. Listinné dokumenty k danej téme sú prístupné najmä prostredníctvom starších uhorských diplomatárov, hlavne z dielne Györgya Fejéra⁹ a Gusztáva Wenzela.¹⁰ Napriek obmedzenému počtu prameňov priamo súvisiacich s konfliktom z roku 1262 majú zachované listiny

¹ ZSOLDOS, Attila. *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszállya az 1260-as években*. Budapest : História, 2007. 172 s.

² BÁCSATYAI, Dániel. *IV. Béla és István ifjabb király belháborújának időrendje*. In: *Századok*, 2020, roč. 154, č. 5, s. 1 047 – 1 082.

³ ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen : A History of Medieval Hungary, 895 – 1526*. London – New York : I. B. Tauris Publishers, 2001. 452 s.

⁴ KRISTÓ, Gyula. *Die Arpadendynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301*. Budapest : Corvina, 1993. 310 s.

⁵ SZÜCS, Jenő. *Az utolsó Árpádok*. Budapest : Osiris Kiadó Kft., 2002. 516 s.

⁶ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země Koruny české III. 1250 – 1310*. Praha : Paseka, 2002. 757 s.

⁷ ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových*. Bratislava : Slovart, 2012. 736 s.

⁸ SASINEK, František Vítázoslav. *Dejiny kráľovstva uhorského I*. Martin : Kníhtlačiarstvo-účastinársky spolok, 1870. 408 s.

⁹ FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I – XI (CDH)*. Budae : Typis typogr. Regiae Universitatis Vngaricae, 1829 – 1844.

¹⁰ WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I – XII (CDH)*. Budapest : Eggenberger Ferdinand M. Akadémiai Könyvtárusnál, 1860 – 1874.

zásadný význam, pretože dotvárajú širší politický a medzinárodný kontext a umožňujú sledovať nepriame kroky Bela IV. a Štefana pred vypuknutím sporu i po ňom.

Autori naračných prameňov venovali konfliktu len minimálnu pozornosť. Výnimku predstavujú dva rakúske texty. V *Annales Sancrucenses II* sa zachoval iba stručný záznam o nezhodách medzi Belom IV. a kráľovičom Štefanom.¹¹ Významnejším prameňom je druhý *Dodatok k Fürstenbuch* rakúskeho kronikára Jansena Enikela, ktorého autor však nie je známy. Tento text je osobitne dôležitý, pretože ako jediný naračný prameň hlbšie reflektuje napätý vzťah medzi Belom IV., jeho manželkou Máriou Laskarisovou a ich synom Štefanom v prvej polovici šesťdesiatych rokov 13. storočia. Ide o nemecky písanú veršovanú kroniku, ktorá sa sústreďuje najmä na pôsobenie rakúskeho rytiera Henricha Prussla v službách uhorskej kráľovnej Márie Laskarisovej, Štefanovej matky.¹² Uhorské naračné pramene tieto udalosti vôbec nezaznamenávajú.

Príčiny napätého vzťahu medzi Belom IV. a jeho starším synom treba hľadať v širšom vývoji geopolitickej situácie v strednej Európe. V polovici 13. storočia sa v tomto priestore odohralo viacero udalostí, ktoré zásadne ovplyvnili smerovanie politiky stredoeurópskych monarchií vrátane Uhorska. Kľúčovým momentom bola smrť rakúskeho a štajerského vojvodu Fridricha II. Bojovného (*der Streitbare*), ktorý padol v boji proti Uhrom v bitke na rieke Litava v lete 1246. Jeho smrťou vymrela po meči dynastia Babenbergovcov, ktorá vládla v rakúskych krajinách už niekoľko storočí.¹³

Smrťou Fridricha II. Babenberského sa začalo viac než tridsať rokov trvajúce súperenie stredoeurópskych panovníckych rodov o babenberské dedičstvo (1246 – 1278).¹⁴ Nestabilitu v babenberských krajinách ďalej prehĺbila aj smrť jedného z najvplyvnejších cirkevných hodnostárov regiónu – salzburského arcibiskupa Eberharda II. z Regensburgu. Ten zomrel začiatkom decembra toho istého roku po takmer päťdesiatročnom pôsobení vo funkcii.¹⁵

¹¹ WATTENBACH, Wilhelm (ed.). *Continuatio Sancrucensis II* In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX (MGH SS)*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 637 – 646.

¹² STRAUCH, Philipp (ed.). Jansen Enikels Werke. *Weltchronik. Fürstenbuch. Anhang I – II*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken III (MGH Dt. Chron.)*. Hannover und Leipzig : Hahnsche Buchhandlung, 1900. 819 s.

¹³ K tomu napríklad: DIENST, Heide. *Die Schlacht an der Leitha 1246*. Wien : Österreichische Bundesverlag, 1986. 36 s.; ROHÁČ, Peter. Fridrich II. Babenberský a jeho boje s Uhorským a českým kráľovstvom 1230 – 1246. In: *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 3, s. 18 – 24.

¹⁴ Celkovo vývoj konfliktu pozri: MIKA, Norbert. *Walka o spadek po Babenbergach 1246 – 1278*. Racibórz : WAW, 2008. 136 s. Aktivitám Štefana V. počas vojny o babenberské dedičstvo sa venovala HERUCOVÁ, Angelika. Vojna o babenberské dedičstvo a Štefan V. In: *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 1, s. 3 – 24. Napriek existencii vedeckej monografie je potrebné spomenúť obsiahlejšie spracovanie celého priebehu vojny o babenberské dedičstvo v niekoľkých štúdiách Petra Roháča publikovaných v časopise *Vojenská história* za posledných desať rokov: ROHÁČ, Peter. Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna. In: *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 18 – 42; ROHÁČ, Peter. II. česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1260 a bitka pri Kressenbrunne. In: *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 2, s. 23 – 44; ROHÁČ, Peter. III. česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1270 – 1271. In: *Vojenská história*, 2016, roč. 19, č. 4, s. 6 – 33; ROHÁČ, Peter. Česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1273 (IV.). In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 8 – 36 a ROHÁČ, Peter. Bitka na Moravskom poli 1278. In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 3, s. 7 – 32.

¹⁵ DOPSCH, Heinz – BRUNNER, Karl – WELTIN, Maximilian. *Österreichische Geschichte 1122 – 1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien : Ueberreuter, 2003, s. 369. Z prameňov napríklad: „des jâres ouch begraben wart / von Salzpurg bischof Eberhart“. HOLDER-EGGER, Oswald (ed.). *Catalogi archiepiscoporum Salisburgensium*. In: *MGH SS XIII*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1881, s. 354.

Len o štyri roky neskôr zomrel aj rímsko-nemecký cisár Fridrich II. Štaufský, čím sa ešte viac narušila stabilita v celom regióne. Jeho smrťou sa začalo vyše dvadsaťročné obdobie ríšskeho interregna. Počas neho bola panovnícka moc v Ríši výrazne oslabená, čo posilnilo politickú fragmentáciu a rivalitu medzi stredoeurópskymi dynastiami.¹⁶

Prvá fáza zápasu o babenberské dedičstvo sa skončila uzavretím mierovej zmluvy v Budíne začiatkom apríla 1254. Na jej základe získal uhorský kráľ Belo IV. správu nad väčšinou Štajerského vojvodstva, zatiaľ čo českému kráľovi Přemyslovi Otakarovi II. pripadlo Rakúske vojvodstvo a dva výbežky štajerského územia pripojené k Rakúsku – Pittensko s Viedenským Novým Mestom a Travenko s mestami Enns a Steyr.¹⁷ Hrad Steyer prešiel do rúk Přemysla Otakara II. už koncom septembra 1252 v dôsledku diplomatických rokovaní s viacerými štajerskými ministeriálmi, medzi ktorými zohral kľúčovú úlohu Dietmar zo Steyeru.¹⁸

Belo IV. zveril správu Štajerského vojvodstva Štefanovi I. z rodu Gutkeled,¹⁹ ktorý sa však na svojich pozíciách udržal len do prelomu rokov 1257 – 1258, keď proti jeho administratíve vypuklo otvorené povstanie štajerskej šľachty.²⁰ Práve v tomto období vyslal kráľ Belo IV. do rozvráteného Štajerska svojho staršieho syna a dediča, vtedy len 18-ročného sedmohradského vojvodu Štefana. Jeho hlavnou úlohou bolo potlačiť povstania štajerskej šľachty a ministeriality a stabilizovať celkovo nepriaznivú politickú situáciu v nedávno pripojenom vojvodstve, čo sa mu zakrátko aj podarilo. Za svoje sídlo si zvolil Ptuj, ktorý predtým ovládal vzbúrený štajerský maršal Fridrich V. Po nástupe do funkcie pristúpil k zásadnej reorganizácii správy vojvodstva: úplne nahradil administratívny aparát vybudovaný kapitánom Štefanom Gutkeledom a kľúčové pozície obsadil najmä vernými

¹⁶ K ríšskemu interregnu napríklad: KAUFHOLD, Martin. *Deutsches Interregnum und europäische Politik. Konfliktlösungen und Entscheidungsstrukturen 1230 – 1280*. Hannover : Hahn, 2000. 485 s.; KEMPF, Johannes. *Geschichte des Deutschen Reiches während des großen Interregnums 1245 – 1273*. Würzburg : A. Stuber's Verlagsbuchhandlung, 1893. 292 s.

¹⁷ Originál listiny mierovej zmluvy: Státní oblastní archiv v Třeboni, f. Historica Třeboň, sign. 2; kópia v Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (*MNL OL*), sign. Diplomatikai fényképgyűjtemény (*DF*) 289 199; Z edícií napríklad: ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sása (eds.). *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae V/I (CDB)*. Pragae : Sumptibus Academiae scientiarum Bohemoslovacae, 1974, s. 59 – 60, č. 21. V regeste: BÖHMER, Johann Friedrich (ed.). *Regesta Imperii V/2. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV, Friedrich II, Heinrich (VII), Conrad IV, Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard. 1198 – 1272 (RI)*. Innsbruck : Verlag des Wagnerischen Universitäts-Buchhandlung, 1882, č. 11 678, s. 1 721. K tomu: ROHÁČ, *Boj o babenberské dedičstvo*, s. 39 – 41; VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 51.

¹⁸ CDB IV/1 , č. 444, s. 572; ANTONÍN, Robert. Přemysl Otakar II. a zisk zemí babenberského dědičství. In: JAN, Libor – KACETL, Jiří (eds.). *Pocta králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II.* Brno – Znojmo : Maticе moravská, 2010, s. 61.

¹⁹ Prvýkrát sa v hodnoverných diplomatických prameňoch Štefanovo meno objavuje v prvej polovici septembra 1254: Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden 1129 – 1600, sign. ReinOCist-A-III/24. Z mnohých kronikárov udalosť spomína napríklad Otacher: „in was ze houbtman gegeben, / von Agrim herzog Stephan. / der was sô hôchvertic ein man, / daz er den liuten was ze schwære. / er enruochte, wer der herre wære, / gegen deme r sich übersprach.“ SEEMÜLLER, Joseph (ed.). Ottokars Österreichische Rheimchronik. In: *MGH. Dt. Chron. V/I*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1890, s. 31, v. 2 350 – 2 355. Podrobne napríklad: BRADÁCS, Gábor. Gutkeled nembeli István szlavón bán és István ifjabb király harcai a salzburgi érsekségért vívott háborúban (1250 – 1259). In: PÓSÁN, László – VESZPRÉMY, László (eds.). *Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6. – 16. század)*. Budapest : Zrínyi Kiadó, 2016, s. 178 – 179.

²⁰ Annales sancti Rudberti Salisburgenses. In: *MGH SS IX*, s. 794. Z literatúry najnovšie: PALKO, Jakub. Majetkové spory štajerských kláštorov v čase uhorskej správy (1254 – 1260). In: *Historický časopis*, 2021, roč. 69, č. 1, s. 14 – 16; HERUCOVÁ, *Vojna o babenberské dedičstvo*, s. 8, 13.

prívržencami nového vedenia z radov uhorskej šľachty.²¹ Od svojho otca Štefan zároveň dostal aj titul štajerského vojvodu (*dux Styrie*), ktorý dovtedy nepravidelne užíval práve Belo IV. Vláda vojvodu Štefana sa však ukázala ako krátkodobá. Vypukla totiž ďalšia fáza zápasu o babenberské dedičstvo. Po porážke uhorského vojska v bitke pri Kressenbrunne (tzv. prvej bitke na Moravskom poli) v júli 1260 a uzatvorení viedenskej mierovej zmluvy v marci nasledujúceho roku bol kráľ Belo IV. nútený definitívne odstúpiť Štajersko českému panovníkovi Přemyslovi Otakarovi II.²²

Po porážke pri Kressenbrunne a následnom odstúpení Štajerska Přemyslovi Otakarovi II. prišiel Štefan o titul štajerského vojvodu, čo predstavovalo významný zásah do jeho politického postavenia. Tento moment možno považovať za jeden z kľúčových faktorov postupného vyostrovania vzťahu s otcom, kráľom Belom IV. Hoci sa Belo nárokov na Štajersko definitívne vzdal už v marci 1261, Štefan to odmietol akceptovať a svoj postoj zmenil až po tretej česko-uhorskej vojne, keď roku 1271 podpísal tzv. bratislavskú mierovú zmluvu.²³

Ešte pred svojim krátkym pôsobením v Štajersku bol kráľovič Štefan nositeľom viacerých významných titulov v rámci Uhorského kráľovstva, hoci spočiatku mali prevažne formálny charakter. Najneskôr začiatkom roka 1246 bol formálne korunovaný za spoluvládcu, čím bol symbolicky začlenený do správy krajiny po vzore svojho otca Bela IV., ktorý bol rovnako korunovaný ešte za života Ondreja II. V rovnakom období získal aj titul chorvátsko-slavónskeho vojvodu (*dux totius Sclavoniae*), ktorý tradične prináležal následníkovi trónu, no vzhľadom na jeho nízky vek s touto funkciou nebol spojený reálny výkon správy.²⁴ Skutočné postavenie v rámci uhorskej administratívy získal Štefan až v roku 1257. Vtedy ho otec vyslal do Sedmohradska, kde začal pôsobiť ako vojvoda (*dux Transsilvanus*), čím sa reálne zapojil do výkonu moci vo východných častiach kráľovstva.²⁵

Uzatvorenie viedenskej mierovej zmluvy v marci 1261 zásadne ovplyvnilo ďalšie smerovanie zahraničnej politiky Bela IV., ktorý nadviazal užšie vzťahy s českým kráľom Přemyslom Otakarom II.²⁶ Zblíženie oboch dvorov bolo upevnené sériou dohôd, predovšetkým však dvoma významnými dynastickými sobášmi. Ešte koncom roka 1261 sa Přemysl Otakar II. oženil s Belovou vnučkou Kunigundou, dcérou Anny Mačvianskej a Rastislava Černigovského.²⁷ Druhý sobáš nasledoval v roku 1264, keď sa Belov mladší

²¹ Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/41; PALKO, *Majetkové spory štajerských*, s. 16 – 17.

²² ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 110 – 117; HOENSCH, Jörg Konrad. *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*. Graz – Wien – Köln : Verlag Styria, 1989, s. 113 – 120; KLIMA, Hermann. *Die Schlacht bei Groissenbrunn anno 1260 – Entscheidung am Marchfeld*. Wien : LIT Verlag, 2010. 49 s.; ROHÁČ, II. *česko-uhorská vojna*, s. 29 – 40.

²³ Edičné spracovania mierovej zmluvy pozri napríklad: *CDH V/1*, s. 124 – 126; *CDAC III*, s. 247 – 255, č. 152; *CDB V/2*, s. 247 – 260, č. 636 a 637.

²⁴ Kráľ Belo IV. spomína Štefanovu korunováciu v donačnej listine pre kráľovského pohánika Maurícia z rodu Pokovcov, ktorou mu medzi rokmi 1242 – 1246 daroval aj Filakovský hrad s okolitými majetkami v severnom Uhorsku. MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II (CDSI)*. Bratislavae : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovacae, 1987, č. 217, s. 149.

²⁵ ZSOLDOS, Attila. István ifjabb király és Erdély (Adatok az 1264-1265. évi belháború kezdetének meghatározásához). In: *Erdélyi Múzeum*, 2005, roč. 65, č. 3 – 4, s. 18.

²⁶ MARSINA, Richard. Přemysl Otakar II. a Uhorsko. In: *Folia historica Bohemica*, 1979, roč. 1, č. 1, s. 44 – 45.

²⁷ HOENSCH, *Přemysl Otakar II.*, s. 122 – 129; VANÍČEK, *Velké dějiny zemí*, s. 89 – 90; ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 118.

syn Belo oženil s Kunigundou Askánskou, dcérou brandenburského markgrófa Ota III., spojenca Přemyslovcov.²⁸ S týmto posunom k pročeskej orientácii uhorskej zahraničnej politiky sa však nedokázal stotožniť kráľovič Štefan, ktorý po strate Štajerska opäť pôsobil ako sedmohradský vojvoda a jeho konflikt s otcom sa čoraz viac prehľboval.²⁹

Je problematické presne určiť, kedy sa vzťahy medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom zhoršili natoľko, že vyústili do otvoreného konfliktu. Medzi možné signály napätia možno zaradiť aj udalosti z roku 1261, keď sa obaja zúčastnili vojenskej výpravy proti Bulharom. *Uhorská kronikárska skladba 14. storočia*³⁰ sa síce zmieňuje o Štefanovom víťazstve pri Vidine, no účasť Bela IV. nespomína vôbec. Jeho prítomnosť v bojoch však potvrdzuje donačná listina Bela IV. z roku 1262, v ktorej udelil majetky Mersovi, synovi Benedikta, a jeho bratom „za oddane nám preukázanú službu tak v Bulharsku, ako aj na našich ďalších výpravách.“³¹ Na základe dostupných prameňov však nemožno vyvodzovať závery o Štefanovej samostatnosti či osobitnej iniciatíve.³²

Na postupné zhoršovanie vzťahu medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom ďalej poukazuje zmienka o Petrovi Čákoví, významnom podporovateľovi kráľoviča Štefana, ktorého prítomnosť v jeho službách je doložená už v roku 1262. Jonáš Záborský vo svojom spracovaní uhorských dejín interpretuje informácie z listiny vydanej Ladislavom IV. Kumánskym v roku 1274 tak, že Peter Čák a jeho brat Matúš (II.) už v roku 1262 vraj aktívne podnecovali konflikt medzi Belom a Štefanom. Spolu s kaločským arcibiskupom Smaragdcom údajne šíрили reči, že Belo IV. zamýšľa svojho syna „zbaviť práva prvorodenstva.“³³ Hoci citovaná listina túto formuláciu skutočne obsahuje, nevzťahuje ju na Čákovcov, ani na Smaragda a nijakým spôsobom ich s týmto naratívom nespája. Navyše, opísané okolnosti sa viažu až k roku 1264, keď medzi Belom a Štefanom už prebiehal otvorený vojenský konflikt, a nie k roku 1262, ako sa mylne domnieval Záborský.³⁴

Presné chronologické vymedzenie konfliktu medzi kráľom Belom IV. a Štefanom v roku 1262 predstavuje vážny problém, primárne z dôvodu veľmi malého počtu zachovaných prameňov. Vzhľadom na absenciu priameho svedectva o začiatku vojny je súčasná historiografia odkázaná na analýzu nepriamych indícií. Na ich základe sa v odborných prácach s opatrnosťou predpokladá, že k otvorenému ozbrojenému stretu mohlo dôjsť až v priebehu jesene 1262. Táto hypotéza nachádza oporu aj v časovom rámci mierovej dohody uzavretej v Bratislave začiatkom decembra toho istého roku, ktorá bola formulovaná ako bezprostredná reakcia na ukončenie krátkodobej, no zrejme vyhrotenej konfrontácie.³⁵

²⁸ PALKO, Jakub. *Kráľovič Belo (1249 – 1269): Dux totius Sclavoniae, Dalmaciae et Croaciae*. Bratislava: Slovenské dejiny, 2022, s. 68 – 85. Porovnaj: HOMZA, Martin. Niekoľko poznámok o vladárskej sebareprezentácii Bela IV. na pozadí konfliktu o babenberské dedičstvo. In: BENKOVÁ, Eva – PŮČÍK, Marek (eds.). *INGENII LAUS. Zborník štúdií venovaný jubilujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkoví, CSc.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 111 – 126.

²⁹ MARSINA, Přemysl Otakar II., s. 45 – 46. K rozsahu Štefanovej moci v Sedmohradsku po roku 1261: ZSOLDOS, *Családi ügy*, s. 22 – 23.

³⁰ DOMANOVŠZKY, Alexander (ed.). *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. In: *Scriptores rerum Hungaricarum I*. Budapestini: Typis Regiae Universitatis Budae, 1937, s. 470 – 471.

³¹ *CDH IV/3*, s. 60 – 61.

³² FINE van ANTWERP, John. *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Michigan: University of Michigan Press, 1994, s. 174.

³³ *CDH V/2*, s. 95 – 99.

³⁴ ZÁBORSKÝ, *Dejiny kráľovstva uhorského*, s. 415.

³⁵ ZSOLDOS, *Családi ügy*, s. 18 – 21.

Jedným z mála zachovaných prameňov, ktorý môže aspoň okrajovo osvetliť priebeh konfliktu medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom v roku 1262, je list uhorskej kráľovnej Márie Laskarisovej adresovaný františkánskej kapitule v Budíne, datovaný do toho istého roku (1262). Tento dokument sprostredkované zachytáva dramatickú epizódu z priebehu napätia medzi Belom IV. a Štefanom. List poskytuje kľúčové, hoci opatrne formulované svedectvo o tom, že konflikt eskaloval až do bodu, keď proti sebe stáli vojská kráľa Bela IV. a jeho syna Štefana pripravené zviať rozhodujúcu bitku, a teda, že konfrontácia mala veľmi reálne kontúry ozbrojeného stretu. Kráľovná píše, že k situácii došlo „na základe nahovárania zradných poddaných“ (*per suggestionem perfidorum subditorum*), čím sa evidentne snaží aspoň čiastočne preniesť zodpovednosť za vyhrotenie konfliktu z osoby samotného Štefana. Vinu nepriamo pripisuje anonymnej skupine vnútorných nepriateľov kráľovskej moci, čím pravdepodobne naráža na Štefanových prívržencov z radov šľachty.³⁶ Autenticita samotného listu je však otázna. Udalosti, ktoré opisuje, priamo nezachytil žiadny ďalší hodnoverný prameň diplomatického charakteru. Samotný naratív listu je koncipovaný ako vízia alebo sen kráľovnej Márie, v ktorom sa jej zjavil už zosnulý biskup Ján spolu s ďalším členom rádu, priorom Gerardom. Títo dvaja svätci jej symbolicky „vracajú“ syna po jej modlitbách a prosbách. Bezprostredne po prebudení sa k nej údajne dostala správa od samotného kráľa Bela IV., že „kráľ Štefan sa úplne podrobil svojmu otcovi a je pripravený vykonať všetko, čo mu prikáže.“³⁷

Druhý *Dodatok* k *Fürstenbuch* od viedenského kronikára Jansena Enikela predstavuje jedinečné a doposiaľ v stredoeurópskej historiografii takmer úplne opomenuté svedectvo o konflikte medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom. Hoci autor samotného *Dodatku* nie je známy, text tematicky i štýlovo nadväzuje na Enikelovu veršovanú kronikársku produkciu, ktorá patrí k najvýznamnejším literárno-historickým dielam rakúskeho pôvodu z 13. storočia. Jansen Enikel, príslušník viedenskej šľachtickej rodiny Hannsen a kanonik tamojšej kapituly, je autorom rozsiahlych nemecky písaných rýmovaných kroník *Weltchronik* a *Fürstenbuch*, ktoré zachytávajú dejiny od počiatku nášho letopočtu až po úmrtie posledného babenberského vojvodu Fridricha II. v roku 1246, respektíve cisára Fridricha II. Štaufského v roku 1250.

Dodatok, hoci vznikol neskôr a zrejme z pera odlišného autora, predstavuje osobitý naračný prameň, ktorý ako jediný zo zachovaných veršovaných textov explicitne reflektuje mocenské napätie medzi Belom IV. a Štefanom už v prvej polovici šesťdesiatych rokov 13. storočia. Výpoveď tohto textu je o to cennejšia, že ponúka pohľad zo strany rakúskeho prostredia, pričom osobitný dôraz kladie na postavu Henricha Prussla, rakúskeho rytiera v službách Štefanovej matky, uhorskej kráľovnej Márie.³⁸

Celý *Dodatok* sa sústreďuje výlučne na dejiny Uhorského kráľovstva a možno ho rozdeliť na tri tematicky samostatné, no chronologicky nadväzujúce časti: prvá kapitola sa venuje vražde Gertrúdy z Andechs-Meranu, manželky Ondreja II. (1213), druhá zachytáva konflikt medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom v roku 1262 a tretia prináša výpoveď o následnej

³⁶ „[...] quod quum perfidorum subditorum suasionem inter dilectissimum mihi Belam, regem Hungariae, dominumque meum ex una parte et carissimum filium nostrum, regem Stephanum ex alia, magna fuisset coorta discordia, ita ut ad manus conserendas dispositi ex utraque parte exercitus iam essent e regione constituti, [...]“ *CDH IV/3*, s. 68.

³⁷ „[...] Die illucescente, pervenit ad me cursor, cum litteris regis Hungariae, domini mei, quibus significabat, regem Stephanum, filium meum, se omnino patri dedidisse, paratum efficere, quidquid illi collibisset. [...]“ *CDH IV/3*, s. 69.

³⁸ K životu a dielu kronikára pozri: HAIDER, Siegfried. Jans Enikel. In: *Deutsche Biographie*. Online. Dostupné na: <<https://www.deutsche-biographie.de/sfz36967.html#ndbcontent>> [cit. 04. 05. 2025].

občianskej vojne z rokov 1264 – 1265. Z hľadiska skúmanej problematiky je kľúčová práve druhá časť *Dodatku*, reflektujúca počiatočnú fázu eskalácie napätia medzi otcom a synom.³⁹

Pôvod informácií, z ktorých autor *Dodatku* čerpal pri opise uhorských udalostí, nie je známy. Sám sa síce odvoláva na to, že informácie „*čítal v knihe*“ (*als ich an dem buoch las*),⁴⁰ avšak bez konkrétnejšieho určenia zdroja ostáva ním použitá pramenná báza neidentifikovaná. Určité paralely možno nájsť v ďalších rakúskych naračných textoch, predovšetkým v dielach vzniknutých v monastickom prostredí, ktoré do istej miery potvrdzujú niektoré motívy zachytené v *Dodatku*.⁴¹ Týka sa to predovšetkým postavy Henricha Prussla, ktorého účasť v konfliktoch prvej polovice šesťdesiatych rokov 13. storočia je doložená aj v iných prameňoch. Prusslo v roku 1264 dokonca vystupuje ako jeden z vojenských veliteľov pôsobiach v službách Bela IV. počas bitky pri Isaszegu, ešte predtým zastával pozíciu budínskeho richtára. Tieto fakty predstavujú nepriamu, no významnú koreláciu medzi textom *Dodatku* a inými dobovými prameňmi.⁴²

Už úvodné verše *Dodatku* naznačujú, že jeho autor disponoval mimoriadne dobrou znalosťou uhorských politických reálií. Kráľovič Štefan je v nich totiž explicitne označený titulom *künic* (kráľ), čím jeho osobu autor neinterpretuje len ako kráľovho syna, ale ako formálneho spoluvládcu kráľa Bela IV., presne v súlade s titulom *iunior rex*, ktorý Štefan používal po uzavretí mierovej dohody z roku 1262.⁴³ Následne autor hodnotí Štefanovu osobu a opisuje celkovú politickú situáciu. Kráľovná Mária je tu zobrazená ako emocionálne angažovaná matka, ktorá pociťuje hanbu za činy svojho syna. Z hľadiska štylizácie ide o posilnenie naratívu o „neposlušnom synovi“ a zdôraznenie, že konflikt mal nielen politický, ale aj rodinný rozmer. Rozprávanie zároveň poukazuje na rozsah konfliktu, ktorý sa mal odohrávať „*naprieč celým Uhorskom*“ (*vil gar in Unger lant*).⁴⁴

Za jednu z kľúčových pasáží *Dodatku* možno považovať zmienku o vojenskej podpore, ktorú údajne český kráľ Přemysl Otakar II. poskytol Belovi IV. v období eskalujúceho napätia so Štefanom. Podľa textu reagoval český panovník na Belovu žiadosť tým, že do Uhorska vyslal približne dvesto rytierov, ktorých sprevádzal aj početne nešpecifikovaný pomocný kontingent „panošov“ vyzbrojených štítmí a kopijami.⁴⁵ Vzhľadom na naračný charakter prameňa a jeho výrazne epickú štylizáciu nemožno vylúčiť istú mieru zveličenia, no samotná zmienka dobre zapadá do kontextu politického zblíženia medzi arpádovským a přemyslovským dvorom v prvej polovici šesťdesiatych rokov 13. storočia.⁴⁶

³⁹ Význam kroniky pre uhorské dejiny pozri: KUZMÍK, Jozef (ed.). *Slovník starovekých a stredovekých autorov prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi*. Martin: Matica slovenská, 1983, č. 205, s. 285.

⁴⁰ STRAUCH (ed.), *Jansen Enikels Werke*, s. 593, v. 1 284.

⁴¹ So správou zachytenou v druhom dodatku korešponduje aj informácia obsiahnutá vo Viedenských a Klosterneuburských análoch, ktoré sa zhodujú v tvrdení, že Henricha Prussla po zajatí pri Isaszegu v roku 1264 vlastnoručne popravil kráľovič Štefan (*per manum Stephani regis Ungarie*). WATTENBACH, Wilhelm (ed.). *Continuatio Vindobonensis*. In: *MGH SS IX*, s. 703; WATTENBACH, Wilhelm (ed.). *Continuatio Claustro-neoburgensis VI*. In: *MGH SS IX*, s. 743.

⁴² ZSOLDOS, *Családi ügy*, s. 71.

⁴³ „*Dar nâch regnieren began / ein künic hiez Steffan, / des künigs Bele sun genant.*“ STRAUCH (ed.), *Jansen Enikels Werke*, s. 593, v. 1 289 – 1291.

⁴⁴ „*sîn muoter in vil dick schant, / wenn er hêt sich gesetzt / wider sînn vater und in geletzt / vil gar in Unger lant; / des gewan er michel schant.*“ Tamže, s. 593, v. 1 292 – 1296.

⁴⁵ „*daz er im helfer sant / ze tal in Ungerlant. / dô sent der künic von Bêheim / liut dem künig von Ungern heim, / zwei hundert ritter oder mêr; / knappen mit schiltun und mit sper; / der kâmen im dô ein michel teil.*“ Tamže, s. 593, v. 1 301 – 1307.

⁴⁶ MARSINA, *Přemysl Otakar II.*, s. 45 – 46.

Významným doplnením tejto epizódy je vzápätí uvedené svedectvo o už viackrát spomínanej osobe Henricha Prussla, ktorému autor prisudzuje vedúcu úlohu v rámci vyslaného oddielu. Zároveň ide o prvú zmienku o jeho aktivite v prospech staršieho uhorského kráľovského páru. Přemysl Otakar II. mal Henrichovi preukázať česť (*dem Priuzlîn gap er daz heil*) tým, že práve jeho poveril velením nad celým jazdeckým kontingentom. Prusslo tak vystupuje ako hlavný veliteľ (kapitán) českých rytierov a pomocných kontingentov prítomných v Uhorsku (*er solt dâ sîn ir houbtman*), čo autor prezentuje ako všeobecne známy fakt (*für wâr ich daz gehoert hân*). Jeho pozitívne vykreslenie zapadá do dobového rytierskeho ideálu a zároveň posilňuje dojem, že česká vojenská podpora pre Bela IV. nebola len symbolickým gestom, ale reálne organizovanou silou pod vedením dôveryhodnej osoby spojenej s kráľovským dvorom.⁴⁷

Po opise príchodu českého vojenského oddielu a vymenovaní Henricha Prussla ako jeho veliteľa sa pozornosť v texte obracia späť ku kráľovičovi Štefanovi, ktorý sa, podľa výpovede autora, v dôsledku vzniknutej vojenskej situácie rozhodol ustúpiť. Keď kráľ „Štefan uvidel tol'kých udatných mužov“ (*ersach sô manigen biderman*), jeho radcovia mu odporučili, aby sa „na mieste zmieril so svojim otcom“ (*daz er sich mit dem vater sîn / liez berihten an der stat*). Autor uzatvára epizódu slovami: „a tak medzi nimi dvomi došlo k zmiereniu“ (*daz geschach von in beiden drât*). Táto scéna síce pôsobí dramaticky a má očividne literárne štylizované črty, no jej význam nemožno podceňovať. Autor ňou naznačuje, že rozhodnutie o zmiernení prišlo bezprostredne po vojenskej mobilizácii a že zmiernenie Štefanovho postoja bolo priamym dôsledkom nátlaku či minimálne hrozby silnejšieho zásahu zvonka. Ak prijme ako pravdepodobnú interpretáciu, že české vojsko bolo do Uhorska skutočne vyslané na žiadosť Bela IV., práve táto vojenská pomoc mohla vytvoriť rovnováhu síl, ktorá napokon viedla k uzavretiu mieru v decembri 1262 v Bratislave. Spomínané zmierenie teda zrejme nebolo výsledkom dlhého diplomatického vyjednávania, ale skôr pragmatickou reakciou na zmenu pomerov priamo na mieste, kde sa stretli znepriatelené strany a ich vojská.⁴⁸

Text kroniky teda predstavuje jedinečný prameň k udalostiam odohrávajúcim sa v Uhorsku roku 1262, najmä k vypuknutiu konfliktu medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom, o ktorom iné dobové texty mlčia alebo sa ho dotýkajú len okrajovo. V epicky štylizovanej podobe autor zachytil okolnosti vojenskej intervencie českého kráľa Přemysla Otakara II. v prospech Bela IV., vrátane vyslania rytierskeho oddielu vedeného Henrichom Prusslom, pričom z kontextu je zrejmy možný vplyv tejto pomoci na Štefanovo rozhodnutie uzavrieť mier s otcom. Hoci ide o text literárneho charakteru, informácie, ktoré prináša, korešpondujú s inými prameňmi – najmä so správami rakúskych naračných prameňov monastickej proveniencie o Prusslovej smrti a spomenutým listom kráľovnej Márie, ktorý potvrdzuje vojenskú konfrontáciu oboch strán. Vzhľadom na nízku mieru zachovania priameho diplomatického materiálu k udalostiam roku 1262 tak text významne dopĺňa poznanie o podobe a vývoji konfliktu a predstavuje cenné svedectvo o vnímaní vnútropolitických udalostí v Uhorsku v rakúskom prostredí.

Informácie o sprostredkovaní zmierenia medzi znepriatelenými stranami nachádzajú oporu v texte bratislavskej dohody z decembra 1262, v ktorej Štefan vymenúva zásluhy jednotlivých uhorských hodnostárov z oboch strán. Dohoda mala byť sprostredkovaná „prostredníctvom ctihodných otcov, Filipa, z Božej milosti ostrihonského arcibiskupa, dvorského kancelára nášho najmilovanejšieho otca; a Smaragda, kaločského arcibiskupa, nášho dvorského kancelára; vacovského biskupa Filipa, dvorského kancelára našej milovanej manželky;

⁴⁷ Celú pasáž pozri: STRAUCH (ed.), *Jansen Enikels Werke*, s. 593, v. 1 308 – 1 312.

⁴⁸ Tamže, s. 593, v. 1 313 – 1 318.

varadínskeho prepošta Jána, sriemskeho elekta; magistra vicecancellára nášho dvora Štefana, sibinského prepošta; so súhlasom, priaznivým rozhodnutím, vôľou a schválením všetkých našich barónov a šľachticov, ako aj po porade a so súhlasom kumánskych kniežat.“⁴⁹ Skutočnosť, že text bratislavskej dohody menovite uvádza sprostredkovateľov z oboch znepriatelených strán, posilňuje dôveryhodnosť verzie neznámeho rakúskeho kronikára v tom zmysle, že nešlo o jednostranné podriadenie jednej strany druhej, ale o výsledok vzájomnej dohody. Verše, v ktorých Štefan na odporúčanie radcov súhlasí so zmierením (*daz er sich mit dem vater sîn / liez berihten an der stat*), tak získavajú oporu v dôveryhodnom diplomatickom texte, ktorý explicitne zaznamenáva, že zmier bol dohodnutý „so súhlasom a schválením všetkých barónov“ a „po porade s kumánskymi kniežatami.“ Epicky ladený *Dodatok* a prísne formalizovaný text bratislavskej dohody teda nie sú v kontradikcii, ale vzájomne sa dopĺňajú. Kým epický text podáva dynamickú (a ideologicky ladenú) verziu udalostí, diplomatický prameň poskytuje formálne potvrdenie toho, že mier bol výsledkom širšej šľachtickej a duchovnej intervencie – čo zodpovedá naratívnej štruktúre zmierenia po vonkajšom zásahu, ktorú podáva aj autor *Dodatku*.⁵⁰

V bratislavskej dohode sa Štefan zaviazal nielen k tomu, že nepodnikne žiadne nepriateľské kroky voči svojmu otcovi Belovi IV., ale rovnaký záväzok explicitne rozšíril aj na svojho mladšieho brata, vojvodu Bela, ako aj na všetkých im verných šľachticov a hostí. Kľúčovým momentom dohody však bolo formálne potvrdenie Štefanovej nezávislej pozície v rámci Uhorska v podobe nadobudnutia titulu „mladší kráľ“ (*iunior rex*), pričom sa zároveň tituloval ako „pán Kumánov.“⁵¹ Z dohody zároveň vyplýva, že Štefanovi pripadla správa rozsiahlych území vo východnej časti kráľovstva, vrátane územia dnešného východného Slovenska. Dôležitým svedectvom o geografickom rozsahu jeho panstva je explicitné udelenie hradu Filákov. Ako konštatoval už F. V. Sasinek,⁵² táto skutočnosť v kombinácii s predpokladom o jeho hraničnom význame umožňuje lokalizovať západnú hranicu Štefanovho údelu k rieke Ipel.⁵³ Výrazne profilovaný je aj Štefanov postoj voči Čechom. Podľa textu dohody sa výslovne zaväzuje neprijímať na svoje územie žiadnych hostí z českých krajín, neudržiavať s nimi kontakt, nič od nich nežiadať a ak by napriek tomu vstúpili na jeho územie, mohol ich zadržať a uväzniť.⁵⁴ Celkovo dohoda svedčí o tom, že Štefan vykonával vládu vo svojej časti Uhorska ako fakticky suverénny panovník: razil vlastné mince, vykonával vlastnú donačnú politiku a mal samostatne menovaných hodnostárov. Vzhľadom na Štefanov jednoznačný odpor voči pročeskej orientácii politiky Bela IV. možno pridelenie východných častí kráľovstva (vzdialených od uhorských hraníc s dŕžavami českého panovníka) chápať ako

⁴⁹ „mediantibus venerabilibus patribus, Philippo, Dei gratia Strigoniensi, aulæ carissimi patris nostri Cancellario, et Smaragdo Colocensi, aulæ nostræ Cancellario, Archiepiscopis; Philippo, Episcopo Vaciensi, aulæ carissime consortis nostræ Cancellario; Ioanne Praeposito Orodieni, electo Sirmiensi, Magistro Stephano Praeposito Scibiniensi, aulæ nostræ Vicecancellario; cum consensu, beneplacito, voluntate, et approbatione vniuersorum Baronum, et nobilium nostrorum, nec non requisito Principum Cumanorum consilio et habito assensu,“ *CDH IV/3*, s. 69 – 70.

⁵⁰ Porovnaj: STRAUCH (ed.), *Jansen Enikels Werke*, s. 593, v. 1 316 – 1 317 – *CDH IV/3*, s. 70.

⁵¹ *CDH IV/3*, s. 69.

⁵² SASINEK, *Dejiny kráľovstva uhorského*, s. 226.

⁵³ „quod nos castrum Fylek, cum pertinentiis suis bona voluntate et gratanti animo receperimus a carissimo patre nostro pro castro, quod idem nobis promiserat et ad dansum se obligauerat per suas litteras in compositione seu concordia Posonii habita.“ *CDH IV/3*, s. 71.

⁵⁴ „et Bohemos, quos in praesentiarum habet, vel habuerit in futurum, non sollicitare, allicere, rogare, vel rogari facere, ut ad nos veniant, imo si vltra venient, non recipiemus eos, nec admitemus, vel tenebimus aliqua ratione.“ *CDH IV/3*, s. 72 – 73.

pragmatický krok zo strany Bela IV. smerujúci k zmierneniu napätia a stabilizácii pomerov v kráľovstve.⁵⁵

Napriek formálnemu zmiereniu, zakotvenému v bratislavskej dohode, sa vzťahy medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom čoskoro opäť zhoršili. Krehká rovnováha bola narušená najmä pokračujúcou politikou kráľa, ktorý začal čoraz výraznejšie uprednostňovať svojho mladšieho syna Bela, čím podkopával Štefanovo postavenie ako mladšieho kráľa. Tieto zásahy, v kombinácii s nedôverou a vzájomným súperením oboch táborov, viedli k novej eskalácii napätia, ktoré napokon vyústilo do otvorenej občianskej vojny v rokoch 1264 – 1265/1266.

J. PALKO: „*REX STEPHANUS OPPOSUIT SE PATRI SUO REGI BELE UNGARIE.*“ DER KONFLIKT ZWISCHEN DEM KÖNIGSSOHN STEPHAN UND KÖNIG BÉLA IV. IM JAHR 1262

Die vorliegende Studie widmet sich dem Konflikt zwischen dem ungarischen König Béla IV. und seinem Sohn Stephan aus dem Jahr 1262, der dem ungarischen Bürgerkrieg von 1264 – 1265/1266 unmittelbar vorausging. Basierend auf der Analyse diplomatischer Quellen und des bislang vernachlässigten zweiten Zusatzes zum Fürstenbuch Jans Enikels rekonstruiert der Text die politischen und militärischen Umstände der Eskalation des Konflikts. Besonderes Augenmerk gilt dabei der Frage einer möglichen militärischen Unterstützung durch den böhmischen König Přemysl Otakar II. sowie der Rolle des österreichischen Ritters Heinrich Prussl. Die Studie kommt zu dem Schluss, dass das im Dezember 1262 in Pressburg (heute Bratislava) geschlossene Abkommen vermutlich unter dem Druck äußerer Umstände zustande kam. Obwohl es die Lage vorübergehend stabilisierte, konnte es den erneuten Ausbruch des Konflikts nicht verhindern. Der Text erweitert das Wissen über eine bislang wenig erforschte Periode der ungarischen Geschichte und vertieft das Verständnis der Machtstrukturen des Königreichs Ungarn in der Árpádenzeit in der Mitte des 13. Jahrhunderts.

Die innenpolitische Entwicklung des Königreichs Ungarn in den 1260er Jahren war durch die Auseinandersetzungen zwischen König Béla IV. und seinem ältesten Sohn Stephan, dem späteren König Stephan V. (eigenständig regierend 1270 – 1272), maßgeblich geprägt. Beide Bürgerkriege, die das Land in den Jahren 1262 und 1264 – 1265/1266 erschütterten, hatten tiefgreifende Auswirkungen auf die politische Stabilität und die weitere Entwicklung des mitteleuropäischen Königreichs. Sie schufen die Voraussetzungen für den rapiden Aufstieg der mächtigsten Adelsfamilien, die in den folgenden Jahrzehnten zu den Hauptakteuren des Zerfalls der königlichen Macht wurden und entscheidend zur Entstehung der feudalen Anarchie in Ungarn beitrugen. Während der zweite der genannten Konflikte in der gegenwärtigen mitteleuropäischen (insbesondere ungarischen) Geschichtsschreibung bereits vergleichsweise gründlich aufgearbeitet ist, bedürfen die Ereignisse des Jahres 1262 noch einer tiefergehenden Analyse.

Das Ziel dieser Studie ist es, die Schlüsselereignisse, die sich im Jahr 1262 im Königreich Ungarn ereigneten, zu analysieren und ihre Bedeutung im Kontext der späteren Eskalation der Spannungen zwischen König Béla IV. und seinem Sohn Stephan zu beurteilen. Im Fokus steht nicht nur die Interpretation konkreter historischer Ereignisse, sondern auch die Erforschung des Konflikts von 1262 als Folge der politischen Entscheidungen Béla IV.s nach der Niederlage des ungarischen Heeres in der Schlacht bei Kressenbrunn im Jahr 1260.

⁵⁵ MARSINA, Richard. Politický vývoj na Slovensku od 10. do začiatku 14. storočia. In: *Slovenská numizmatika*, 1989, roč. 10, s. 112.

Die Studie betrachtet den Konflikt von 1262 im breiteren mitteleuropäischen Kontext, insbesondere im Rahmen der böhmisch-ungarischen Beziehungen in der Mitte des 13. Jahrhunderts, wobei auch die Hinweise einiger Quellen auf eine mögliche Mitwirkung des böhmischen Herrschers Přemysl Ottokar II. an diesen Ereignissen berücksichtigt werden. Besondere Aufmerksamkeit gilt auch der sogenannten Pressburger Vereinbarung von 1262, die einen Versuch zur politischen Beilegung des Konflikts zwischen Béla IV. und Stephan darstellte und deren Abschluss eine wichtige Rolle bei der Gestaltung der nachfolgenden innenpolitischen Entwicklung in Ungarn spielte.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and archives sources

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, f. Diplomataikai Fényképgyűjtemény

Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden 1129 – 1600

Státní oblastní archiv v Třeboni, f. Historica Třeboň

Publikované archívne pramene/Published archives sources

BÖHMER, Johann Friedrich (ed.). *Regesta Imperii V/2. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV, Friedrich II, Heinrich (VII), Conrad IV, Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard. 1198 – 1272.* Innsbruck : Verlag des Wagnerischen Universitäts-Buchhandlung, 1882. 1 053 s.

DOMANOVŠKY, Alexander (ed.). *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* In: *Scriptores rerum Hungaricarum I.* Budapestini : Typis Regiae Universitatis Budae, 1937. 553 s.

FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I – XI.* Budae : Typis typogr. Regiae Universitatis Vngaricae, 1829 – 1844.

HOLDER-EGGER, Oswald (ed.). *Catalogi archiepiscoporum Salisburgensium.* In: *MGH SS XIII.* Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1881, s. 350 – 354.

KUZMÍK, Jozef (ed.). *Slovník starovekých a stredovekých autorov prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi.* Martin : Matica slovenská, 1983. 608 s.

MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II.* Bratislavae : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaca, 1987. 672 s.

SEEMÜLLER, Joseph (ed.). *Ottokars Österreichische Rheimchronik.* In: *MGH. Dt. Chron. V/I.* Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1890. 720 s.

STRAUCH, Philipp (ed.). *Jansen Enikels Werke. Weltchronik. Fürstenbuch. Anhang I – II.* In: *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken III.* Hannover und Leipzig : Hahnsche Buchhandlung, 1900. 819 s.

ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (eds.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/I.* Pragae : Sumptibus Academiae scientiarum Bohemoslovaca, 1974. 720 s.

WATTENBACH, Wilhelm (ed.). *Annales sancti Rudberti Salisburgenses.* In: *MGH SS IX.*

Hannoveræ : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 760 – 818.

WATTENBACH, Wilhelm (ed.). *Continuatio Claustroeburgensis VI*. In: *MGH SS IX*. Hannoveræ : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 742 – 746.

WATTENBACH, Wilhelm (ed.). *Continuatio Sancrucensis II*. In: *MGH SS IX*. Hannoveræ : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 637 – 646.

WATTENBACH, Wilhelm (ed.). *Continuatio Vindobonensis*. In: *MGH SS IX*. Hannoveræ : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 699 – 722.

WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I – XII*. Budapest : Eggenberger Ferdinánd M. Akadémiai Könyvtárusnál, 1860 – 1874.

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

MIKA, Norbert. *Walka o spadek po Babenbergach 1246 – 1278*. Racibórz : WAW, 2008. 136 s. ISBN 978-838-9802-63-7.

DIENST, Heide. *Die Schlacht an der Leitha 1246*. Wien : Österreichische Bundesverlag, 1986. 36 s. ISBN 3-215-02786-0.

DOPSCH Heinz – BRUNNER Karl – WELTIN, Maximilian. *Österreichische Geschichte 1122 – 1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien : Ueberreuter, 2003. 620 s. ISBN 978-380-0039-73-9.

ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895 – 1526*. London – New York : I. B. Tauris Publishers, 2001. 452 s. ISBN 1-86064-591-7

FINE van ANTWERP, John. *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Michigan : University of Michigan Press, 1994. 704 s. ISBN 978-047-2082-60-5.

HOENSCH, Jörg Konrad. *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*. Graz – Wien – Köln : Verlag Styria, 1989. 321 s. ISBN 978-32-2211-910-1.

KAUFHOLD, Martin. *Deutsches Interregnum und europäische Politik. Konfliktlösungen und Entscheidungsstrukturen 1230 – 1280*. Hannover : Hahn, 2000. 485 s. ISBN 978-3-447-17223-3.

KEMPF, Johannes. *Geschichte des Deutschen Reiches während des großen Interregnums 1245 – 1273*. Würzburg : A. Stuber's Verlagsbuchhandlung, 1893. 292 s.

KLIMA, Hermann. *Die Schlacht bei Groissenbrunn anno 1260 – Entscheidung am Marchfeld*. Wien : LIT Verlag, 2010. 49 s. ISBN 978-364-3501-49-3.

KRISTÓ, Gyula. *Die Arpadendynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301*. Budapest : Corvina, 1993. 310 s. ISBN 963-13-3857-6.

PALKO, Jakub. *Kráľovič Belo (1249 – 1269): Dux totius Sclavoniae, Dalmaciae et Croaciae*. Bratislava : Slovenské dejiny, 2022. 216 s. ISBN 978-80-973729-4-1.

SASINEK, František Vítězoslav. *Dejiny kráľovstva uhorského I*. Martin : Kníhtlačiarско-účastinársky spolok, 1870. 408 s.

SZÜCS, Jenő. *Az utolsó Árpádok*. Budapest : Osiris Kiadó Kft., 2002. 516 s. ISBN 963-389-271-6.

VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české III. 1250 – 1310*. Praha : Paseka, 2002. 757 s. ISBN 807-18-5433-6

ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových*. Bratislava : Slovart, 2012. 736 s. ISBN 978-805-5604-07-7.

ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 760 s. ISBN 978-80-7422-118-7.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách/ Articles in Journals, Chapters in Monographs

ANTONÍN, Robert. Přemysl Otakar II. a zisk zemí babenberského dědictví. In: JAN, Libor – KACETL, Jiří (eds.). *Pocťa králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II.* Brno – Znojmo : Matice moravská, 2010, s. 55 – 71. ISBN 978-80-86488-67-7.

BÁCSATYAI, Dániel. IV. Béla és István ifjabb király belhaborújának időrendje. In: *Századok*, 2020, roč. 154, č. 5, s. 1 047 – 1 082. ISSN 0039-8098.

BRADÁCS, Gábor. Gutkeled nembeli István szlavón bán és István ifjabb király harcai a salzburgi érsekségért vívott háborúban (1250 – 1259). In: PÓSÁN, László – VESZPRÉMY, László (eds.). *Elfeleltett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6. – 16. század)*. Budapest : Zrínyi Kiadó, 2016, s. 178 – 179. ISBN: 987-963-327-696-9.

HERUCOVÁ, Angelika. Vojna o babenberské dedičstvo a Štefan V. In: *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 1, s. 3 – 24. ISSN 0018-2575.

HOMZA, Martin. Niekoľko poznámok o vladárskej sebareprezentácii Bela IV. na pozadí konfliktu o babenberské dedičstvo. In: BENKOVÁ, Eva – PŮČIK, Marek (eds.). *INGENII LAUS. Zborník štúdií venovaný jubilujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc.* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 111 – 126. ISBN 978-80-223-4410-4.

MARSINA, Richard. Politický vývoj na Slovensku od 10. do začiatku 14. storočia. In: *Slovenská numizmatika*, 1989, roč. 10, s. 103 – 113.

MARSINA, Richard. Přemysl Otakar II. a Uhorsko. In: *Folia historica Bohemica*, 1979, roč. 1, č. 1, s. 37 – 65.

PALKO, Jakub. Majetkové spory štajerských kláštorov v čase uhorskej správy (1254 – 1260). In: *Historický časopis*, 2021, roč. 69, č. 1, s. 3 – 26. ISSN 0018-2575.

ROHÁČ, Peter. Bitka na Moravskom poli 1278. In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 3, s. 7 – 32. ISSN 1338-7154.

ROHÁČ, Peter. Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna. In: *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 18 – 42. ISSN 1338-7154.

ROHÁČ, Peter. Česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1273 (IV.). In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 8 – 36. ISSN 1338-7154.

ROHÁČ, Peter. Fridrich II. Babenberský a jeho boje s Uhorským a českým kráľovstvom 1230 – 1246. In: *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 3, s. 18 – 24. ISSN 1338-7154.

ROHÁČ, Peter. II. česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1260 a bitka pri Kressenbrunne. In: *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 2, s. 23 – 44. ISSN 1338-7154.

ROHÁČ, Peter. III. česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1270 – 1271. In: *Vojenská história*, 2016, roč. 19, č. 4, s. 6 – 33. ISSN 1338-7154.

ZSOLDOS, Attila. *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Budapest : História, 2007. 172 s. ISBN 978-963-9627-15-4.

ZSOLDOS, Attila. István ifjabb király és Erdély (Adatok az 1264-1265. évi belháború kezdetének meghatározásához). In: *Erdélyi Múzeum*, 2005, roč. 65, č. 3 – 4, s. 18 – 24.

Internetové zdroje/Internet sources

HAIDER, Siegfried. Jans Enikel. In: Deutsche Biographie. Online. Dostupné na: <<https://www.deutsche-biographie.de/sfz36967.html#ndbcontent>> [cit. 04. 05. 2025].

O autorovi/ About the author

PhDr. Jakub Palko, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave

Filozofická fakulta

Katedra slovenských dejín

Gondova ulica 2, 811 02 Bratislava 1

e-mail: jakub.palko@uniba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-4850-3251>

THE KEY TO VICTORY – THE BATTLE WEST OF THE VISTULA RIVER BEND. THE OPERATIONAL ROLE OF THE GERMAN 10TH ARMY IN THE FIRST PHASE OF THE POLISH CAMPAIGN OF 1939¹

DANIEL KOREŠ

KOREŠ, D.: The key to victory – the battle west of the Vistula river bend. The Operational Role of the German 10th Army in the First Phase of the Polish Campaign of 1939. *Vojenská história*, 3, 29, 2025, pp 22-50, Bratislava.

This study builds on the author's previous article on the personnel composition of the command corps of the 10th German Army prior to the invasion of Poland, published in the preceding issue of *Military History* (2/2025). Here, the author examines the first phase of the 10th German Army's operational deployment in Poland from 1 to 9 September 1939.

Keywords: 10th German Army, invasion of Poland, River Vistula, 1939.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.3.2>

In the first article of this mini-series dedicated to the role of the German 10th Army during the Polish campaign of 1939, we examined the collective portrait of the most important commanders and staff officers (chiefs of staff and operational officers – Ia) of this operational unit². A glance at their careers before the beginning of the war and primarily after the end of the Polish campaign led to the formulation of a thesis that the strength of the 10th Army resided in not only an overwhelming advantage of concentration in a relatively narrow line of advance, consisting of fast units (tank, light and motorized divisions), but also in an outstanding higher officer corps that commanded these units. This article concerns the proper – operational significance of the army commanded by General Walter von Reichenau, starting with the final preparations for the aggression against Poland and ending on the morning of September 9, 1939, when the victorious battle west of the Vistula River for the 10th Army was drawing to a close, and the unexpected Polish offensive against the left flank of the 8th Army – which became known in history as the Battle of the Bzura – was beginning, catching the Wehrmacht command by surprise. The actions of Reichenau's army within these first eight days of the war were the key to victory in the entire Polish campaign of 1939.

The operational intentions of the German Army General Staff towards Poland (primarily personified by General of the Artillery Halder and his First Deputy General of the Infantry, Carl Heinrich von Stülpnagel) assumed the destruction of most of the Polish Army forces west of the Vistula and Narew rivers, as first set forth in the initial draft (*Entwurf*) of Direc-

¹ The text is the outcome of research conducted within the framework of the international scientific project “Polish Campaign 1939. Synthesis”, carried out by the Academy of Military Art in the form of a task commissioned by the Ministry of Education and Science (contract no. MEiN/2021/DPI/319).

² See Koreš, Daniel „10. Army in the Polish Campaign of 1939: Leaders and Staff – collective portrait”, In: *Vojenská história* 29 (2025) issue 2, pp. 29 – 47.

tive No. 4150/39 of May 1, 1939,³ and subsequent documents, including the draft no. 9020/39 (May, 10th)⁴ of the operational plan for the 10th Army prepared by *Arbeitsstab Oppeln* (Paulus and Metz), the operational directive number 1/39 of 20 May developed in *Arbeitsstab Rundstedt* (by Blumentritt in agreement with von Manstein)⁵, and an OKH directive for the deployment of forces within the framework of *Fall Weiss* no 4200/39 of June 15⁶ and finally the ultimate operational plan of the 10th Army command (based on the latter document) no. 500/39 of June 29.⁷ As already mentioned, the main role in this work was assigned to the 10th Army, which – without regard to the wings – was to break through the border defenses with armored and motorized forces and then violently invade the Polish operational space, striving to reach the Vistula north and south of Warsaw. In general, the German operators did not foresee any complications on the Polish side that could disrupt this plan. At least, they did not include such predictions in the planning documents that I have managed to access.

German intelligence and reconnaissance documents show that the 12th Army General Staff Department (i.e., *Fremde Heere Ost*, hereafter FHO⁸) was expected to provide precise hourly information on the movements of Polish units within five days of the announcement of the *Y-Tag* (i.e., general mobilization, which meant that the operational units would move to the initial attack positions), i.e., by the time the reconnaissance organs subordinate to the Army Group and individual armies would begin their work. As far as the needs of the 10th Army were concerned, emphasis was placed on the crossing of watercourses and the reconnaissance of possible fords, with special emphasis on the siltation of the banks and the examination of the condition of the Polish fortifications on the Katowice-Częstochowa-Wieluń section.⁹ From the beginning of the third decade of August 1939, the command of the General Staff “South” received relatively accurate intelligence reports on the areas of concentration and fortifications on the Polish side. However, it is difficult to consider these data as particularly precise, since, for instance, in the report of August 21, on the axis of attack of the I Corps of the 10th Army, the German intelligence recognized: two infantry divisions of the Corps District Command (*Dowództwo Okręgu Korpusu*) no. IV in Łódź (7th and 10th Infantry Division), without specifying the exact concentration areas of these divisions; 23 battalions mainly from the area of Corps District Command No. II (Lublin) and Corps District Command No. IX (Brest-on-the-Bug), some of which, according to FHO analysts, were to belong to the 27th Infantry Division (sic!); and „strong cavalry” from the area of Corps District Command No. II, which was not recognized as the Volhynian (*Wołyńska*) Cavalry Brigade. The total force against the 10th Army was estimated at 5-6 infantry divisions (later

³ Koreś, „Niemieckie planowanie operacyjne do wojny z Polską 1938–1939 ze szczególnym uwzględnieniem roli Śląska oraz tzw. luki częstochowskiej” [German Operational Planning for the War with Poland 1938-39 with Special Reference to the Role of Silesia and the So-called Częstochowa Gap], *Przegląd Historyczno-Wojсковy* [Historical and Military Review], no. 3, (2024): 105.

⁴ Ibidem, 107, 108.

⁵ Ibidem, 109-111.

⁶ Ibidem, 113, 114.

⁷ Ibidem, 114-116.

⁸ See Magnus Pahl, *Fremde Heere Ost. Wywiad Wojskowy Hitlera* (Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V), 2015.

⁹ BA-MA, OKH-AG “South”, ref. RH 19-I/95, Betrifft: Feindaufklärungswünsche der höheren Stäbe des H.Gru.Kdo, Arbeitsstab Rundstedt, Berlin 31 VII 1939, p 23, 23a. This document, like many others, was saved from an archive fire and is to some extent incomplete (the manufacturer’s header and case number are missing). I will always provide the record of this type of incomplete documents in the most precise wording possible, although they may differ from each other, depending on the degree of their preservation.

these estimates were reduced to 4-5 divisions), concentrated in the area “south of Krzepice, Wieluń and a strong group of armored vehicles south of Osjaków [this last information was also quickly negatively verified - D.K.]”.¹⁰ It seems that the decision was made that a more detailed reconnaissance of the Polish side was unnecessary, as the summary stated: “The structure adopted by the command of the Army Group “South” is arbitrary since the Poles do not have corps commands in peacetime”.¹¹ This is to be understood as follows: since the Polish side does not have appropriate, intermediate command structures, there is no questions of the initial structure of operational units subordinate to the command of the Army Group „South” and the plan established by the OKH in May-June 1939 is to be implemented. It was evidently not feasible to dismiss the Polish operational command capabilities in a more definitive manner, a decision that had ramifications during the Polish campaign. One notable example is the offensive maneuver of the “Poznań” and “Pomorze” Armies against the left wing of the Army Group “South,” which culminated in the Battle of Bzura. It is noteworthy that the document identified Polish fortified positions, which were assessed as follows: „Field fortifications included trenches, wiring, and individual machine gun positions, though not continuous or extensive, they were meticulously developed over months of preparation and were ready for defense.”¹²

The reconnaissance conducted by the Intelligence Branch (Ic) under supervision of Captain Paltzo (3rd General Staff officer) from the command of the 10th Army yielded slightly more precise data. In the initial information communiqué dated August 19, Captain Paltzo provided a more accurate delineation of the concentration areas. He also identified the presence of the Polish 2nd, 7th, and 10th Infantry Divisions, as well as the elements of Volhynian Cavalry Brigade (19th and 21st Uhlan Regiment), placed on the flank of the 7th Infantry Division. Paltzo provided the following summary of the operational intentions of the Polish side: „The army command anticipates minimal opposition from the Border Guard and National Guard forces stationed directly along the border. Between the border and the designated waiting position [*Warthestellung*], the enemy is likely to attempt to defer the advance of its own units to the waiting position with the forces of regular units concentrated in this area. Once in the waiting position, the enemy is expected to maintain a constant defense [*Verteidigung*]”.¹³ A few days later, the Intelligence Officer of the 10th Army reported: „The enemy is in front of the 10th Army. In general, there is no evidence to suggest an increase in enemy forces in comparison to the information provided in the intelligence report no. 1 on the enemy’s position. Therefore, there are 6–7 divisions [of infantry], we should also expect 1 cavalry brigade and 3 tank battalions. Nothing is certain yet about the structure of the divisions’ deployment and their combination into operational groups. [...] Permanent fortifications [...] we should expect further work to be completed [...]. There is no information about the facilities near Częstochowa. However, it is said that further facilities are being built east of Częstochowa [the last information underlined in red pencil – D.K.]. [...] There are no new reports about the operational intentions of the forces located opposite the 10th Army front.”¹⁴ The 10th Army command was apparently not bothered by

¹⁰ Ibidem, Feindlage, Arbeitsstab Rundstedt, no 289/39 g.Kdos, Neuhammer 21 VIII 1939, p. 55, 56.

¹¹ Ibidem, p. 56.

¹² Ibidem.

¹³ BA-MA, OKH-AG “South”, ref. RH 19-I/95, [R. Paltzo] Feindlage vor der Front des A.O.K. (Feindnachrichtenblatt 1.), Nr. 25/8, 19 VIII 1939, p. 66.

¹⁴ Ibidem, [F. Paulus] Feindlage vor der Front des A.O.K. (Feindnachrichtenblatt 2.), Armee_Oberkommando 10, Ic/AO Nr. 60/39 g.Kdos., Oppeln 26 VIII 1939, p. 94–96.

such a lack of knowledge of the Polish command structure and troop deployment. The only thing that worried the German staff officers was the construction of permanent fortifications that might slow the advance of the armored columns toward the Vistula. However, there is no mention of any fears that the German attack might be permanently or in any way interrupted. The staff officers of the 10th Army did not anticipate such a possibility. This situation did not change in the last days before the war. On August 30, the 10th Army's intelligence, based on the observed activity of the field fortification works, predicted that the Poles were going to move 3 infantry divisions and a cavalry brigade of armored vehicles to a strip from Bolesławiec (in the present province of Łódź) to Lubliniec, stretching almost 80 km along the border, in order to conduct a border battle there in the 10th Army's attack line. The reserve of this group was to be the 30th Infantry Division, which was to occupy the main line of resistance behind the Warta and Widawka Rivers on the Szczerców-Sieradz line. In addition, it was announced that the 9th Infantry Division would join the reserve of this „group” (sic!), which was to immediately reinforce the field positions on the 70 km long Częstochowa-Nowa Brzeźnica-Szczerców line, which in the imagination of the German operators was to become the second line of defense behind the Warta River.¹⁵ In general, the intelligence of the 10th Army assumed – perhaps by analogy with the deployment of the tactical units of the “Łódź” Army in the attack zone of the left wing of the 8th Army and the XI Army Corps of their own army¹⁶ – that the Poles would carry out a similar maneuver in the entire attack zone of von Reichenau's army. They may have even made this assumption *a priori*, based on the strength of the armored and motorized units of their own army, considering it impossible for the Polish side not to recognize them and downplay the threat posed by the penetration of these forces into the so-called Częstochowa Gap.¹⁷ Paradoxically, however, contrary to the rational calculations of the German staff officers of the 10th Army, this section of terrain was an insufficiently manned contact point of two Polish operational groups (the “Łódź” and “Poznań” armies). It was only reinforced at the last moment by the Volhynian Cavalry Brigade (introduced into the defense belt of the neighboring army)¹⁸ on the initiative of the “Łódź” Army command, but they were still unable to extend the defensive position of the isolated 7th Infantry Division concentrated in the Częstochowa

¹⁵ BA-MA, OKH-AG “South”, ref. RH 19-I/95, [F. Paulus] Feindlage vor der Front des A.O.K. (Feindnachrichtenblatt 3.), Armee-Oberkommando 10, Ic/AO Nr. 74/39 g.Kdos., Oppeln 30 VIII 1939, p. 103.

¹⁶ On the subject of the advance of the “Łódź” Army to the forefront of the main defense position, see. Jan Wróblewski, *Armia “Łódź” 1939* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1975), 53–59; Daniel Koreś, *General brygady Aleksander Radwan-Pragłowski (1895–1974). Studium biograficzne* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2012), 236ff (further references are also given there).

¹⁷ This is perfectly illustrated by the sketch with the alleged position of the Polish forces in the 10th Army's attack zone, with particular density of forces and positioning in the depth of the defense between Krzepice and Wieluń, as well as marked areas of forest collapses between Lubliniec and Tarnowskie Góry and anti-tank barriers (traps) in the Dylewo area (see BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/294, Lagekarte vom 17.VIII.1939, Anlage 1 zu H.Gr.Ko. 4 Ic/A.O. Nr 28/39 g.K., no pagination). Also in the KTB (*Kriegstagebuch*) of the Ia of the 10th Army, edited after the end of the campaign, there is an attached sketch showing that there were up to 7 Polish infantry divisions (sic!) in the army's attack zone (see BA-MA, OKH-10. Army, file no. RH 20-10/1, excerpt from the 10. Army's Campaign in Poland (Autumn 1939), p. 27a).

¹⁸ See Mieczysław Bielski, *Grupa Operacyjna “Piotrków” 1939* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1991), 53; Andrzej Wesołowski, *Szczerców – Góry Borowskie 1939. Walki 30. Poleskiej Dywizji Piechoty i jej sąsiadów w dniach 3–6 września 1939 r.* (Warszawa: Fundacja Polonia Militaris), 2006, 63; Andrzej Wesołowski, Juliusz S. Tym, *Mokra – Działoszyn 1939. Działania wielkich jednostek Grupy Operacyjnej “Piotrków” w pierwszych dniach kampanii 1939 roku*, Warszawa 2014, 544; Daniel Koreś, „Kwestia tzw. łuki częstochowskiej w polskich studiach operacyjnych 1935–1939”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, no 1 (2025) (in print).

area¹⁹. The Polish Supreme Command left the German armored battering ram a half-open door to the interior of the country, which almost looks like an encouragement to the 10th Army to use the Częstochowa gap for this purpose.²⁰ For the Germans, this “invitation” – even if they mistakenly believed that opposite the 10th Army between Częstochowa and Wieluń there would be 5 Polish infantry divisions and a cavalry brigade²¹ – was like an opportunity, a winning lottery ticket: „The general picture shows that the enemy wants to fight a battle with most of his divisions near the border – Paulus noted in the message, adding almost enthusiastically that – this provides the opportunity that the army [referring to the 10th Army - D.K.], after breaking through the enemy’s defenses, will perhaps be able to quickly start a free operation deep into [Poland] without the enemy being able to oppose it with significant additional forces.”²² On the eve of the invasion, Reichenau and his chief of staff rightly sensed a chance for quick success. Little did they know that it would be much easier than they had anticipated.

In the evening of August 31, 1939, the 10th Army deployed along the border, in the designated attack strip, seen from the left wing: XI Army Corps of General Emil Leeb (18th and 19th Infantry Divisions), XVI Army Corps (mot.) of General Hoepner (1st and 4th Panzer Division, 14th and 31st Infantry Divisions), IV Army Corps of General Viktor von Schwedler (4th and 46th Infantry Division), and XV Army Corps (mot.) of General Hoth (2nd and 3rd Light Divisions). In the second echelon of the army’s left wing (which was to support the XI Army Corps) was the 1st Light Division, and in the general reserve of the army was the XIV Army Corps (mot.) of General Wietersheim (13th and 29th Motorized Infantry Divisions).²³ This was the result of the recent reorganization of the

¹⁹ See Lech Mastalski, *7 Dywizja Piechoty w latach 1918–1939* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2012), 356ff; Adam Kurus, *Czołgi na przedmieściach. 7 Dywizja Piechoty w obronie Częstochowy 1–3 września 1939 roku* (Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V, 2015); idem, *Oddział Wydzielony “Lubliniec”. Działania bojowe 74 Górnoląskiego Pułku Piechoty w ramach Oddziału Wydzielonego “Lubliniec” 1 IX 1939* (Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V, 2018).

²⁰ I explain the reasons for this state of affairs in other publications (see Koreś, *General brygady Aleksander Radwan-Pragłowski...*, 185, 186; idem, *Kwestia tzw. luki częstochowskiej...* [in print]).

²¹ This was the assessment of the Polish Group by Ic of the 10th Army (see BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Heeresgruppen-Befehl Nr. 1, Heeresgruppe Süd, Ia Nr. 390/39 g.Kdos., Neisse-Heiligkreuz 30 VIII 1939, time: 1 pm, p. 4); it was a “realistic” estimate on part of the Ic, who saw a total of nine infantry divisions and one cavalry brigade opposite the 10th Army, including four in the “center” (7th, 12th, 27th, and one with an unknown number) and “1 Gruppe” in the Wieluń-Radomsko area with four divisions and one cavalry brigade supported by tanks (Infantry Division C, 20th and 30th Reserve Infantry Division, 27th Infantry Division, and Wołyńska Cavalry Brigade); in the second wave the 2nd Infantry Division was „recognized” in Kielce (BA-MA, OKH-AG “South”, ref. no. RH 19-I/5, Kriegstagebuch der Heeresgruppe Süd in Polen 1939, 12 VIII 1939 – 3 X 1939 – Heeresgruppenbefehl Nr. 1, Heeresgruppe Süd, Ia Nr. 390/39 g.Kdos., Neisse – Heiligkreuz 30 VIII 1939, 13:00, p. 11). Most of the „recognized” divisions were concentrated in completely different regions of the country or never existed (e.g. Infantry Division C or the 20th and 30th Reserve Infantry Divisions, whereas the 2nd Infantry Division was stationed in Kielce in peacetime).

²² BA-MA, OKH-AG “South”, ref. RH 19-I/95, [F. Paulus] Feindlage vor der Front des A.O.K. (Feindnachrichtenblatt 3.), Armee-Oberkommando 10, Ic/AO Nr. 74/39 g.Kdos., Oppeln 30 VIII 1939, p. 105.

²³ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/293, Gliederung der 10. Armee für den Angriff am X. Tag, no pag.; for regions of concentration of corps and divisions on X. Tag see BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/294, Unterbringungen der 10. Armee durchgeführt bis 31 VIII 1939, no pag.

10th Army²⁴ following the cancellation of the surprise attack (*Überraschung*) on Poland on August 26.²⁵ In light of the aforementioned, there was a concern that the Polish forces might have gained the opportunity to reinforce their defensive positions. Consequently, a decision was made to implement minor adjustments to the structure of the 10th Army's initial corps. Infantry divisions were tasked with breaching a path for armored and light divisions, which were to advance into operational depths through these corridors in Polish positions. Two motorized infantry divisions (the 13th and the 29th) were to constitute a mobile reserve, ready for rapid deployment. The cessation of the attack resulting from the unexpected alliance between Poland and Britain on August 25 and the diplomatic efforts to resolve the conflict²⁶ did not render the 10th Army inactive.²⁷ In fact, it did not halt the scheduled on that day general mobilization or the subsequent influx of reservists and the rapid completion of divisions that had previously been designated for the second line. It became evident that concerns about a potential conflict on two fronts, the conservative stance of the Italian government, or diplomatic efforts to avert the war were insufficient to deter Hitler. The mobilization commenced, and the *Führer's* directive reached the OKH, indicating that the armed forces should be prepared for renewed aggression against Poland no earlier than the sixth day after its declaration. On August 28, the decision was made that X-Tag (*Angriffstag*) would be September 1.²⁸

The tactical units and corps commands had been in combat readiness for a week. On August 24, the Supreme Commander of the Land Forces, Colonel General Walther von Brauchitsch, sent a telegram to his subordinate Army Commands and Army Groups with the following message „According to the intelligence information about the enemy's position, which arrived on August 24, most of the mobilized Polish forces have taken up positions in the Polish border areas opposite the borders with Slovakia, the Reich and East Prussia. Most of the Army forces [here meaning the Land Army - D.K.] were basically

²⁴ Just three days earlier, the left wing of the army corps had been the XIV Army Corps (mot.) composed of the 4th Panzer Division and the 18th and 19th Infantry Divisions, with the XI Army Corps (1st and 3rd Light Division, 13th and 29th Infantry Divisions /motorized/) in reserve (see CAMO, f. 500, op. 12472, d. 643, Befehl für die Neugliederung der 10. Armee, Armee-Oberkommando 10, Abt. Ia Nr. 100/39 g.Kdos., Bezug: H.Gruko.4, Ia Nr. 500/39 g.K.Ch.v. 29 VI 39, 27 VIII 1939, p. 2ff).

²⁵ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/1, Auszug aus dem Kriegstagebuch der 10. Armee über den Feldzug in Polen (Herbst 1939), p. 1; Koreś, *Niemieckie planowanie operacyjne do wojny z Polską...*, 117.

²⁶ Nikolaus von Vormann, *Der Feldzug 1939 in Polen. Die Operationen des Heeres* (Weissenburg: Prinz Eugen Verlag, 1958), 43, 44; *Der General-Quartiermeister. Briefe und Tagebuchaufzeichnungen des General-quartiermeister des Heeres General der Artillerie Eduard Wagner*, ed. Elisabeth Wagner (München: Günter Olzog Verlag, 1963), 94–98; Helmuth Groscurth, *Tagebücher eines Abwehroffiziers 1938–1940. Mit weiteren Dokumenten zur Militäropposition gegen Hitler*, ed. Helmut Krausnik, Harold C. Deutsch, Hildegard von Kotze (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1970), 183–186; Wilhelm Deist, Manfred Messerschmidt, Erich Volkamn, Wolfram Wette *German and The Second World War, The Build-up of German Aggression*, (Oxford: University Press, 1990), 2:711ff; Marco Smedeberg, Niklas Zetterling, *Andra världskrigets utbrott. Hitlers anfall mot Polen 1939* (Stockholm: Norsdets, 2007), 66–68; Roger Moorhouse, *Polska 1939. Pierwsi przeciwnicy Hitlerowi* (Kraków: Znak Horyzont, 2019), 112ff; Robert Forczyk, *Fall Weiss. Najazd na Polskę 1939* (Poznań, Dom Wydawniczy Rebis, 2020), 165, 166.

²⁷ CAMO, f. 500, op. 12472, d. 643, Ziettafel für die Durchführung der Neugliederung, Anlage 1 zu A.O.K. 10, Ia Nr. 100/39 g.K., p. 7, 8.

²⁸ Christian Hartmann, *Halder. Generalstabschef Hitlers 1938–1942* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2010), 138; Franz Halder, *Dziennik wojenny*, t. 1, *Od kampanii polskiej do zakończenia ofensywy na Zachodzie (14.8.1939 – 30.6.1940)*, ed. Hans Adolf Jacobsen, Alfred Philipp (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1971), 63, 69.

mobilized and transported to the concentration areas. Some reserve formations were mobilized and moved to the border. There is no certain information about the rest. It seems clear that the enemy's intention is to prepare for battle in advance [in German this sentence reads: *Eindeutig scheint die Absicht des Gegners zu sein, sich frühzeitig zum Kampf zu stellen* – D.K.]. Within the framework of the expected strategic defense, active counterattacks must be expected from the Polish side. My intention, as specified in the deployment instructions and orders to the army groups, results from the recognized development of the enemy's forces: the aim of the operation remains the rapid destruction of the Polish armed forces. Even if it will no longer be possible to completely prevent the orderly mobilization of Poland, it must be assumed that the concentration of the Polish army is not yet fully completed and that it is still possible to prevent the planned arrival of some of the mobilized Polish tactical units in defensive positions. The timing, the attack of the army and the strength and mobility of the attacking forces will continue to surprise our opponents. Therefore, I expect an uncompromising attack on the entire offensive front and the most daring exploitation of any approaching success, then the superiority of our leadership and the superiority of the German soldiers over the Poles will have a quick and decisive influence on achieving victory".²⁹ Brauchitsch clearly suggests that the final deployment of forces within the framework of the *Fall Weiss* and the task of quickly destroying the Polish army was a derivative of the recognized, cordoned-off formation of Polish forces along the borders.

The suspension, on the evening of August 25, of the order to begin the aggression proved to be the most problematic precisely in the case of the 10th Army, because until late in the evening there was no contact with Reichenau, who had gone to the border to personally supervise the *Übertritt über die Grenze* of the subordinate units³⁰, which, however, should be considered a disgrace for the Signal Command headed by Major General Russwurm.³¹ Fortunately, however, it was possible to withdraw the order to attack in almost one hundred percent,³² which was commented on in a triumphant manner in the army KTB.³³ Maj. Gen. Kurt von Tippelskirch, then the 4th Deputy (*Oberquartiermeister, OQu IV*) of the Chief of

²⁹ CAMO, f. 500, op. 12472, d. 637, [W. von Brauchitsch] Fernschreiben – An den Herrn Oberbefehlshaber des Arbeitsstabes Opeln, Gltd: Oberbefehlshaber der Heeresgr. Sued und Nord, 3., 4., 8. u. 14. Armee, SSD HBZG 3022 2124, 24 VIII [1939], p. 8, 9.

³⁰ Forczyk, *Fall Weiss*..., 165.

³¹ This was not reflected in the KTB, where on 25 August 1939 it was written: "Radio telegram: 26 August, day Y, white variant [start of the hour] 4:30; [hour] 21:30 – the attack was called off by telephone" (see BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/31, Kriegstagebuch Nr. 1 Armeenachrichtenführer beim A.O.K. 10, p. 5a).

³² The most famous incident was, of course, the attack by an Abwehr sabotage group under the command of Lieutenant Hans Albrecht Herzner on the Mosty railway station and the railway tunnel in the Jablunkov Pass in Zaolzie. The action took place on the night of August 25-26, 1939, in the area operationally subordinated to the 7th Infantry Division of the 14th Army [see BA-MA, OKW-Abwehr Amt, RW 5/147, Heinrich Knoppek, Tätigkeitsbericht der KO Jablonkau und Umgebung, Jablunkau 10 September 1939, no pagination; Andrzej Szefer, *Prywatna wojna leutnanta Alberta Herznera czyli niemiecki napad na Przełęcz Jabłonkowską w nocy z 25 na 26 sierpnia 1939 roku* (Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1987)].

³³ "All preparations for the border crossing on August 26 were made during the day. The soldiers were moving to their starting positions near the border or had already reached them, when at 21.00 h an order was unexpectedly received by telephone prohibiting the commencement of military operations, which was immediately transmitted to all subordinate units. Already at 22:05, Army Group "South" received the information that the above-mentioned order had been transmitted to the subordinate commands. Thanks to well-rehearsed communication, it was possible in a short time to stop the equipment, which was already working according to plan, like clockwork, down to the smallest unit" (see BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/1, Auszug aus dem Kriegstagebuch der 10. Armee über den Feldzug in Polen /Herbst 1939/, p. 1)

the General Staff of the Land Forces, supervising the 3rd and 12th Intelligence Units of the General Staff (*Freemde Heere West und Ost*), rightly noted that Polish intelligence actually failed to recognize the threat of aggression starting on August 26.³⁴ This is confirmed by numerous preserved FHO reports and Polish intelligence documents.³⁵

On August 28, the 10th Army command engaged in a comprehensive strategic planning session. The failure of the *Überraschungsangriff* surprise attack, deemed by the OKH to be a critical factor for the expeditious success of *Fall Weiss*,³⁶ prompted concern among the German staff officers.³⁷ On the preceding day, intelligence had reached Opole (*Oppeln*) indicating that abandoning the plan to launch a surprise attack on Poland would merely postpone the commencement of hostilities by a few days only. Given that up until the commencement of active operations in *Fall Weiss* German operators had typically overestimated the strength of the Polish forces (calculating Polish mobilization capabilities to be equivalent to 60 infantry divisions³⁸), they believed that the decision to defer the date of aggression would provide the Polish side with the opportunity to reinforce its defensive positions (primarily through the deployment of further tactical units created as a result of implementing subsequent mobilization waves). This demonstrates the shortcomings of German intelligence operations concerning Poland, including those conducted by the *Abwehr* and FHO. It also illustrates the necessity for caution in such circumstances. Ultimately, the German war machine was only theoretically invincible at that time, as it had not yet had an opportunity to demonstrate its capabilities in combat. Even after gaining experience in warfare during the Polish campaign, *Wehrmacht*'s actions in September and October 1939 can hardly be seen as the legendary Blitzkrieg, which was characterized by the precise maneuvering of German armored columns, supported by air and artillery, and conducted with surgical precision. This propaganda image has recently been refuted by Niklas Zetterling.³⁹ On August 28, 1939, in Nysa, the staff officers of the

³⁴ Kurt von Tippelskirch, "Operativer Überblick über den Feldzug in Polen 1939", *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, no. 6 (1954): 258; Halder, *Dziennik...*, 1:65.

³⁵ 20. 1939 August 26, Warsaw - Information Report No. 167 of the Second Section of the General Staff on the Military-Political Situation in Germany [in:] *Przygotowania niemieckie do agresji na Polskę w 1939 r. w świetle sprawozdań Oddziału II Sztabu Głównego WP (dokumenty)* [*German Preparations for Aggression against Poland in 1939 in the Light of the Reports of the Second Section of the General Staff of the Polish Army (Documents)*], ed. Mieczysław Cieplewicz, Marian Zgórniak (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1969), 137ff. Of course, signals of a possible attack on August 25 or 26, 1939, were noted [see Piotr Kołakowski, *Czas próby. Polski wywiad wojskowy wobec groźby wybuchu wojny w 1939 roku* (Warszawa: Demart SA, 2012), 181] but they were scattered and not considered reliable enough to be used as a basis for formulating a report on the real threat of German aggression on the morning of August 26, 1939. This proves the effectiveness of the German camouflage and gives reason to assume that if the attack had actually taken place, it would have been a much greater surprise for the Polish side as an surprise attack (*Überraschungsangriff*) than the actual outbreak of war on September 1, 1939.

³⁶ Halder, *Dziennik...*, vol 1, 42.

³⁷ Adolf Heusinger, *Befehl im Widerstreit. Schicksalsstudien der deutschen Armee 1923–1945* (Tübingen–Stuttgart: Rainer Wunderlich Verlag, 1950), 57ff.

³⁸ N. von Vormann in *Der Feldzug 1939 in Polen...* on page 44 claims that the German General Staff used intelligence data which showed that Poland would be able to field the following in three mobilization waves: 43 infantry divisions, 2 motorized brigades, 16 cavalry brigades, 10 Border Protection Corps brigades). Hitler allegedly contested this data, reasonably claiming that having an appropriate number of reservists for 60 infantry divisions did not mean that all of them would be equally well armed and equipped.

³⁹ Niklas Zetterling, *Blitzkrieg. From The Ground Up* (Philadelphia–Oxford: Casemate Publishers, 2017), 79ff.

10th Army, relying on the order of the Army Group „South” from the previous day⁴⁰ and intending to break through the Polish defensive positions, did not display the level of audacity in action⁴¹ which less than a year later the *Panzerwaffe* would in their French campaign – even though to some degree such characteristics were already evident in the former case, yet in Poland they were not implemented in practice. This is clearly reflected in the following entry in the KTB:

“The fundamental premise of implementing the orders⁴² was to position all infantry divisions on the front line, in accordance with the proposal submitted to the Army Group, inclusive of the provisional measure. The 1st and 4th Panzer Divisions were to be made available for deployment for the XIV and XVI Army Corps with the objective of advancing deep into enemy territory, following the breach of enemy border positions. Further considerations in the context of a clear concentration of tanks led to the following intention: the 1st and 4th Panzer Divisions will be subordinated to the XVI Army Corps, which will then have the 31st and 14th Infantry Division in the first echelon and two panzer divisions in the second line. The 1st Light Division will maintain its status as a reserve unit. The command of the XIV Army Corps will be superseded by that of the XI Army Corps. No further alterations are required. In the initial echelon, the XV Army Corps will be comprised solely of the 2nd Light Division. The 3rd Light Division will remain in reserve on the Odra (*Oder*) River. The fundamental operational concept is to utilize the infantry divisions to breach the enemy’s defensive positions, which, based on available intelligence, have likely been reinforced significantly in the recent days. Subsequently, the armored divisions will be employed to traverse the interstices in the Polish defensive perimeter. The objective is to advance the 1st Light Division and position it behind the armored divisions, creating a V-formation with the XVI Army Corps, the 1st and 4th Armored Divisions, and the 1st Light Division, which will spearhead the army. In order to facilitate the formation of the armored corps, the XVI Army Corps relinquished the 31st Infantry Division to the XI Army Corps in the north and the 14th Infantry Division to the IV Army Corps in the south. In addition, both infantry divisions formally reported to their overall command, which also exercised peacetime command authority over them. The XV Army Corps was to attack towards Koszęcin (approximately 30 km southeast of Częstochowa – D.K.) with the 2nd Light Division, while the 3rd Light Division was to advance in the second echelon

⁴⁰ BA-MA, OKH-AG “South”, ref. RH 19-I/5, Kriegstagebuch der Heeresgruppe Süd in Polen 1939, 12 VIII 1939 – 3 X 1939 – Operationsabsichten der Heeresgruppe An O.K.H. Genst. d.H., Operationsabteilung, Neisse 27 VIII 1939, p. 8, 9.

⁴¹ The dearth of confidence in the capabilities of the *Panzerwaffe* at that juncture is exemplified by the dialogue documented in the particular, fictionalized memoirs of Heusinger, then a Lieutenant Colonel in the First Operational Department of the General Staff of the Land Forces, in a conversation that took place on June 11, 1939, between several senior officers of the *Generalstab*. Furthermore, the discussion addresses a war game conducted by General Colonel Halder during an operational and study trip (*Heeres-Gruppenreise*) of the General Staff to Bad Salzbrunn (Szczawno-Zdrój). This game involved the possibility of operating in combat conditions of a panzer army in the strength of six tactical units, attacking in a strip 100 km wide; an analogy to the 10th Army is readily apparent (see Heusinger, *Befehl im Widerstreit...*, 49, 50; on the operational and study trip of the OKH General Staff, see Koreš, *Niemieckie planowanie operacyjne do wojny z Polską...*, 95, 96).

⁴² The KTB author was aware that the orders came from Zossen, where the General Staff of the OKH had already established a presence. In his diary, dated August 26, 1939, Halder made the following entry: “10th Army: The existing paths of action remain unchanged. On the present date and tomorrow night, the infantry divisions are to be moved forward in a line, with the armored and light divisions situated behind them, extending as far as the Odra River on both sides, in the areas previously designated for concentration and deployment. The motorized divisions are to be positioned slightly behind these” (See Halder, *Dziennik...* 1:63).

and then be subordinated to it. After combining these two light divisions, the XV Army Corps, as a light corps, was to attack south of the XVI Army Corps deep into enemy territory. This corps was to attack next west of the Pilica River, and the XV Army Corps was to strike east of it. Behind these corps were to advance: the IV Army Corps on the right, the XI Army Corps on the left. The XIV Army Corps with the 13th and 29th Infantry Divisions (mot.) was to remain in the army reserve with the intention of transferring it under the command of the armored corps”.⁴³

The concept of establishing a formidable armored spearhead within the 10th Army (XVI Army Corps as a panzer corps) with two armored divisions and one light division (which, in practice, was an armored unit) and another, somewhat weaker division (XV Army Corps, as a light corps) that was also armored-motorized, was clearly an early manifestation of *Blitzkrieg*. The question naturally arises as to why this strategy was implemented in a much more limited form during the Polish campaign, which will be discussed later in the article. The project presented above represents a compromise between the demands of the OKH and the expectations of the command of the 10th Army. The discussion on this project, which took place on the Opole–Neisse–Berlin line, prompted Brauchitsch, Halder, and his 1st deputy (*OQu I*) General Stülpnagel to proceed to Silesia. The meeting was scheduled to occur in Nysa, which was designated as the headquarters of the Army Group “South,” on August 29 at 12:00 p.m. Additionally, the commanders of the remaining operational units (8th and 14th Armies) and their respective chiefs of staff were in attendance.⁴⁴ According to the KTB of the 10th Army, the initiative for this direct meeting originated with Reichenau and his chief of staff. The primary focus of the deliberations was the necessity for armored divisions to be deployed in the vanguard of the assault to breach border fortifications and traverse the Liswarta. The OKH leadership demonstrated responsiveness to the 10th Army’s demands by authorizing the relocation of armored divisions to the forefront of the attack formation and providing additional infantry regiments to reinforce tactical units tasked with breaching Polish border defenses, which were anticipated to be robust, comprising formidable infantry units, challenging terrain, and tenacious resistance.⁴⁵ These arrangements were reflected in the order of the 10th Army to attack Poland, written on the same day by Colonel Metz. Point 6, sub-point c, presents the tasks of the XVI Army Corps (mot.). The order states that the XVI Army Corps (mot.) will “break through the enemy’s border positions on both sides of the town of Panki, occupy Kłobuck, and continue to attack the enemy’s positions in the Warta bend north of Częstochowa. The XVI Army Corps will breach the enemy’s border fortifications on both sides of the town of Panki, occupy Kłobuck, and continue to assault the enemy’s positions in the Warta bend north of Częstochowa. The subsequent objective of the corps is to traverse the Warta and persist in the assault in the direction of Radomsko and subsequently Piotrków. Both armored divisions are to be positioned in the initial echelon, which will confer the requisite strength and velocity to the attack. The infantry is to adhere closely to the armored units in order to expeditiously breach the formidable enemy resistance that may materialize on the Warta section in the event of an unsuccessful endeavor to achieve surprise success in the fight for the river crossings.”⁴⁶

⁴³ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/1, Auszug aus dem Kriegstagebuch der 10. Armee über den Feldzug in Polen (Herbst 1939), p. 2, 3.

⁴⁴ Halder, *Dziennik...*, vol 1, 71; Diedrich, *Paulus...*, 139.

⁴⁵ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/1, Auszug aus dem Kriegstagebuch der 10. Armee über den Feldzug in Polen (Herbst 1939), p. 3.

⁴⁶ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Armeebefehl für den Angriff am X-Tag, Armeekorpskommando 10, Ia/op Nr 101/39 g.Kdos, Oppeln 29 VIII 1939, p. 37.

The XV Army Corps (mot.), under the command of Infantry General Hoth, was to initiate an offensive maneuver in the vanguard of the 2nd Light Division. However, this division was to follow the right wing of the IV Army Corps, which was to establish a route for it eastward through Lubliniec to Koszęcin and subsequently on to Żarki, crossing the Warta along the way.⁴⁷ The 3rd Division was to be deployed in the second echelon of the corps on the right wing as prior to this it had not crossed the Oder yet. It was to move to the exit area via specially prepared bridges in Krapkowice (*Krappitz*) and Kąty Opolskie (*Oderwinkel*). The division was to follow the 2nd Light Division by two alternative routes: either through Tworóg (*Horneck*) on the right flank of the corps or through Zawadzkie (*Andreashütte*) to Lubliniec and then in the wake of Lieutenant General Stumme's division. Schwedler was to commence the attack from positions between the XVI and XV Army Corps (mot.) west of Lubliniec, subsequently occupying that city and Częstochowa, capturing the Warta crossings south of Częstochowa, and continuing to Przysów. In turn, the XI Army Corps, which had assumed a position on the left wing of the 10th Army in lieu of the XIV Army Corps (mot.), was to advance from the Sternalice (*Ammern*) – Gorzów Śląski (*Landsberg*) line and launch an attack across the Warta towards Działoszyn and subsequently, having captured the Widawka crossings, towards Szczerców. As the forces in the Wieluń area (on the left flank of the corps) were erroneously identified as corresponding to an infantry division and the reinforced with tanks Volhynian Cavalry Brigade⁴⁸, General Leeb's corps received the 563rd Army Anti-Tank Battalion and the 60th Engineer Battalion from the XVI Army Corps (mot.). Furthermore, the corps could rely on the formidable 1st Light Division, which could be deployed from the assembly area near Landsberg within a two-hour timeframe.⁴⁹ In terms of reinforcements,

⁴⁷ BA-MA, 2. Light Division / 7. Panzer Division, ref. RH 27-1/1, Kriegstagebuch der 2. leichten Division während des Polenfeldzug (im XV AK). Abstrift Divisionsbefehle (Original) 24 VIII – 10 X 1939, p. 7, 8; ibidem, Divisionsbefehl für den Beginn der Operationen, 2. leichten Division, Abt.Ia Nr. 211/39 g.Kdos., Hohenlieben, 30 VIII 1939, p. 60ff.; BA-MA, IV Army Corps, ref. RH 24-4/5, Korpsbefehl für den Angriff, Korps-Kommando IV, Abt.Ia Nr. 1026/39 g.Kdos. 28 (or 29) VIII 1939, p. 156, 157; BA-MA, 4. Infantry Division, ref. RH 26-4/2, Divisionsbefehl für die Bereitsstellung zum Angriff in der Nacht, 4. Division, Ia Nr. 220/39 geh., Andreashütte, 29 VIII 1939, no pagination.

⁴⁸ Actually, between 18 and 30 August 1939, this brigade occupied positions in the area of Nowa Brzeźnica (about 50 km south-east of Wieluń and about 40 km north of Częstochowa). On 30 August 1939 the commander of the "Łódź Army ordered the Brigade to move to the Ostrowy-Miedźno line (about 20 km south-west of Nowa Brzeźnica) (see Wesołowski, Tym, *Mokra Działoszyn 1939...*, 295, 541 et seq.). Thus the brigade took up positions blocking the marching axis of the left wing of the XVI Army Corps (mot.) and not on the wing of the XI Army Corps.

⁴⁹ Concerns about the left wing of the army (XI Army Corps) from the direction of Wieluń led to the issuance of another addendum to the order to attack on the X-day, emphasizing the importance of early reconnaissance of the enemy group near Wieluń. On 31 August 1939 the 1st Light Division took up positions in the area north-east of Praszka, in the second echelon behind the units of the 18th Infantry Division. Its only task was to wait for the enemy to appear on the left flank of the army (see BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Bezug: Armee-Befehl Nr. 1 vom 29 VIII 39, Armee-Oberkommando 10, Ia/op Nr 101/39 g.Kdos III.Ang., 31 VIII 1939, p. 40). The particular concern for this wing is evidence of the fear of slowing down the 10th Army during the border battle. The allocation of a light division with more than 250 tanks to support two strong infantry divisions covering the XVI Army Corps (mot.) from the north is a measure of these fears, which, as we know today, were exaggerated many times over, since in the vicinity of Wieluń the 18th Infantry Division and the 1st Light Division were mainly to meet: the "Wieluń" detachment of Colonel Jerzy Grobicki (Wieluń National Defence Brigade, part of the 1st Cavalry Regiment of the Border Guard Corps, plus a tankette company), the 15th "Wolves" Infantry Regiment of Colonel Władysław Frączek, and the 36th Infantry Regiment of the Academic Legion of Lieutenant Colonel Karol Ziemiński of the 28th Infantry Division [see *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej* vol. 1, *Kampania wrześniowa 1939*, part 2, *Przebieg działań od 1 do 8 września* (London: Sikorski Historical Institute, 2nd edition, 1986), 155, 156, 162, 174-176, 189, 190, 202-205]. Between 1 and 5 September 1939, the offensive potential of the 1st Light Division was wasted in reconnaissance operations

XVI Army Corps (mot.) could count on the most of it – after all, it was not only the apple of the commander of the 10th Army's eye, but also of the Army Group "South's and even the OKH had their eyes on this corps - and these were four howitzer and heavy gun divisions under the overall command of the 627th Artillery Regiment of the Army and two motorized infantry divisions (13th and 29th), which were waiting for a signal in the assembly area, four hours' march from the border.⁵⁰ In addition, the forces of Lieutenant General Bruno Loerzer's 2nd Air Division (4th, 76th and 77th *Kampfgeschwader*, I/2. *Sturzkampfgeschwader* and I/76. *Zerstörergeschwader*), which concentrated most of the bomber aviation of the 4th Luftwaffe,⁵¹ were assigned to direct support of the IV, XI and XVI Army Corps (mot.). It is clear from the above that every detail was taken into account for the success of the 10th Army in the border battle⁵², and although this may seem surprising in the context of the forces on the other side of the border (in reality these were equivalent to up to 1.5 infantry divisions, a cavalry brigade of the "Łódź" Army, an infantry division and a cavalry brigade from the "Poznań" Army⁵³), it should be remembered that immediate success of the Wehrmacht throughout the campaign would depend on the success of this army – indeed, no other was of interest to the political and military leadership of the Third Reich⁵⁴.

The 10th Army had prepared the orders for *Angriffstag* on August 29, but the superior command (Army Group "South") issued its first operational order the following day. Although this may appear surprising at first glance, it was not so anomalous within the context of the flexible German command system. The German offensive was to be spearheaded by Reichenau's army (*dem Stosskeil des deutschen Heeres*), as emphasized by General Vormann in his operational synthesis of the Polish campaign.⁵⁵ Additionally, this army held the primary responsibility for issuing orders to attack. *Heeresgruppenbefehl Nr. 1* leaves no room for doubt in this regard:

in the Wieluń area and in an attack on Polish positions on the Warta River near Widawa, before misjudgment of the situation was understood and the division was redirected to another part of the front, to operations that suited its capabilities (see BA-MA, 1. Light Division / 6. Panzer Division, ref. RH 27-6/139, Kriegstagebuch der 1. leichten Division vom 18 VIII bis 16 X 1939. Feldzug in Polen, 7–14; Paul, *Brennenpunkte...*, 28–33; Schadewitz, *Panzerregiment 11...*, 104–109).

⁵⁰ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Armeebefehl für den Angriff am X-Tag, Armee-Oberkommando 10, Ia/op Nr 101/39 g.Kdos, Oppeln 29 VIII 1939, p. 36a–37a.

⁵¹ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Zusatz zum Armeebefehl für den Angriff am X-Tag, Armee-Oberkommando 10, Ia/op Nr 101/39 g.Kdos II.Ang., 31 VIII 1939, p. 39; Marius Emmerling, *Luftwaffe nad Polską 1939*, vol. 2, *Kampffliger* (Gdynia: Armagedon, 2005), 24ff.

⁵² Let us be precise: the main concern was the left wing and part of the center of the 10th Army (XI and XVI Army Corps /mot./). Schwedler's corps, attacking to the right of XVI Army Corps (mot.), had fewer worries about the enemy, which was clearly defined as having weaker forces (*unterlegene Kräften*), rightly estimated at the size of seven infantry divisions and perhaps an additional division in the second echelon (which in reality did not follow) (see BA-MA, IV Army Corps, ref. RH 24-4/5, Korpsbefehl für den Angriff, Korps-Kommando IV, Abt.Ia Nr. 1026/39 g.Kdos. 28 (or 29) VIII 1939, 155).

⁵³ See The Polish Institute and the General W. Sikorski Museum in London (Instytut Polski i Muzeum gen. W. Sikorskiego w Londynie), The 1939 Campaign – Main Staff Files of August 1939, ref. A.II.8/13, Section "Łódź" – Units situated in the section on 28 August 1939 [situation sketch], pages 1, 2; ibidem, "Łódź" Army – order of battle (picture) b., p. 4; ibidem, Location [of large units of the "Łódź" Army from] 31 August 1939 [situation sketch], pages 8, 9; Władysław Steblik, *Armia "Kraków" 1939* (Warsaw: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1989), 114–116 and sketch no. 3 – the position of troops on the evening of 31 August 1939).

⁵⁴ Diedrich, *Paulus...*, 139

⁵⁵ von Vormann, *Der Feldzug 1939...*, 68.

“The 10th Army, utilizing its superior armored weaponry, will breach the significantly weaker enemy positions and subsequently advance to the Radom-Koluszki line, following the collapse of the Polish Warta defensive line. It is of the utmost importance that, following the breaking of the Warta line, the army be able to rapidly secure freedom of action to the west of the Vistula and to the north of the Pilica. This will entail the deployment of fast units to Radom, Grójec, and Tomaszów Mazowiecki. It is imperative to swiftly assume control of the Vistula crossings, including those at Puławy.”⁵⁶

The German military anticipated that the defensive line along the Warta River would represent the strongest Polish position and that it would encounter significant resistance.⁵⁷ Furthermore, the commander of the XVI Army Corps (mot.), General Hoepner, exhorted his subordinates, who were advancing at the vanguard of the army, to exert themselves to the utmost: “Soldiers of the XVI Corps! We are entering a decisive battle for the existence and future of Germany. We are meeting an enemy filled with the greatest hatred for others. We should be guided by the ‘unwavering will to win’! Our goal is the ‘ruthless destruction of the enemy’! The keyword: Warsaw!”⁵⁸

From an operational point of view, the early days of the war were a series of successes for the Germans in the 10th Army’s advance zone, interrupted only by minor problems. Halder noted in his diary on the first day of the war (between 11:30 and 13:00): “10th Army: Only a weak opponent. 2nd Light Division passed through the woods. The 4th Army Corps is fighting in the Lubliniec area”.⁵⁹ On 1 September (probably around midday), Captain Paltzo of the 10th Army reported to the FHO on Polish field fortifications extending south from the Herby area and on a small number of prisoners. Two captured officers were to testify to the 10th Army Command about, among other things, orders to withdraw beyond the Warta River, where the main position was to be held. The prisoners were to confirm the border positions of the 7th and 25th Infantry Divisions. As an element to be improved, Paltzo reported the need to quickly take over the telephone exchanges in the occupied towns so that the enemy could not be informed of the movements of the German troops.⁶⁰ In another report from that day at 11:30, the Army Group “South” reported on the progress of the tactical formations: The 2nd Light Division occupied Hill 357 west of Lubsza, the 4th Infantry Division was 6 km east of Lubliniec, the 46th Infantry Division was advancing 9 km north-east of Lubliniec; the armored divisions were the most advanced - the main forces of the 1st Panzer Division were 5 km west of Kłobuck (which was already occupied at that time), the 4th Panzer Division occupied positions 4 km north-east of Kłobuck in the area of Mokra, and the enemy occupied positions west of the railway line leading from Kłobuck north to Zduńska Wola; on the left wing, the 19th Infantry Division reached the fork north of Krzepice and the village of Lipie, the 18th Infantry Division north-west of the village of

⁵⁶ BA-MA, OKH-AG “South”, ref. RH 19-I/5, Kriegstagebuch der Heeresgruppe Süd in Polen 1939, 12 VIII 1939 – 3 X 1939 – Heeresgruppenbefehl Nr. 1, Heeresgruppe Süd, Ia Nr. 390/39 g.Kdos., Neisse – Heiligekreuz 30 VIII 1939, 13.00 h, p. 12.

⁵⁷ von Vormann, *Der Feldzug 1939...*, 73.

⁵⁸ CAMO, f. 500, op. 12474, d. 241, [general E. Hoepner’s words to the soldiers of the XVI Army Corps / mot./], p. 67.

⁵⁹ Halder, *Dziennik...*, 1:82.

⁶⁰ BA-MA, OKH, ref. RH 4/31, Ic – Meldung (durch Chef 12. Abt.), Op. Abt. Gr. I, 1 IX 1939, p. 4.

Napoleon, and the 1st Light Division “laboriously advanced through the woods of the forest district Rudniki”; in Wieluń, Polish cavalry was reported (previously erroneously defined as the Volhynian Cavalry Brigade, but in fact they may have been subunits of the 1st Cavalry Regiment of the Borderline Security Corps) marching to the north-east. The slow pace of the march was generally justified by the frequently damaged bridges and viaducts.⁶¹ In the Army Group “South” KTB we read about the first impressions of the enemy: “Weak border defense, without proper artillery support, avoids serious fighting”. Among the problems noted was the disruption of the concentration of the 1st Light Division by the Polish cavalry brigade reinforced with artillery (sic!), which was fired upon in the forest west of Gorzów Śląski (*Landsberg*). At 12:40 Reichenau telephoned Halder to inform him of his army’s progress. At 14:00 Ia of the Army Group “South” reported that “so far there has been no significant enemy resistance. In the afternoon there was progress in the attack on all sectors and only minor fighting”.⁶² The 10th Army KTB, on the other hand, noted “small enemy resistance on the border and just beyond” and a satisfactory daily offensive progress of the army units, varying from 15 to 20 km. The only difficulties mentioned were the “bad and difficult road conditions” and the Polish planned destructions.⁶³ We can learn a lot about the destruction and repairs in the first days of the war from the KTB of the 5th Transport Department of the General Staff of the OKH.⁶⁴ Also Halder in his diary noted this problem⁶⁵, further brilliantly illustrated by the excellent photographs in the monograph of the 1st Panzer Regiment.⁶⁶

For a Polish historian, the most striking fact is the complete absence of any mention in German operational reports and records in the KTB of any operational associations with the several-hour battle on the first day of the war fought by the 4th Armored Division. On the left flank of the XVI Army Corps (mot.), this division was attacking the Volhynian Cavalry Brigade near Mokra, which is approximately 8 km north of Kłobuck. This is particularly perplexing given the fact that the KTB of the 4th Armored Division devoted nearly three pages to the battle at Mokra.⁶⁷ Additionally, General Reinhardt was reprimanded by Hoepner, who was dissatisfied with the XVI Army Corps (mot.) for failing to fulfill the task assigned by the 10th Army command.⁶⁸ As the reason for the halt of the 4th Panzer Division was deliberately omitted – the unit should have reached Kocin (currently Stary Kocin) on September 1st, where it was to capture the crossing over the Kocinka River, however, it was halted near Mokra, where it spent the night of From 1 to 2 September,⁶⁹ and the distance

⁶¹ Ibidem, Lage bei 10. und 8. Armee um 11.30 Uhr, Op. Abt. Gr. I, 1 IX 1939, p. 5.

⁶² BA-MA, OKH-AG “South”, ref. RH 19-I/5, Kriegstagebuch der Heeresgruppe Süd in Polen 1939, 12 VIII 1939 – 3 X 1939, p. 20.

⁶³ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/1, Auszug aus dem Kriegstagebuch der 10. Armee über den Feldzug in Polen (Herbst 1939), p. 3.

⁶⁴ BA-MA, OKH, ref. RH 4/57, Kriegstagebuch. Chef des Transportesens. Gruppe III, p. 6ff.

⁶⁵ Halder, *Dziennik...*, 1:85.

⁶⁶ Rico Unger, Daniel Jurt, Glen Hendricks, *Panzerregiment 1. From Origin to the Polish Campaign*, vol. 1 (Riga: Self-Published, 2021), 238ff.

⁶⁷ BA-MA, 4. Panzer Division, ref. RH 27-4/197, Sammlung Generaloberst Hans Reinhardt, Stück A – Kriegstagebuch der 4. Panzer-Division. Feldzug in Polen, p. 13–15.

⁶⁸ Wesołowski, Tym, *Mokra Działoszyn 1939...*, 294.

⁶⁹ Joachim Neumann, *Die 4. Panzer-Division 1938–1943. Bericht und Betrachtung zu zwei Blitzfeldzügen und zwei Jahren Krieg in Russland*, Bd. 1 (Bad Dürkheim: Verlag & Antiquariat für Zeitgeschichte, 1994), 28, 31. Moreover, the 1st Panzer Division did not achieve its daily objective either and only late in the evening (around

remaining to reach the destination was approximately 15 km – it is plausible that it was caused by (actual) difficulties with the poor road quality, which became a significant issue in hindering the planned occupation of the designated offensive objectives. It seems probable that Hoepner was responsible for the withholding of information about the battle at Mokra and its non-transmission to the 10th Army.⁷⁰ In conclusion, the efforts of the XVI Army Corps (mot.) and, in particular, the 4th Panzer Division from the outset of the war can be considered a success, despite the inevitable costs in terms of human lives and equipment. From an operational standpoint, the efforts of the Volhynian Cavalry Brigade at Mokra, despite the considerable losses incurred, had only a limited tactical significance. The gains achieved were minimal in terms of time and territory, and were subsequently occupied by German forces the following day,⁷¹ albeit with notable problems, primarily due to the challenging terrain.

Additionally, the advance on the right flank of the army was largely unimpeded, with the exception of difficulties encountered due to the substandard condition of the roads, until approximately 6:00 p.m. when the 7th Reconnaissance Regiment of the 2nd Light Division initiated an assault on Woźniki, which was under the control of the Krakowska Cavalry Brigade. As documented in the division's KTB:

“the 7th Reconnaissance Regiment was subjected to enemy artillery fire and subsequently reported significant losses. By September 1st, the town of Woźniki will no longer be under enemy occupation. According to prisoners of war, field fortifications have been constructed around Woźniki . . . On the evening of September 1st, the division command reached the conclusion that the prepared field site in the Woźniki area is an element of the fortification system in the Tarnowskie Góry section, which is directly connected via inaccessible terrain to the south.⁷² On the evening of September 1st, the division commander made the decision to launch an offensive on the following morning at dawn. The objective was to capture Woźniki, and the plan of attack involved the 6th Mounted Rifle Regiment advancing from the west, the 7th Reconnaissance Regiment from the southwest, and the 66th Panzer Battalion from the north through Ligota Woźnicka. On September 2nd at 2:30 a.m., an operational order was issued, directing the attack to commence the following day.”⁷³

Similarly to the 4th Panzer Division, the 2nd Panzer Division encountered Polish cavalry along its route, whose artillery proved to be an effective weapon against the German tactical armored-motorized formation. The advance of two regiments belonging to General Stumme's division was brought to a halt, primarily due to the onset of darkness. During the night, the remaining forces of the division were deployed to Woźniki, particularly the artillery and tanks, which afforded the German side a decisive advantage. On the following day, the division was engaged in another confrontation with the Polish brigade. At approximately

8:30 p.m.) did it capture Kłobuck [see Rolf O. Stoves, *I. Panzer-Division. Chronicle of a Three-Stack Division of the German Panzerwaffe* (Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1961), 54] and the left wing of the 19th Infantry Division from the XI Army Corps reached Lipie (approx. 13 km north-west of Mokra).

⁷⁰ This can be proven by one sentence from his biography: “The 4th Panzer Division, in light fighting, made equally great progress in its attack to the east [emphasis – D.K.]” [see Walter Chales de Beaulieu, *General Erich Hoepner. A Military Biography* (Havertown-Oxford: Casemate Publishers, 2021), 28], the author of which was, after all, 1a of the XVI Army Corps (mot.), then Lieutenant Colonel Chales de Beaulieu, a participant and co-creator of those events, who remained loyal to his commander until the end.

⁷¹ Neumann, *Die 4. Panzer-Division 1938–1943*..., 32–35.

⁷² The officers of the 2nd Light Division did not understand that they had reached the Polish main defense belt, which German intelligence had placed on the Warta River.

⁷³ BA-MA, 2. Light Division / 7. Panzer Division, ref. RH 27-7/1, Kriegstagebuch der 2. leichten Division während des Polenfeldzug (im XV AK). Abstrift Divisionsbefehle (Original) 24 VIII – 10 X 1939, p. 11, 12.

8:30 a.m., the German motorized cavalry reported the occupation of the western edge of the town. At 11:15 a.m., the reconnaissance regiment of the 2nd Light Division initiated a pursuit of the Krakowska Cavalry Brigade retreating to Koziegłowy. This unit was ordered to occupy the crossings on the Warta River.⁷⁴ Once again, as in the case of the Battle of Mokra, the Polish cavalry gained only about a dozen hours of time for the right wing of the “Poznań” Army, at the cost of heavy losses – unlike the Volhynia Cavalry Brigade, which retreated without losing its combat capability, the Krakowska Cavalry Brigade ceased to be a tactical unit after the Battle of Woźniki.⁷⁵ More importantly, the withdrawal of the brigade from Woźniki had an operational significance for the Germans, as it gave them the freedom to pursue the defeated brigade and then attack in all directions.⁷⁶ The first place among the commanders of the tactical units of the 10th Army, in the category of key successes, should therefore go to General Stumme and his 2nd Light Division, which was the first to be given a chance to penetrate into operational depth. Close behind was General Kuntzen’s 3rd Light Division. In total, Hoth’s XV Army Corps (mot.) brought over 160 tanks into the gap in the Polish defense system, plus two reconnaissance regiments and four motorized cavalry regiments. These were forces more than strong enough to carry out a very dangerous for Polish operational units attack behind their own defensive positions. Looking a little further into the future, on 4 September the 10th Army Command issued an operational order which briefly summarized the success in the Częstochowa Gap: “The enemy occupying positions in front of the 10th Army has been severely defeated. The 7th Infantry Division and a large part of the Krakowska Cavalry Brigade were almost destroyed”.⁷⁷

On September 2, 1939, less than an hour after midnight, the 10th Army command issued a new operational order. The primary objective was for the XVI Army Corps (mot.) to break through the Warta line the following day.⁷⁸ The 4th Panzer Division, with the assistance of an infantry regiment from the 31st Infantry Division, undertook tasks in accordance with *Armeebefehl Nr. 2*, striving to break through to the Warta crossing

⁷⁴ Ibidem, p. 12, 13.

⁷⁵ See Ryszard Rybka, ‘Walki Krakowskiej Brygady Kawalerii 1 i 2 września 1939 r.’, *Wiadomości Bocheńskie. Kwartalnik Społeczno-Kulturalny Stowarzyszenia Bochniaków i Miłośników Ziemi Bocheńskiej*, no 2 (2009): 10–13.

⁷⁶ “The forces of the Częstochowa wing – the 7th Infantry Division and the Krakowska Cavalry Brigade – were even more isolated than before amidst the wave of enemy armored and motorized forces pouring in” (see Steblik, *Armia “Kraków”*..., 172).

⁷⁷ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/5, *Armeebefehl Nr. 5*, *Armee-Oberkommando 10*, Abt. Ia/op. Nr. 25/39 geh., Guttentag, 4 IX 1939, no pag.

⁷⁸ BA-MA, OKH-10th Army, file reference RH 20-10/3, *Armeebefehl No. 2 für den Angriff am 2 September 1939*, *Armee-Oberkommando 10*, Abt. Ia/op., Guttentag, 2 September 1939, 0:55, p. 41. In the absence of any information regarding the progress of the XV Army Corps (mot.) and 2nd Light Division, their task remained unchanged. However, the reserve (Army Group “South”) VII Army Corps with the 27th Infantry Division was pulled up behind them to provide potential support to Hoth in the event of difficulties in capturing the crossings on the Warta until 3 September 1939, inclusive. In such a situation, Hoth’s corps was to be placed under the temporary command of the commander of the VII Army Corps. The 1st Light Division was subordinated to the XI Army Corps with the objective of capturing the Warta crossings located to the southeast of Wieluń. It was of the utmost importance for the command of the 10th Army to break through the Warta borders by all corps. (This included the IV Army Corps, which was tasked with crossing the river on September 3, 1939, after previously destroying the 7th Infantry Division on its western bank, which it failed to accomplish.)

through scarcely cleared forest areas between Mokra and Stary Kocin. The terrain proved advantageous to the Volhynian Cavalry Brigade, which demonstrated adeptness in delay combat hindering the progress of the advancing enemy.⁷⁹ Ultimately, in the evening, Reinhardt's division reached the Kocinka River border in the vicinity of Stary Kocin, the point at which the division was expected to arrive already the day before. On that day, the 4th Panzer Division was proceeding at a rather sluggish, and not swift pace. The tank losses incurred at Mokra had the effect of moderating the German advance, and the effectiveness of the Polish anti-tank defense began to be respected. However, on that day, the advantage of placing two armored divisions side by side became fully apparent. On September 2, the 1st Panzer Division, under the command of General Schmidt, provided the impetus for the XVI Army Corps (mot.) attack. The division commenced its advance from the Kłobuck area, bypassing Częstochowa from the north.⁸⁰ At approximately 2:00 p.m., with its advanced units, it occupied Pławno (10 km south of Radomsko), thereby securing the crossings over the Warta. In the evening, it conducted reconnaissance of the suburbs of Radomsko with its advanced units. The success of the 1st Panzer Division was contingent upon a number of factors. The terrain afforded it a distinct advantage over its left-wing neighbor. Additionally, it encountered minimal resistance from Polish forces in its path. In a strategic sense, it found itself in a position analogous to the 2nd Light Division on the southern flank of the army, operating *de facto* in the rear of the main Polish defensive position, although the evidence for the existence of this position was, in its attack zone, virtually nonexistent. In the division's KTB, we can find a detailed account of the 50 km raid:

"The attack resulted in the capture of three undamaged crossings over the Warta River. The division, isolated from its neighbors, advanced significantly while its neighbors were situated approximately 30 km behind, in the vicinity of Częstochowa, engaged in combat near Ostrowy [on the Oksza River]. This created conditions conducive to the completion of operations north of Częstochowa and the fulfillment of other pivotal objectives. The adversaries from the Polish 7th Infantry Division, who had been positioned in front of the division until that point, were no longer present. The commander of the XVI Army

⁷⁹ Wesołowski, Tym, *Mokra Działoszyn 1939...*, 578ff.

⁸⁰ The operational order of IV Army Corps from 3 September 1939 at 3:30 a.m. states that in the evening hours of the previous day the units of the corps occupied Częstochowa and, in pursuit of it, the forces of the 10th, 72nd and 103rd Infantry Regiment crossed the Warta River. The corps command – correctly – believed that the enemy units (7th Infantry Division) had definitely withdrawn from Częstochowa and were trying to withdraw beyond the Pilica River, and therefore ordered the subordinate divisions to join the pursuit, with the left wing of the corps (the reinforced reconnaissance unit of the 4th Infantry Division) to advance to Przysów and further to Przedbórz (see BA-MA, IV. Army Corps, ref. RH 24-4/9, Korpsbefehl für 3 September 1939, Generalkommando IV. Armeekorps, Ia, K.Gef.St. Zumpy 3 September 1939, p. 194, 195). The task of destruction of the Polish 7th Infantry Division was to be carried out by the 3rd Light Division, which turned to the north and attacked Brig. Gen. Janusz Gąsiorowski's division, which was surrounded by the IV Army Corps divisions between Janów and Wola Mokrzeńska. After destroying the enemy, the 4th, 14th and 46th divisions were to turn to the north-northeast in order to reach the Przedbórz-Rzejowice line (ibidem, Vorbefehl für 14. Division, Generalkommando IV. Armeekorps, Ia, K.Gef.St. Poczesna 4 September 1939, p. 192). The planned turn of Schwedler's corps is a harbinger of the rapidly approaching battle of Piotrków Trybunalski. Moreover, already at noon on 4 September 1939, the direction of the corps' attack on Końskie was changed, with the target area between Radom and Kielce, having on the right wing the 3rd Light Division of the XV Army Corps (mot.) advancing along the road from Janów to Przysów – Koniecpol and Łopuszno in front of the 4th Infantry Division (ibidem, [Korpsbefehl], Generalkommando IV. Armeekorps, Ia, Poczesna, 4 September 1939, 12:15, p. 187). The Germans noticed the Polish concentration between Radom, Kielce and Pilica, which was explicitly stated in the next order (see ibidem, Korpsbefehl für 5 September 1939, Generalkommando IV. Armeekorps, Ia, K.Gef.St. Dąbrowa Zielona, 5 September 1939, p.183).

Corps conveyed via radio the following words of praise 'I am proud of the Division',⁸¹ Hoepner was likely pleased by this turn of events, as Schmidt and his subordinates had gone above and beyond their duties and created an opening for the entire corps to gain access to the rear of the Polish defensive lines.

How necessary this success was is best illustrated by a surviving letter from Reichenau to General Leeb, commander of the XI Army Corps, dated September 2, 1939 (its contents indicate that the other corps commanders also received a letter of similar content):

"As I emphasized at the first briefing, the goal of the 10th Army is not merely victory, but a quick victory. The experience of the first two days of the war shows that the weak enemy forces have been delaying our attack for too long. If such a situation is repeated in the following days, the 10th Army will be deprived of its operational success, which is one of the foundations of the overall victory. I do not ignore the fact that the destruction and poor condition of the roads played a major role in the delays, especially on the first day. However, it must be admitted that the units moving in the vanguard of the attack - apart from the praiseworthy, fierce attacks of some units - did not always maintain contact with the enemy and, as a result, did not initiate and carry out offensive operations with the necessary energy. I do not see in this a lack of aggressive spirit, but rather excessive methodology [here in the sense of: searching for complicated solutions - D.K.]. Every commander in charge of tactical operations must personally familiarize himself with the terrain where the operations will be carried out before his unit goes into action. [...] After a brief inspection, he gives instructions to his officers responsible for carrying out the action, based on the terrain and not on the map. This is the only way to prepare and execute the attack quickly. I would not give these obvious instructions if I were not personally convinced that they are necessary in these days. I ask the corps commanders to make these recommendations known to their subordinates through specially delegated officers, so that they may quickly adapt to the requirements of war."⁸²

Here we see Reichenau's concerns revolve exclusively around the appropriate pace of the corps' attack. Time, as I have already emphasized, was the key, but the impatience of the 10th Army commander with the pace of progress and with the possibility of an operational success getting out of hand (if, for example, most of the Polish tactical units withdrew beyond the Vistula) right after the beginning of the aggression, leaves no illusions about Reichenau's motivation: ambition, rivalry, and the desire to claim the laurels of the winner of the Polish campaign. I can see no other explanation when, on the morning of September 3, the head of the Operations Department of the OKH General Staff, Colonel Hans von Greiffenberg, reported to Halder: „In general, the attack is going well. The 10th Army must concentrate west of the Pilica, no dispersion to the sides”.⁸³ So far, everything was going according to plan.

⁸¹ BA-MA, 1. Panzer Division, ref. RH 27-1/1, Kriegstagebuch der 1. Panzer-Division. Der Polenfeldzug vom 1.-23.9.39, no pag.; ibidem, Lagenkarte 2 [1 and 2 IX 1939], no pag.

⁸² BA-MA, IV. Army Corps, ref. RH 24-4/4, [W. von Reichenau] Herrn General der Artillerie Leeb Komandierender General des XI A.K., Der Obelbefelshaber der 10. Armee, A.H.Qu., 2 IX 1939, p. 105.

⁸³ Halder, *Dziennik...*, 1:89. Even more optimistic conclusions resulted from the report submitted at 6:50 p.m. that day by Colonel Ludwig Crüwell, head of the 6th Quartermaster General Staff of the Land Forces – XVI Army Corps (mot.) was to move on Piotrków Trybunalski and then on Tomaszów Mazowiecki; if there are any problems, then they concern: fuel supply for front-line units, Polish anti-tank rifles and heavy losses in the officer corps of the 4th Panzer Division (finally an echo of the difficult battles with the Volhynian Cavalry Brigade) [see *Die Geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bd. 1, 1. September 1939 – 30. April 1940, (Osnabrück: Kurt Mehner, Biblio Verlag, 1995), 8].

At that time, the concentration of possible Polish reserves was not well understood, although it soon became evident that XVI Army Corps (mot.) was confronted with further enemy divisions. This is exemplified by the map of the 10th Army's tactical units on the afternoon of September 3, which depicts that, somewhat paradoxically, the furthest north-eastern advance was made by the 4th Reconnaissance Battalion of the 4th Infantry Division, situated in the Przedbórz area, and the *Kampfgruppe* of the 1st Panzer Division, which occupied Radomsko. It is particularly interesting that the area deep in the attack zone of the XV Army Corps (mot.), between Włoszczowa and Miechów, was marked as free (*"frei!"*) from enemy troops. However, it was discovered that the enemy – erroneously identified as the 9th Infantry Division – had already established a presence on the outskirts of Piotrków Trybunalski. Noteworthy is the considerable, measuring over 100 km in air length, gap in the Polish defensive line between the Volhynian Cavalry Brigade (positioned to the south of Pajęczno) and the Krakowska Cavalry Brigade (in the Zawiercie area), as the practically surrounded remains of the 7th Infantry Division fighting to the east of Częstochowa could hardly be seen as a formidable adversary capable of engaging German forces in a prolonged combat.⁸⁴ On the third day of the war, the 10th Army poured its entire force into the gap around Częstochowa, in an effort to widen it either by elimination (of the 7th Infantry Division) or throwing the opponent back to the wings (Volhynian and Krakowska Cavalry Brigade). This afforded the freedom of maneuver and the capacity to select the direction of attack, primarily on the right wing, in the strip of the XV Army Corps and the VII Army Corps following it from the reserves of the Army Group "South."

On the fourth day of the war the command of the Army Group "South" outlined the plan for the 10th Army to fight a battle west of the Vistula bend. First of all, on the left flank of the center of the army grouping, the 1st Panzer Division was to set the pace for the attack of the XVI Army Corps (mot.), advancing to Radomsko and pulling behind it the left-wing 4th Panzer Division and, moving in the second echelon but in close proximity, the 31st Infantry Division of Lieutenant General Rudolf Kämpfe.⁸⁵ The infantry regiments of the "Lion Division" (*Löwendivision*) were to support and secure the left flank of the armored divisions, which had over 500 tanks but limited motorized infantry. Hoepner's corps was to complete the 10th Army's basic operational objective of crossing the Vistula River on both sides of Warsaw. At that time the former right flank of the center - i.e. the IV Army Corps - with the right wing of the fast corps (XV Army Corps /motor/) were to attack the „group of enemy forces” (*zum Angriff auf Kräftegruppe*) in the area of Kielce and Końskie, reinforced with artillery from the reserve of the army group (605th and 634th heavy artillery divisions under the command of the 610th artillery regiment). The operational goal of these corps was to surround the enemy group as swiftly as possible and then to quickly occupy through Radom the Vistula crossings in Puławy and Dęblin with armored and motorized spearheads.⁸⁶ In fact, this meant dividing the 10th Army into two groups: right wing (IV and XV Army Corps /mot./) and left wing (XI and XVI Army Corps /mot./) and *de facto* liquidating the center of the army. The wings were meant to operate in centrifugal directions,

⁸⁴ BA-MA, IV. Army Corps, ref. RH 24-4/5K, Lage bei 10. Armee am 3.9 gegen Mittag, no pag.

⁸⁵ BA-MA, 31. Panzer Division, ref. 26-31/1, 31. Division. Feldzug in Polen. Kriegstagebuch vom 25 VIII – 20 X 1939, no pag. (entry from 4 September 1939).

⁸⁶ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Heeresgruppenbefehl Nr. 3, Heeresgruppe Süd, Ia, Nr. 465/39 geh., Neisse-Heiligenkreuz, 4 IX 1939, p. 9, 10.

without mutual influence on each other. In fact, they were to fight two separate battles,⁸⁷ although Rundstedt and Manstein's predictions of September 4 had so far outlined only one engagement - in the Kielce area, where the Polish reserve was believed to be concentrated.⁸⁸ This assessment, however, does not indicate that any serious battle would take place in the Piotrków Trybunalski area, where only one division was recognized, the 9th Infantry Division⁸⁹ (in fact, it was the 19th Infantry Division⁹⁰). It was probably expected that this division would be easily wiped out by the forces of the armored divisions, and therefore Wolbórz, or even Tomaszów Mazowiecki 30 km to the northeast, was confidently given as a target, from where it was about 100 km to Warsaw. On September 4, this decision was revisited, after the attack of the 1st Panzer Division in the Rozprza area was resisted.

Even if Germans began to reckon with a larger enemy group at Piotrków Trybunalski, this did not in any way translate into planning further actions. In Polish historiography there are voices saying that Reichenau made a mistake by not including the forces of the "Łódź" and "Prusy" armies in his calculations.⁹¹ The problem is that:

1. the actions of the 10th Army resulted from the orders of the Army Group "South", and these were embedded in the pre-war directives of the OKH;

2. at every stage of planning - before and after the outbreak of the war - the Germans did not attach any importance to understanding the Polish command system, focusing on a quantitative approach to the enemy (merely the number of tactical formations was counted);

3. everything indicates that the commander of the Army Group "South" and the 10th Army, their chiefs of staff and the operations officers simply disregarded the Polish capabilities of efficient command and conducting an effective counterattack on an operational scale;

⁸⁷ von Vormann, *Der Feldzug 1939...*, 86.

⁸⁸ The number of Polish tactical units has traditionally been overestimated [see Piotr Zarzycki, *Południowe Zgrupowanie Armii „Prusy” we wrześniu 1939 roku* (Warsaw: Wydawnictwo Neriton, 2001) p. 166]. Zarzycki, however, incorrectly referred to 6 September 1939 while it actually referred to the state as of 9 September 1939, i.e. at the moment of the end of the Battle of Iłża, and this report clearly mentions that these were various parts of eight divisions (they could even have been wagon columns etc.) and in fact their strength corresponded to 2–4 divisions (see BA-MA, OKH-AG "South", ref. RH 19-I/108, Abendmeldung an O.K.H. O.Qu.IV Ost aus dem Ic – Gebiet, Heeresgruppenkommando Süd, Ic, 9 September 1939, p. 81, 82). In fact, on 6–7 September 1939 the South Group of the "Prusy" Army was assessed as elements of four divisions and one cavalry brigade – here, of course, the 16th Infantry Division or the Volhynian Cavalry Brigade in the Opoczno area were wrongly identified (ibidem, Abendmeldung der Heeresgruppe Süd, Ic vom 7 IX 1939, An O.Qu.IV Ost, Berlin, 89). This is just one of the examples clearly showing the erroneous conclusions that can be drawn from analyzing military operations primarily based on documents of one of the parties to the conflict.

⁸⁹ BA-MA, OKH-AG "South", ref. RH 19-I/109, Abendmeldung der Heeresgruppe Süd An Oberkommando des Heeres, Abt. O.Qu IV Ost, Heeresgruppenkommando Süd, Abt. Ic.A.O., Neisse, 4 IX 1939 r., p. 97.

⁹⁰ It was not established, however, that in addition to the 19th Infantry Division, the 29th Infantry Division and the Vilnius Cavalry Brigade were concentrated in the Sulejów area, and even less so that echelons of the 13th Infantry Division, intended for the army reserve, were coming from the north [Jan Wróblewski, *Armia „Prusy” 1939* (Warsaw: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1986) 98 et seq.]. Furthermore, the reinforced 2nd Regiment of Legion Infantry led by Colonel Ludwik Czyżewski was not identified in the Góry Borowskie–Rozprza area. On the road from Radomsko to Piotrków Trybunalski. The 1st Battalion of the 146th Infantry Regiment, subordinated to Czyżewski, took up the position near Rozprza (Mieczysław Bielski, *Grupa Operacyjna „Piotrków” 1939* (Warsaw: Wydawnictwo Bellona, 1991), 119–122, 131–137). This group managed to slow down the march of the 1st and 4th Panzer Divisions by 24 hours (this was reflected in one of the operational reports of the 10th Army, see *Die Geheimen Tagesberichte...*, Bd. 1, 1:10; see also R. Unger, D. Jurt, G. Hendricks, *Panzerregiment 1...*, 280–303, complete with excellent situation sketches and illustrative material).

⁹¹ Wróblewski, *Armia „Prusy”...*, 99.

4. proof that Reichenau and his staff had their finger on the pulse was the order, at the initial stage of the battle, to move the reserve XIV Army Corps (mot.) to Piotrków Trybunalski;⁹² this, incidentally, was part of a wider plan to involve the whole of the 10th Army's left wing, including the XI Army Corps, in the battle.⁹³

Both battles of the 10th Army were intended to cut off the retreating Polish troops either from the capital or from the possibility of a free passage across the Vistula. The army's goal was to cut off and eventually destroy the Polish operational units west of the Vistula. Again, in accordance with the OKH assumption.

From the Polish point of view, it may have looked as if the Germans were taking a risk because they did not fully realize (and this is a fact!) the concentration of the Northern Group of the "Prusy" Army. However, from the German side this risk was minimized by several factors, such as the superiority of the armored divisions in all tactical aspects (maneuver, firepower, communications, training of commanders and officers⁹⁴), overwhelming air superiority, adequate reserves, and last but not least, the flexibility of command at all levels resulting from the *Auftragstaktik*, which allowed the operational level commanders to trust in the ability of their subordinates to respond properly and independently to any battlefield crises. And the first days of the war gave them reason to be guided by such premises. Unfortunately, the incompetence of the commander of the "Prusy" Army, Major General Stefan Dąb-Biernacki, only confirmed the correctness of this diagnosis, which was indirectly the result of the 1st Panzer Division's KTB.⁹⁵ The operational reports of the 10th Army from September 5, 6 and 7 also leave no doubt - at Piotrków or at Kielce there no mention of any crisis or caution, on the contrary, there is a noticeable "forward" thinking, further maneuvers are planned, because the enemy is clearly defeated and in retreat.⁹⁶ The operational momentum and the achievement of the campaign's goal are visibly within reach.⁹⁷ That is why the creation of a powerful armored corps, planned in the last days of peace, was abandoned and the XIV Army Corps (mot.) was withdrawn from the Widawka.

⁹² It was Initially planned – overly optimistically, as it quickly turned out – that the XIV Army Corps (mot.) would cross the Warta at Osjaków and the Widawka at Łobudzice and join the Battle of Piotrków Trybunalski with the forces of the 1st Light Division northwest of Piotrków; in addition, the 29th Infantry Division (mot.) and 13th Infantry Division (mot.) were summoned (see BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Armeebefehl Nr. 4, Armee-Oberkommando 10, Abt. Ia/op. Nr. 14/39 geh., Guttentag, 3 September 1939, p. 44, 45). Ultimately, however, the divisions of the XIV Army Corps (mot.) were sent to Radom only because they were no longer needed near Piotrków [see Dieter Hoffman, *The Magdeburg Division. History of the 13th Infantry and 13th Panzer Division 1935–1945* (Hamburg–Berlin–Bonn Verlag E.S. Mittler & Sohn GmbH, 2001), 80]. Only elements of the 33rd Infantry Regiment (mot.) from the 13th Infantry Division (mot.) were pulled to the Radomsko area on 5 September 1939, but ultimately these reinforcements were not used near Piotrków (see BA-MA, 1st Panzer Division, ref. RH 27-1/168K, Lagenkarte 6, no pagination).

⁹³ BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Armeebefehl Nr. 5, Armee-Oberkommando 10, Abt. Ia/op. Nr. 25/39 geh., Guttentag, 4 IX 1939, 23.25 h, p. 45, 45a.

⁹⁴ Halder, *Dziennik...*, 1:97. The Chief of Staff noted: "Reichenau returns from Piotrków. Tactical success. The tanks proved to be very effective."

⁹⁵ It reads as follows: „If at the same time as the Polish 29th Infantry Division also a cavalry brigade had attacked from the Lubień Forest, it would undoubtedly have had an impact on the 1st Panzer Division, which could have found itself in a very difficult situation, serious losses would have been likely and it would have been difficult to avoid a tactical retreat to the west" (see BA-MA, 1st Panzer Division, ref. RH 27-1/1, Kriegstagebuch der 1. Panzer-Division. Der Polenfeldzug vom 1.-23.9.39, no pagination /entry from 6 September 1939 summarising the Battle of Piotrków Trybunalski/).

⁹⁶ von Tippelskirch, *Operativer Überblick...*, 262.

⁹⁷ *Die Geheimen Tagesberichte...*, Bd. 1, T. 1, 12ff.

The main reason for this was the withdrawal of the 1st Light Division, which until recently had been toddling almost in place, and which was withdrawn from the left wing of the army at the very moment when it was supposed to finally gain some freedom of maneuver and carry out an attack on Łask, thus approaching Łódź.⁹⁸ The division was withdrawn from Wieluń and transferred (not without communication difficulties⁹⁹) to the center of the group with the task of pursuing Polish units trying to escape across the Vistula via Radom.¹⁰⁰ It was to take over the Vistula crossings in place of the XV Army Corps (mot.), which at that time had to deal with the Polish reserve group in the Kielce-Końskie area. One can only add that it was almost a classic Napoleonic maneuver along the internal lines.

On the night of September 6-7, the 10th Army command did not beat around the bush¹⁰¹ and the next order directly mentioned the formation of three pursuit groups (*Verfolgungsgruppen*) 1. the right, formed by the XV Army Corps (mot.) (2nd and 3rd Light Divisions and 29th Infantry Division /mot./); 2. the center, i.e. the XIV Army Corps (mot.) (1st Light Division and 13th Infantry Division /mot./); 3. the left with the XVI Army Corps (mot.) (1st and 4th Panzer Division).

The 10th Army turns away from Warsaw and is to relentlessly pursue the retreating enemy and attack the Vistula line between Puławy and Góra Kalwaria to prevent the enemy from escaping across the Vistula. Only extreme efforts can ensure the army's success".¹⁰² In practice, however, the implementation of this task looked different. Thanks to the initiative of General Hoepner, the 4th Panzer Division¹⁰³ did not "turn away" from Warsaw, and the XV Army Corps (mot.) engaged in the destruction of the Southern Army Grouping "Prusy".¹⁰⁴ Nevertheless, from the operational point of view, at the end of the sixth day of the

⁹⁸ Colonel Johann von Ravenstein's battle group was withdrawn almost during the fighting, following a radio call from the command of XIV Army Corps (mot.) (see BA-MA, 1. Light Division / 6. Panzer Division, ref. RH 27-6/139, Kriegstagebuch der 1. leichten Division vom 18 VIII bis 16 X 1939. Feldzug in Polen, p. 14–16).

⁹⁹ Ibidem, p. 16.

¹⁰⁰ Ibidem. This intention is clearly visible in the draft of operational order no. 6 of the 10th Army command, found in the notes operations officer Colonel Metz (the original has not survived), most probably from the morning hours of 6 September 1939 (see BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3, Armeebefehl Nr. 6 (Bruchstück), Abschrift von Abschrift, von handschriftlichem Entwurf von Oberst Metz, Ia AOK. p. 10, 47).

¹⁰¹ On September 6, 1939, Halder noted at 5:15 p.m.: "*Paulus* [Chief of Staff of the 10th Army]: Information has been passed on that the enemy is retreating beyond the Vistula. [Halder orders]: Right wing forward!" (see Halder, *Dziennik...*, 2:97). The pursuit was initiated as a result of an order from OKH.

¹⁰² BA-MA, OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3. Armeebefehl Nr. 7, Armee-Oberkommando 1, Abt. Ia/op. Nr. 41/39 geh., Kruszyzna 6 IX 1939, 23.00 h, p. 48.

¹⁰³ On September 6, 1939, at about 10:00 a.m., the commander of the 10th Army arrived at the XVI Army Corps (mot.) commander's post and after talking to him, Hoepner became convinced that Warsaw was no longer his main goal in favor of cutting off the retreating Polish troops from the bridges over the Vistula River. However, Hoepner decided to ignore Reichenau's order or to carry it out half-heartedly, and therefore the 1st Panzer Division was sent to Góra Kalwaria and the 4th Panzer Division further on to Warsaw. He decided that in this way the corps would be able to accomplish two goals simultaneously. Reinhardt from the 4th Panzer Division did not protest at all (see de Beaulieu, *General Erich Hoepner...*, 37, 38; Neumann, *The 4th Panzer Division 1938–1943...*, 46, 47).

¹⁰⁴ On 7th September 1939 at noon Reichenau arrived at the command post of the 2nd Light Division and after being informed about the division's operations he did not mention anything about pursuing the enemy towards the Vistula, because at that time the division was fighting north of Kielce, occupying Łączna and attacking Suchedniów-Skarżysko Kamienna. The commander of the 10th Army only emphasized and reminded Stumpp that the attack should be carried out by surprise and quickly. It seems that Reichenau urged the commander of the 2nd Light Division to break the Polish defenses as quickly as possible, precisely in order to start implementing the 10th Army's Operational Order No. 7 (see BA-MA, 2. Light Division / 7. Panzer Division, ref. RH 27-

war, the 10th Army command considered the battle west of the Vistula Bend to have ended in victory and ordered all the fast formations (including the reserves) to move to the pursuit phase.¹⁰⁵ Finally, the hope that the capital would be found not prepared for defense, and that it would be possible to take it (especially its left bank) by surprise,¹⁰⁶ was the reason for the attack of the 4th Panzer Division on Warsaw on September 7-8.

The complete retreat of the Polish operational and tactical units before the Army Group “South” front lulled the vigilance of most of the German operators. Except for the Chief of Staff of this group, Lieutenant General Erich von Manstein, who wrote in his memoirs:

“During the first nine days of the campaign, everything went so smoothly and according to plan that probably nobody believed that anything could happen to significantly interrupt or alter the course of the planned operations. In any case, during those days I had a vague feeling that a storm was gathering on the northern wing of the army group. Was it certain, since the enemy forces concentrated in the Greater Poland region had not yet revealed themselves? I pointed this out to the Chief of Staff of the Eighth Army several times on September 8 and 9, stressing that the army should pay attention to the reconnaissance of the northern wing. The discussion between us and the OKH on the question of the remaining Greater Poland troops is evidenced by the OKH’s telegram of September 9, which spoke of the rapid departure of the enemy Greater Poland units to the east by rail transport, thus eliminating the threat to the deep wing of the 8th Army.”¹⁰⁷

The vigilance of the Chief of Staff of the Army Group “South” is confirmed in The Halder Diaries.¹⁰⁸ Manstein put the blame on the staff officers of the 8th Army who, with Warsaw as their goal, had ignored the group on their left wing. Unfortunately, the intelligence report of the Army Group Command (most likely dated September 8) proves that his closest subordinates also misjudged the situation and confirmed the 8th Army’s belief: “The enemy is retreating north of Łódź towards Warsaw. According to radio reports,

7/1, Kriegstagebuch der 2. leichten Division während des Polenfeldzug (im XV AK). Abstrift Divisionsbefehle (Original) 24 August - 10 October 1939, p. 19; see also Zarzycki, *Południowe Zgrupowanie Armii “Prusy”*..., 215 et seq.) Unfortunately, the state of the preserved operational documentation of the XV Army Corps (mot.) is unsatisfactory, but the burnt Corps Operational Order No. 14 of 10 September 1939 clearly confirms the implementation of the intention of the 10th Army Command (see CAMO, f. 500, op. 12474, d. 231, Korpsbefehl für den 10 IX 1939 r. (Nr. 14), Jacentow, p. 2).

¹⁰⁵ The Chief of the General Staff of the OKH thought similarly, and the entries in his diary from 7 September 1939 onward increasingly rarely concern operational matters from Poland, even during the counterattack of the “Poznań” and “Pomorze” armies on the Bzura River against the wing of the 8th Army. For Halder, who viewed the Polish campaign from an operational point of view, the war was won already from the seventh day (see Halder, *Dziennik*..., 1:98ff).

¹⁰⁶ M. Pöhlmann, *Der Panzer und die Mechanisierung*..., 308, 309. A wholly simplified and simultaneously misleading version of events is presented by a publication devoted to the 35th Panzer Regiment of the 4th Panzer Division, quite bizarre in terms of content and editing [see Robert E. Dunfield, 35. *Panzer Regiment’s Impact on Amored Warfare Through Deeds and Pictures 1938–1941* (n.p., 2023), 49, 50].

¹⁰⁷ Erich von Manstein, *Stracone zwycięstwa. Wspomnienia 1939–1944*, vol. 1 (Warszawa: Lampart S.C./Dom Wydawniczy Bellona, 2001), 37.

¹⁰⁸ F. Halder, *Dziennik*..., 1:97. On September 6, 1939, he noted: “10:15 a.m. *Manstein* [reports]: Possible concentration of enemy groups in the area of Łódź and Radom”. Tippelskirch, who supervised the FHO at the time, also mentions this (von Tippelskirch, *Operativer Überblick*..., 262), which may be an echo of Manstein’s warnings.

there are even larger enemy forces in the area of Koło-Kutno-Łowicz-Łęczycza”.¹⁰⁹ On that day the command of the “Poznań” Army decided to attack the following day the left flank of the German 30th Infantry Division of the 8th Army.¹¹⁰

On September 9, 1939, the commander of the Army Group “South,” General Colonel Rundstedt, transmitted a telegram to the commands of the 8th and 10th Armies. This message announced a change in the emphasis (*Schwerpunkt*) of Reichenau’s operational group and a broader shift in strategy for the entire army group.

“The command of the 8th Army is to immediately establish a new command post in order to assume unified command of the battle for Warsaw and the operation to destroy enemy forces between Warsaw and Skierniewice, as well as those retreating north of Sochaczew in the direction of Warsaw-Modlin. The XVI and XI Army Corps will be placed under the command of the 8th Army as soon as the appropriate conditions are met. The command of the 8th Army must provide the location of the new command post and the earliest possible date for assuming command of the XVI and XI Army Corps. Until further orders are issued, the XVI and XI Army Corps will remain under the command of the 10th Army.”¹¹¹

The Battle of Bzura commenced on the preceding day with the counterattack of the “Poznań” Army on the left wing of the 8th Army, and it introduced a new factor into German operational plans that had not previously been considered. This factor can be defined briefly as a threat that required a decisive reaction, but also presented an opportunity for a manoeuvre that could lead to the encirclement and elimination of the last strong enemy group west of the Vistula.¹¹² It is noteworthy that the issue was rapidly (on the day the battle commenced) defined, and that Rundstedt swiftly responded to the crisis. The decision to place almost half of the 10th Army under the command of General Colonel Johannes von Blaskowitz to eliminate the threat is indicative of a correct assessment of the situation and serves to confirm the flexibility of the German command system. Nevertheless, the Polish side’s decision to commence the battle on the Bzura had the effect of seriously disrupting the German operational intentions. It is regrettable that the offensive turn of the “Poznań” Army commenced only when the armored units of the 10th Army had already reached Warsaw and secured bridgeheads on the Vistula, rather than when the “Prusy” Army was preparing for the battle of Piotrków. Nevertheless, on September 9, a new phase of the Polish campaign commenced, which the German side had not anticipated at the outset of the war.¹¹³

From an operational standpoint, the 10th Army effectively determined the outcome of the war during its inaugural week, despite the continued existence of isolated combat zones

¹⁰⁹ BA-MA, OKH-AG “South”, ref. RH 19-I/108, [Abendmeldung an O.K.H. O.Qu.IV Ost aus dem, Heeresgruppenkommando Süd, Ic, 9 September 1939, ?], p. 87. The document is missing the first page, however the arrangement in the folder indicates that it was dated 8 September 1939.

¹¹⁰ After obtaining prior consent from the Chief of Staff of the Commander-in-Chief, Brig. Gen. Waclaw Stachiewicz [see Waldemar Rezmer, *Armia “Poznań” 1939* (Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 1992); Tadeusz Kutrzeba, *Wojna bez walnej bitwy*, ed. Eugeniusz Kozłowski (Warszawa: Wydawnictwo “Volumen”, 1998); D. Koreś, *General brygady Aleksander Radwan-Pragłowski (1895–1974). Studium biograficzne* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2012), 282ff).

¹¹¹ CAMO, f. 500, op. 12472, d. 637, [G. von Rundstedt] An AOK 10 Nachrichtlich – [Nr] 2305, 9 IX 1939, p. 20.

¹¹² von Manstein, *Stracone zwycięstwa...*, 1:37–39.

¹¹³ Rolf Elble, *Die Schlacht an der Bzura im September 1939 aus der deutscher und polnischer Sicht* (Freiburg: Verlag Rombach, 1975), 10, 11.

along the Vistula front until September 12. Polish defense system did not collapse earlier¹¹⁴ due to the German decision to proceed with caution in the initial stages of the campaign, coupled with the communication challenges faced by armored-motorized units navigating poor road quality. The resistance of Polish tactical units (Mokra, Częstochowa, Woźniki, Piotrków Trybunalski, Widawa) was limited, the most effective of these units in delaying the 4th Panzer Division was the Volhynian Cavalry Brigade. The effect of the so-called Częstochowa gap brought success to the Germans and dealt a crushing blow to the Polish side, which ignored it – a blow tantamount to the defeat of the entire campaign.

D. KOREŠ: DER SCHLÜSSEL ZUM SIEG – DIE SCHLACHT WESTLICH DER WEICHSEL. DIE OPERATIVE AUFGABE DER DEUTSCHEN 10. ARMEE IN DER ERSTEN PHASE DES POLENFELDZUGS 1939

Die vorliegende Studie knüpft lose an einen im vorherigen Heft der Zeitschrift *Vojenská historie* (2/2025) veröffentlichten Beitrag des Autors an, der sich mit der personellen Besetzung des Kommandostabs der deutschen 10. Armee vor der Invasion Polens befasste. Der Autor richtet seinen Fokus auf die erste Phase des operativen Einsatzes der deutschen 10. Armee in Polen zwischen dem 1. und dem 9. September 1939. In diesem Zeitraum führte die erwähnte deutsche Armee unter dem Kommando von Generaloberst Walter von Reichenau Kampfhandlungen westlich der Weichsel durch. Dabei gelang es ihr, die polnischen Verteidigungsverbände zu besiegen; die strategische Bedeutung dieser Kämpfe erwies sich als entscheidend für die Niederlage der gesamten polnischen Armee. Der Autor widmet den Kampfhandlungen der einzelnen Armee-Korps (XI, XVI, IV und XV) besondere Aufmerksamkeit und bezieht dabei auch die Verteidigungskämpfe der polnischen Truppen mit ein, die dem deutschen Offensivdruck vergeblich standhielten.

D. KOREŠ: KLÍČ K VÍTAZSTVU – BITKA ZÁPADNE OD KORYTA VISLY. OPERAČNÁ ÚLOHA NEMECKEJ 10. ARMÁDY V PRVEJ FÁZE POESKEJ KAMPANE V ROKU 1939.

Štúdia voľne nadväzuje na autorov text venovaný personálnemu obsadeniu veliaceho zboru nemeckej 10. armády pre inváziu do Poľska, ktorý bol publikovaný v predchádzajúcom čísle časopisu *Vojenská historie* (2/2025). V predmetnej štúdii sa autor zameriava na prvú fázu operačného nasadenia 10. nemeckej armády v Poľsku v dňoch 1. – 9. septembra 1939. V uvedenej etape spomínaná nemecká armáda pod velením generála Waltera von Reichenau realizovala bojové operácie západne od koryta rieky Visly. V nich dokázala poľské obranné zoskupenia poraziť, pričom strategický význam týchto bojov sa ukázal ako kľúčový pre porážku celej poľskej armády. Autor venuje relevantnú pozornosť bojovým operáciám jednotlivým zborom armády (XI, XVI, IV a XV), pričom si všíma aj obranné boje poľských síl, ktoré sa neúspešne bránili nemeckému ofenzívnemu tlaku.

¹¹⁴ It can be quite generally inscribed in the area whose vertices were formed by: Wieluń–Widawa–Piotrków–Kielce–Zawiercie–Częstochowa.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature
Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archival Sources

- Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg im Breisgau (BA-MA)

OKW-Abwehr Amt, ref. RW 5/147

OKH, ref. RH 4/31

OKH, ref. RH 4/57

OKH-AG "South", ref. RH 19-I/5

OKH-AG "South", ref. RH 19-I/95

OKH-AG "South", ref. RH 19-I/108

OKH-AG "South", ref. RH 19-I/109

OKH-10. Army, ref. RH 20-10/1

OKH-10. Army, ref. RH 20-10/3

OKH-10. Army, ref. RH 20-10/5

OKH-10. Army, ref. RH 20-10/31

OKH-10. Army, ref. RH 20-10/293

OKH-10. Army, ref. RH 20-10/294

IV Army Corps,, ref. RH 24-4/4

IV Army Corps, ref. RH 24-4/5

IV Army Corps, ref. RH 24-4/5K

IV Army Corps, ref. RH 24-4/9

4. Infantry Division, ref. RH 26-4/2

1. Panzer Division, ref. RH 27-1/1

1. Panzer Division, ref. RH 27-1/168K

4. Panzer Division, ref. RH 27-4/197

1. Light Division / 6. Panzer Division, ref. RH 27-6/139

2. Light Division / 7. Panzer Division, ref. RH 27-7/1

- Central Archive of the Ministry of Defence of the Russian Federation, Podolsk (CAMO)

f. 500, op. 12472, d. 637

f. 500, op. 12472, d. 643

f. 500, op. 12474, d. 231

f. 500, op. 12474, d. 241

- Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, Londyn (IPMS)
The 1939 Campaign – Main Staff Files of August 1939, ref. A.II.8/13

Publikované pramene / Published Sources

Die Geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im zweiten Weltkrieg 1939–1945. Bd. 1, 1. September 1939 – 30. April 1940. Teil 1. Osnabrück: Biblio Verlag, 1995.

Cieplewicz, Mieczysław – Zgórnjak, Marian (eds.): *Przygotowania niemieckie do agresji na Polskę w 1939 r. w świetle sprawozdań Oddziału II Sztabu Głównego WP (dokumenty)*. Wrocław: Ossolineum, 1969.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

CHALES DE BEAULIEU, Walter. *General Erich Hoepner. A Military Biography*. Havertown–Oxford: Casemate, 2021, 264 s., ISBN 978-1612009766

BIELSKI, Mieczysław, *Grupa Operacyjna „Piotrków” 1939*. Warszawa: MON, 1991, 462 s., ISBN 831-107836X.

ELBE, Rolf, *Die Schlacht an der Bzura im September 1939 aus der deutscher und polnischer Sicht*. Freiburg: Verlag Rombach, 1975, 226 s., ISBN 978-3793001744.

FORCZYK, Robert, *Fall Weiss. Najazd na Polskę 1939*. Poznań: Rebis, 2020, 464 s., ISBN 978-8381886277.

GROSCURTH, Helmuth, *Tagebücher eines Abwehroffiziers 1938–1940*. Ed. Helmut Krausnik et al. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1970, 594 s.

HALDER, Franz, *Dziennik wojenny*. T. 1. *Od kampanii polskiej do zakończenia ofensywy na Zachodzie (14.8.1939 – 30.6.1940)*. Ed. Hans A. Jacobsen, Alfred Philippi. Warszawa: MON, 1971, 500 s.

HARTMANN, Christian, *Halder. Generalstabschef Hitlers 1938–1942*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2010, 439 s., ISBN 978-3506767622.

HEUSINGER, Adolf, *Befehl im Widerstreit. Schicksalsstunden der deutschen Armee 1923–1945*. Tübingen–Stuttgart: Rainer Wunderlich Verlag, 1950.

HOFFMAN, Dieter, *The Magdeburg Division. History of the 13th Infantry and 13th Panzer Division 1935–1945*. Hamburg–Berlin–Bonn: E.S. Mittler & Sohn, 2001, 360 s., ISBN 381-3207463.

KOREŚ, Daniel, *General brygady Aleksander Radwan-Pragłowski (1895–1974). Studium biograficzne*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2012, 544 s., ISBN 978-8376293387.

KOŁAKOWSKI, Piotr, *Czas próby. Polski wywiad wojskowy wobec groźby wybuchu wojny w 1939 roku*. Warszawa: Demart SA, 2012, 343 s., ISBN 978-8374276924.

KURUS, Adam, *Czołgi na przedmieściach. 7 Dywizja Piechoty w obronie Częstochowy 1–3 września 1939 roku*. Oświęcim: Napoleon V, 2015, 514 s., ISBN 978-8378893820.

KURUS, Adam, *Oddział Wydzielony „Lubliniec”. Działania bojowe 74 Górnoląskiego Pułku Piechoty 1 IX 1939*. Oświęcim: Napoleon V, 2018, 556 s., ISBN 978-8378898023.

KUTRZEBA, Tadeusz, *Wojna bez walnej bitwy*. Ed. Eugeniusz Kozłowski. Warszawa: Volumen, 1998, 405 s., ISBN 831-1084483.

MASTALSKI, Lech, *7 Dywizja Piechoty w latach 1918–1939*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2012, 519 s., ISBN 978-8387470470.

MOORHOUSE, Roger, *Polska 1939. Pierwsi przeciw Hitlerowi*. Kraków: Znak Horyzont, 2019, 461 s., ISBN 978-8324087518.

NEUMANN, Joachim, *Die 4. Panzer-Division 1938–1943*. Bad Dürkheim: Verlag & Antiquariat für Zeitgeschichte, 1994.

PAHL, Magnus, *Fremde Heere Ost. Wywiad Wojskowy Hitlera*. Oświęcim: Napoleon V, 2015, 416 s., ISBN 978-8378892540.

Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej. T. 1. *Kampania wrześniowa 1939*. Cz. 2. *Przebieg działań od 1 do 8 września*. London: Instytut Historyczny im. Sikorskiego, 2nd ed., 1986.

REZMER, Waldemar, *Armia „Poznań” 1939*. Warszawa: Bellona, 1992, 599 s., ISBN 831-1077533.

SMEDEBERG, Marco – ZETTERLING, Niklas, *Andra världskrigets utbrott. Hitlers anfall mot Polen 1939*. Stockholm: Norsdets, 2007, 389 s., ISBN 978-9113015972.

STOVES, Rolf O., *Die 1. Panzer-Division. Chronik einer der drei Stamm-Divisionen der deutschen Panzerwaffe*. Bad Nauheim: Hans-Henning Podzun, 1961, 866 s.

UNGER, Rico – JURT, Daniel – HENDRICKS, Glen, *Panzerregiment 1. From Origin to the Polish Campaign*, vol. 1. Riga: Self-Published, 2021, 634 s., ISBN 978-3952538401.

VORMANN, Nikolaus von, *Der Feldzug 1939 in Polen. Die Operationen des Heeres*. Weissenburg: Prinz Eugen Verlag, 1958, 210 s.

WAGNER, Elisabeth (ed.), *Der General-Quartiermeister. Briefe und Tagebuchaufzeichnungen des Generalquartiermeister des Heeres General der Artillerie Eduard Wagner*. München: Günter Olzog Verlag, 1963, 318 s.

WESOŁOWSKI, Andrzej, *Szczerców – Góry Borowskie 1939*. Warszawa: Fundacja Polonia Militaris, 2006, 620 s., ISBN 978-8360619155.

WESOŁOWSKI, Andrzej – TYM, Juliusz S., *Mokra – Działoszyn 1939*. Warszawa: 2014, 820 s., ISBN 978-8363829230.

WRÓBLEWSKI, Jan, *Armia „Łódź” 1939*. Warszawa: MON, 1975, 446 s.

WRÓBLEWSKI, Jan: *Armia „Prusy” 1939*. Warszawa: MON, 1986, 302 s., ISBN 831-1072124.

ZARZYCKI, Piotr, *Południowe Zgrupowanie Armii „Prusy” we wrześniu 1939 roku*. Warszawa: Neriton, 2001, 400 s., ISBN 838-8973029.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách/ Articles in Journals, Chapters in Monographs

KOREŠ, Daniel, 10. Army in the Polish Campaign of 1939: Leaders and Staff – collective portrait. In *Vojenská historia*, 2025, no. 2, s. 29 – 48, ISSN 1335-3314.

KOREŠ, Daniel, Niemieckie planowanie operacyjne do wojny z Polską 1938–1939 ze szczególnym uwzględnieniem roli Śląska oraz tzw. luki częstochowskiej. In *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 2024, no. 3, s. 87 – 125, ISSN 1640-6281.

KOREŚ, Daniel, Kwestia tzw. luki częstochowskiej w polskich studiach operacyjnych 1935–1939. In *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 2025, no. 3 (in print).

RYBKA, Ryszard, Walki Krakowskiej Brygady Kawalerii 1 i 2 września 1939 r. In *Wiadomości Bocheńskie*, 2009, no. 2, s. 10 – 13.

TIPPELSKIRCH, Kurt von, Operativer Überblick über den Feldzug in Polen 1939. In *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, 1954, no. 6, s. 252 – 267.

O autorovi/ About the author

Dr. hab. Daniel Koreś

Branch Historical Research Department

Institute of National Remembrance (IPN) in Wrocław

Historical Museum in Lubin

Jana Długosza 48, 51-162 Wrocław, Poland

e-mail: dkores77@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2766-845X>

MAJOR ALOIS FRANK: CZECHOSLOVAK INTELLIGENCE OFFICER AND HIS ASSOCIATES IN NEUTRAL NETHERLANDS (1939–1940)¹

PAVEL KREISINGER

KREISINGER, P.: Czechoslovak Intelligence Officer and His Associates in Neutral Netherlands (1939–1940). *Vojenská história*, 3, 29, 2025, pp 51–92, Bratislava.

This paper examines the role of Czechoslovak Intelligence Officer Alois Frank (1897–1974) in the neutral Netherlands during the period of 1939–1940. Frank was a member of the Czechoslovak Intelligence Service, specifically the group led by Colonel František Moravec. In the Netherlands, Frank collaborated with agents and confidants who had previously worked with Czechoslovak intelligence from 1936 to 1939 at the Advanced Intelligence Centre “*Libuše*”. Additionally, he established new collaborations with Czechoslovak compatriots Karel Jelínek (1891–1943) and Eliška Hájková (1891–1943), both of whom were later executed by the Nazis. The research draws primarily on Czech, Dutch, and German sources housed in the Security Services Archive (Prague), the Military Central Archive – Military Historical Archive in Prague, the National Archives (Den Haag, London-Kew, Prague), and the Federal Archives (Berlin, Bern).

Keywords: Alois Frank (1897–1974), Netherlands (1939–1940), Second World War, Czechoslovak Military Intelligence Service

DOI <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.3.3>

Introduction: the “intelligence eleven” of Colonel Moravec and the current state of research

In the spring of 2025, 86 years will have passed since the events that effectively launched the second Czechoslovak foreign resistance. On March 14, 1939, a group of eleven Czechoslovak intelligence officers – members of the intelligence department of the Czechoslovak General Staff – flew to Great Britain. The commander of the group, General Staff Col. František Moravec (1895–1966) took advantage of the offer of the British intelligence officer from MI6 Harold Gibson (1897–1960)² to escape with his closest associates from the Nazi occupation of Bohemia and Moravia, so that they could continue their intelligence work against Nazi Germany from Great Britain.

While the circumstances of the departure of the mythical “intelligence eleven” have already been elaborated on in the existing literature,³ it is different with the individual protagonists of this air escape. Apart from František Moravec⁴ himself, only five officers’

¹ The preparation and publication of this study was made possible thanks to the financial support of the Faculty of Arts of Palacký University in Olomouc in 2022 from the Fund for the Support of Scientific Activities (FPVC2022/10: Československá zpravodajská služba proti nacismu (Czechoslovak Intelligence Service against Nazism)).

² KREISINGER, Pavel. Britský zpravodajský důstojník Harold Gibson a československá vojenská zpravodajská služba. In: BINAR, Aleš et al.: *Ozbrojené síly a československý stát*. Univerzita obrany, Brno 2020, pp. 137–150.

³ JEFFERY, Keith. *MI6. The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*. Bloomsbury, London 2010, pp. 307–308.

⁴ ŠOLC, Jiří. *Po boku prezidenta. Generál František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archivních dokumentů*. Naše vojsko, Praha 2007. Moravec’s journalistic and radio activities, which have long been overlooked, have been newly highlighted by TOMEK, Prokop (ed.). „Mluví důstojník ministerstva národní obrany“: londýnské rozhlasové komentáře generála Františka Moravce. Euromedia, Praha 2023.

war and postwar fates have been at least partially treated so far: Oldřich Tichý (1898–1990),⁵ Emil Strankmüller (1902–1988),⁶ Josef Bartík (1897–1968),⁷ Karel Paleček (1896–1962)⁸ and František Fryč (1895–1963).⁹ Most attention in recent years has been given to the then Staff Captain Alois Čáslavka (1899–1963), the so-to-speak “twelfth” member – although there was no room for him in the aircraft, he became a full member of Moravec’s group in 1939, when he managed a literal hussar stunt: together with his family, he managed to transport a group of ten wives of the intelligence officers and fourteen children from the occupied Protectorate of Bohemia and Moravia to Great Britain.¹⁰ As a member of a small resistance group codenamed *Tři konšelé* (*the Three Counsellors*; together with Staff Captain František Fárek (1894–1973)¹¹ and Staff Captain Antonín Longa (1898–1945)¹²), Čáslavka sought independence from *Obrana národa* (*Defence of the Nation*), the leading component of the Czechoslovak military resistance in the Protectorate of Bohemia and Moravia, and represented Moravec’s “extended arm” in the occupied homeland.¹³ Although the remaining five officers of Moravec’s group frequently appear in summary treatments¹⁴ and partial thematic studies,¹⁵ individually they have not received separate attention. These are four Staff Captains (Vladimír Cigna,¹⁶ Václav Sláma, Josef Fořt, Jaroslav Tauer) and one Major (Alois Frank), whose activities in 1939–1940 are the focus of this study.¹⁷

⁵ STANĚK, Radim. *Životní osudy zpravodajského důstojníka a vojenského diplomata brigádního generála Oldřicha Tichého (1898–1990)*. Master’s thesis, Faculty of Arts of the Palacký University, Olomouc 2015.

⁶ For a brief account of his life see PREPSL, František. Emil Strankmüller – životní příběh československého zpravodajce. *Sborník Archivu bezpečnostních složek* (2017), issue 15, pp. 15–30.

⁷ KREISINGER, Pavel. *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*. Praha 2011.

⁸ ŠOLC, Jiří. „Generál parašutistů.“ In: *Historie a vojenství* 45 (1996), issue 4, pp. 156–177; MATÚŠŮ, Marie. *Muži pro speciální operace*. Naše vojsko, Praha 2005.

⁹ VAŠUT, Marek. „Babylon Istanbul. Československá zpravodajská expozitura v Turecku ve světle pracovní cesty Františka Fryče.“ In: *Moderní dějiny* 28 (2020), issue 1, pp. 159–183.

¹⁰ STAŇKOVÁ, Klára. *Plukovník Alois Čáslavka: zpravodajský důstojník a vojenský diplomat*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2020.

¹¹ VYHLÍDAL, Milan. „První ze Tři konšelů. Zpravodajský důstojník štábní kapitán František Fárek (1894–1973).“ In: *Vojenská historie* 23 (2019), issue 1, pp. 123–145.

¹² VYHLÍDAL, Milan. „Sokol, legionář a příslušník protinacistického odboje. Štábní kapitán Antonín Longa (1898–1945).“ In: *Vojenská historie* 23 (2019), issue 4, pp. 119–129.

¹³ In summary and in a broader context VYHLÍDAL, Milan: *Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci: Odbojová skupina Tři konšelé*. Academia, Praha 2022.

¹⁴ STRAKA, Karel. *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejích výsledků z let 1933–1939: zpravodajské ústředí*. Vojenský historický ústav, Praha 2017; POSCH, Martin. *Spojenectvo z núdze: spolupráca SOE a československej spravodajskej služby počas 2. svetovej vojny*. VEDA, Bratislava 2021.

¹⁵ STRAKA, Karel. „Představy a plány na ozbrojené vystoupení proti okupantům v Protektorátu Čechy a Morava v kontextu vztahů československého a britského zpravodajství z let 1939–1943. I.–III. část.“ In: *Historie a vojenství* 71 (2022), issue 2, pp. 4–19; issue 3, pp. 56–77; issue 4, pp. 76–95.

¹⁶ Vladimír Cigna (1898–?) worked as an intelligence officer from 1933. He was transferred to the General Staff in 1935. During the war he was one of the interpreters of radio commentaries by Col. František Moravec, which were broadcasted in Czech to the occupied homeland by the BBC. On Cigna’s military career, see TOMEK, Prokop (ed.). „*Mluví důstojník ministerstva národní obrany*“: londýnské rozhlasové komentáře generála Františka Moravce. Euromedia, Praha 2023, pp. 39–41.

¹⁷ Frank’s important activities in the neutral Netherlands were first noted by KOKOŠKA, Stanislav. „Na neutrálním území. Československá zpravodajská expozitura v Haagu 1936–1940.“ In: *Dějiny a současnost* 30 (2008), issue 9, pp. 41–43.

Briefly on objectives, methods and archival sources

In view of the above, the author of this study sets out to answer the following research questions: who was Alois Frank? What was the course of his military career as an intelligence officer, which culminated at the turn of 1939–1940 in the neutral Netherlands? What network of intelligence agents did Frank rely on in the Netherlands? Were they mostly Dutch nationals who had already worked for the Czechoslovak intelligence service in 1936–1939, or did he manage to expand his network of agents? What were their fates during the Nazi occupation there? The usual methods of historical research were applied to answer these questions: in the introductory part, the biographical method,¹⁸ which helps to introduce the main actor; subsequently, there is a microhistorical probe,¹⁹ relying on modern approaches to the historiography of military intelligence. The latter only established itself as a separate historiographical discipline (at the interface between military history and the history of international relations and diplomacy) in the late 1980s.²⁰ Agency networks from 1936–1939 and 1939–1940 have been assessed quantitatively, using tables in the appendix.

In addition to literary sources, the study is based mainly on the results of archival research in the following archives: Archiv bezpečnostních složek (ABS, the Security Services Archive) in Prague, Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV, the Archives of the Ministry of Foreign Affairs) in Prague, Národní archiv (NA, the National Archives) in Prague, and Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHA, the Military Central Archives – Military Historical Archives) in Prague. From foreign archives, Bundesarchiv (the Federal Archives) in Berlin-Lichterfelde and Nationaal Archief (the National Archives) in The Hague were used, and partially also Bundesarchiv (the Federal Archives) in Bern and the National Archives in London-Kew. In addition to sources of official military provenance, partial use was also made of memoirs, especially the unpublished memoirs of retired Col. Alois Frank. His *Notes and Recollections of an Intelligence Officer of Military-Political Intelligence Abroad during the Second World War, 1939–1945*, is subtitled *Facts – History*. This impressive, typewritten text was created in 1969–1970 and after the author's death it was transferred to Archiv města Plzně (the Pilsen City Archives) together with a part of his estate.²¹ In his extensive memoirs (500 typewritten pages), however, Col. Frank recounts his wartime experiences only up to May 1940 and then concentrates mainly on describing the “big” history of the Second World War. In addition to the textual memoirs, an audio recording of Frank's lecture in 1968 on intelligence and resistance has survived. In the relaxed atmosphere of the 1960s, Frank – formerly persecuted by the Communists – was able to speak publicly to Czechoslovak audience in the cultural centre in Žinkovy (western Bohemia) about his intelligence activities during the Second World War.²² However, both of these materials can be used only as a complementary source.

¹⁸ FEDORČÁK, Peter. Biografia a biografická metóda v historickom výskume. In: ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Ludia a dejiny – historická biografia a jej miesto v historiografii*. UPJŠ, Košice 2016, pp. 26–36.

¹⁹ On this approach see the essay by the leading Italian historian and representative of microhistory C. Ginzburg, see GINZBURG, Carlo. *Stopy*. AMU, Praha 2023.

²⁰ In some Western countries, specialised professional journals on this topic are already published, e.g. in the UK (*Intelligence and National Security*) and after the collapse of the Eastern Bloc also in Poland (since 2011, the specialised journal *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG*).

²¹ AMP, f. Plukovník Alois Frank – osobní pozůstalost, carton no. 506, Zápisky a vzpomínky zpravodajského důstojníka, carton no. 507 – newspaper clippings on military intelligence from the 1960s.

²² Private documentation of Ladislav Čapek, audio recording of the discussion with Col. Frank, Žinkovy, 28. 11. 1968. Digital copy in possession of the author.

Intelligence officer and Cavalry Major Alois Frank (1897–1974) and his military career until 1939

Alois Frank was born on 3 June 1897 in the West Bohemian village of Soběškury (Přeštice district, now Plzeň South) in the family of Josef Frank (1859–1928), a directing teacher. After graduating from the municipal and burgher school, he followed in his father's footsteps and studied at the Czech Teachers' Institute, where he graduated in 1915. At that time, however, the events of the Great War entered his life and he had to enlist in the Austro-Hungarian army as a one-year volunteer. After completing basic training and the school for reserve officers in Prague, he was sent to the Italian front in July 1916. There he served as a platoon commander of the 22nd Battalion of Field Hunters, part of the 11th Army Corps, with the rank of ensign. On 1 August 1917 he was promoted to the rank of lieutenant in the reserve. Due to health complications, he returned home before the end of the war and underwent treatment in military hospitals in June 1918.²³

After the proclamation of the independent Czechoslovak state on 28 October 1918, he volunteered as a member of the emerging Czechoslovak Army, and he was assigned to the Dragoon Regiment No. 14 in Klatovy. Immediately after the coup he participated in the takeover of the border areas. As a cavalry officer (promoted to first lieutenant in 1920), he served in the West Bohemian garrisons in Klatovy, Dobruška and Stod. He was promoted to captain in 1928 and became the regiment's intelligence officer in 1931. In view of the proximity of the border with Germany, he began to devote himself to intelligence work. *"In this service I was mainly dependent on the gendarmerie and the financial guard. For obtaining minor intelligence reports I had a few [own] informers."*²⁴ In his new position as a staff captain (promoted in 1933), Frank proved himself so well that, after five years' service, he was assigned to the intelligence department of the General Staff in Prague (2. oddělení Hlavního štábu). According to František Fárek's memoirs²⁵, Frank's transfer to Prague may have been due to his personal ties to the Agrarian Party, specifically to the Minister of National Defence, František Machník, who had previously worked in Klatovy as the director of the local agricultural school. Frank then worked for the intelligence department of the General Staff from May 1936 (since June 1937 at the rank of major) until the fateful days of March 1939.²⁶

In view of his previous experience, when Frank successfully operated in the German border area and collected reports from his agents from the so-called dead drops, he was assigned to the search group (*pátrací skupina*) of the General Staff Col. František Moravec, specifically to its intelligence section (*výzvědná sekce*).²⁷ In 1936–1938, he concentrated on the area of Austria, collecting reports on the penetration of Nazism into that country.²⁸ In 1937, he had 12 agents of his own at his disposal.²⁹ Among the most important of these was

²³ VÚA-VHA Praha, Sbírka kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Aloise Franka.

²⁴ ABS Praha, f. 302, sign. 302-73-3/2, Protokol s plk. v. v. A. Frankem, 23. 11. 1949, p. 2.

²⁵ FÁREK, František. *Z historie naší zpravodajské služby*. Praha 1968. Unpublished manuscript (copy in possession of Dr. Milan Vyhliďal), unpaginated.

²⁶ VÚA-VHA Praha, Sbírka kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Aloise Franka.

²⁷ On the organisational structure of the intelligence department of the General Staff in the second half of the 1930s, see VYHLÍDAL, M. *Zpravodajci*, op. cit., pp. 21–40. For an organisational chart, see e.g. KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S. *Spor o agenta A-54*, op. cit., p. 318.

²⁸ *Memoirs*, op. cit., pp. 4–7.

²⁹ ABS, f. Z (Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV), Z-6-314/2, Československá zpravodajská

the Viennese-born Emil Haas, code name “*Emil*” (b. 21 July 1891), who had been in the service of the Austrian police since 1922 and eventually became directly embedded in the structures of the Vienna Police Directorate in 1929.³⁰ After the Anschluss in March 1938, he joined the ranks of the intelligence officers working against Nazi Germany, already at the rank of major. As one of these officers, Frank regularly attended meetings with the highly controversial and later legendary and mythical agent A-54.³¹ In reality, however, this was not a double agent, but a civilian employee of the Dresden branch of the German military intelligence service – the so-called *Abwehr* (*Abwehrstelle Dresden*) – Paul Thümmel (1902–1945), who began working for the intelligence department of the General Staff in 1936 under the aforementioned code name and received a generous financial reward for his reports. This enabled him to lead an expensive life, which included several mistresses.³² However, Thümmel was also a member of the “Old Guard” – a member of the NSDAP since 1927. Thus, he received an extremely low membership number of 61 574³³ as well as the prestigious NSDAP gold badge (*Goldene Parteiabzeichen der NSDAP*).³⁴

In the crisis year of 1938, Alois Frank was used for various special missions. In May 1938, he went to the Baltics together with Major Bohumil Dítě. Both officers crossed the Czechoslovak-Polish border by car on 11 May 1938. On 12 May they continued across the Lithuanian-Latvian border at Zemgale and on the same day crossed from Latvia to Estonia at the Valka/Valga border crossing, to continue on to Tallinn (14 May) and from there by boat to Helsinki, Finland (16 May). On 18 May they were back in Prague at the headquarters.³⁵ The aim of the Baltic mission was to verify the addresses of German immigrants sent by Nazi Germany to the Baltic countries. Subsequently, they were to work – hidden among the minority of Baltic Germans – to provide intelligence against the Soviet Union and to organize intelligence networks in the Baltic States. The Czechoslovak military intelligence received the information via the agency network and wanted to verify it on the ground before providing it to the Soviets. The information was then passed on to Soviet officials,³⁶ with whom intelligence cooperation had been ongoing since 1935.³⁷ In the summer of 1938, Frank attended the famous meeting with Paul Thümmel in Major Dítě’s

služba v letech 1920–1945, p. 149 (no. 105 Frank, Alois).

³⁰ STRAKA, pp. 121–123. According to searches in the database of the German Bundesarchiv INVENIO, Haas was tried for embezzlement in 1942. This suggests that he probably managed to conceal his collaboration with the Czechoslovak intelligence service (thanks to his membership in the NSDAP).

³¹ The book by Rudolf Ströbinger contributed significantly to the spread of various myths half-truths: STRÖBINGER, Rudolf. *Agent A-54. Největší československý špión všech dob*. 4th ed. Votobia, Olomouc, 2001.

³² KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S. *Spor o agenta A-54*, op. cit. Most recently in PLACHÝ, Jiří. Agent A-54 a StB. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra 2* (2004), pp. 281–291.

³³ Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde (BA B-L), Former BDC Collection, Personenbezogene Unterlagen der NSDAP / Parteikorrespondenz, Sign. R 9361-II/1134952, Paul Thuemmel (geb. 15. 1. 1902).

³⁴ This was a special award given to all members of the Nazi Party who, as of 9 November 1933, had a registration number between 1 and 100,000 and an uninterrupted membership. The party number of the recipient was engraved on the back of the badge. Under these conditions, however, the badge was awarded to only 20,487 men and 1,795 women.

³⁵ For a facsimile of the border inspection stamps, see AMP, f. Plukovník Alois Frank, *Zápisky...*, appendices, p. 8.

³⁶ Ibid, pp. 20–22.

³⁷ For more details see e.g. STRANKMÜLLER, Emil. „O spolupráci československé a sovětské vojenské rozvědky v Praze a v Londýně.“ In: *Slovanský přehled* (1968), issue 1, pp. 72–79.

apartment in Bubeneč, Prague, which also served as a conspiracy apartment. The meeting was exceptional in that after it was over, Czechoslovak intelligence officers waiting in a parked car managed to photograph all the participants (including Thümmel). A series of photographs taken on 10 August 1938 in front of the house at 22 Albín Bráf Street³⁸ shows Alois Frank, agent “Voral” (Paul Thümmel) and Jaroslav Tauer.³⁹ Frank himself was living nearby at the time, in the neighbouring street Na Piavě No. 4.⁴⁰ Alois Frank, as a professional officer, was of course also affected by the September general mobilization of September, announced in response to the large demonstrations in Prague against the adoption of the British-French plan (22 October 1938)⁴¹ and the establishment of the new official government on the evening of 23 September 1938. As war with Nazi Germany was imminent, members of the 2nd department of the General Staff moved to Klánovice, Prague, on the night of 23–24 September, and continued their journey to Vyškov, Moravia, in the morning. However, in response to the well-known events of Munich on the night of 29–30 September, no fighting occurred between the Czechoslovak and the German Army, and when Czechoslovakia officially accepted the Munich ultimatum, Wehrmacht troops began occupying the Czechoslovak borderlands, which were annexed to Nazi Germany, from 1 October 1938.

While the problem of Czech-German coexistence was temporarily subdued by the withdrawal from the border area, problems arose in the following months with other minorities of the Czechoslovak state. The Poles were ceded the territory of Těšín/Cieszyn after the ultimatum of 2 October 1938⁴² and Hungary gained the area of southern Slovakia and southern Carpathian Rus after the first Vienna arbitration in November 1938. Other state-forming peoples of Czechoslovakia, the Slovaks and Ruthenians, forced autonomy on the weakened Prague government. The autonomy of Slovakia was proclaimed on 6 October 1938 by the so-called Žilina Agreement and the autonomy of Carpathian Rus on 11 October.⁴³ However, the constitutional enshrinement of this state of affairs and the change of name to Czecho-Slovakia, as the Second Czechoslovak Republic was officially called, did not take place until after 22 November 1938.⁴⁴ A new government headed by Jozef Tiso (1887–1947) took office in Slovakia, while Nazi Germany was preparing the final dismantling of the common state. The anti-German riots staged by the Nazi intelligence

³⁸ Today the street Československé armády no. 785/22.

³⁹ Cf. AMP, f. Plukovník Alois Frank, *Zápisky...*, pp. 23–24; MAJEWSKI, Piotr M. *Kdy vypukne válka? 1938. Studie o krizi*. Academia, Praha 2022, pp. 225–226.

⁴⁰ Today the Charles de Gaulle street no. 626/4. NA Praha, f. PŘ, EO, Frank Alois (nar. 3. 6. 1897).

⁴¹ The Czechoslovak government adopted the so-called British-French plan, according to which the areas inhabited by more than 50% Germans were to be gradually ceded to Nazi Germany. The newly drawn borders were to be internationally guaranteed.

⁴² FRIEDL, Jiří. *Komunikacja strategiczna wobec Czecho-Słowacji i emigracji czesko-słowackiej*. Study manuscript, in print.

⁴³ Most recently on the complex situation in Subcarpathian Rus, where Polish, Hungarian and Ukrainian interests clashed during the Second Republic, see DĄBROWSKI, Dariusz. *Polská republika a otázka Podkarpatské (Zakarpatské) Rusi 1938–1939. Ústav pro studium totalitních režimů*, Praha 2021; SVOBODA, David. *Jablko z oceli: zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920–1939*. Academia, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2021, pp. 774–860.

⁴⁴ Regarding syntheses on the Second Republic cf. GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004; Andrzej MAŁKIEWICZ. *Samobójstwo demokracji: Czechosłowacja w okresie II Republiki 1938–1939*. Wrocław 2013.

service SD in Bratislava were intended to serve this purpose. The original date for the declaration of Slovak independence was set by the Germans in consultation with some Slovak radicals on the evening of 10 March.⁴⁵ In the end, however, it was delayed by four days, as the central government in Prague was uncomfortable with the rapprochement of part of the Slovak political representation with the Germans and decided to remove the Tiso government from office and declare a state of emergency (sometimes referred to in existing literature as the “Homola putsch”).⁴⁶ This took place on 9–11 March with the assistance of officers from Moravec’s search group. The intelligence department of the General Staff deployed officers from the search group (Frank’s colleagues) as early as 6 March in the following locations: “[Bohumil] Dítě – Piešťany area, Staff Capt. [František] Fárek – Trenčín area, Staff Capt. [Antonín] Longa – Banská Bystrica area, Turčianský Sv. Martin, Staff Capt. [Josef] Rybář – Bratislava and Staff Capt. [Oskar] Olmer – Žilina”.⁴⁷ The existing literature does not mention the role of Alois Frank, which was quite delicate – he was the one who handed over the dismissal decree to Jozef Tiso. He officially left for his Bratislava mission as ministerial councillor Alois Formánek on the night of 9 March 1939, taking with him one of the loyal ministers of the Slovak autonomous government, the Agrarian politician and finance minister Pavol Teplanský (1886–1969), who “*was very upset and trembling all over. After a short drive, he put his left arm around Major Frank’s neck and asked him to help him on his way to compose the speech he intended to make in Bratislava in the morning*”.⁴⁸ On the morning of 10 March 1939, Frank handed the decree to Jozef Tiso, who was then staying in his apartment in the monastery. “*He received the decree and declared: I protest against this act because it is illegal. Major Frank replied: I am only doing my duty, and I give this document to you as the executive of the President’s office. To this Tiso said: I am only telling you this so that one day history will record that I said something about it. Major Frank went to the government building to hand over the decrees to the other ministers...*”⁴⁹

Frank returned to Prague the same day, and the Prague government failed to defend Slovakia in the end. After all, the Czech lands themselves were only a few days away from occupation. Information about the upcoming German occupation of Bohemia and Moravia was also available to the Czechoslovak military intelligence from several sources. One of them was a warning from the French intelligence *Service de Renseignement*, which on 11 March 1939 reaffirmed that there will be a violent action against Czechoslovakia, to be carried out on 14 or 15 March 1939.⁵⁰ On the same day, Frank’s colleague from the Intelligence Section, Staff

⁴⁵ ALTENHÖNER, Florian. *Muž, který začal druhou světovou válku. Alfred Naujocks: padělatel, vrah, terorista*. Academia, Praha 2019, pp. 82–90.

⁴⁶ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. Výnimočný stav na Slovensku v marci 1939 a „Homolov puč“. In: *Rozbitie alebo Rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. VEDA, Bratislava 2010, pp. 384–391.

⁴⁷ BYSTRICKÝ, Valerián. „Vojenský zásah ústrednej vlády na Slovensku 9.–11. marca 1939.“ In: *Historický časopis* 58 (2010), issue 3, pp. 439–469.

⁴⁸ VÚA-VHA Praha, collection 20, sign. 20-21-15/1-8, Tajné, Výpis ze zpravodajského deníku (1.–10. března 1939), p. 6 (9. března).

⁴⁹ VÚA-VHA Praha, collection 20, sign. 20-21-15/1-8, Tajné, Výpis ze zpravodajského deníku (1.–10. března 1939), p. 7 (10. března).

⁵⁰ VÚA-VHA Praha, collection 20 (Ministerstvo národní obrany – Londýn), sign. 20-7-2/1-10, I. díl. Zpráva F. Moravce o událostech mezi 8. a 14. březnem 1939, undated; KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav: *Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin čs. zpravodajské služby*. Praha 1994, p. 115–119.

Capt. František Fryč met with “agent” A-54 in the railway station restaurant in Turnov.⁵¹ Immediately afterwards, Thümmel was taken by car to Prague, where he confirmed the date of 15 March and provided further details of the planned aggression.⁵²

Immediately after 11 March, the search group headed by General Staff Col. František Moravec started packing important documents and card files. This is how Alois Frank himself recalled the hasty events during one of the post-war interrogations. “*First we packed the documents and files of Staff Capt. Fryč, because he had the most extensive file material. The files mainly concerned Germany, Austria and Hungary. The card file and the registration sheets concerned agents and confidants, and I saw these [later] in London. The material was taken to the villa in Podbaba⁵³ and I received orders from Ltc. Tichý on the morning of 14 March to go to Podbaba and load the things there...*”⁵⁴ Subsequent events are dealt with in detail in the relevant literature, and therefore it is enough to state that General Staff Col. František Moravec informed the central (Prague) Czech-Slovak government about the upcoming German aggression as early as 12 March, but without any response. Most of the ministers did not want to take any concrete measures and relied on the assurances of Foreign Minister František Chvalkovský that no violent action would be taken against Czechoslovakia. Moravec therefore took advantage of a last-minute offer brokered by the British Secret Intelligence Service (SIS, MI6) liaison officer Mjr. Harold Gibson (1897–1960) and flew to Great Britain with his ten closest associates to continue their intelligence work against Germany. Moravec made his decisions on the selection of his colleagues in haste and was personally uncomfortable that he could only take a limited number⁵⁵ of associates and secret documents on the plane.⁵⁶ Gibson took custody of the key intelligence material from Ltc. Václav Kopačka on the morning of 14 March 1939. The most important intelligence files and agency records were then picked up by Alois Frank and loaded by members of Moravec’s “intelligence eleven” into a twin-engine *Dakota* (Douglas DC-3) of the Dutch company KLM.⁵⁷ The plane departed from Prague’s Ruzyně Airport at 5.45 p.m. on 14 March 1939, with a stopover in Rotterdam, Netherlands, and arrived in London at about 10.40 p.m.⁵⁸ The following day, 15 March 1939 – after Slovakia had declared an independent state with Hitler’s “blessing” – the German occupation of Bohemia and Moravia began,⁵⁹ which lasted until the end of the Second World War.

⁵¹ MLEJNEK, Pavel. „Odchod jedenácti elitních vojenských zpravodajců do Anglie začal před 82 lety na nádraží v Turnově.“ In: *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí Turnov* 28/44 (2021), issue 1, pp. 35–39.

⁵² STRAKA, Karel – TOMEK, Prokop – BANDŽUCH, Tomáš. *Ve službách republiky: 100 let od založení československého vojenského zpravodajství. Serving the republic: 100 years since the establishment of Czechoslovak military intelligence*. Praha 2018, pp. 94–95, 110–111.

⁵³ It was a conspiratorial villa in Divoká Šárka, from which operated the head of the agency search centre I. (ASC I.) Ltc. Václav Kopačka. VYHLÍDAL Milan. „Agenturní pátrací středisko I. (Praha). Příspěvek k problematice čs. vojenského zpravodajství před druhou světovou válkou.“ In: *Vojenská historie* 29 (2025), issue 2, pp. 7–28.

⁵⁴ ABS, f. 302, sign. 302-73-3, Protokol s plk. pěch. v. v. Aloisem Frankem, 23. 11. 1949, pp. 1–2.

⁵⁵ The last officer, however, did not manage to fly away. This was Mjr. Bohumil Dítě from the Defence Section.

⁵⁶ VÚA-VHA Praha, collection 20, sign. 20-21-13 (Dodatek zpravodajských deníků z r. 1939–1944), pp. 52–53.

⁵⁷ ABS Praha, f. 302, sign. 302-74-1/14, Protokol s E. Strankmüllerem, 25. 11. 1949.

⁵⁸ VÚA-VHA Praha, Sbírka kvalifikačních listin, Josef Bartík, Vložka ke kmenovému listu.

⁵⁹ Most recently on this topic BINAR, Aleš. „Hodnocení vojenské okupace českých zemí v březnu 1939

Unfortunately, the details of the planning of this covert operation are not available from British sources. British historian and SIS history expert Keith Jeffery notes in his comprehensive synthesis that “no direct trace of this dramatic operation remains in the SIS archives”.⁶⁰ We can at least mention that more important intelligence material was brought to the UK by Gibson himself over the next 14 days, with the help of royal couriers and diplomatic pouches. On 30 March 1939, he returned to London along with other employees of the Prague branch of MI6. It is worth noting that Gibson had been working in Prague under the false identity of a British Embassy passport officer since 1934 and had been cooperating with Czechoslovak intelligence officers since 1936 at the latest. During the war, the cooperation continued not only on the soil of Great Britain (1939–1940), but also later in neutral Turkey (1941–1945), where he served as the head of MI6 intelligence headquarters for the entire Balkan Peninsula, only to return to Prague again after the war (1945–1948).⁶¹

The Advanced Intelligence Centre “Libuše” in The Hague in 1936–1939⁶²

Before focusing on Frank’s time in the Netherlands, let’s go back in time to 1936–1939, when he followed up on the successful activities of his colleagues, namely the intelligence officer Rudolf Šiman and the military diplomat Josef Svoboda.

From the beginning of 1935, the Czechoslovak military intelligence felt the increased intelligence onslaught of Nazi Germany against Czechoslovakia. The defence section (*obranná sekce*) responded to this increased pressure by making more arrests of Nazi agents, and the intelligence section planned to expand its intelligence networks with the help of neutral countries that also bordered Nazi Germany. These were mainly countries already neutral in the previous world conflict in 1914–1918, i.e. the Netherlands,⁶³ Switzerland⁶⁴ and later also Sweden. It was in the Netherlands and Switzerland that official diplomatic posts of military attachés were to be newly established.⁶⁵ At the same time, however, so-called Advanced Intelligence Centres (*Předsunutá agenturní ústřední – PAÚ* referred to as “AIC”) were to operate secretly in both countries, even before diplomatic recognition. For both AIC posts, two senior officers were selected who had many years of experience in intelligence, and who were also well equipped with language skills. Staff Cap. Karel

v dokumentech XIII. armádního sboru.“ In: *Historie a vojenství* 67 (2018), issue 1, pp. 4–27.

⁶⁰ JEFFERY, Keith: *MI6. The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*. London: Bloomsbury, 2010, p. 308.

⁶¹ KREISINGER, Pavel: Britský zpravodajský důstojník Harold Gibson a československá vojenská zpravodajská služba. In: BINAR, Aleš et al.: *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno: Univerzita obrany, 2020, pp. 137–150.

⁶² Unless otherwise stated, this part of the study is based on the following publication: STRAKA, op. cit., pp. 305–359.

⁶³ KLINKERT, Wim. “‘In the interest of peace and quiet in Europe’: The military and strategic role of Dutch neutrality, 1890–1940.” In: *Journal of Modern European History* 17 (2019), Issue 1, pp. 48–63.

⁶⁴ Neutral Switzerland was an important base for Masaryk’s first Czechoslovak foreign resistance. Cf. SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, pp. 176–185; PUŠ, Ivan. „Československá Beseda Svatopluk Čech v Curychu během první světové války.“ In: *Historica Olomucensia* 59 (2020), pp. 123–137.

⁶⁵ For an in-depth discussion of military diplomacy, see ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*. Praha: Mladá fronta, 2011.

Sedláček (1894–1960),⁶⁶ proficient in German, French and also Dutch (he was born into a Czech family in Brussels, Belgium), went to Switzerland (AIC codenamed “Kazi”).⁶⁷ Staff Capt. Rudolf Šiman (1893–1962) travelled to the Netherlands (AIC with codenamed “Libuše”) with his wife and two-year-old son⁶⁸. In addition to German and French, he also knew English, as he had completed six semesters at a law school⁶⁹ in 1914–1916 and had also studied English literature.⁷⁰ Perhaps it was this “exotic” knowledge of English in the interwar period that made Šiman’s superiors decide to send him to the Netherlands, where Great Britain, through MI6, had already developed its intelligence activities during the years of the First World War.⁷¹ In addition to organizing his own intelligence network, Šiman was thus able to establish cooperation with the British, who after 1936 strengthened their interest in cooperating with Czechoslovak military intelligence. Both officers, Sedláček and Šiman, travelled abroad as civilians with the cover of journalists – employees of the *Radio l’Europe Central* news agency.

Staff Captain Rudolf Šiman had been working at the 2nd section of the General Staff since November 1929. On 31 January 1936 he was formally retired.⁷² However, as early as 21 February 1936⁷³ he began to work in The Hague, Netherlands, in a two-storey house in the diplomatic quarter at 1 Stadhouderslaan, which the Czechoslovak Intelligence Service had purchased for its purposes. Officially, the owner of the house was one of the officers of the intelligence department of the General Staff Albín Plevka, and the property tax was paid regularly.⁷⁴ Šiman subsequently began to build a network of collaborators who would provide information about the German army. These included not only Dutch nationals frequently travelling to Germany, but also German emigrants fleeing to the neighbouring democratic country for fear of political or racial persecution. According to secret instructions, the Dutch AIC “Libuše” was to assign agents code numbers in the series from A-901 to A-1000, while the Swiss AIC “Kazi” was to assign numbers from A-801 to A-900,⁷⁵ but in practice this rule

⁶⁶ KOPECKÝ, Lukáš. „Karel Sedláček – zapomenutý zpravodajec?“ In: *Zprávy Včely čáslavské* 5 (2022), pp. 39–66.

⁶⁷ VÚA-VHA Praha, Sbírka kvalifikačních listin, Karel Sedláček, nar. 1894.

⁶⁸ See the database of residency applications in The Hague available at https://haagsgemeentearchief.nl/genealogy/personenoverzicht?mivast=59&mizig=100&miadt=59&miview=tbl&milang=nl&misort=an%7Cdesc&mizk_alle=Rudolf+Šiman.

⁶⁹ VÚA-VHA Praha, Sbírka kvalifikačních listin, Rudolf Šiman, nar. 1893.

⁷⁰ For example, the specialist journal *Vojenské rozhledy* printed his essay on the book *The Future of Infantry* by the later famous military theorist and historian of both World Wars B. H. Liddell Hart (1895–1970). See ŠIMAN, Rudolf. „Lehká pěchota (Nový typ pěchoty podle kpt. anglické armády Liddella Harta).“ In: *Vojenské rozhledy* (1934), issue 11, pp. 268–277.

⁷¹ KLINKERT, Wim. Espionage Is Practiced Here on a Vast Scale. The Neutral Netherlands 1914–1940. In: *Perspectives on Military Intelligence from the First World War to Mali. Between Learning and Law*. The Hague: Asser Press, 2017, pp. 33–34.

⁷² VÚA-VHA Praha, Sbírka kvalifikačních listin, Rudolf Šiman, nar. 1893.

⁷³ VÚA-VHA Praha, collection 255/1946, file no. 32706/48, Rudolf Šiman, nar. 1893.

⁷⁴ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-2/326, Plán elektrického vedení v domě, 1. 5. 1940.

⁷⁵ The names were chosen after the two daughters of the mythical Prince Krok from Czech legends. The name of the third (middle) daughter, Teta, was used as a code name for the AIC in Litoměřice, which on 1 July 1938 had 32 male and two female agents and was subordinate to the Prague intelligence headquarters. For more details see STRAKA, Karel. „Agenturní síť čs. armády v Čechách a v Německu (1937–1938).“ In: *Historie a vojenství* 61 (2012), issue 4, pp. 46–66.

was only partially observed.⁷⁶ A number of key contacts were made by Šiman through Karel Erban (1896–1969), who from October 1931 served as a press attaché at the Czechoslovak embassy in The Hague. Prior to that, he had worked at the Czechoslovak Honorary Consulate in Batavia (today's Indonesia).⁷⁷ It does not seem that Šiman – unlike Sedláček⁷⁸ – established close and friendly contacts with the Dutch intelligence service. This probably proved fatal for him, because after his exposure by the Dutch police in January 1940, the Dutch intelligence could not intercede on his behalf and he was subsequently expelled from the country for violating neutrality and conducting espionage.⁷⁹ Via Belgium he reached France, where from 2 March 1940 he stayed in Paris with the military administration of the Czechoslovak National Committee.⁸⁰ Before the fall of France, he was sent to the Middle East on 26 April 1940, where he became a military agent in Beirut, Lebanon, and later – after the French mandate territories were transferred under the administration of the Vichy regime – moved to British Palestine.⁸¹ There he served as Chief of Staff (from March 1941 at the rank of major) at the Czechoslovak Military Mission for the Balkans and the Near and Middle East in Jerusalem.⁸²

The situation in the Netherlands improved for the Czechoslovak intelligence officers when Ltc. Josef Svoboda (born 25 September 1893) was appointed to the post of military attaché. This Russian, French, German and English speaking intelligence officer had previously headed Group C (foreign group) of the Intelligence Department of the General Staff.⁸³ In addition to his official representational role, he was instructed by his superiors to “*detect early on the movements of major German armed forces from northern and northwestern Germany in the eastern or southeastern direction.*”⁸⁴ It is clear from the surviving documents that Svoboda handled agents A-903 and A-905⁸⁵ but their identities have been only partially established.⁸⁶ Both officers were briefly supported by one more: in August 1938, it was Staff Sgt. Vilém Marek (born 31 July 1911), who was to serve as a radio operator in The Hague.

⁷⁶ See Table 1.

⁷⁷ AMZV Praha, Sbíрка osobních spisů, Erban Karel, nar. 1896.

⁷⁸ Sedláček worked closely with the Swiss officer Hans Hausmann (1897–1974), who also provided him with the necessary cover and protection from possible arrest. Schweizerische Bundesarchiv Bern, Reference Code J1.107, 2012/140, BD: 34, Spezialbericht: Angelegenheit Simpson (Sedlacek), St. Gallen, 25. November 1952, pp. 1–5.

⁷⁹ See below for more details.

⁸⁰ VÚA-VHA Praha, collection 255/1946, file no. 32706/48, Rudolf Šiman, nar. 1893.

⁸¹ Šiman's wife Marie and their six-year-old son Ivan tried to get out of occupied France to the Middle East in 1941 with the help of Portuguese visas. However, it is not clear from surviving Portuguese sources whether they actually succeeded. Arquivo Diplomático e Biblioteca – Ministério dos Negócios Estrangeiros, Lisboa, Localização e Cota: Sala: S12 Estante/Modulo: 1.E31 Prateleira/Gaveta: P02 Número: 76910. Available at <https://ahd.mne.gov.pt/Nyron/archive/catalog/winlibsrch.aspx?sk=&pesq=3&doc=130079>.

⁸² Most recently on this topic LENORMAND Paul. „The Palestinian triangle: Czechoslovaks, Jews and the British Crown in the Middle East, 1940–1943.“ In: *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 27 (2020), issue 1–2, pp. 199–221.

⁸³ ABS, f. Z (Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV), Z-6-314/2, Československá zpravodajská služba v letech 1920–1945, p. 543 (no. 408 Svoboda, Josef).

⁸⁴ STRAKA, K. *Rekonstrukce*, op. cit., p. 311.

⁸⁵ VÚA-VHA Praha, collection Vojenské zpravodajství I, carton 4, sign. 8/5, Agenturní spisy I. republiky.

⁸⁶ See Table 1 for details.

Marek was conscripted into the Czechoslovak Army. After two years of full-time service in the army, he remained as a “longer-serving” sergeant. In 1937 he was appointed Staff Sergeant by profession and soon assigned to the Intelligence Department of the General Staff. Staff sergeants proved to be an important reinforcement to the growing intelligence apparatus during the 1930s. As junior ranks, they were preferably entrusted with the operation of radio stations or the making of photographic copies in photo laboratories so that officers could devote themselves to agency and analytical work.⁸⁷ Vilém Marek, however, was withdrawn back to Czechoslovakia together with his superior Ltc. Svoboda after the Munich crisis in September.⁸⁸ After the occupation, Svoboda joined the domestic resistance (Gen. Kravák’s group of the *Defence of the Nation*) and was subsequently arrested by the Gestapo in Kladno and sentenced to two years for preparing treason. After his release, he ended up in the Flossenbürg concentration camp, where he survived to see the end of the war.⁸⁹ Vilém Marek illegally crossed the border of the Protectorate on 3 August 1939 and left for Poland, from where he took a boat to France and from the second half of August 1939 worked as a radio operator at the Czechoslovak military mission in Paris. There he was in charge of communication with his home country and was directly subordinated to Ltc. Oldřich Tichý. After the fall of France he was evacuated to Great Britain, where he worked as a radio operator until the end of the war.⁹⁰ Karel Broukal, a former staff sergeant from the office of the Czechoslovak military attaché (Ltc. O. Tichý) in Bern, Switzerland, was similarly involved in the foreign resistance and eventually served as a radio operator for Czechoslovak intelligence officers in Ankara, Turkey.⁹¹

From November 1938 onwards, only Staff Captain Šiman operated from The Hague as an exposed intelligence officer, and to Svoboda’s position of military attaché was hastily appointed in January 1939 the former head of the 2nd Department of the General Staff, General Staff Col. František Hájek. He remained completely unacceptable for the Germans, and therefore had to leave the post of the head of the intelligence department in Prague: “after Munich the Germans did everything to take revenge for this [our earlier] work [against them] and demanded the removal of General Staff Col. Fr. Hájek. [...] The Germans had to be satisfied, at least formally, so General Staff Col. Fr. Hájek was sent to Holland to continue with the established contacts there.”⁹² The fact that Col. Hájek left for The Hague on 14 January 1939, where he was to work as the new military attaché of the Czechoslovak Republic, was no accident, but a well thought-out move. He was counting on the imminent start of resistance activities abroad, since Hájek’s earlier “idea was to deposit money abroad in case of war and to station [Czechoslovak intelligence] officers in various places abroad.”⁹³

⁸⁷ On the role of staff sergeants in interwar Czechoslovak intelligence, see especially VYHLÍDAL, Milan. „Zpravodajec a odbojář František Müller (1897–1944). Sonda do činnosti zástupců rotmistrovského sboru meziválečného vojenského zpravodajského oddělení.“ *Vojenská historie* 27 (2023), issue 2, pp. 111–135.

⁸⁸ ABS, f. Z (Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV), Z-6-314/2, Československá zpravodajská služba v letech 1920–1945, pp. 364–366 (no. 268 Marek, Vilém).

⁸⁹ VÚA-VHA Praha, collection 255/1946, file no. 80396/47, Svoboda Josef, nar. 25. 9. 1893.

⁹⁰ VÚA-VHA Praha, collection 255/1946, file no. 109587/48, Marek Vilém, nar. 31. 7. 1911.

⁹¹ Ibidem, file no. 55754/47, Broukal Karel, nar. 17. 2. 1909.

⁹² VÚA-VHA Praha, collection 24, sign. 24-9-7 (František Hájek), p. 107, Písemný záznam rozhovoru gen. Rudolfa Viesta s pplk. Josefem Bartíkem ve věci sporu plk. gšt. Fr. Hájek – plk. gšt. Fr. Moravec, 15. 4. 1942.

⁹³ Ibidem.

As military attaché, Col. Hájek was able to work in the Netherlands for exactly two months, until the fateful days of March 1939. Then he acted very prudently, for on the morning of 15 March 1939 he had already collected the intelligence fund deposited in a Dutch bank. It was 109,000 Dutch guilders in cash and 20,000 pounds in the form of a cheque. On 17 March he travelled to London, where he handed over the money to his deputy, General Staff Col. František Moravec, who in the meantime had flown to Great Britain with his officers.⁹⁴ On 16 March 1939, Artur Pacák, the Czechoslovak envoy in The Hague, handed over his office to the Germans, including the political archive. Fortunately, he managed to burn cipher materials. His Swiss counterpart Bohdan Štrér, based in Bern, did likewise.⁹⁵ Even there, however, the money was retrieved at the last moment. Staff Captain Sedláček took care of sending it to London: *“After a long negotiation, I got the envoy Dr. Štrér to go with me to the underground tresor of the Bernese bank, where a safe-deposit box was opened and issued to us on our signature. There was again a long haggling in a separate room, and without counting I threw the money into my briefcase and left for Geneva. I drove by car to the British Consulate, where, after giving the password, I was received either by the Consul or his representative [...] at my request he gave me an envelope and a seal, I put the money in the envelope without counting, [and] sealed it...”*⁹⁶ On the other hand, the money deposited in Stockholm, Sweden (500,000 Swedish crowns), where there was no intelligence officer or military diplomat at the time, could not be saved and fell in the hands of the Germans.⁹⁷

After Hájek's departure, Staff Captain Šiman remained in the Netherlands alone again, and in May 1939 he was assigned a new superior – Major Alois Frank. After the war, however, Frank was very critical of Šiman's activities between 1936 and 1940: *“that former officer worked with little success. For my responsible work I needed more efficient workers, which was not the case here, and he was also rather careless in his conspiratorial activities”*.⁹⁸ The relations between the two officers were obviously not good. Still, an extremely detailed analysis of interwar sources by Karel Straka,⁹⁹ as well as other hitherto unknown documents¹⁰⁰ show that Šiman and Svoboda managed to build a fairly reliable agency network in only three years. In total, there were eight agents marked with A- codes (A-902 to A-907, A-1019, A-1101) and at least nine other (unmarked) registered confidants. Frank eventually made one of them (Theo Hespers) his chief agent. It is true that some agents went silent after the events of Munich and March, but this was certainly not Šiman's fault. On the other hand, others only began to develop their activities fully in 1939–1940. A detailed overview can be found in the following table.

⁹⁴ Archiv Národního muzea Praha, f. Edvard Beneš, carton 47, inv. no. 460, Zpráva plk. Františka Hájka pro vyslance Smutného o situaci na čs. vyslanectví v Londýně dne 17. 3. 1939, 20. 10. 1940.

⁹⁵ NĚMEČEK, Jan. *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. Praha: Academia, 2008, pp. 255–257, 210–230.

⁹⁶ ABS, f. 302, sign. 302-96-2, Strojopis vzpomínek Karla Sedláčka na březnové události roku 1939 ve Švýcarsku, undated.

⁹⁷ NĚMEČEK, Jan. What Happened to Czechoslovak Funds in Sweden? In: *Sweden's World War II Dilemmas: Case Study: Czechoslovakia*. Prague: Institute of History, Stockholm: Paideia, 2020, pp. 15–27.

⁹⁸ AMP, f. Plukovník Alois Frank, *Zápisky...*, p. 59.

⁹⁹ STRAKA, K. *Rekonstrukce...*, op. cit., pp. 317–354.

¹⁰⁰ ABS Praha, f. 302, sign. 302-38-4.

Table 1: List of secret agents and confidants used by Rudolf Šiman (AIC “*Libuše*”) and Josef Svoboda (military attaché in The Hague) in 1936–1939¹⁰¹

Surname and first name	Number (code name)	Date and place of birth (nationality)	Type of cooperation (circumstances of arrest)	Date and place of death; notes
KRIEDEMANN, Herbert	A-902 (“ <i>Mayer</i> ”)	1 March 1903, Berlin (Reich-German, Communist emigrant) ¹⁰²	tipster sentenced by the VGH in Berlin to 2 years in prison (28 October 1941) ¹⁰³	? After the war he settled in Hanover. ¹⁰⁴
VOS, H. O.	A-903	c. 1881 (he was 57 years old at the time of his registration in 1938) (Dutch)	residential agent	? He was paid a salary of 10 Dutch guilders per month. ¹⁰⁵
HARTMANN, Heinz	A-904 (“ <i>Heinz</i> ”)	ca. 1901–1902, he was about 35 years old at the time of his registration (Reich-German)	residential agent	?

¹⁰¹ Sorted by number. Based on Karel Straka’s research published in the monograph *Rekonstrukce...* and on the author’s research at the Security Services Archive in Prague, the Federal Archives in Berlin-Lichterfelde and the National Archives in The Hague (unless stated otherwise).

¹⁰² BA Berlin, sign. R 58/3258a, RSHA (Gestapo), Kriedemann, Herbert, geb. 1. 3. 1903.

¹⁰³ BA Berlin, sign. R 3017/32921, Kriedemann, Herbert, geb. 1. 3. 1903.

¹⁰⁴ Arolsen Archives, Reference Code DE ITS 2.1.2.1 NI 017 7 NIE ZM, available at <https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/2-1-2-1-NI-017-7-NIE-ZM>.

¹⁰⁵ ABS Praha, f. 302, sign. 302-38-4/34, Krycí adresy – hlášení, 4. 3. 1938.

?	A-905	? (Dutch)	tipster	?
RICHTER, Harry	A-906 (<i>"Vend"</i>)	8 May 1900, Tirchenreuth ¹⁰⁶ (Reich-German, emigrant)	tipster ¹⁰⁷ also supposed to work for the British MI6 ¹⁰⁸	? After the occupation of the Netherlands, he fled to Great Britain on 13 May 1940. ¹⁰⁹ There he reported to the Czechoslovak foreign army until 15 May 1940, but was not conscripted. ¹¹⁰
SNEP, J. M.	A-907 (<i>"Artista"</i>)	13 January 1887, Westervoort (Dutch)	tipster	8 September 1943 Berlin-Plötzensee Executed for resistance activities. ¹¹¹
Exportagentur EXOTA (?)	A-1019 ¹¹²	?	?	?

¹⁰⁶ BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 1507/2175, Reichskommissar für Überwachung der öffentlichen Ordnung, Harry Richter (geb. 8. 5. 1900), pp. 247–257.

¹⁰⁷ Dr. Alfred Platz, Mister Kann and probably also Geert Gernand worked for Richter as “subagents”.

¹⁰⁸ ABS Praha, f. 302, sign. 302-73-3, Dodatek k protokolu s plk. v. v. Frankem, p. 1.

¹⁰⁹ ABS Praha, f. 302, sign. 302-89-6/32-36, Agenti Bartíka – Richter, Harry.

¹¹⁰ VÚA-VHA Praha, collection 24, sign. 24-19-10/414-415, Richter Harry, Questionnaire. According to the completed questionnaire, Richter knew not only German but also French, Dutch and Russian. His wife was to be deported to Siberia in the USSR at that time. In 1942–1945, Harry Richter was to work as an agent of the political intelligence of the Ministry of the Interior of the Government in Exile (Lt. Josef Bartík's department) and was to report news from the German and Austrian emigration. After the war he remained in Britain, obtained British citizenship and supposedly worked for the MI6. See ABS Praha, f. 302, sign. 302-199-8/7-8, Němečtí emigranti – agenti anglické zpravodajské služby.

¹¹¹ See <https://stichting18september.nl/slachtoffers/joseph-maria-snep/>.

¹¹² ABS Praha, f. 302, sign. 302-38-4/37, Libuše (Šiman).

ALPEN, E. V.	A-1101 ¹¹³	? (Dutch)	?	?
SNEP, A. P. L. (brother of J. M. Snep)	?	1881 (Dutch)	undetermined also supposed to work for the French intelligence	?
van der STAP, Johannes (Jan) Antonius Marie ¹¹⁴	?	2 June 1916, Hengelo ¹¹⁵ (Dutch)	registered confidant (emigrated to France in 1938) ¹¹⁶	?
KANN, Mister (?)	?	? (Dutch)	registered confidant	?
PLATZ, Alfred (Dr.)	? (<i>“Advocate”</i>)	1890 ¹¹⁷ (Reich-German, emigrant)	registered confidant	after 1941, St. Cyprien ¹¹⁸
GERNAND, Geert	?	14 June 1913, Wedde (Dutch)	agent-walker sentenced by the VGH in Berlin to 3 years in prison (14 August 1942) ¹¹⁹	21 April 1943, Berlin He died in prison.

¹¹³ ABS Praha, f. 302, sign. 302-38-4/38, Libuše (Šiman).

¹¹⁴ Brother Theodorus Antonius Maria van der Stap (1914–1942) was executed for resistance activities and cooperation with British intelligence in the Sachsenhausen concentration camp on 3 May 1942. See <https://oorlogsgravenstichting.nl/personen/147048/theodorus-antonius-maria-van-der-stap>.

¹¹⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken (1945-1954), Inv. nr.: 21051, van der STAP, Johannes (Jan) Antonius Maria.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ <https://www.stolpersteine-berlin.de/en/reichsstr/9/alfred-platz>.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 3017/8825, Gernand, Geert, geb. 14. 6. 1913, Aktenzeichen/Registriernr. IJ 465/41g (Alte Signatur VGH/Z-Bruintjes, Jan).

de LEVIE, Werner	?	12 September 1916, Varel (Reich-German, emigrant)	tipster ¹²⁰ sentenced by the VGH in Berlin to 7 years in prison (1 June 1943) ¹²¹	8 July 1965, Berlin-Friedenau ¹²²
BRUINTJES, Jan Jacob ¹²³	?	23 September 1899, Oude Pekela (Dutch)	agent-walker sentenced by the VGH in Berlin to 3 years in prison (14 August 1942) ¹²⁴	8 September 1985, Oude Pekela ¹²⁵
HESPERS, Theo	? (“ <i>Catholic</i> ”)	12. 12. 1903, Mönchen-Gladbach (Reich-German, emigrant)	agent/chief agent ¹²⁶ sentenced to death by the VGH in Berlin (22 June 1943) ¹²⁷	9 September 1943, Berlin-Plötzensee Executed for resistance activities.
SMIT, Hendrik	?	15 May 1911, Vlagtwedde (Dutch)	agent-walker	? On 28 May 1943, he was pardoned before the VGH in Berlin, then transferred as a political prisoner to the Dachau concentration camp (23 September 1943). ¹²⁸

¹²⁰ ABS Praha, f. 302, sign. 302-73-3, Dodatek k protokolu s plk. v. v. Frankem, p. 1.

¹²¹ BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 3017/12369, Levie, Werner de, geb. 12. 9. 1916.

¹²² E-mail correspondence between the author and Ineke Ijsenbrand, 12. 8. 2024.

¹²³ His relative Jan Geert Bruintjes (born 13. 3. 1917, Oude Pekela) served during the war in the Dutch merchant navy, which was under the Dutch government-in-exile. See Nederlands Instituut Militaire Historie, REGISTRATIEKAART UIT KOOPVAARDIJ ARCHIEF, Bruintjes Jan, 1917. Available at <https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/ac68c94c-9687-4fca-80ab-714e0ba80f51>.

¹²⁴ BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 3017/8825.

¹²⁵ The death notice was published in the newspaper Nieuwsblad van het Noorden on 9. 9. 1985. Available at <https://www.delfer.nl/nl/kranten/view?query=%22jan+Jacob+bruintjes%22&page=1&coll=ddd&identifier=ddd:011011399:mpeg21:a0234&resultsidentifier=ddd:011011399:mpeg21:a0234&rowid=8>.

¹²⁶ ABS Praha, f. 302, sign. 302-73-3, Dodatek k protokolu s plk. v. v. Frankem, p. 2.

¹²⁷ BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 3018/3019, Hespers, Theodor, geb. 12. 12. 1903.

¹²⁸ <https://collections.arolsen-archives.org/de/document/7142724>.

Alois Frank in the Netherlands on the eve and at the beginning of the Second World War (1939–1940)

A new phase of intelligence activity began for the officers of “the eleven” on March 15. As the first exiles from military circles, they formed the core of the future Czechoslovak foreign resistance, which slowly and intricately constituted itself in the following months, in several centres: in London, Paris and Warsaw. Especially in the initial period, Moravec’s men were greatly assisted by Major Gibson, who arranged accommodation, British passports, etc.¹²⁹ However, thanks to the cash collected, the Czechoslovak intelligence officers were financially independent of the British.

In the early days, Moravec’s officers performed the following tasks: 1) distribution and study of the material brought in, 2) utilization of the intelligence and defence material for the British Intelligence Service, 3) reestablishing the existing agency network, and 4) expansion of the agency network.¹³⁰ In addition, the London intelligence group needed to establish reliable links with the forming domestic resistance in the occupied Protectorate, and it was also important to ensure the evacuation of their wives and children who might have been threatened with arrest after 15 March. Without moving their families to safety abroad, the members of Moravec’s group would have exposed themselves to possible blackmail by the Prague Gestapo, which had František Moravec and Josef Bartík in its sights from the beginning of September 1938 at the latest.¹³¹ The names of the other officers also soon found their way onto German lists of inconvenient persons. All members of Moravec’s “intelligence eleven”, as well as Rudolf Šiman and Karel Erban, can therefore be found in the so-called Nazi Black Book (*Die Sonderfahndungsliste G.B.*), compiled in 1940 by Walter Schellenberg, an officer of the Nazi intelligence service SD. It was on the basis of this list that individuals were to be arrested after the successful execution of the planned German invasion of Great Britain (*Operation Seelöwe*).¹³²

In May 1939, the situation in Moravec’s group partially cleared up. Through the illegal intelligence group *Three Counsellors*, consisting of three former officers of the intelligence department of the General Staff (Staff Capt. Antonín Longa, Staff Capt. František Fárek and Staff Capt. Alois Čáslavka), it managed to establish contacts with home.¹³³ It was the *Counsellors* who organized the successful departure of ten families (wives and children) of intelligence officers to nearby Poland in the summer of 1939 – namely, Alois Čáslavka, who also transferred his own family of three to Poland after the plan to remove the families to France failed.¹³⁴ He thus strengthened the ranks of the emerging foreign resistance and became the “twelfth” officer of the intelligence group. Moravec now had eleven officers at his disposal, whom he decided to deploy throughout Europe. A Czechoslovak intelligence post was set up in Paris under the code name “*Karel*” (sometimes also “*Karla*”) for the purpose

¹²⁹ ABS Praha, f. 302, sign. 302-74-1/15-16, Protokol s E. Strankmüllerem, 25. 11. 1949.

¹³⁰ KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav. Spor o agenta A-54, p. 132.

¹³¹ VÚA-VHA Praha, collection 20, sign. 20-7-1, Tajný úřední záznam, 8. 9. 1938.

¹³² Hoover Institution Library materials, Hoover ID: DA585. A1 G37 (V), Die Sonderfahndungsliste G.B. Available at <https://digitalcollections.hoover.org/objects/55425/die-sonderfahndungsliste-gb>; accessed 26. 7. 2023.

¹³³ NA Praha, f. Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, pozůstalost Františka Moravce, unprocessed materials, Zpráva Tondy (Antonína Longy) ze dne 3. 5. 1939, p. 1.

¹³⁴ VYHLÍDAL, Milan. Vojenská zpravodajci proti nacistické okupaci: Odbojová skupina Tři konšelé. Praha: Academia, 2022, pp. 139–166.

of gathering intelligence information. In the summer of 1939, the head of this headquarters was entrusted to Lt. Oldřich Tichý, to whom were subordinated Mjr. Karel Paleček and Staff Capt. František Fryč.¹³⁵ Other officers were sent on shorter intelligence missions in the same year, for example to Poland (Josef Bartík,¹³⁶ Alois Frank¹³⁷), which was of course a critical country not only due to its location but also with regard to promising intelligence cooperation.¹³⁸ Traditional neutral countries such as Sweden, where active compatriots lived – and where Alois Frank was sent in August 1939 to find out what had happened to the intelligence pool there,¹³⁹ and later twice Alois Čáslavka as well (first in September 1939 and twice from June to August 1941) – also proved important in terms of intelligence and connections with home.¹⁴⁰ Of particular importance were the Netherlands, where the above-mentioned AIC “*Libuše*”, led by Staff Captain Rudolf Šiman, had existed since 1936. When Col. Hájek joined the French Foreign Legion, it was necessary to reinforce the staff, and it for this difficult task Colonel Moravec chose Major Alois Frank.

Frank arrived with a new identity in the Netherlands on 14 May 1939. He officially posed as Alfred Frank, a British citizen born in Bristol, the representative of the London coal company Foster & Co., specialising in the sale of British coal and coke abroad.¹⁴¹ Unofficially, he became the head of the Czechoslovak intelligence branch – AIC “*Libuše*” – on the same date. His main tasks included:

- 1) rebuild the tattered agency network of 1936–1939, since many agents and confidants went silent after the events of Munich and the occupation of Bohemia and Moravia;

- 2) resume contact with agent A-54, ideally through personal meetings in the neutral Netherlands (earlier meetings in Prague were no longer an option after the intelligence officers left for Britain);

- 3) try to expand the intelligence agency network against Germany;

- 4) establish a connection with home, i.e. with the occupied Protectorate of Bohemia and Moravia;

- 5) provide a shortwave radio for communication purposes during the war;

- 6) contact British intelligence officers from MI6, S. P. Best and R. H. Stevens.

Immediately after his arrival in the Netherlands, Frank settled down in the quiet Hague and began to work on his assignments. He was in regular telephone contact with Moravec's London

¹³⁵ GEBHART, Jan. „Českoslovenští vojenští zpravodajci v Paříži (1939–1940).“ *Moderní dějiny* 3 (1995), pp. 129–138; for broader context, see STRAKA, Karel. „K počátkům československého zahraničního odboje po osmdesáti letech – francouzská perspektiva.“ In: *Historie a vojenství* 69 (2020), issue 2, pp. 4–51.

¹³⁶ For a more detailed discussion of Josef Bartík's two Polish missions, see KREISINGER, Pavel. *Emigracyjny ośrodek wywiadu czechosłowackiego w Londynie i jego kontakty z polskim Oddziałem II. Działalność majora Josefa Bartíka*. (Manuscript of a chapter for a collective monograph being prepared by the Instytut Pamięci Narodowej (IPN, Institute of National Remembrance) in Wrocław, head of the authors' collective D. Dąbrowski.

¹³⁷ Frank went to Poland twice in June 1939, but with different tasks than Josef Bartík. The second time, on 23 June, he visited Český Těšín, where he brought three short-wave radios to establish contact with the domestic resistance in the Protectorate. Later he was to supervise the transfer of officers' wives and children. See *Paměti...*, pp. 65–79.

¹³⁸ Most recently on this topic DĄBROWSKI, Dariusz. „The Hot Summer of 1939. Polish and Czechoslovak Military Intelligence on the Eve of the Outbreak of War in the Light of Reports by Polish Officers.“ In: *Historica Olomucensia* 65 (2024), issue 1, pp. 22–41.

¹³⁹ AMP, f. Plukovník Alois Frank, *Zápisky...*, pp. 111–113.

¹⁴⁰ STAŇKOVÁ, K. *Plukovník...*, op. cit., pp. 132–139.

¹⁴¹ *Paměti...*, p. 58.

intelligence headquarters. For longer calls, Frank travelled to neighbouring Rotterdam, *“a large busy port city from where thousands of business calls were connected overseas daily, so that my calls to London fell into this tangle like drops of water into the sea”*.¹⁴² Frank sent less important written messages to Moravec in London by airmail, and the more important and urgent ones by diplomatic pouch via the British Embassy.¹⁴³ Frank needed a suitable place for secret meetings with agents and for receiving parcels. For conspiratorial reasons, he lived in rented apartments, and in order to not attract too much attention, he brought no visitors there. In addition to the existing agency network inherited from Šiman, he decided to rely on a network of newly recruited compatriots. The aforementioned Karel Erban helped him to find suitable candidates. Although he was transferred from The Hague to the “headquarters” of the Ministry of Foreign Affairs in Prague on 1 January 1939 and subsequently dismissed and placed at the disposal of the Minister without Portfolio Jiří Havelka, he decided to “go on vacation” after the events of March 1939 and return to the Netherlands with his wife Běla in order to work for the emerging foreign resistance since 24 April 1939.¹⁴⁴

A couple of Czech expatriates became absolutely crucial to Frank’s activities. These were the merchant Karel Jelínek, settled in The Hague since 1921,¹⁴⁵ and his partner Eliška Hájková (née Adler), who was of Jewish origin.¹⁴⁶ They both lived in a shared household in the very centre of The Hague at 148 Noordeinde, and their company (*Kunshandel*) De Favoriet, which focused on the import and sale of art and luxury goods from Czechoslovakia (mainly cut glass, leather goods, ceramics and jewellery)¹⁴⁷ rented the same house. The company prospered and was later able to open a branch in Rotterdam. Jelínek entrusted its management to his niece, Božena Ordánová, who from 1935 lived at Jelínek’s address and commuted to Rotterdam.¹⁴⁸ Alois Frank used one of the rooms in the De Favoriet house as his office, where he collected all the mail and agency reports. Božena Ordánová’s contacts proved to be useful in establishing the connection with home: her older brother Jan Ordán (born 19 June 1897) was active in the domestic resistance in the Protectorate and was in regular written contact with his sister. Soon he began to provide important information regarding the circumstances of the Nazi occupation in the Vsetín region. Between 15 July 1939¹⁴⁹ and his arrest in February 1940, he managed to send approximately 100 letters written in secret ink to the Netherlands, in which he focused not only on the course of the occupation but also on the war preparations in the summer months of 1939. He took note of war production at the Vsetín armaments factory and monitored the situation at the railway stations where war materials were loaded. He even managed to secretly

¹⁴² Paměti..., p. 59.

¹⁴³ ABS Praha, f. 302, Sign. 302-72-3, Dodatek, p. 3.

¹⁴⁴ AMZV Praha, OSO, Karel Erban, Odůvodnění přihlášky o odškodnění, undated.

¹⁴⁵ Haags Gemeentearchief, Bevolkingsregister gemeente Den Haag, Inv. Nr. 838 (Jeha – Jenezon). Jelínek, Karl, 20. 5. 1891. Available at https://haagsgemeentearchief.nl/genealogy/personenoverzicht?mivast=59&mizig=100&miadt=59&miview=tbl&milang=nl&mizk_alle=Jelínek.

¹⁴⁶ Haags Gemeentearchief, Bevolkingsregister gemeente Den Haag, Inv. Nr. 647 (Haire – Hakkenbroek), Hajek/Adler, Eliska, 17. 11. 1891.

¹⁴⁷ Nationaal Archief, Den Haag, Reichskommissariat in den besetzten Niederländischen Gebieten, 1940–1945, Inv. Nr. 248, Jelínek Karl (Aktenzeichen J 61), Schlussbericht über das beschlagnahmte Vermögen des Karl Jelínek, 15. 8. 1943.

¹⁴⁸ Haags Gemeentearchief, Bevolkingsregister gemeente Den Haag, Inv. Nr. 1318 (Oppenkamp – Ormel), Ordanova, Božena, 20. 2. 1904.

¹⁴⁹ VUA-VHA Praha, Collection 37, Sign. 37-165-1/117, Zpráva z vlasti (zdroj příbuzní Jelínkovi ze Vsetína).

take a series of photographs of reinforced concrete anti-tank barriers; these photographs were delivered to the Netherlands and then to London.¹⁵⁰ When the Czechoslovak foreign army began to emerge in France in the autumn of 1939, Ordáň was asked to get hold of old interwar military training books, which also reached their destination. Some of the messages he sent were transmitted by foreign radio from London¹⁵¹ and Ordáň heard them himself in the Protectorate.¹⁵² Interesting is the “Christmas” report of 25 December 1939, informing about the arrest of the legendary mayor of Vsetín, inventor and resistance fighter Josef Sousedík (1894–1944)¹⁵³. At the end of the broadcast, two Protectorate jokes were made, one of which concerns listening to foreign radio: “*In our country, from the New Year, we will pay 22 CZK for radio listening, namely 10 CZK to London, 10 CZK to Paris and 2 CZK will remain for radio listening at home.*”¹⁵⁴ Soon afterwards, Ordáň was arrested by the Vsetín Gestapo (1 February 1940) and subsequently sentenced by the Nazi People’s Court in Breslau to 2.5 years’ imprisonment for participation in the domestic resistance (namely for the distribution of illegal leaflets *Krajinská stráž* (*Local Guard*)). He stayed in prison until 9 January 1943. He managed to conceal his connections to the foreign resistance, which probably saved him from a much heavier sentence.¹⁵⁵ In addition to Jelínek, Ordáňová and Hájková, Frank also relied on a network of other compatriots, of whom there were around 2,500 in the Netherlands in 1938. Roughly half of them lived in the industrial area of Limburg, where they made their living as miners.¹⁵⁶ These were used extensively by Frank. On the other hand, the potential of the Baťa employers from Best (a suburb of Eindhoven), where a Baťa factory was built in 1933 – it had almost 1000 workers employees¹⁵⁷ from Czecho-Slovakia and later from the Protectorate, including workers of Jewish origin, sent there as part of the so-called “controlled transfers” in the crisis years of 1938–1939¹⁵⁸ – apparently remained unused.

Dutch nationals who sympathised with the Czechs after the Nazi occupation (such as the journalist Van Blankenstein or the painter and designer Chris Lebeau) were not left out, as well as some of the Czech exiles who fled from Nazism to the Netherlands after 15 March 1939 (especially the aforementioned Karel Erban or Frank’s wife Anna, whom he used as a liaison). A detailed overview is given in the following table.

¹⁵⁰ Ibidem, sign. 37-165-1/185–189, Morava – zprávy, 4 fotografie, 1 lístek.

¹⁵¹ The BBC began wartime broadcasts in Czech on 8 September, but the first commentary by František Moravec was broadcast on 27. 1. 1941. For more details on Moravec’s commentaries see TOMEK, Prokop. *Mluví důstojník...*, op. cit.

¹⁵² VÚA-VHA Praha, collection 255/1946, file no. 68474/47, Ordáň Jan.

¹⁵³ Josef Sousedík invented electromechanical power transmission. His discovery was used by the legendary Czechoslovak trains *Slovenská strela*, which ran on the Prague-Bratislava line at speeds of up to 130 km/h. For more details see EFMERTOVÁ, Marcela C. „Mihla se očím jako střela, bez páry, kouře k svému cíli spěla“: Josef Sousedík (1894–1944). In: *Pivo, zbraně i tvarůžky: podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktury a krizi*. Praha: Maxdorf, 2014, pp. 86–103.

¹⁵⁴ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-1/735, II. díl, Zpráva z domova, 25. 12. 1939, pp. 1–2.

¹⁵⁵ VÚA-VHA Praha, collection 255/1946, file no. 68474/47, Ordáň Jan.

¹⁵⁶ SKLENÁŘOVÁ, Sylva. *Čechoslováci v zemích dnešního Beneluxu v meziválečném období (1918–1938)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013, p. 40.

¹⁵⁷ BALABAN, Milan, Lukáš PERUTKA, Simon PAYE, Dalibor SAVIČ and Jan HERMAN. “The Social Welfare System in Bata Company Towns (1920s–1950s): Between Transnational Vision and Local Settings.” In: *International Review of Social History* 68 (2023), issue 1, p. 25.

¹⁵⁸ Cf. MAREK, Martin. „Z baťovského Zlína do světa. Směry transferu a kvalifikační kritéria přesouvaných baťovských zaměstnanců v letech 1938–1941.“ In: *Moderní dějiny* 19 (2011), issue 1, pp. 157–197; HERMAN, Jan. „Baťa, Židé a Steinův seznam (1938–1939).“ In: *Moderní dějiny* 26 (2018), issue 1, pp. 111–134.

Table 2: List of Czech compatriots, exiles and Dutch nationals used by Major Alois Frank for the activities of AIC “*Libuše*” in 1939–1940¹⁵⁹

Surname and first name	Occupation (residence)	Date and place of birth	Type of cooperation (circumstances of arrest)	Date and place of death (note)
AMBROŽ (AMBROS), Miloš (Ing.)	trader, employee of an iron cartel (9 Stadhouderskade, Amsterdam)	15 November 1910, Rousínov u Brna	He received messages from Vojtěch Klátil.	?
van BLANKENSTEIN, Marcus ¹⁶⁰	Jewish-Dutch journalist (The Hague)	13. 6. 1880, Ouderkerk aan den IJssel (near Rotterdam)	Delivering foreign news and policy briefings on the current situation in Europe.	18 Sep 1964, The Hague In May 1940, he fled from the Nazi occupation into exile. In Great Britain he became editor-in-chief of the weekly <i>Vrij Nederland</i> and was one of the leading figures of the Dutch exile. ¹⁶¹
ERBAN, Karel	former press attaché of the Czechoslovak Embassy in The Hague	5 May 1896, Votice	Frank’s closest associate. He tipped off compatriots and new agents.	15 November 1969, Tucson, Arizona, USA ¹⁶² (after February 1948 he fled into exile in the Netherlands).

¹⁵⁹ Sorted alphabetically. Based on the author’s research at the Security Services Archive in Prague, the Federal Archives in Berlin-Lichterfelde, the National Archives in The Hague and the Military Central Archives – Military Historical Archives in Prague (unless otherwise stated).

¹⁶⁰ Cooperation with the Czechoslovak intelligence service is also mentioned by KLINKERT, Wim. Espionage Is Practiced Here on a Vast Scale. The Neutral Netherlands 1914–1940. In: Perspectives on Military Intelligence from the First World War to Mali. Between Learning and Law. The Hague: Asser Press, 2017, pp. 42–43.

¹⁶¹ <https://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/blankenstein>.

¹⁶² DEJMEK, Jindřich – NĚMEČEK, Jan – MICHÁLEK, Slavomír. Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992). Praha: Academia, 2013, p. 60.

FRANKOVÁ, Anna (wife of Alois Frank), code name Formánková	Housewife, later a worker of the Czechoslovak Red Cross in Great Britain) (37 Nijenrodestraat, The Hague)	3 May 1902, Plzen	Liaison, responsible for picking up messages from secret intelligence boxes in The Hague and Amsterdam.	
HÁJKOVÁ (née Adlerová), Eliška	Partner of the merchant Karel Jelínek (148 Noordeinde, The Hague)	17 November 1891, Prague	Sentenced on 29 May 1943 (VGH Dresden).	Executed on 15 October 1943 in Dresden.
HOEKSTRA, J. (K.?)	Owner of the property, including the apartment where A. Frank and his wife lived (19 Aron-skelweg, The Hague)	? (Netherlands)	Informant (checking persons from the Groningen area recommended by Chief Agent Hespers).	?
JELÍNEK, Karel	Art dealer: <i>Kunshandel De Favoriet</i> (148 Noordeinde, The Hague)	20 May 1891, Prague	Owner of an apartment in The Hague, maintenance and operation of a radio station, liaison.	Executed on 15 October 1943 in Dresden (18:18). ¹⁶³
KLÁTIL, Vojtěch (František)	Secretary of the International Federation of Transport Workers (river navigation, etc.) (130-II Woestduin-straat, Amsterdam)	1904 (?), Vienna (about 35 years old, Viennese Czech)	He supplied reports on military transports (Rhine and Maas river basins), tipster.	?

¹⁶³ Gedenkstätte Münchner Platz Dresden, executed persons catalogue, no. 3593, Jelinek Karl.

LEBEAU, Joris Johannes Christiaan (Chris)	Dutch painter and designer (textiles, postage stamps) ¹⁶⁴ of anar- chist-Com- munist ori- entation (24 Lange Beesten- markt, The Hague)	26. 5. 1878, Amsterdam	He offered the possibility of an emergency overnight stay, messages from agents were sent to his address (secret mailbox), he was trained as a radio operator together with his wife (he was arrested on 3 November 1943 for helping Dutch Jews).	2 April 1945, Dachau concentration camp ¹⁶⁵
LUŽNÁ, Miloslava (wife of Jaroslav Lužný)	House- wife (later a worker of the Czecho- slovak Red Cross in Great Brit- ain)	28 April 1903, Hořice	Liaison, message pick-up and delivery.	?
LUŽNÝ, Jaroslav	Former at- taché of the Czechoslo- vak Embas- sy, represen- tative of the Protectorate Export Office in The Hague (from 1 January 1940) (Am- sterdam)	10 August 1896, Slavkov u Brna	He was bringing news from the German consulate.	18. 10. 1952 ¹⁶⁶ On 16 May 1940 he took part in the conscription to the Czechoslovak. Army in France, but was not drafted for health reasons (scars on his neck and wrists after a suicide attempt). Subsequently, he was sent to the hospital in Béziers. After the fall of France he was evacuated to Great Britain, where he found employment as an official of the Czechoslovak Council of State. ¹⁶⁷

¹⁶⁴ <https://by.textielmuseum.nl/en/brands/chris-lebeau/>.

¹⁶⁵ <https://www.oorlogsbronnen.nl/tijddlijn/Joris+Johannes+Christiaan+Lebeau/86/6243>.

¹⁶⁶ VUA-VHA, Sb. 255/1946, file no. 107447/69, Lužná.

¹⁶⁷ VÚA-VHA Praha, collection 24, Lužný Jaroslav, nar. 10. 8. 1896.

ORDÁŇOVÁ, Božena (niece of Karel Jelínek, sister of Jan Ordáň)	Branch manager of <i>Kunshandel</i> De Favoriet in Rotterdam (65 Coolsingel, Rotterdam)	20. 2. 1904, Vsetín	She provided news from the Protectorate through her brother Jan Ordáň.	After 1989, The Hague. ¹⁶⁸
VEDRAL (VETHRAL), Josef	Dealer in stringed musical instruments; chairman of the Czecho- slovak colony – the Havlíček Society (19 Molenstraat, The Hague)	27 March 1883, Paseky (nad Jizerou?)	Messages could be sent to his address (obtained by Šiman). ¹⁶⁹	After 1946, the Netherlands. ¹⁷⁰
WEIGNER (M.D.)	Professor (Leiden)	?	Address for messages from home (probably not used).	?
ZAHRADNÍK, Vilém	Miner, chairman of the St. Prokop So- ciety ¹⁷¹ (237 Heerlenweg, Heerlen, part of Heerlen- heide)	circa 1901 (he was 38 years old in 1939) ¹⁷²	Tipster, he was supposed to look for capable agents walkers.	?

¹⁶⁸ E-mail correspondence between the author and Dana Skopalová (née Ordáňová), October 2024.

¹⁶⁹ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-1/7 (1. část, rok 1939), Schránka Vedral, Haag 12. 5. 1939.

¹⁷⁰ Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Beheersinstituut (1945-1947), Inv. Nr. 178372, J. J. Vedral.

¹⁷¹ The Roman Catholic St. Procopius Society was founded in 1934 and was named after the patron saint of miners. The society was strictly apolitical and organized mainly lectures, musical and theatrical performances, as well as tours to explore the art and industrial collections in the Netherlands. For more details see SKLENÁŘOVÁ, Sylva. Čechoslováci v zemích dnešního Beneluxu v meziválečném období (1918–1938). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013, pp. 101–102.

¹⁷² ABS Praha, f. 302, sign. 302-38-4/42, Typy-hlášení, 14. 6. 1939.

?	Czech miners (Heerlen)	x	Agents-walkers (carrying correspondence and sending mail from Germany to the Protectorate).	?
---	------------------------	---	---	---

In addition to reaching out to compatriots and Dutch nationals, Frank was of course tasked with reviving the cooperation with the former agency network from 1936–1939, even though some of the old agents did not prove very successful. This was the case of the Reich-German emigrant and musician by profession Werner de Levie, who worked as a tipster for the AIC “*Libuše*” – he did not have a residence permit in the Netherlands and was also the target of complaints that he had “*run up a lot of debts in the neighbourhood and was always hanging around cafés and with women*”. As a result, he was arrested by the Dutch police in July 1939 and threatened with deportation back to Germany. Moreover, as stated by an unnamed agent-walker from Oude Pekela (identified as Jan Bruintjes), the address of Frank’s homeowner Hoekstra, to whom de Levie was supposed to send messages, was also found during the police search.¹⁷³ As a result of this, Frank decided to move to a new address at 37 Nijenrodestraat.¹⁷⁴

The Czechoslovak intelligence was also worried about agent Harry Richter (A-906), who wanted to fulfil his patriotic duty at any cost after he was granted Czechoslovak citizenship and in the autumn of 1939 he intended to volunteer to join the emerging Czechoslovak foreign army in France. At the same time, however, he worked for the British MI6,¹⁷⁵ which was not enthusiastic at all about his possible departure to another country. One of the Czech officers made a similar comment (it is not clear from the reports whether it was written by Šiman or Frank): “*I have no doubt about the sincerity of his intentions. For the time being Richter belongs to the staff of Br. Passport Control Office in The Hague. For his travels he has a car [with] diplomatic [plates], which of course makes his work considerably easier, given that he can easily get through all the controls near the border.*”¹⁷⁶

A prominent Protectorate exile who fled to the Netherlands in 1939 to escape the Nazi occupation was also interested in cooperating with the Czechoslovak intelligence service: Josef Ludvík Fischer (1894–1973), a left-wing intellectual, professor of philosophy and the first post-war rector of the restored Olomouc University. After a short trip to Paris, where he met other Czechoslovak exiles, he contacted Karel Erban and wanted to meet the Czechoslovak intelligence officer working in the Netherlands at any cost. However, Professor Fischer was rejected by Erban himself for his alleged “intellectual impracticality”. In an intelligence report sent to Moravec’s headquarters in London, it is stated that the professor “*has no idea of such matters and could only cause unpleasant complications...*”¹⁷⁷ The question is

¹⁷³ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-1/116, Libuše – Werner de Levie – zatčení, 15. 7. 1939.

¹⁷⁴ Ibidem, sign. 37-166-1/139, Libuše – změna bytu hlášení, 29. 7. 1939.

¹⁷⁵ Richter’s name was also added to a special search list, the so-called Nazi Black Book. Hoover Institution Library materials, Hoover ID: DA585. A1 G37 (V), Die Sonderfahndungsliste G.B., p. 172, no. 53, Richter Harry. Available at <https://digitalcollections.hoover.org/objects/55425/die-sonderfahndungsliste-gb>, accessed 26. 7. 2023.

¹⁷⁶ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-166-1/272, Libuše – Harry Richter hlášení, 15. 9. 1939.

¹⁷⁷ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-1 (II. část) /628, pplk. Vaněk – rozhovor s prof. Fišerem, 5. 12. 1939.

whether this refusal was not short-sighted. Fischer, who was living underground in Amsterdam, soon made extensive contacts with Dutch resistance fighters and sailors, centred around the left-wing underground newspaper *Het Parool* (founded in 1941). With one group of resistance fighters (consisting, among others, of the sailor Johannes Frans Goedhart¹⁷⁸ and the Jewish resistance fighter Carl Martin Zellermayer¹⁷⁹) Fischer was to sail secretly to Great Britain on 21 March 1942. However, the group was betrayed by the Rotterdam driver Henke Luyendijk, and only Fischer – hidden in a large chest – survived the Gestapo raid. The others were either executed in the sand dunes of Waalsdorpervlakte or sent to concentration camps.¹⁸⁰ Fischer himself (using the nickname “Joost” spent the rest of the war in Amsterdam, where he hid in the hustle and bustle of the big city at many addresses, mostly with various professors. He earned his living by teaching Czech and giving secret apartment lectures in philosophy.¹⁸¹

Of the former collaborators, the most reliable were the agents-walkers, namely Geert Gernand and Hendrik Smit, who lived near the German border and made observation trips to Germany to monitor the deployment of the German army. Gernand, for example, made a three-day trip along the Ems River in the Leer–Pappenburg–Meppen–Lingen area in July 1939, while Hendrik Smit brought reports from the Osnabrück–Hannover–Linden area at the same time.¹⁸² One of Frank’s most effective agents during this period was Theo Hespers (codenamed “*Catholic*”), a German exile and president of the German Catholic Youth Association in exile, operating from inland Eindhoven in 1939–1940 and in possession of a Dutch passport.¹⁸³ He sent his agents to Germany via the border town of Venlo, and the agents in question then brought news of the German army from his hometown of Mönchengladbach, as well as from Krefeld and Düsseldorf.¹⁸⁴ With the generous financial support of the Czechoslovak Intelligence Service, Hespers financed the publication of the illegal magazine *Kameradschaft*.¹⁸⁵ With many of the surviving reports on the German army, however, it is impossible to determine who brought them, as they are marked only with the inscription “reliable”.¹⁸⁶ Still, it can be assumed that these anonymous reliable walkers were mostly Hespers’ agents. One can get at least a partial idea of their performance from the part of the cash book kept by Rudolf Šiman, where the rewards paid for the month of September 1939 are recorded.¹⁸⁷

¹⁷⁸ <https://oorlogsgravenstichting.nl/personen/50599/johannes-frans-goedhart>.

¹⁷⁹ <https://beeldbank.40-45nu.nl/index.cfm/search/detail?id=aada8797901511e383cd00163e3251a4&browseaction=search.themas¤trow=3>.

¹⁸⁰ „Professor Fischer verborg zich in een kist.“ In: *Het Parool*, 20 maart 1947, p. 3. Available at <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&identifier=ABCDDD:010829561:mpeg21:a0093>.

¹⁸¹ MUSIL, Jiří V. J. L. Fischer v nizozemském exilu. In: Josef Ludvík Fischer. 6. 11. 1984 – 17. 2. 1973. Sborník ze semináře k 105. výročí narození. Olomouc: Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci, 2001, pp. 51–72.

¹⁸² VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-1/160-161, Libuše, zprávy chodců Gernanda a Smita, 11. 8. 1939.

¹⁸³ Ibidem, sign. 37-165-1 (I. část) /361, agent Hespers – holandský pas.

¹⁸⁴ ABS, f. 302, sign. 302-73-3, a map, undated and unpaginated.

¹⁸⁵ Ibidem, sign. 302-73-3/30-32, Úřední záznam, 7. 6. 1939. Copies of the *Kameradschaft*: *Schriften junger deutscher magazine* were preserved in Hespers’ court file, where they formed part of the evidence. BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 30181319 (Hespers, Theodor, 12. 12. 1903), Teil. 3, Bd. 4.

¹⁸⁶ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-1 (I. část) /719.

¹⁸⁷ Ibidem, sign. 37-165-1 (II. část) /691, Vydání – září 1939.

Table 3. Agency issues for September 1939

Date of payment	Name of agent ¹⁸⁸	Number of receipts (messages delivered)	Paid in Dutch guilders (G)	Paid in Reichsmarks (RM)
1.–13. 9.	Plaggeman?	5	150	40
8.–27. 9.	Noor?	4	130	x
13.–22. 9.	Hulstijn?	3	130	100
25.–27. 9.	Arends?	2	82	200
8. 9.	[Geert] Gernand	1	50	x
9. 9.	Op‘T. Eijnde?	1	20	x
1.–25. 9.	[Hendrik] Smit	5	185	70
7.–27. 9.	[Theo] Hespers	8	650	1700

To get a better idea of the level of remuneration, it is worth noting that the wage of a skilled worker or miner at that time was around 5.70 guilders per shift.¹⁸⁹ The monthly salary for the three intelligence officers (Šiman, Frank and Erban) was 1,050 Dutch guilders.¹⁹⁰ However, not all agents received similarly high fees as Hespers. For example, agent “*Plavec*”, who was recommended to Frank by his Czech compatriot Vojtěch Klátil, supplied colour sketches of German ports and information on the state of German ships and submarines. For 14 sketches and reports he received only the advance of 245 guilders. Czechoslovak intelligence could not evaluate the material themselves, so they passed it on to British MI6, who did not trust the agent. Later, the British caution was justified – this German engineer from the port of Emden (near the German-Dutch border) turned out to be a member of the Abwehr, which Frank learned by accident 20 years after the end of the Second World War.¹⁹¹

Vigilance against German agents operating on neutral soil at the beginning of the Second World War was necessary. Through Karl Erban and van Blankenstein, the Czechoslovak officers received an unspecified warning from the deputy commander of the Dutch intelligence service (*De Generale Staf Sectie III*), Major Jacobus G. M. van der Plassch (1887–1961),¹⁹² who – despite formal neutrality of the country – worked closely with the British military attaché W. L. Gibson.¹⁹³ The Czechoslovak officers already had their experience with the German agents: the double agent Wilhelm Moerz (also referred to in the archival sources as Verner Mörz¹⁹⁴), who had worked for Czechoslovak military intelligence since the 1930s, arrived in the neutral Netherlands. From 1 March 1935 at the latest, he lived with

¹⁸⁸ If there is a question mark after the name, the person has not been identified from other sources.

¹⁸⁹ SKLENÁŘOVÁ, Sylva. Čechoslováci v zemích dnešního Beneluxu v meziválečném období (1918–1938). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013, p. 50.

¹⁹⁰ Sign. 37-165-1 (II. část) /691, Vydání – září 1939.

¹⁹¹ Cf. Paměti..., pp. 114–115; VÚA-VHA Praha, sign. 37-165-2/330-338, Ing. Beck, 1. 5. 1940.

¹⁹² VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-1 (II. část) /383, hlášení, 6. 10. 1939.

¹⁹³ KLINKERT, W. In the interest..., op. cit., p. 61.

¹⁹⁴ His own name was Werner Mikkelsen, born 18. 2. 1907 in Hamburg.

his wife Liselotte in Prague, where he worked as a merchant.¹⁹⁵ After 15 March 1939, agent Moerz remained in the Protectorate where he was tracked down by Abwehr Major Heinz Schmalschläger (1893–1972)¹⁹⁶ and “dragged” to the German side. Subsequently, Moerz was to go to Switzerland and establish contacts with the Czechoslovak intelligence as their former agent. Sometime after April 14, 1939, Moerz actually met with the Czechoslovak intelligence officer Staff Capt. Karel Sedláček,¹⁹⁷ who on 30 May 1939 reported to the intelligence headquarters in London about the cooperation that had been initiated. *“I have just informed Mörz that I agree to his meeting with B[artík] in France. Mörz will inform you of the result in Holland. On 26 May [of this year] I transferred to Mörz [...] one thousand Swiss francs, namely: CHF 600.- gratuity for the month of June 1939. CHF 160.- for the purchase of a typewriter. CHF 240.- advance for the trip to Holland. Mörz will send me the account statement.”*¹⁹⁸ According to Alois Frank’s memoirs, Major Bartík’s meeting with Mörz did not take place in France, but in the Netherlands: *“The meeting took place two days later [author’s note: Mjr. Frank does not provide the date of the meeting] in the cafeteria of the Medical Institute in Schweningen. But the meeting was over very soon. I observed the event only from afar. The meeting collapsed at the outset, because the head of the defence service [Bartík] had grasped the real motivation of [Mörz’s] offer [to resume intelligence cooperation], because he knew for certain what had brought Michelson to Holland, and parted with him coldly.”*¹⁹⁹ According to Frank, it was Josef Bartík who exposed Moerz as an agent working for Nazi Germany at the very first meeting.²⁰⁰ This assertion would be confirmed by the fact that during his second intelligence mission to Poland in the summer of 1939, Josef Bartík handed over to his Polish colleagues an intelligence dossier which included a paper entitled *“Mörz – warning”* and a note that it was a defence matter.²⁰¹ Moerz then tried his luck in Great Britain, where he tried to infiltrate the MI6. Even there, however, he failed, as the sister domestic intelligence service – the Security Service (MI5) – had him on its radar since 1938 and kept a detailed file on him. It was finally declassified in 2006 and delimited to the British National Archives.²⁰² These documents show that in June 1940 Moerz was spotted on Regent Street in London. The MI5, which had his photograph, launched an extensive search for him, but with no result. In 1941 it was concluded that the agent had successfully evaded arrest and left Great Britain. Later, Moerz was removed from

¹⁹⁵ VÚA-VHA Praha, collection Vojenské zpravodajství, Osobní svazky 1936–1938, no. 42604, Verner Mörtz, carton no. 4.

¹⁹⁶ Heinz Schmalschläger was in the Abwehr from 1935. In 1939–1941 he was assigned to the Abwehrstelle in Vienna, but before the occupation of Bohemia and Moravia in March he was sent to Prague four weeks earlier on the orders of the OKW as an intelligence officer with special secret tasks. On 15. 3. 1939 he was supposed to take over the files of the Czechoslovak intelligence department, which did not happen, as they were partly taken to Great Britain and partly burned. Cf. BA-MA, Freiburg, PERS 6/11299, Schmalschläger, Heinz (geb. 17. 1. 1893), ABS Praha, f. 52, sign. 52-87-4, Německá vojenská zpravodajská služba. Obrana-Abwehr, p. 39.

¹⁹⁷ KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav: Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby. Praha: Naše vojsko, 1994, p. 143.

¹⁹⁸ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-251-3, Zprávy od „Kazi“. Zpráva z 30. 5. 1939, p. 12.

¹⁹⁹ AMP, f. Plukovník Alois Frank, Zápisky..., p. 101.

²⁰⁰ Another officer of the “intelligence eleven”. ABS, f. 302, sign. 302-74-1, Dodatek k protokolu, sepsaný dne 30. ledna 1950 ve věznicí v Ruzyni s plk. gšt. v. v. Emilem Strankmüllerem, p. 6.

²⁰¹ ABS, f. 302, sign. 302-89-1, Seznam zpravodajského materiálu předaného polské zprav. službě.

²⁰² <https://www.mi5.gov.uk/output/1-march-2006-releases-german-intelligence-agents-and-suspected-agents.html>, accessed 21. 6. 2012; http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4775130.stm.

the police list of wanted persons. The last report available to the British was dated 28 April 1955. According to this report, Moerz returned to his native Germany and lived in Frankfurt am Main.²⁰³

The Abwehr was not the only Nazi intelligence service operating in the neutral Netherlands. In particular, the “Venlo Incident” of 9 November 1939, successfully orchestrated by Heydrich’s Security Service (*Sicherheitsdienst*) officers Alfred Helmuth Naujocks (1911–1966) and Walter Schellenberg (1910–1952), has been written in golden letters in the history of espionage. It was then that the SD abducted two British MI6 intelligence officers (Sigismund P. Best and Richard H. Stevens) from the neutral Netherlands across the border into Germany. The third abductee was the Dutch intelligence officer Dirk Klop (1906–1939), who accompanied the two Britons to the border for a secret meeting and was seriously wounded during the shootout. He died the same day in a hospital in Düsseldorf, becoming the first Dutch casualty of the Second World War.²⁰⁴ The well-known incident in Venlo also complicated the situation for Czechoslovak intelligence officers in the Netherlands, as it were Best and Stevens with whom Frank was to establish closer cooperation. The death of Lieutenant Klop was a major blow, too, as he was one of the few Dutch officers who were at least partially in contact with their Czechoslovak colleagues during the Munich crisis in September 1938.²⁰⁵ As it turned out later, when Rudolf Šiman was arrested by the Dutch police, contact in the form of an allied officer who would have tried to settle the matter was sorely lacking.²⁰⁶

The Venlo incident brings us to November 1939. It was then that Major Alois Frank’s last meeting with Paul Thümmel (A-54) took place on the Dutch territory. In older literature, the importance of such meetings is often overestimated. At this point it should be noted that the Czechoslovak intelligence officers themselves contributed to the spread of the myth of the “all-knowing agent No. 1”, who knew in advance all the dates of the planned German attacks, in their post-war memoirs, starting with the chief of intelligence Moravec and ending with Alois Frank.²⁰⁷ Even officers who did not meet Thümmel in 1939–1940 mention his reports warning of the Nazi invasion of France in May 1940, etc.²⁰⁸ It was historians Jaroslav Kokoška and his son Stanislav who helped to clarify the facts. Together with them, we can confirm that only three meetings took place in the Netherlands, on 8 July, 3 August and most recently on 25–27 November. All of them took place at Frank’s conspiracy workplace, set up at Karel Jelinek’s place at 148 Noordeinde. At the second meeting, A-54 is said to have said when the invasion of Poland would take place, but in doing so he merely “*confirmed the well-known fact that, unless the date was changed, the so-called command alert would be launched on 15 August*”.²⁰⁹ Similarly, another letter was sent by A-54 to the Netherlands

²⁰³ NA London-Kew, sign. KV 2/2106-2107 (Morz, Wilhelm). Available at <https://www.nationalarchives.gov.uk/>.

²⁰⁴ Cf. JEFFERY, Keith: *MI6. The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*. London: Bloomsbury, 2010, pp. 382–386; KLINKERT, W. *Espionage...*, op. cit., pp. 47–48; ALTENHÖNER, Florian. op. cit., pp. 106–118.

²⁰⁵ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-1 (II. část) / 606, 653, Holandsko – situace, 10. 12. 1939.

²⁰⁶ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-165-2/78-83, Záznam o policejní prohlídce u Šimana, 10. 1. 1940.

²⁰⁷ Private documentation of Ladislav Čapek, audio recording of discussion with Col. Frank, Žinkovy, 28. 11. 1968. Digital copy in possession of the author.

²⁰⁸ RESSEL, Alfred. *Mé cesty válkou*. Praha: Mladá fronta, 1975, p. 89.

²⁰⁹ KOKOŠKA, S. *Na neutrálním území...*, op. cit., p. 43.

on 26 August 1939, the text of which was telephoned independently to Moravec in London by both Šiman and Frank. However, the letter only confirmed the German mobilisation and made no mention of the exact date of the attack.²¹⁰ Similar was the November meeting during which Paul Thümmel stayed for three whole days. In his memoirs, Frank described the results of the meeting in superlatives: *"It is 25 November 1939. The De Favori[e]t shop at 148 Nordeinde enters a man from whom I expect great and decisive news about German preparations and other actions and penetrations in Europe [...] the owner of the firm shows him into a special room prepared for him, where we can discuss all questions undisturbed [...] I offer him black coffee and we soon proceed to the meeting. One of the first reports says that offensive action against Holland cannot be expected in the near future. [...] In the written report, the agent has included among the messages one important thing – Germany is building secret weapons. [...] In November 1939 the first preparations for the assembly of these weapons are to be completed in an underground factory being built on the Baltic coast. [...] He had heard the name Pe[e]nemünde several times and the building of the factory was being carried out by German anti-fascists from the concentration camps..."*²¹¹ The meeting did not, however, bring the desired information about the start of the western campaign, and the "miraculous" weapons were not deployed against Great Britain under the names V-1 and V-2 until 1944.²¹² Moreover, it should be mentioned that Thümmel by no means worked for free or out of pure anti-Nazi conviction; on the contrary, he received exorbitant sums for his reports – specifically, in November 1939 he was paid 4,000 Reichsmarks and 20 guilders.²¹³ Further information about the start of the Western campaign was to be confirmed by A-54 in writing or in person at a meeting in Yugoslavia. However, the "key" telegram, which arrived in The Hague at 9 a.m. on 1 May at the address of De Favoriet, merely mentioned that Thümmel would not be able to attend the planned meeting with Czechoslovak officers in Belgrade on 12 May: *"LIEFERUNG AM 12. 5. 1940 ZUR FIRMA JUGO UNMOEGLICH BRIEF FOLGT – KARL"*²¹⁴ However, as František Moravec stated in his post-war memoirs, when Alois Frank forwarded the message to him in London, he subtracted two days from the date and suddenly had the exact date of the start of the western campaign.²¹⁵

In the spring months of 1940, Frank's fears of an invasion of the Netherlands were understandably growing. After Šiman's expulsion, his main collaborator was Karel Erban. Both their wives (Frank's and Erban's) were sent to Paris in advance, from where they later arrived by air in Great Britain after a brief Belgian intermezzo.²¹⁶ Frank remained with Erban in the Netherlands until the German invasion, which only confirms that he had no idea of the exact date. One morning he was awakened by the Luftwaffe with its bombing and saw German paratroopers in the sky: *"Shortly after 4 a.m. on May 10, 1940, the press attaché and I left our apartments, since we were too close there to the danger that was descending from the planes onto the Dutch soil."* However, they were immediately arrested by a Dutch patrol. Their documents of different origins (Erban's Czechoslovak diplomatic

²¹⁰ ABS, f. 302, sign. 302-195-4/42, Úřední záznam, undated, after 26. 8. 1939.

²¹¹ AMP, f. Plukovník Alois Frank, Zápisky..., pp. 118–120.

²¹² RAJLICH, Jiří. Před 70 lety zahájili nacisté útoky tzv. odvetnými zbraněmi. Available at <https://www.vhu.cz/pred-70-lety-zahajili-naciste-utoky-na-velkou-britanii-tzv-odvetnymi-zbranemi/>, accessed at 27. 9. 2024.

²¹³ KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S. Spor o agenta..., op. cit., p. 160.

²¹⁴ ABS Praha, f. 302, sign. 302-195-3 /43, Telegram odeslaný 30. 4. 1940.

²¹⁵ Cf. MORAVEC, František. Špion, jemuž neverili. Praha, 1990, p. 266; KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S. Spor o agenta..., op. cit., pp. 166–167.

²¹⁶ AMP, f. Plukovník Alois Frank, Zápisky..., pp. 143–145.

passport and Frank's passport of a British coal merchant) did not inspire much confidence, and the two men were imprisoned as German spies in a cellar together with captured German paratroopers. Their release was achieved thanks to Erban's courage, as he managed to persuade the guards to make a telephone call with a well-known official of the Dutch Foreign Ministry. The original plan of the two men to get to Belgium and from there to France to join the Czechoslovak foreign army failed: *"Our afternoon attempt to reach the south of The Hague failed because the whole area was sealed off from the seashore to Rotterdam by German paratroopers. The entire 22nd Parachute Division was dropped there. In this situation it was impossible to get to Belgium according to the supposed plan of retreat [...] I had to use the sea and a boat to get to England."* Frank and Erban eventually sought the help of the British Embassy, which put them on an evacuation bus taking 50 British citizens to Amsterdam. However, the journey ended halfway at the Halfweg settlement, where the British persuaded a captain of a cattle boat moored on the adjacent canal to take them to Britain. At midnight on 13–14 May, the refugees boarded and after an 18-hour voyage arrived at the British port of Harwich.²¹⁷ Meanwhile, on 14 May, Rotterdam was bombed. During the attack 980 people died and 11,000 houses, 19 churches, 62 schools and 23 hospitals were destroyed,²¹⁸ whereupon the Dutch army surrendered on 15 May. On 19 May, the last Dutch territory in Flanders²¹⁹ was captured, and only a small part of the Dutch army and navy (about 1,600 men) managed to escape to a safe haven in the British Isles, where by the end of 1940 it had become the third strongest Allied army after the Poles and the Czechoslovaks.²²⁰

Epilogue: Alois Frank and his associates after May 1940

After escaping the occupied Netherlands, Mjr. Frank fell ill – during the long stay on the cattle ship, his cheek cavity became infected. Before he could engage in further intelligence work, he had to undergo a serious medical operation, assisted by the personal physician of the Czechoslovak exiled president Edvard Beneš. After recovery, Frank returned to Moravec's group in the autumn of 1940. By then, France had been defeated by Germany and a Czechoslovak government-in-exile had been established in Great Britain, which included the Ministry of National Defence. It was further divided into individual departments, where the 2nd (Intelligence) Department of the Ministry of National Defence, headed by Col. Moravec, retained great influence. Major Frank became from the beginning its stable member²²¹ as a cipher officer within the cipher group. In July 1942 he was appointed the group's head, already at the rank of Lieutenant Colonel. At the end of 1944 he was to be sent at the rank of Colonel to the southern Italian port city of Bari, where the Czechoslovak military mission was based and from where special airborne operations into the Protectorate were directed

²¹⁷ Private documentation of Ladislav Čapek, audio recording of discussion with Col. Frank, Žinkovy, 28. 11. 1968. Digital copy in possession of the author.

²¹⁸ SWINT, William A. „May 14 Revisited: The German Air Attack on Rotterdam.“ In: *Aerospace Historian* 21 (1974), issue 1, pp. 14–22.

²¹⁹ HANÁK, František. „Obsazení Holandska.“ In: *Vojenské rozhledy* (1941), issue 3, pp. 16–33. The author of this forgotten contemporary analysis is artillery lieutenant of the Czechoslovak Foreign Army František Hanák (born 1912).

²²⁰ BUD, Guy, C. P. “‘The Sanctuary of Them All’: The Politics of Manpower and Nationality in the Armies in Exile in the United Kingdom, 1940–4.” *Historical Research* 97 (2024), pp. 259–279.

²²¹ VÚA-VHA Praha, collection 37, sign. 37-2-5/32, úřední záznam o vykonané přísaze, 12. 12. 1940.

in cooperation with the British SOE, but in the end the trip was abandoned.²²² Frank did not arrive in liberated Czechoslovakia until June 1945. However, as Moravec's man, he could not return to the intelligence department in the new post-war conditions, as the intelligence services were slowly but surely becoming dominated by the Communists. Temporarily he became the commander of the Infantry Battalion 38, based in Beroun, but he was not spared persecution after the Communist putsch in February 1948. Frank was arrested in November 1949 and subsequently imprisoned in solitary confinement for 10 months. Then, in September 1950, he was sentenced by a lower military court to one year's unconditional imprisonment for "*the offence of negligent keeping of state secrets*". After serving his sentence, which included detention, he was again interrogated and persecuted extrajudicially and sent for "re-education" to the infamous forced labour camps (TNP). He spent another 13 months in the camps in Brno and Pardubice. After his release he worked in manual professions in West Bohemia (Kovošrot Plzeň, Zahradnické závody města Plzně).²²³ Similar fates awaited other intelligence officers, with the exception of František Moravec, who managed to escape abroad and eventually settled in the USA. Frank was later enlisted in 1955 to cooperate with the Communist secret police – *Státní bezpečnost* (the State Security, code name "*Florian*"). However, the relevant volume has been shredded,²²⁴ and therefore it is impossible to find out exactly what form his cooperation took. Historians and journalists started to show interest in it only in the relaxed 1960s. This resulted in various newspaper articles²²⁵ and a public talk in the West Bohemian village of Žinkovy, which took place on 28 November 1968.²²⁶ Less than six years later, on 28 February 1974, Colonel in retirement Alois Frank died at the age of 76.²²⁷

It remains to add how the fates of Frank's associates unfolded. His colleague and the first head of the AIC "*Libuše*", Rudolf Šiman, did not return to the liberated Czechoslovakia from the Middle East until February 1946.²²⁸ He, too, served no longer in the military intelligence, and the Communist persecution fell particularly hard on him after he unsuccessfully tried to flee abroad in October 1949. He was placed at the head of an artificially constructed anti-state group and sentenced by a state court to 25 years' imprisonment. In the same trial, another intelligence officer from Moravec's "intelligence eleven", Col. Josef Fořt (born 21 July 1893), was sentenced to three years. The sentence for the entire four-member group was handed down on the basis of the infamous Law for the Protection of the People's Democratic Republic No. 231/1948 Coll.²²⁹

Of Frank's many collaborators in the Netherlands, it is worth mentioning at least those who did not survive the Nazi occupation. For four of them the year 1943 proved fatal. Frank

²²² Ibidem, sign. 37-290-1/678-679, úřední záznam o rozmluvě s pplk. Pekninsem (SOE). Cf. POSCH, Martin. Spojenectvo z nůdže: spolupráca SOE a československej spravodajskej služby počas 2. svetovej vojny. Bratislava: VEDA, 2021, p. 122.

²²³ VÚA-VHA Praha, Sbíрка vojenských osobních spisů, Frank Alois, Návrh na vyřízení žádosti o rehabilitaci, 29. 4. 1969.

²²⁴ ABS, no. 20877 I. S., Skartační protokol, 14. 3. 1966.

²²⁵ JIZBA, Jaroslav. „Co bývalo státním tajemstvím.“ In: Svobodné slovo, 1. 8. 1969.

²²⁶ Private documentation of Ladislav Čapek, audio recording of discussion with Col. Frank, Žinkovy, 28. 11. 1968. Digital copy in possession of the author.

²²⁷ Ibidem, death notice of Alois Frank.

²²⁸ Sbíрка kvalifikačních listin, Hlášení změn (1. 10. 1938 – 31. 3. 1946), ABS, f. Z (Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV), Z-6-314/2, Československá zpravodajská služba v letech 1920–1945, pp. 556–558 (no. 420 Šiman, Rudolf).

²²⁹ NA Praha, f. Státní soud Praha, sign. Or I, 1786/49 (Rudolf Šiman a spol.).

and Šimon's agent-walker Geert Gernand was arrested just nine days after the Nazi invasion of the Netherlands, on 14 August. In 1942, together with Jan Bruintjes, he was sentenced by the Berlin People's Court (VGH) to three years without parole. The names of Rudolf Šiman and Harry Richter, for whom the accused were supposed to work, are specifically mentioned in the indictment.²³⁰ Gernand died (officially due to tuberculosis) as a result of the harsh prison conditions on 21 April 1943 in Tegel Prison on Seidelstraße in the Berlin-Reinickendorf district.²³¹ Bruintjes was more fortunate – although he most certainly went to a Nazi concentration camp after serving his sentence, he survived the war and died in his hometown of Oude Pekela on 8 September 1985.²³²

Frank's financially well-endowed "chief agent" Theo Hespers fled the Nazi occupation of the Netherlands to neighbouring Belgium. Although this was also a Nazi-occupied country, Hespers managed to hide until February 1942. The Berlin VGH sentenced him to death for treason on 22 July 1943. His intelligence cooperation with Karel Erban is mentioned among other things in the lengthy sentence.²³³ Hespers was executed in the Nazi execution chamber in Berlin-Plötzensee on 9 September 1943,²³⁴ during a series of executions of mostly Czech resistance fighters that went down in history as the "bloody nights".²³⁵

In the same year, only a month later, Alois Frank's main collaborators Karel Jelínek and his companion Eliška Hájková were executed. Jelínek was arrested for the first time from 25 May 1940 to 24 October 1940, and for the second time he and his companion were held in police custody from 13 November 1940 to 17 September 1941. Their last arrest, on 27 July 1942, proved fatal.²³⁶ They were transferred from the Netherlands to Prague and, after a short stay in the Prague Gestapo prison at Pankrác, they were moved to the police prison in the Small Fortress of Terezín on 4 September 1942, from where they travelled to Dresden on 21 October 1942.²³⁷ Here they were brought before the People's Court (VGH), which had been sitting in the Land Court building since the beginning of 1943²³⁸ to relieve the Berlin workplace. On 29 May 1943, the court sentenced them both to death for treason on the grounds that they had intensively collaborated with the Czechoslovak intelligence service in exile from May 1939 to April 1940. Although Alois Frank tried to prove otherwise in his memoirs, and with reference to a post-war conversation with Jelínek's niece Božena

²³⁰ BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 3017/8825, Gernand, Geert, geb. 14. 6. 1913, Aktenzeichen/Registriernr. 1J 465/41g (Alte Signatur VGH/Z-Bruintjes, Jan).

²³¹ E-mail correspondence between the author and Ineke Ijsenbrand, 12. 8. 2024.

²³² The death notice was published in the newspaper *Nieuwsblad van het Noorden* on 9. 9. 1985. Available at <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%22jan+Jacob+bruintjes%22&page=1&coll=ddd&identifier=ddd:011011399:mpeg21:a0234&resultsidentifier=ddd:011011399:mpeg21:a0234&rowid=8>.

²³³ BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 3018/1319 (Hespers, Theodor, 12. 12. 1903), Teil 3.

²³⁴ https://www.gdw-berlin.de/en/recess/biographies/index_of_persons/biographie/view-bio/theodor-hespers/?no_cache=1 a <https://www.gedenkstaette-ploetzensee.de/totenbuch/recherche/person/hespers-theodor>.

²³⁵ Cf. ČERNÝ, Vladimír – VAŠEK František. „Hromadné exekuce v Berlíně-Plötzensee (7.–13. září 1943).“ In: *Paginae historiae* (2005), issue 13, pp. 81–105; UHLÍŘ, Jan Boris. „Občané Československa popravení v Berlíně-Plötzensee. Výsledky dosavadního výzkumu.“ In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek* (2021), no. 19, pp. 255–305.

²³⁶ BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 3017/11142, Jelínek, Karl, geb. 20. 5. 1891.

²³⁷ Památník Terezín, *Kniha léků*, sign. A 8839, K 24/MP (Karel Jelínek). The author would like to thank Michael Michner for tracking down this material.

²³⁸ SACK, Birgit. „Převoz mrtvých do protektorátu nepřichází v úvahu“: nakládání s tělesnými ostatky popravených v Drážďanech v letech 1940–1945. *Paměť a dějiny* 12 (2018), issue 1, pp. 27–35.

Ordánová he claimed that “*it was for hiding Jewish property of Dutch nationals*”,²³⁹ this was not true. In the extensive justification for the verdict, their activities are described in detail and, in addition to the names of Rudolf Šiman and Alois Frank, the code name Paul Thümmel used at the time – Dr. Holm – is mentioned as well: “*In early August 1939, Šiman arranged for the defendant Hájková to provide him with a room for a meeting with a gentleman from Prague. When the unknown man, who was the intelligence agent ‘Dr. Holm’, appeared in The Hague, the defendant showed him into her apartment and immediately informed Šiman of his arrival by telephone. She also gave the agent her typewriter to prepare a written report. Shortly thereafter, Šiman appeared in the company of one Frank, who attended the subsequent meeting with ‘Dr. Holm’ and was introduced to the defendants as a former Czech officer.*”²⁴⁰ It is not at all clear from the surviving sources who turned Jelínek and Hájková in – whether it was some local collaborator,²⁴¹ or whether the information reached the Gestapo by other means. It is unlikely that this will ever be found out, just as in the world-famous Dutch case of Anne Frank (1929–1945), who became a symbol of Jewish suffering during the war thanks to her diaries.²⁴² However, there is reason to suspect that Paul Thümmel, who repeatedly stayed with Jelínek and Hájková, may have provided the Gestapo with (at least some) information. This theory is supported by the fact that Jelínek’s niece Božena Ordánová was not arrested; she worked in the Rotterdam branch and never came into direct contact with Thümmel. She must have been a very courageous woman, and also sure that no one could turn her in, because when the property of the arrested Karel Jelínek was seized in the summer of 1943, Ordánová tried to get her share of the company – and was partially successful. As Dr. Max Claessen, an official of the German Security Police (SIPO) in the occupied Netherlands, states in his final report, “*During the transaction, Ordánová, a former employee of Jelínek and a citizen of the Protectorate, approached me with demands. Among other things, she demanded 15,000 fl.*²⁴³ *as her share in the company. However, there were no documents for this demand. She also demanded part of the existing furniture as her property. After detailed negotiations with the BdS*²⁴⁴ *, the claim of 15,000 fl. was rejected by the Commissioner General for Finance and Economy, but the claim to the furniture was recognized to some extent...*”²⁴⁵

Eliška Hájková and her partner Karel Jelínek waited until 15 October 1943 for the sentence to be carried out. On the same day, 20 other people were executed (17 Czechs and three Germans). The executions began at 18.00. According to the record of his death,

²³⁹ AMP, f. Plukovník A. Frank, Zápisky..., p. 135.

²⁴⁰ Free translation of the author’s translation is quoted, see BA Berlin-Lichterfelde, Sign. R 3017/11142, Jelínek, Karl, geb. 20. 5. 1891.

²⁴¹ On the phenomenon of collaboration in the occupied Netherlands, see HIRSCHFELD, Gerhard. “Collaboration and Attentism in the Netherlands 1940–41.” *Journal of Contemporary History* 16 (1981), issue 3, pp. 467–486.

²⁴² BARNOUW, David – van der STROOM, Gerrold. *Kdo udal Anne Frankovou?* Praha: Academia, 2014.

²⁴³ Meaning Dutch guilders. The abbreviation fl comes from the original name of the coin gulden florijn.

²⁴⁴ Chief of the Security Police and SD (German: Befehlshaber der SiPo und des SD). For details on the staffing of this office in the Netherlands, see MEERSHOEK, Guus. *Mocenský rozmach a pád. Bezpečnostní policie a SD v Nizozemsku*. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa*. Praha: Academia, 2010, pp. 415–435.

²⁴⁵ Free translation by the author is quoted here. Nationaal Archief, Den Haag, Reichskommissariat in den besetzten Niederländischen Gebieten, 1940–1945, Inv. Nr. 248, Jelínek Karl (Aktenzeichen J 61), Schlussbericht über das beschlagnahmte Vermögen des Karl Jelínek, 15. 8. 1943, p. 2.

which has been preserved in the Dresden Memorial, Karel Jelínek was executed at 18.18.²⁴⁶ As a Catholic, he was buried at the Neuer Katholischer Friedhof, while Eliška Hajková was buried as a Jew at the Johannisfriedhof. Her remains were then transferred to the Dresden cemetery of the Czechoslovak resistance fighters in 1976 and her name is inscribed on the memorial to the executed.²⁴⁷ Unlike others, they left behind no suicide note or farewell note,²⁴⁸ as they had no children and probably did not want to compromise their relatives or anyone else with resistance activities.

Conclusion

The aim of the present study was to describe and analyse the activities of Alois Frank in the neutral Netherlands in 1939–1940. There he became the head of the Advanced Intelligence Centre “*Libuše*”, which had been operating illegally since 1936. Frank succeeded in building on the successes of his predecessors Rudolf Šiman and Josef Svoboda and significantly expanded the existing agency network, especially to include Czech compatriots, but also some Dutch nationals. With the limited time available, Frank was able to accomplish most of the tasks he was sent to the Netherlands to perform (renewing and expanding the agency network, securing connections with the Protectorate, etc.). The Nazi occupation of the Netherlands in May 1940 prevented further promising development of his activities. While Frank and his close associate Erban managed to escape to the British Isles, their associates were not so lucky and some of them eventually paid the ultimate price for their cooperation with the Czechoslovak intelligence service – their own lives. Due to the fragmentary nature of the surviving archival sources, the text presented here constitutes the first comprehensive analysis of the activities of the “*Libuše*” centre in the years 1939–1940. The current state of research does not yet allow for a detailed comparison with the activities of other Czechoslovak intelligence centres in other neutral countries (Switzerland, Portugal, Turkey). The only exception is Sweden, where the seconded officer Alois Čáslavka performed diplomatic tasks in 1944–1945²⁴⁹ rather than exploiting and building agency networks and thus remained there even after the end of the war.²⁵⁰ Alois Frank, on the other hand, never returned to the Netherlands. The present study can therefore become both a starting point for later comparisons and a springboard for further examination. Even after the extensive research in several countries, it cannot be ruled out that completely new materials may yet be discovered. As was confirmed during the preparation of this study, relatives of former collaborators of the Czechoslovak intelligence service who have materials not available in public archives may represent a major advance in research. Individual biographical studies could also be an option in the future: some of Alois Frank’s Protectorate collaborators, namely Jan Ordáň, would deserve more attention. His forgotten reports from the occupied Vsetín region, delivered with a minimal time gap, represent a great source for the everyday

²⁴⁶ Stiftung Sächsische Gedenkstätten – Gedenkstätte Münchner Platz Dresden, executed persons catalogue, Jelínek, Karl. The author would like to thank Birgit Sack for providing a copy of Jelínek’s card.

²⁴⁷ E-mail correspondence between the author and Birgit Sack, 1. 2. 2024.

²⁴⁸ PLACHÁ, Pavla – SACK, Birgit. „Tento dopis si nechte na památku na mě“: poslední dopisy Čechoslováků popravených v Drážďanech: komentovaná edice = „Behaltet diesen Brief als Andenken an mich“: Abschiedsbriefe von Dresdner Hinrichtungsoffern aus der Tschechoslowakei : eine kommentierte Edition. Praha: Pulchra, Lipsko: Leipziger Universitätsverlag, 2023.

²⁴⁹ STAŇKOVÁ, K. Plukovník..., op. cit., pp.140–162.

²⁵⁰ MEDVECKÝ, Matej. „Nepotrebný diplomat. Působenie česko-slovenského vojenského atašé v Štokholme po skončení druhej svetovej vojny.“ In: Vojenská história 19 (2015), issue 1, pp. 60–80.

life in the Protectorate in 1939–1940 and could be used for a separate critical edition in the form of a study or even a monograph.

At this point, the author would like to express his sincere thanks to several people who have been helpful in the preparation of this study. These are Dr. Milan Vyhřídál (University of Defence in Brno), Mgr. Michael Michner (Terezín Memorial) and Dr. Birgit Sack (Gedenkstätte Münchner Platz Dresden). He would also like to thank the relatives, namely Ladislav Čapek (relative of Alois Frank), Mrs. Dana Skopalová, née Ordáňová (relative of Jan Ordáň and Božena Ordáňová) and Ineke Ijsenbrand, née Gernand (granddaughter of Geert Gernand), all of whom willingly provided the author with valuable family documentation (recordings, copies, photographs) and helped him through e-mail or telephone conversations to fill in important bits and pieces of the lives of their relatives and their colleagues.

P. KREISINGER: MAJOR ALOIS FRANK. TSCHÉCHOSLOWAKISCHER
NACHRICHTENDIENSTOFFIZIER UND SEINE MITARBEITER IN DEN
NEUTRALEN NIEDERLANDEN (1939 – 1940)

Die Studie des tschechischen Militärhistorikers Pavel Kreisinger beschäftigt sich mit der Persönlichkeit des Nachrichtendienstoffiziers Alois Frank (1897 – 1974) und seinen Aktivitäten in den neutralen Niederlanden in den Jahren 1939 bis 1940. Vor der Zerschlagung der Tschecho-Slowakei gehörte Major A. Frank dem militärischen Nachrichtendienst an und war konkret Mitglied der von František Moravec geleiteten Nachrichtendienstgruppe. Alois Franks nachrichtendienstliche Aktivitäten in den Niederlanden betrafen die Zusammenarbeit mit Agenten und Informanten, die bereits in den Jahren 1936 – 1939 im Rahmen der vorgeschobenen Nachrichtenzentrale „Libuše“ in Den Haag mit dem tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienst kooperiert hatten. Alois Frank reiste im Mai 1939 in die Niederlande und trat dort offiziell als Handelsvertreter der britischen Firma Foster & Co. auf. Gleichzeitig begann er mit der Erfüllung der ihm übertragenen nachrichtendienstlichen Aufgaben, die beispielsweise die Wiederaufnahme des Kontakts mit dem Agenten Paul Thümmel (A 54), die Aufrechterhaltung nachrichtendienstlicher Verbindungen im besetzten Protektorat Böhmen und Mähren, die Ausweitung der nachrichtendienstlichen Tätigkeit gegen Deutschland usw. umfassten. Zugleich baute er in diesem Land ein neues Netzwerk von Mitarbeitern auf, das sich aus tschechoslowakischen Patrioten zusammensetzte. Dazu zählten beispielsweise Karel Jelínek (1891 – 1943) und Eliška Hájková (1891 – 1943), die später wegen ihrer genannten illegalen Tätigkeit von den Nationalsozialisten hingerichtet wurden. Nach der Niederlage der Niederlande im Mai 1940 gelang Major Alois Frank die Flucht nach Großbritannien. Die Studie basiert auf eigener Archivforschung, die in tschechischen, deutschen, niederländischen und britischen Archiven durchgeführt wurde.

P. KREISINGER: MAJOR ALOIS FRANK. ČESKOSLOVENSKÝ SPRAVODAJSKÝ
DŮSTOJNÍK A JEHO SPOLUPRACOVNÍCI V NEUTRÁLNOM HOLANDSKU
(1939 – 1940)

Štúdiá českého vojenského historika Pavla Kreisingera sa zaoberá osobnosťou spravodajského dôstojníka Aloisa Franka (1897 – 1974) a jeho aktivitami v neutrálnom Holandsku v rokoch 1939 – 1940. Pred rozbitím Česko-Slovenska major A. Frank patril k príslušníkom vojenského spravodajstva, konkrétne bol členom spravodajskej skupiny vedenej Františkom Moravcom. Spravodajské aktivity Aloisa Franka v Holandsku sa týkali

spolupráce s agentmi a informátormi, ktorí už predtým v rokoch 1936 – 1939 spolupracovali s československým vojenským spravodajstvom v rámci Predsunutej spravodajskej ústredne „Libuše“ v Hágu. Alois Frank pricestoval do Holandska v máji 1939, pričom tu formálne vystupoval ako obchodný zástupca britskej spoločnosti Foster & Co. Súčasne začal plniť zverené spravodajské úlohy, ktoré spočívali napríklad v opätovnom nadviazaní kontaktu s agentom Paulom Thümmelom (A 54), udržiavaní spravodajských kontaktov v okupovanom Protektoráte Čechy a Morava, rozšírení spravodajskej práce proti Nemecku atď. Zároveň si v tejto krajine vytváral novú sieť spolupracovníkov zloženú z československých vlastencov. Boli to napríklad Karel Jelínek (1891–1943) alebo Eliška Hájková (1891–1943), ktorí boli neskôr za uvedenie ilegálnu činnosť popravení nacistami. Po porážke Holandska v máji 1940 sa mjr. Aloisovi Frankovi podarilo uniknúť do Veľkej Británie. Štúdia vychádza z pôvodného archívneho výskumu realizovaného v českých, nemeckých, holandských a britských archívoch.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and archives sources

Arolsen Archives, Bad Arolsen

Archiv bezpečnostních složek (ABS, the Security Services Archive) in Prague,

Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV, the Archives of the Ministry of Foreign Affairs) in Prague

Archiv města Plzně (the Pilsen City Archives)

Archiv Národního muzea Praha (the National Museum Archives)

Arquivo Diplomático e Biblioteca – Ministério dos Negócios Estrangeiros, Lisboa

Bundesarchiv (the Federal Archives) in Bern

Bundesarchiv (the Federal Archives) in Berlin-Lichterfelde

Bundesarchiv – Militärarchiv (the Federal Archives – Military Historical Archives) Freiburg im Breisgau

Gedenkstätte Münchner Platz Dresden

Haags Gemeentearchief

Hoover Institution Library materials, Stanford University, California

Národní archiv (NA, the National Archives) in Prague

Nationaal Archief (the National Archives) in The Hague

National Archives in London-Kew

Památník Terezín (Terezín Memorial)

Private documentation of Ladislav Čapek, Plzeň

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHA, the Military Central Archives – Military Historical Archives) in Prague

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

ALTENHÖNER, Florian. *Muž, který začal druhou světovou válku. Alfred Naujocks: padělatel, vrah, terorista*. Academia, Praha 2019.

DAJBROWSKI, Dariusz. *Polská republika a otázka Podkarpatské (Zakarpatské) Rusi 1938–1939. Ústav pro studium totalitních režimů*, Praha 2021.

DEJMEK, Jindřich – NĚMEČEK, Jan – MICHÁLEK, Slavomír. *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha: Academia, 2013.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004.

GINZBURG, Carlo. *Stopy*. AMU, Praha 2023.

JEFFERY, Keith. *MI6. The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*. Bloomsbury, London 2010.

KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav. *Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby*. Naše vojsko, Praha 1994

KREISINGER, Pavel. *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*. Praha 2011.

MAJEWSKI, Piotr M. *Kdy vypukne válka? 1938. Studie o krizi*. Praha: Academia, 2022.

MAŁKIEWICZ, Andrzej. *Samobójstwo demokracji: Czechosłowacja w okresie II Republiki 1938–1939*. Wrocław 2013.

MATUŠŮ, Marie. *Muži pro speciální operace*. Naše vojsko, Praha 2005.

NĚMEČEK, Jan. *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. Praha: Academia, 2008.

PLACHÁ, Pavla – SACK, Birgit. *„Tento dopis si nechte na památku na mě“: poslední dopisy Čechoslováků popravených v Drážďanech: komentovaná edice = „Behaltet diesen Brief als Andenken an mich“: Abschiedsbriefe von Dresdner Hinrichtungsoffern aus der Tschechoslowakei : eine kommentierte Edition*. Praha: Pulchra, Lipsko: Leipziger Universitätsverlag, 2023

POSCH, Martin. *Spojenectvo z núdze: spolupráca SOE a československej spravodajskej služby počas 2. svetovej vojny*. VEDA, Bratislava 2021.

SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004.

SVOBODA, David. *Jablko z oceli: zrod, vývoj a činnosť ukrajinského radikálneho nacionalizmu v letech 1920–1939*. Academia, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2021.

SKLENÁŘOVÁ, Sylva. *Čechoslováci v zemích dnešního Beneluxu v meziválečném období (1918–1938)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013.

STRAKA, Karel. *Vojáci, politici, diplomaté. Československá vojenská delegace na jednáních mezinárodního výboru v Berlíně a odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938*. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2008.

STRAKA, Karel. *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejích výsledků z let 1933–1939: zpravodajské ústředí*. Vojenský historický ústav, Praha 2017.

STRAKA, Karel – TOMEK, Prokop – BANDŽUCH, Tomáš. *Serving the Republic: 100 Years since the Establishment of Czechoslovak Military Intelligence*. Praha 2018.

ŠOLC, Jiří. *Po boku prezidenta. Generál František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archivních dokumentů*. Naše vojsko, Praha 2007.

STAŇKOVÁ, Klára. *Plukovník Alois Čáslavka: zpravodajský důstojník a vojenský diplomat*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2020.

TOMEK, Prokop (ed.). „Mluví důstojník ministerstva národní obrany“: londýnské rozhlasové komentáře generála Františka Moravce. Euromedia, Praha 2023.

VYHLÍDAL, Milan: *Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci: Odbojová skupina Tři konšelé*. Academia, Praha 2022.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*. Praha: Mladá fronta, 2011.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách/ Articles in Journals, Chapters in Monographs

BALABAN, Milan, Lukáš PERUTKA, Simon PAYE, Dalibor SAVIĆ and Jan HERMAN. “The Social Welfare System in Bata Company Towns (1920s–1950s): Between Transnational Vision and Local Settings.” In: *International Review of Social History* 68 (2023), issue 1, pp. 13–40.

BINAR, Aleš. „Hodnocení vojenské okupace českých zemí v březnu 1939 v dokumentech XIII. armádního sboru.“ In: *Historie a vojenství* 67 (2018), issue 1, pp. 4–27.

BUD, Guy, C. P. ‘The sanctuary of them all’: the politics of manpower and nationality in the armies in exile in the United Kingdom, 1940–4. In: *Historical Research*, 2024, 97, pp. 259–279.

BYSTRICKÝ, Valerián. „Vojenský zásah ústrednej vlády na Slovensku 9.–11. marca 1939.“ In: *Historický časopis* 58 (2010), issue 3, pp. 439–469.

DĄBROWSKI, Dariusz. „The Hot Summer of 1939. Polish and Czechoslovak Military Intelligence on the Eve of the Outbreak of War in the Light of Reports by Polish Officers.“ In: *Historica Olomucensia* 65 (2024), issue 1, pp. 22–41.

EFMERTOVÁ, Marcela C. „Mihla se očím jako střela, bez páry, kouře k svému cíli spěla“: Josef Soušedík (1894–1944). In: *Pivo, zbraně i tvarůžky: podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*. Praha: Maxdorf, 2014, pp. 86–103.

FEDORČÁK, Peter. Biografia a biografická metóda v historickom výskume. In: ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Ludia a dejiny – historická biografia a jej miesto v historiografii*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice 2016, pp. 26–36.

FRIEDL, Jiří. *Komunikacja strategiczna wobec Czecho-Słowacji i emigracji czesko-słowackiej*. Study manuscript, in print.

GEBHART, Jan: „Českoslovenští vojenští zpravodajci v Paříži (1939–1940).“ *Moderní dějiny* 3 (1995), pp. 129–138.

HERMAN, Jan. „Baťa, Židé a Steinův seznam (1938–1939).“ In: *Moderní dějiny* 26 (2018), issue 1, pp. 111–134.

HANÁK, František. Obsazení Holandska. In: *Vojenské rozhledy* 1941, č. 3, pp. 16–33.

KLINKERT, Wim. “In the interest of peace and quiet in Europe’: The military and strategic role of Dutch neutrality, 1890–1940.” In: *Journal of Modern European History* 17 (2019), Issue 1, pp. 48–63.

KLINKERT, Wim. Espionage Is Practiced Here on a Vast Scale. The Neutral Netherlands 1914–1940. In: *Perspectives on Military Intelligence from the First World War to Mali. Between Learning and Law*. The Hague: Asser Press 2017, pp. 23–55.

KOKOŠKA, Stanislav. „Na neutrálním území. Československá zpravodajská expozitura v Haagu 1936–1940.“ In: *Dějiny a současnost* 30 (2008), issue 9, pp. 41–43.

KREISINGER, Pavel. Britský zpravodajský důstojník Harold Gibson a československá vojenská zpravodajská služba. In: BINAR, Aleš et al.: *Ozbrojené síly a československý stát*. Univerzita obrany, Brno 2020, pp. 137–150.

KREISINGER, Pavel: *Emigracyjny ośrodek wywiadu czechosłowackiego w Londynie i jego kontakty z polskim Oddziałem II. Działalność majora Josefa Bartika*. (Manuscript of a chapter for a collective monograph being prepared by the Instytut Pamięci Narodowej (IPN, Institute of National Remembrance) in Wrocław, head of the authors’ collective D. Dąbrowski

LENORMAND, Paul. „The Palestinian triangle: Czechoslovaks, Jews and the British Crown in the Middle East, 1940–1943.“ In: *European Review of History: Revue européenne d’histoire* 27 (2020), issue 1–2, pp. 199–221.

MAREK, Martin. „Z baťovského Zlína do světa. Směry transferu a kvalifikační kritéria přesouvaných baťovských zaměstnanců v letech 1938–1941.“ In: *Moderní dějiny* 19 (2011), issue 1, pp. 157–197.

MEERSHOEK, Guus. Mocenský rozmach a pád. Bezpečnostní policie a SD v Nizozemsku. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa*. Praha: Academia, 2010, pp. 415–435.

MEDVECKÝ, Matej. „Nepotřebný diplomat. Působení česko-slovenského vojenského atašé v Štokholme po skončení druhé světové vojny.“ In: *Vojenská história* 19 (2015), issue 1, pp. 60–80.

MUSIL, Jiří V. J. L. Fischer v nizozemském exilu. In: *Josef Ludvík Fischer. 6. 11. 1984 – 17. 2. 1973. Sborník ze semináře k 105. výročí narození*. Olomouc: Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci, 2001, pp. 51–72.

NĚMEČEK, Jan. What Happened to Czechoslovak Funds in Sweden? In: *Sweden’s World War II Dilemmas: Case Study: Czechoslovakia*. Prague: Institute of History, Stockholm: Paideia, 2020, pp. 15–27.

PREPSL, František. Emil Strankmüller – životní příběh československého zpravodajce. *Sborník Archivu bezpečnostních složek* (2017), issue 15, pp. 15–30.

PUŠ, Ivan. „Československá Beseda Svatopluk Čech v Curychu během první světové války.“ In: *Historica Olomucensia* 59 (2020), pp. 123–137.

STANĚK, Radim. *Životní osudy zpravodajského důstojníka a vojenského diplomata brigádního generála Oldřicha Tichého (1898–1990)*. Master's thesis, Faculty of Arts of the Palacký University, Olomouc 2015.

STRAKA, Karel. František Machník (1886–1967) – spoluvůdce systému obrany Československé republiky. In: *Semper idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2003, pp. 83–101.

STRAKA, Karel. Agenturní síť čs. armády v Čechách a v Německu (1937–1938). In: *Historie a vojenství* 61 (2012), issue 4, pp. 46–66.

STRAKA, Karel. „K počátkům československého zahraničního odboje po osmdesáti letech – francouzská perspektiva.“ In: *Historie a vojenství* 69 (2020), issue 2, pp. 4–51.

STRAKA, Karel. „Představy a plány na ozbrojené vystoupení proti okupantům v Protektorátu Čechy a Morava v kontextu vztahů československého a britského zpravodajství z let 1939–1943. I.–III. část.“ In: *Historie a vojenství* 71 (2022), issue 2, pp. 4–19; issue 3, pp. 56–77; issue 4, pp. 76–95.

STRANKMÜLLER, Emil. „O spolupráci československé a sovětské vojenské rozvědky v Praze a v Londýně.“ In: *Slovanský přehled* (1968), issue 1, pp. 72–79.

SWINT, William A. May 14 Revitised: The German Ait Attack on Rotterdam. In: *Aerospace Historian* march 1974, Vol. 21, No. 1, pp. 14–22.

ŠIMAN, Rudolf. „Lehká pěchota (Nový typ pěchoty podle kpt. anglické armády Liddella Harta).“ In: *Vojenské rozhledy* (1934), issue 11, pp. 268–277.

ŠOLC, Jiří. „Generál parašutistů.“ In: *Historie a vojenství* 45 (1996), issue 4, pp. 156–177.

VAŠUT, Marek. „Babylon Istanbul. Československá zpravodajská expozitura v Turecku ve světle pracovní cesty Františka Fryče.“ In: *Moderní dějiny* 28 (2020), issue 1, pp. 159–183.

VYHLÍDAL, Milan. „První ze Tří konšelů. Zpravodajský důstojník štábní kapitán František Fárek (1894–1973).“ In: *Vojenská historie* 23 (2019), issue 1, pp. 123–145.

VYHLÍDAL, Milan. „Sokol, legionář a příslušník protinacistického odboje. Štábní kapitán Antonín Longa (1898–1945).“ In: *Vojenská historie* 23 (2019), issue 4, pp. 119–129.

VYHLÍDAL, Milan. „Zpravodajec a odbojář František Müller (1897–1944). Sonda do činnosti zástupců rotmistrovského sboru meziválečného vojenského zpravodajského oddělení.“ *Vojenská historie* 27 (2023), issue 2, pp. 111–135.

VYHLÍDAL, Milan. „Agenturní pátrací středisko I. (Praha). Příspěvek k problematice čs. vojenského zpravodajství před druhou světovou válkou.“ In: *Vojenská historie* 29 (2025) issue 2, pp. 7–28.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. Výnimočný stav na Slovensku v marci 1939 a „Homolov puč“. In: *Rozbitie alebo Rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. VEDA, Bratislava 2010, pp. 384–391.

O autorovi/ About the author

PhDr. Pavel Kreisinger, Ph.D.

Palacký University in Olomouc

Na Hradě 5, Olomouc, 771 80, Czech Republic

e-mail: pavel.kreisinger@upol.cz

<https://orcid.org/0000-0003-3144-1848>

PRENASLEDOVANIE GEN. JOZEFA MARKA V 60. A 70. ROKOCH 20. STOROČIA

MATEJ MEDVECKÝ

MEDVECKÝ, M.: The Persecution of General Jozef Marko in the 1960s and 1970s. *Vojenská história*, 3, 29, 2025, pp 93-114, Bratislava.

Brigadier General in memoriam Jozef Marko was one of the most prominent military leaders of the Slovak National Uprising (SNU). Following the end of the Second World War, the Minister of National Defence, General Ludvík Svoboda, recognised his contribution to the resistance by appointing him commander of the communications troops of the General Staff, and in 1947 promoted him to the rank of brigadier general. However, the advent of the communist regime and post-1948 developments in Czechoslovakia led to his repeated persecution and years of imprisonment. This study examines the actions undertaken by State Security against Jozef Marko following his release under the presidential amnesty of May 1963. It provides an overview of the measures taken by the communist regime –through its political police – almost until Marko's death, aimed at monitoring his activities and suppressing those deemed hostile by the regime. The study draws primarily on two preserved State Security files, most notably the "historical" file titled Operation General.

Keywords: General Jozef Marko, State Security, surveillance, communist regime, 1960s and 1970s, Czechoslovakia.

DOI <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.3.4>

Generálmajor Jozef Marko¹ (8. jún 1904 – 22. máj 1981) patril medzi najvýznamnejších vojenských predstaviteľov Slovenského národného povstania (SNP). Ako vojenský spojár a osobný priateľ Jána Goliana, zodpovedného za vojenské prípravy povstania a prvého veliteľa povstaleckej armády, zohrával ako človek poverený zabezpečovaním spojenia medzi ilegálnou Slovenskou národnou radou a Vojenským ústredím v odboji už od jari 1944 mimoriadnu úlohu. Po vypuknutí bojov koncom augusta 1944 sa podieľal na sprevádzkovaní povstaleckého vysielača. Keď ho Nemci vybombardovali, zabezpečoval obnovu mobilného vysielača z Banskej Bystrice. 12. septembra 1944 sa stal členom Rady na obranu Slovenska.

Po skončení 2. svetovej vojny ocenil Markove zásluhy v odboji minister národnej obrany gen. Ludvík Svoboda. Vymenoval ho za veliteľa spojovacích vojsk Hlavného štábu a v roku 1947 ho povýšil do hodnosti brigádneho generála. Nástup komunistického režimu a vývoj v ČSR po roku 1948 však aj v jeho prípade viedol k opakovanej perzekúcii a rokom stráveným za mrežami. Už 27. marca 1948 Marka zbavili činnnej služby a musel povinne nastúpiť zdravotnú dovolenku. K 1. septembru 1948 nasledovalo preradenie do zálohy. Bohužiaľ, išlo len o predohru k oveľa horším formám perzekúcie.

V roku 1949 Marka zatkli a na základe administratívneho rozhodnutia krajského národného výboru strávil takmer dva roky v tábore nútenej práce v Mírove. V marci 1950 ho navyše Okresný súd v Prahe odsúdil na päť rokov odňatia slobody pre zločin podvodu a prečin nedbalého zachovávanía štátneho tajomstva. Odvolací súd koncom decembra 1950 trest znížil na 10 mesiacov väzenia.² Išlo bezpochyby o politicky motivované rozhodnutie súdu.

¹ Stručný prehľad jeho vojenskej kariéry vid': LÁNÍK, Jaroslav (ed.). *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Praha : Ministerstvo obrany ČR, 2005, s. 188.

² Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív (VÚA – VHA) Praha, f. Vojenské osobní spisy, Marko, Jozef.

Po prepustení pracoval na správe spojov, v Spojprojekte a Krajskom zväze výrobných družstiev.³ V tomto období udržoval spoločenské styky s viacerými významnými účastníkmi a podporovateľmi SNP, ale aj ďalšími známymi, s ktorými viedol debaty o aktuálnych politických otázkach. Medzi ich témy patrili možnosti demokratizácie Československa a vtedy diskutované otázky európskej integrácie. Súčasne sa usiloval o vlastnú rehabilitáciu a žiadal ju spolu s reaktiváciou aj pre ďalších v predchádzajúcom období nespravodlivo perzekvovaných povstaleckých dôstojníkov. Túto tému sa už v priebehu 50. rokov minulého storočia neúspešne snažil dostať aj na stránky novín.

Práve tieto aktivity viedli v roku 1958 k zásahu Štátnej bezpečnosti (ŠtB) proti viacerým osobám vrátane samotného Jozefa Marka. Po zatýkaní z nich ŠtB vykonštruovala skupinu Imrich Karvaša a spol. Po ukončení trestného stíhania a vznesení obžaloby zúčastnené osoby v marci 1959 odsúdil senát Krajského súdu v Bratislave na vysoké tresty odňatia slobody. J. Markovi súd vymeral za velezradu trest odňatia slobody 14 rokov.⁴

Spôsob vyšetrovania, dikcia zachovaných protokolov z výsluchov, ako aj samotný rozsudok jednoznačne pripomínajú smutne známe procesy zo začiatku 50. rokov 20. storočia. Súď potrestal aj ďalších účastníkov vojenského odboja, konkrétne v rámci Karvašovej skupiny si v roku 1959 odsudzujúci rozsudok vypočuli aj bývalý veliteľ opevňovacích prác z čias povstania Vojtech Kováč, bývalý veliteľ 4. taktickej skupiny Ján Malár či Anton Petrák⁵, ktorý pôsobil v odboji na pôde Veľkej Británie a vyznamenal sa v bojoch proti Nemcom na západnom fronte ako dôstojník čs. obrnenej brigády. Pokiaľ ide o Jozefa Marka, na slobodu sa dostal po prezidentskej amnestii v roku 1963. Ani to však neznamenalo koniec prikorí zo strany komunistického režimu.

Metodológia

Predkladaná štúdia sa zaoberá aktivitami, ktoré Štátna bezpečnosť vykonávala proti J. Markovi po jeho prepustení z výkonu trestu na základe prezidentskej amnestie z mája 1963. Približuje tak charakter opatrení, ktoré komunistický režim prostredníctvom svojej politickej polície vykonával takmer až do Markovej smrti. Cieľom týchto opatrení bolo monitorovať Markove aktivity a následne eliminovať tie, ktoré režim vnímal ako nepriateľské.

Štúdia primárne vychádza z dvoch zachovaných zväzkov ŠtB, konkrétne z „historického“ zväzku „akcia Generál“,⁶ do ktorého boli zlúčené viaceré zväzky vedené Štátnou bezpečnosťou na J. Marka. Citovaný zväzok obsahuje desiatky strán zisťovania poznatkov („rozpracovávaní“) J. Marka, ktorý je v dokumentácii označovaný ako objekt spravodajského záujmu ŠtB a ako osoba, ktorá sa v spojení so zahraničím zaoberá nepriateľskou činnosťou proti republike. Operatívni pracovníci sa zaujímal o jeho kontakty a názory a snažili sa vyhodnocovať jeho nebezpečnosť smerom k režimu, pričom je z dikcie viacerých dokumentov zrejmé, že zaznamenávali aj jeho názory na Slovenské národné

³ LÁNÍK, Jaroslav (ed.). *Vojenské osobnosti československého odboja 1939 – 1945*. Praha : Ministerstvo obrany ČR, 2005, s. 188.

⁴ Išlo v rámci skupiny po I. Karvašovi, ktorý dostal 17 rokov, o druhý najvyšší udelený trest. Archív bezpečnostných složek (ďalej ABS), f. Správa vyšetřování MV, V-3671/2, Rozsudok, 25.3.1959; Archív Krajského súdu v Bratislave, spis I T 0023/58, rozsudok.

⁵ Jeho pohľad na proces viď: PETRÁK, Anton. *Anglán. Spomienky generála Antona Petráka*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2012. K procesu sa tiež vo svojich spomienkach stručne vyjadril ďalší z odsúdených Peter Zátka. ZÁTKO, Peter. *Spomienky*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2021.

⁶ ABS, f. Historický fond ŠtB, H-522.

povstanie a tieto vyhodnocovali ako potenciálnu hrozbu. Súčasťou zväzku je aj jedna z verzií Markových pamätí.⁷

Druhým základným prameňom je zachovaný zväzok Správy spravodajskej techniky,⁸ ktorý približuje vykonávanie dlhodobého odpočúvania Markovho bytu. Popri odpočúvacej technike o Markovi rôzne poznatky zisťovali aj tajní spolupracovníci ŠtB, neraz rovnako predtým obeť politických procesov. Bohužiaľ, z dôvodu skartácie ich zväzkov nie je možné tento materiál využiť; nezachoval sa ani jeden jediný kompletný zväzok spolupracovníka. Istú výnimku predstavujú zväzky spolupracovníkov s krycím menom „LEV“, „BEDRICH“ (ide o tú istú osobu) a „KAREL“. V prípade prvého ostalo zachované torzo materiálov k jeho spolupráci s kontrarozvedkou v rámci podzväzku pri objektovom zväzku rozvedky na rádio Slobodná Európa; v prípade druhého čiastočne preskartovaný zväzok agenta. Ide tak o jediný ako-tak zachovaný zväzok agenta, ktorý participoval na sledovaní J. Marka. Jeho využiteľnosť je však limitovaná skutočnosťou, že gro materiálov vo zväzku sa týka iných prípadov a k J. Markovi ostalo zachovaných len niekoľko dokumentov.

V štúdiu sa nebudem zaoberať Markovým pôsobením v Slovenskej organizácii na ochranu ľudských práv (SONOLP) v roku 1968, hoci práve toto angažovanie sa stalo po roku 1968 ďalším z dôvodov Markovho sledovania zo strany ŠtB. Ide totiž o samostatnú tému, pričom základný prehľad o organizácii ako takej, ako aj o Markových názoroch na jej smerovanie môže čitateľ nájsť v štúdiu Roberta Letza,⁹ na ktorú týmto odkazujem.

Pokiaľ ide o metodológiu spracovania témy, ide o text spracovaný primárne prostredníctvom faktograficko-pozitivistickej metódy s cieľom priniesť nové, doteraz v slovenskej historiografii nespracované informácie o opatreniach ŠtB proti tomuto významnému predstaviteľovi Slovenského národného povstania. Získané poznatky celkom jednoznačne preukazujú, že v Markovom prípade išlo o politicky motivované sledovanie a šikanu bývalého povstaleckého dôstojníka a politického väzňa. Materiály ŠtB podľa môjho názoru nepreukázali aktívnu snahu zvrhnúť komunistický režim; skôr ilustrujú neformálne väzby bývalých účastníkov odboja, povstania či povojnového diania, skrátka predstaviteľov inteligencie istej generácie. Cieľom štúdie tak je najmä priblížiť túto doteraz neznámu kapitolu zo života J. Marka.

Po prepustení z väzenia

Jozef Marko opustil brány väzenia na základe amnestie prezidenta republiky a následného podmieneného prepustenia v septembri 1963. Bývalý väzeň začal od prvých chvíľ na slobode riešiť dve základné otázky: ako zabezpečiť svoju ďalšiu existenciu a ako dosiahnuť občiansku a vojenskú rehabilitáciu. Podarilo sa mu získať miesto referenta pre bezpečnosť a hygienu práce v Ľudovom družstve invalidov (Ľudib) v Bratislave. Spolu s invalidným dôchodkom mu tieto príjmy postačovali len na skromné živobytie a podpriemernú životnú úroveň.

V úsilí o rehabilitáciu J. Marko po prepustení z väzenia nadviazal na svoje snahy z 50. rokov. Už v októbri 1963 zaslal vtedajšiemu povereníkovi spravodlivosti Petrovi Colotkovi¹⁰

⁷ ABS, f. Historický fond ŠtB, H-522, druhý podzväzok.

⁸ ABS, f. Správa spravodajskej techniky, C-6097 ZT.

⁹ LETZ, Róbert. Aktivita Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v roku 1968. In: LONDÁK, Miroslav, SIKORA, Stanislav a kol. *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava: Veda, 2009, s. 162 – 182.

¹⁰ Peter Colotka (1925 – 2019), právnik a komunistický politik.

a predsedovi kontrolnej a revíznej komisie pri ÚV KSS Viliamovi Šalgovičovi¹¹ pamätný list so žiadosťou o zrušenie rozsudkov a rehabilitáciu.¹² Sám seba – podľa názoru bezpečnosti – vnímal ako človeka stojaceho v čele zápasu o rehabilitáciu povstaleckých dôstojníkov.¹³ Nezamýšľaným dôsledkom týchto aktivít sa stal aj zvyšujúci sa záujem o J. Marka zo strany komunistických bezpečnostných zložiek. Príslušníci ŠtB ho začali operatívne rozpracovávať prostredníctvom agentúry, tzn. osôb, s ktorými sa Marko stretával, ale aj s využitím spravodajskej techniky. Úsilie o rehabilitáciu a opravenie pokriveného výkladu dejín Slovenského národného povstania predstavovali jeden dôvod záujmu Štátnej bezpečnosti. Druhým, zrejme ešte významnejším, sa stal list pre nešpecifikovaných bývalých príslušníkov čs. armády v exile vo Veľkej Británii. Marko ho údajne napísal v roku 1963, ešte pred prepustením z výkonu trestu, a prostredníctvom agenta Karola Hahna, vedeného pod krycím menom „LEV“ (neskôr „BEDRICH“), ho zaslal Jozefovi Čabelkovi¹⁴ so žiadosťou o doručenie listu na Západ. Počas výskumu sa mi tento list dohľadať nepodarilo a v zachovanej dokumentácii sa len dookola replikuje veta o akejsi dohode s gen. Levom Prchalom z roku 1945.¹⁵ Z dokumentov však nie je zrejmé, o čo konkrétne išlo.

Prvé opatrenia komunistického režimu proti J. Markovi sa datujú už do roku 1964. Ešte začiatkom februára 1964, teda necelý polrok po jeho prepustení z väzenia, predložil por. František Franko¹⁶ zo 6. oddelenia KRO¹⁷ Krajskej správy Ministerstva vnútra Bratislava návrh na realizáciu „úkonu 103“ (dlhodobý odposluch) v Markovom byte na vtedajšej Thälmannovej ulici (dnes Za kasárňou). Návrh na inštaláciu odposluchu zdôvodnil nasledovne: *„Bývalý generál ČSA Jozef MARKO bol v r. 1959 i s ďalšími osobami odsúdený v prípade ‚GENERÁL‘ na 14 rokov odňatia slobody pre tr. čin velezrady. Tento tr. čin si odpýkal iba sčasti, nakoľko v septembri 1963 bol prepustený na slobodu /na podmienku/. Už vo väzení cestou spolupur. ‚LEV‘¹⁸, ktorého riadi 8. odbor MV Praha boli získané poznatky, že MARKO*

¹¹ Viliam Šalgovič (1919 – 1990), príslušník obranného spravodajstva a komunistický politik.

¹² MARKO, Jozef. *Osobné spomienky na SNP. III. diel.* Bratislava : Mayer media, 2015, s. 131 – 132.

¹³ Archív ÚPN, f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Banská Bystrica, reg. č. 5528, Návrh na zpravodajské využití soukromné cesty spolupracovníka „KARLA“ do Anglie, 1.4.1965.

¹⁴ Jozef Čabelka (1910 – 1987), zakladateľ Výskumného ústavu zväračského v Bratislave. ŠtB proti Čabelkovi zbierala poznatky už v rámci prípravy procesu I. Karvaš a spol. a Čabelka mal byť v tomto procese trestne stíhaný, od čoho napokon vyšetrovatelia upustili.

¹⁵ Archív ÚPN, f. Krajská správa ZNB správa ŠtB Banská Bystrica, reg. č. 5528, Návrh na zpravodajské využití soukromné cesty spolupracovníka „KARLA“ do Anglie, 1.4.1965.

¹⁶ František Franko (nar. 1929), v rámci ŠtB pôsobil od októbra 1952 do konca júla 1979. Počas svojej kariéry pracoval v rámci kontrarozviednych útvarov, konkrétne v rámci Správy ŠtB Krajskej správy ZNB (S ŠtB KS ZNB) na II. odbore (kontrarozviedka), 6. oddelení (nepriateľské osoby, teror, letáky, zdravotníctvo), od roku 1971 na III. odbore (ochrana socialistickej ekonomiky), 2. oddelenie (poľnohospodárstvo, geológia, železničná a vodná doprava, ostraha štátnej hranice) a od decembra 1977 do konca júla 1979 ako náčelník 3. oddelenia režimovej ochrany štátneho tajomstva vo vyčlenených závodoch a inštitúciách v rámci Západoslovenského kraja III. odboru (ochrana ekonomiky, ochrana štátneho tajomstva) S ŠtB KS ZNB Bratislava. Do dôchodku odišiel k 30. júnu 1984. Práca na prípade „SPOJENIE“, ktoré je aj predmetom tejto štúdie, je spomenutý aj v návrhu na udelenie vyznamenania Za zásluhy o obranu vlasti. Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN), f. Personálne spisy, osobný spis Františka Franka. V rokoch 1986 – 1988 evidovaný ako dôverník XII. správy ZNB s krycím menom „FERO“, číslo zväzku 32974, v torze spisu, ktorý sa v archíve ÚPN zachoval, sa nachádza len návrh na zaevidovanie dôverníka z roku 1986 a návrh na uloženie spisu do archívu z roku 1988.

¹⁷ Kontrarozviedneho odboru.

¹⁸ Zväzok č. 4886 vedený na Krajskej správe MV Hradec Králové sa vzťahuje k osobe Karol Hahn, krycie meno „LEV“. Zväzok sa vzťahuje k NZ Valtice. Pôvodne objemný štvorzväzkový spis sa zrejme nezachoval, nie je k dispozícii ani v ABS, ani v archíve ÚPN.

*chce po prepustení z väzenia znovu pokračovať v nepriateľskej činnosti a v dôsledku toho poslal z väzenia list pre istú osobu s požiadavkou, aby tento list bol doručený do Londýna emigrantovi PRCHALOVÍ alebo jeho zástupcovi.*¹⁹

Podľa operatívne získaných poznatkov uvedených v dokumente sa Marko v roku 1945 údajne dohodol s bývalým gen. Levom Prchalom v Londýne na spoločných aktivitách smerujúcich k obnoveniu „bývalej buržoáznej republiky“. Tento ťažko uveriteľný údaj podľa môjho názoru slúžil len na zdôvodnenie nasadenia odpočúvacieho zariadenia. Tvrdenie nemá oporu ani v dokumentácii, ktorá sa zachovala v Markovom osobnom spise²⁰ a nespomína sa ani v materiáloch bývalej vojenskej kontrarozvedky (Obranného spravodajstva), ktoré sa v spise nachádzajú; spis dokonca vôbec neobsahuje údaje o Markovej ceste do Londýna. Celkovo tvrdenie o takomto Markovom konaní pôsobí nedôveryhodne, pretože Marko v roku 1945 vstúpil do obnovej čs. armády, zastával významnú funkciu a v roku 1947 ho povýšili do hodnosti brigádneho generála. Je málo pravdepodobné, že by unikla pozornosti vtedajšej komunistami ovládanej vojenskej kontrarozvedky cesta významného a s komunistami nesympatizujúceho vojenského predstaviteľa do Londýna, či dokonca jeho stretnutie s Prchalom, o ktorého aktivitách vtedajšie čs. spravodajské služby zbierali množstvo poznatkov a spravodajsky rozpracúvali nielen jeho, ale aj osoby z jeho okolia. Takéto stretnutie by pre Marka bezpochyby znamenalo koniec sľubnej vojenskej kariéry. Ale späť do roku 1964: Lev Prchala zomrel v lete 1963 a rozpracúvanie Marka pre podozrenie zo spolupráce s ním v roku 1964 podčiarkuje absurdnosť celej situácie.

Por. Franko v citovanom dokumente ďalej uviedol, že Marko sa v minulosti do takýchto aktivít nezapojoil, pretože nesúhlasil s „protištátnou koncepciou KARVAŠ a spol. /Jedná sa o protištátnu skupinu, do ktorej bol MARKO verbovaný.“²¹ Ide o ďalšiu časť podivuhodne zmätočnej argumentácie poručíka Franka. Z dikcie dokumentu vlastne vyplýva, že Marko dostal trest 14 rokov väzenia za to, že ho „verbovali“ do skupiny, s ktorou nesúhlasil! A napokon uvedený príslušník konštatuje, že Markovi ŠtB podstavila svojho spolupracovníka Karla Heinza Münza, krycím menom „KAREL“;²² a to za účelom preverenia jeho osoby, ako aj jeho údajnej protištátnej činnosti. Nasleduje opis nehnuteľnosti, v ktorej Marko s rodinou býval, definovanie „záujmového priestoru“ (Markova obývačka) a konštatovanie, že Markov sused je nápomocný pri kontrole stykov „objekta“ (t. j. J. Marka). Úkon 103 (odposluch) ŠtB plánovala uskutočniť v Markovej obývačke bez priameho vstupu do Markovho obydľia s využitím ochotného suseda Jozefa Nováka, ktorého obývačka zdieľala s Markovou spoločnú stenu. Práve navrhnutím tejto steny sa inštalácia odpočúvacieho zariadenia aj skutočne realizovala.²³ Samotné opatrenie malo za cieľ najmä kontrolovať Markove reakcie

¹⁹ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Návrh na prevedenie úkonu 103 v prípade „SPOJENIE“, 4.2.1964.

²⁰ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, f. Vojenské osobní spisy, MARKO Josef, 8.6.1904.

²¹ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Návrh na prevedenie úkonu 103 v prípade „SPOJENIE“, 4.2.1964.

²² Karel Münz, krycím menom „KAREL“ (1921 –1978), v roku 1957 odsúdený pre poburovanie a špekuláciu. Jeho brata Petra odsúdili v prípade Oatis na dlhoročné väzenie. Začiatkom roku 1960 ho Štátna bezpečnosť získala ako spolupracovníka, ktorý mal prinášať poznatky do problematiky „bývalí ľudia“ so špeciálnym zameraním na bývalých dôstojníkov. V priebehu 60 a 70. rokov participoval na viacerých akciách, vrátane akcie „Spojenie“, v ktorej sa podieľal na rozpracovávaní gen. Marka. K ukončeniu spolupráce prišlo z dôvodu úmrtia agenta. ŠtB jeho spoluprácu hodnotila veľmi dobre. Bližšie: Archiv ÚPN, f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Banská Bystrica, reg. č. 5528.

²³ „V danom prípade je možnosť prevedenia úkonu 103 bez vstupu bočným spôsobom cez 30 cm priečku. Úkol

na spolupracovníka „KARLA“, ako aj postup spolupracovníka pri plnení zadaných úloh, ďalej zistiť mieru zaangažovanosti manželky Emílie Markovej, zistiť Markove názory na ďalšie osoby v rámci prípadu „SPOJENIE“, ktorého centrálnymi osobami boli povstaleckí dôstojníci J. Marko, Jozef Arnold²⁴ a ich kontakt na Západ, rakúsky občan Ernst Stadler, a napokon príležitostne kontrolovať návštevy, ako aj rodinné debaty u Markovcov. Po schválení prišlo dňa 21. februára 1964 k montáži odpočúvacieho zariadenia.

Poznatky získané z odpočúvania sú uložené priamo vo zväzku „GENERÁL“. Hneď prvý z takýchto záznamov zachytáva diskusiu, ktorá sa 25. februára 1964 odohrala v Markovom byte počas návštevy (v tom čase bývalého) generála Jozefa Martina Kristína.²⁵ Ide teda o „prvé ovocie“, ktoré prinieslo nainštalované odpočúvacie zariadenie. Podľa citovaného záznamu Marko Kristína informoval o svojej snahe o súdnu rehabilitáciu a získanie odškodnenia za pobyt vo väzení: „*V tejto súvislosti navštívil na ÚV KSS súd. Šalgoviča Viliama, na SNR Samo Faltana,*²⁶ *na SPB /Sväz protifašistických bojovníkov/ Žbirku,*²⁷ *predsedu SPB, za ktorým ho poslal Samo Faltan. Tiež jednal v tejto veci so spisovateľkou Katarínou LAZAROVOU,*²⁸ *o ktorej sa vyjadril, že pred jeho štvrtým zatknutím s ním v určitom smere spolupracovala. Menovaná mu v jeho veci tiež pomohla a typuje osoby, na ktoré sa môže s dôverou obrátiť. Ako vhodnú osobu na prejednanie svojich záležitostí vo veci dôchodku a zamestnania mu LAZAROVÁ označila bývalého povereníka Hojča,*²⁹ *ktorý mu poradil, že jestli pozná Šalgoviča tak aby sa obrátil na neho, že to je už nie ten, čo bol predtým, že sa ho nemusí obávať. Objekt osvetľuje KRISTÍNOVI, že Šalgovič mal tiež prsty v tom jeho zatknutí.*“³⁰

Podľa záznamu V. Šalgovič skutočne Markovi počas stretnutia sľúbil pomôcť s rehabilitáciou a ponúkol mu, aby sa pri ťažkostiach v zamestnaní odvolal na neho. Toto stretnutie potvrdzujú aj vydané spomienky, v ktorých ho Marko datuje na približne polovicu júla 1964.³¹ Marko ďalej informoval Kristína o svojom súdnom procese a obaja muži si vymieňali názory na aktuálne dianie v Československu či na niektoré ďalšie osoby. Dokument pokračuje (od str. 3) záznamom rozhovoru medzi Markom a na Marka nasadeným spolupracovníkom ŠtB Münzom „KARELOM“. Aj v tomto prípade sa rozhovor týkal rôznych aktuálnych otá-

bude centralizovaný po telefónnej linke a technické zariadenia TRESKA bude napojená legálne a ponechaná v pancierovej skrini v byte spolupracovníka. Za týmto účelom mu bola daná legenda, že potrebujeme z jeho bytu prevádzať zamerovanie čierneho rádioamatéra a prístroj, ktorý ponecháme v jeho byte nám bude zachytávať vysielané relácie.“ Z toho vyplýva, že ani spolupracovník J. Novák nebol informovaný o pravom využití zariadenia, s umiestnením ktorého súhlasil. Odpočúvacie zariadenie bolo umiestnené prerazením priečky pri podlahe z bytu J. Nováka a pripojením na Novákov telefón. Podrobný postup prác sa nachádza v citovanom zväzku.

²⁴ ABS, f. Hlavní zpráva rozvědky, r. č. 10081/371, Agent BEDRICH – návrh na trvalé vyslanie do NSR, 2.11.1965.

²⁵ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Vyhodnotenie z Ú-103 v prípade „Spojenie“, nedatované. Brig. gen. Jozef M. Kristín (1897 – 1970), účastník 1 a 2. čs. odboja. Pre účasť v odboji proti ľudáckemu režimu odsúdený v roku 1940 na doživotie, v 50. rokoch 20. storočia perzekvovaný komunistickým režimom.

²⁶ Samuel Faltan (1920 – 1991), pôsobil ako partizán, novinár, historik a komunistický politik.

²⁷ V dokumente omylom uvedený ako Žbirha. Šimon Žbirka (1912 – 1990), bývalý príslušník Čs. obrnenej brigády pôsobil ako predseda Slovenského výboru Svazu protifašistických bojovníkov.

²⁸ Katarína Lazarová (1914 – 1995), novinárka a spisovateľka, pôsobila počas Slovenského národného povstania ako príslušníčka 1. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika.

²⁹ Jozef Hojč (1906 – 1989), počas 2. svetovej vojny príslušník komunistickej ilegality, partizán, neskôr komunistický politik.

³⁰ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Vyhodnotenie z Ú-103 v prípade „Spojenie“, nedatované.

³¹ MARKO, *Osobné spomienky na SNP. III. diel*, s. 177.

zok. Münz „KAREL“ súčasne plnil úlohy ŠtB týkajúce sa kontaktov Marka s ich spoločným známym, ktorý si v tom čase ešte odpykával trest odňatia slobody.

Ďalej od strany 5 pokračuje opis rozhovoru medzi historikom Jozefom Jablonickým³² (nesprávne uvedený ako Janovický) o udalostiach z čias príprav a priebehu SNP, pričom debata sa obzvlášť obsírne dotýkala Markovho názoru na „železného kapitána“ Jána Staneka.³³ ŠtB monitorovala aj návštevu len nedávno na podmienku prepusteného odbojára a politického väzňa Viliama Radakoviča,³⁴ ktorý Marka navštívil dňa 31. marca 1964. Obaja muži sa v rozhovore vrátili do obdobia SNP, rozoberali okolnosti vymenovania M. Širicu³⁵ za veliteľa vojenskej oblasti 4 v roku 1945, súvisiace osudy neúspešných aspirantov na tento post gen. Imra³⁶ a gen. Markusa³⁷ a debatovali aj o česko-slovenských vzťahoch.

Pod drobnohľad tajnej polície sa dostali aj ďalšie Markove spoločenské kontakty. Napríklad 24. marca 1964 ho navštívil spolupracovník bratislavskej krajskej správy MV Karel Hahn, krycím menom „LEV“ (neskôr „BEDRICH“). Obaja muži diskutovali o spoločných známych z väzenia vo Valdiciach, o procese, v ktorom bývalého generála odsúdili, či rôznych Markových pohľadoch na niektoré osoby, česko-slovenské vzťahy a aktuálne spoločenské dianie. Dokument sa končí návrhom opatrení, z ktorých vyplýva, že ŠtB spolupracovníka riadila konkrétnym „agentúrno-operatívny“ plánom. Ten viedli priamo na Marka s cieľom objasniť jeho „nepriateľskú činnosť na území ČSSR a prípadné spojenie do zahraničia“.³⁸ Pritom v realite išlo zväčša o spoločenské kontakty, neraz bývalých spoluväzňov, s ktorými sa Marko zoznámil napríklad počas pobytu vo Valdiciach.

³² Jozef Jablonický (1933 – 2012), jeden z najvýznamnejších slovenských historikov a expert na protifašistický odboj.

³³ Marko kritizoval myšlienku, že by o Stanekovi mal vzniknúť film. „Na dotaz JANOVIČKÉHO, že ho okolo Staneka všetko zaujíma začal objekt osvetľovať ako bol Stanek spolu so Štefanom MURGAŠOM poverený akciou – ako túto nespĺnili a preto GOLIAN ho za to potrestal. „Okolo Staneka sú všelijaké záhady, keby ste mali k dispozícii povstaleckú tlač, kde dával odmeny za nemeckého vojaka 10 korún, za unteroficiera 50 korún a za zabitého dôstojníka 100 korún. Vypisoval vojakom odmeny, o čom sa verejne písalo v tlači, no a to mu urobilo meno „železného kapitána“. (...) Teraz si predstavte, že táto tlač by sa dostala do rúk Nemcov. Pochopiteľne, že sa im aj do rúk dostali všelijaké rozkazy a teraz títo Nemci do rúk dostanú STANEKA. Títo Nemci vedia, že STANEK bol šéfom spravodajskej služby u Čatloša, že spolupracoval v tej funkcii aj s gestapom, že takto vystupoval verejne, že platil peniaze za zabitého nemeckého vojaka či oficiera, títo ho dostanú do rúk a on sa vráti celkom legálne domov, no prosím, to stačí. Nemusíme bližšie o tom rozprávať čo, prečo a začo atď. Pokiaľ ide o našu skupinu, s ktorou som bol zatvorený, tak musím prezradiť, že teda STANEK chodieval k nám z Benešova na návštevu do Bratislavy, on sám zvolával pod vechu rôzne schôdzky, žeby si chcel s nami posediť a tie schôdzky sú všetky uvedené v rozsudku, ako tajné schôdzky. No, ale zvolával to STANEK, ktorý bol prítomný na všetkých posedeniach. Všetci boli zatvorení, len STANEK nie, a tento nebol volaný ani len ako svedok. To mi stačilo, aby som si o STANEKOVÍ urobil svoj vlastný dojem...“ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Vyhodnotenie z Ú-103 v prípade „Spojenie“, nedatované.

Ján Stanek (1909 – 1996), slovenský dôstojník, pôsobil v slovenskej armáde, v odboji, po skončení 2. svetovej vojny v rámci obranného spravodajstva a na viacerých veliteľských postoch, v 50. rokoch 20. storočia komunistickým režimom perzekvovaný.

³⁴ Viliam Radakovič (1905 – 1992), slovenský odbojár, dlhoročný väzeň komunistického režimu.

³⁵ Michal Širica (1894 – 1970), čs. legionár, účastník SNP, v 50. rokoch 20. storočia perzekvovaný komunistickým režimom.

³⁶ Ján Imro (1897 – 1990), čs. legionár, účastník odboja, počas komunistického režimu šikanovaný z politických dôvodov.

³⁷ Mikuláš Markus (1897 – 1967), slovenský dôstojník, účastník SNP.

³⁸ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Agentúrna správa od spolupracovníka „LEV“ k osobe bývalého generála MARKU a spol., 26.3.1964.

Napriek tomu, že stretnutia mali zjavne spoločenský charakter, odpočúvanie Markovho bytu pokračovalo dlhšie obdobie. 29. apríla 1964 navrhol F. Franko, medzitým povýšený na nadporučíka, predĺženie „úkonu 103“ o ďalšie dva mesiace s odôvodnením, že Marko okolo seba „grupuje vyakčnených dôstojníkov organizovaných v SPB /zvlášť londýnske krídlo/, ako i kultúrnych a vedeckých pracovníkov. Prostredníctvom týchto osôb získava rôzne informácie o hospodárskych nedostatkoch, prípravách rôznych opatrení a uznesení vyšších stranických orgánov. Tieto veci potom zveľičuje a v rozhovoroch tendenčne zanáša medzi svojich prívržencov. Pri dôverných stretnutiach vedie ohováračské reči proti jednotlivým stranickým a vládnyim funkcionárom. Možnosť riešenia súčasnej situácie vidí v úplnej federácii, t. j. odtrhnutie Slovenska od českých zemí, čo i propaguje.“³⁹

Snaha kriminalizovať Markove spoločenské kontakty sa ešte zreteľnejšie prejavila v ďalšom návrhu na predĺženie odpočúvania, tento raz o tri mesiace, ktorý F. Franko spracoval v júni 1964. V ňom sa doslova konštatuje: „Doterajším rozpracovaním bolo zistené, že objekt prevádza organizovanú protištátnu činnosť, pričom udržiava rozsiahle styky s osobami, ktoré boli prepustené na podmienku z väzenia, taktiež s osobami z radov bývalých dôstojníkov, ako i osobami z kruhov vedeckých a kultúrnych pracovníkov. Stretnutia uskutočňuje jednotlivce, ponajviac v trojkách, a to na rôznych miestach v Bratislave, na súkromných bytoch a tiež dosť často je navštevovaný osobami aj na jeho vlastnom byte. V rozhovoroch rozoberajú hospodársku a politickú situáciu a tiež okolnosti, za ktorých by mohlo dôjsť k zmene socialistického zriadenia v ČSSR. Sám objekt v poslednej dobe sa zaoberá organizovaním býv. vojenských účastníkov SNP, u ktorých chce vyvolať určitú nespokojnosť v súvislosti [so] zhodnotením zásluh účasti SNP, ktoré sú vojakom nie dosť výrazne pripísované. Chce, aby konkrétne na oslavách SNP v Banskej Bystrici došlo k určitým prejavom nespokojnosti zo strany odbojárov.“⁴⁰

Predĺženie odpočúvania bytu teda návrh zdôvodňoval tým, že Markovu „protištátnu“ činnosť ŠtB hodnotila ako nachádzajúcu sa v počiatočnom štádiu organizovania, ako aj v dôsledku poznatkov o jeho snahe nadviazať kontakty s „nepriateľským zahraničím“. Odpočúvacie zariadenie bolo napokon odstránené 10. septembra 1964.⁴¹ Tento termín zrejme nebol náhodný a súvisel práve so snahou zistiť viac o možných „prejavoch nespokojnosti“ na oslavách okrúhleho 20. výročia SNP. Príslušníci Štátnej bezpečnosti získali prostredníctvom odpočúvania spolu 44 záznamov, ktoré zachytávali zväčša Markove rozhovory s návštevami a súčasne slúžili aj na preverenie spolupracovníkov Hahn „LEV“, Münz „KAREL“ a „MILAN“⁴².

Keďže prvý odposluch priniesol „štátnobezpečnostné poznatky“, neúnavný F. Franko spracoval návrh na nasadenie ďalšieho odposluchu (po novom už označovaný ako úkon C-7) Markovho bytu, ktorý mal byť technicky uskutočnený rovnako v trvaní 4 mesiacov. V odôvodnení Franko uviedol, že prostredníctvom agentov Hahn „LEV“ a Münz „KAREL“, ako aj inými prostriedkami získali pracovníci ŠtB operatívne informácie o „podvratnej činnosti“ a „nepriateľskej činnosti“ bývalého generála, ktorý údajne okolo seba grupoval osoby s nepriateľským postojom ku komunistickému režimu. Argumentácia sa teda niesla v podobnom duchu ako predtým.

Zrejme najzásadnejším poznatkom „štátnobezpečnostného charakteru“, ktorý sa v dokumente uvádza, je Markov kontakt s nemeckým publicistom Wolfgangom Venohrom, údajne

³⁹ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Návrh na predĺženie úkonu 103 v prípade „Spojenie“, 29.4.1964.

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ Tamže, Akcia „SPOJENIE“ úkon 103 – zpráva o prevedení demontáže, 10.9.1964.

⁴² Totožnosť tejto osoby sa mi z dostupných materiálov nepodarilo identifikovať.

spolupracovníkom západonemeckej rozviedky, pričom: „*MARKO VENOHR*⁴³ poskytol viaceré informácie, ktoré potom Venohr spracoval propagačne do filmu i do západonemeckej tlače s protičeským zameraním v zmysle presadzovania slovenskej samobytnosti.“⁴⁴

Sám Marko k celej záležitosti vo svojich spomienkach uviedol, že ho nemenovaný známy, bývalý účastník SNP, požiadal o stretnutie a následne informoval o tom, že v Bratislave je štáb televízie zo západného Berlína, ktorá so súhlasom Československej televízie natáča reportáž o SNP a majú záujem okrem Markovho svedectva nahrat' aj rozhovory s Ferdinandom Čatlošom⁴⁵, Gustávom Husákom⁴⁶ a Ladislavom Novomeským⁴⁷. Z kapitoly, v ktorej sa kontaktu s Venohrom venuje, sa zdá, že Marko nemal tušenia o dôležitosti, ktorú tomuto kontaktu prikladala ŠtB.⁴⁸

Návrh ďalej uvádza, že Marko prostredníctvom agenta Münza „KARELA“ údajne nadviazal kontakt s francúzskym vojenským prídelcom, od čoho si sľuboval vytvorenie kanála na zasielanie honorára od Venohra, ako aj hľadanie ďalších komunikačných kanálov na Západ.⁴⁹ K montáži odpočúvacieho zariadenia skutočne prišlo dňa 24. marca 1965.⁵⁰ Koncom júla ŠtB pristúpila okrem iného z dôvodu zistených kontaktov s britským vojenským prídelcom v Prahe k predĺženiu odpočúvania, ako aj k nainštalovaniu ďalšieho odpočúvacieho zariadenia do novozriadenej Markovej pracovne.⁵¹ Toto druhé odpočúvacie zariadenie poverený príslušník ŠtB nainštaloval 27. augusta 1965.⁵² Hoci návrh požadoval predĺženie o 4 mesiace, náčelník KS MV Bratislava plk. Ferdinand Mlíky⁵³ schválil jeho predĺženie len o 2 mesiace. Dôvodom bola najmä nespokojnosť s častými návštevami príslušníkov a s tým súvisiacou obavou suseda Jozefa Nováka, vedeného ako dôverník pod krycím menom „JOZEF“, z dekonšpirácie. Rolu zohrali aj požiadavky na odpočúvania v iných prípadoch. Dokument súčasne deklaruje nutnosť zaznamenávať len „štátnobezpečnostné poznatky“ a vynechať záznamy o Markových pohľadoch na SNP či na všeobecné otázky. Táto formulácia naznačuje, že aj niektorí príslušníci bezpečnosti reflektovali skutočnosť, že gro Markových aktivít sa týkalo minulosti a nie Frankom predpokladanej špionážnej spolupráce so Západom. Zároveň to zrejme odráža uvoľňovanie spoločenských pomerov a menší dôraz ŠtB na kriminalizovanie odlišných interpretácií Povstania.

⁴³ V origináli uvedené Wenohr.

⁴⁴ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Operatívno-technický návrh na prevedenie úkonu C-7 v prípade „SPOJENIE“, 23.3.1965.

⁴⁵ Ferdinand Čatloš (1895 – 1972), vojak, počas ľudáckeho režimu aj politik.

⁴⁶ Gustáv Husák (1913 – 1991), právnik, komunistický politik.

⁴⁷ Ladislav Novomeský (1904 – 1976), spisovateľ, novinár, komunistický politik.

⁴⁸ MARKO, *Osobné spomienky na SNP. III. diel*, s. 181 – 183.

⁴⁹ Súčasne ŠtB z hlásení tohto agenta vedela, že Marko francúzskeho vojenského ataše v roku 1964 žiadal o vydanie duplikátov dvoch francúzskych vyznamenaní, ktoré mu bezpečnosť zabavila pri zatknutí, ako aj „*získaní finanční náhrady za prostředky, které MARKO údajně vynaložil v době SNP na jednotkou francouzských partizánů.*“ Archiv ÚPN, f. Krajská správa ZNB správa ŠtB Banská Bystrica, reg. č. 5528, Návrh na zpravodajské využití soukromné cesty spolupracovníka „KARLA“ do Anglie, 1.4.1965.

⁵⁰ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Akcia „SPOJENIE“ úkon C-7 – zpráva o provedení montáže, 24.3.1965.

⁵¹ Tamže, Návrh na rozšírenie a predĺženie úkonu C-7 v prípade „SPOJENIE“, 30.7.1965.

⁵² Tamže, Akcia „SPOJENIE“ úkon C-7 – zpráva o rozšírení úkonu, 28.8.1965.

⁵³ K štruktúre KS MV Bratislava v tomto období pozri: SIVOŠ, Jerguš – KINČOK, Branislav. Organizačná štruktúra a personálne obsadenie Krajskej správy ministerstva vnútra v Bratislave v rokoch 1954 – 1966. In: *Pamäť národa*, 2010, roč. 6, č. 3, s. 39 – 52.

Obavy z dekonspirácie susedov sa skutočne naplnili, aj keď inak, než sa obával J. Novák. Jeho manželka Mária Nováková sa totiž pred kolegami pochválila, že z jej bytu bezpečnosť odpočúva generála Marka. V dôsledku toho mali príslušníci ŠtB vykonať nasledovné opatrenia: „...navštíviť menovanú, odovzdať jej dárek požívatin s tým, že doposiaľ nám v našej práci veľmi pomohli, že podarilo sa nám zaznamenať činnosť ilegálnej vysielacky, ktorú je však nutné naďalej sledovať. Vhodným spôsobom treba jej naznačiť, že máme informácie o tom, že na svojom pracovisku pred spoluzamestnancami rozprávala o tom, že orgánovia bezpečnosti prevádzajú odposluch u generála vo výslužbe. Je potrebné jej tento návrh vyvrátiť, že sledujeme iba ilegálnu vysielacku a že takéto reči neprospievajú na dobrom mene bezpečnosti a taktiež nevieme jak hodnotiť jej správanie, keďže inak s nami dobre spolupracuje. Ďalej bude nutné ju upozorniť, aby v spolupráci s nami zachovávala úplnú mlčanlivosť a viac nikdy pred nikým podobné veci nerozprávala.“⁵⁴ Uvedený rozhovor sa uskutočnil 7. decembra 1965 po odchode Nováka z domu a podľa názoru príslušníka kpt. Baláža Novákovú indiskrétnosť mrzela.

Z ďalšej dokumentácie okrem toho vyplýva, že vo vzťahu k Markovi vykonávala ŠtB v prvej polovici roku 1965 úkon K-3 (úkolová previerka korešpondencie), ktorý zodpovedný operatívny príslušník npor. Franko v apríli navrhol zrušiť, „...nakolko menovaný bude rozpracovávaný ako vedľajšia osoba /ako styk/ v akcii „SPOJENIE“, kde je rozpracovávaná vo zväzku K-321 ako hlavná osoba VEHORN⁵⁵ Wolfgang.“⁵⁶

Súčasne prišlo zo strany II. správy MV k spracovaniu návrhu na spravodajské využitie súkromnej cesty K. Münza „KARELA“ za bratom do Veľkej Británie, ktorú plánoval uskutočniť v júni 1965. Spolupracovník mal počas nej za úlohu objasniť Markove snahy o vybudovanie kontaktov s čs. emigrantmi vo Veľkej Británii a signál o snahe Marka nadviazať kontakt s nemenovaným britským spravodajským dôstojníkom.⁵⁷ Samotný bývalý generál Münza žiadal o uskutočnenie návštevy vo War Office a požiadanie o finančnú náhradu za výdaje, ktoré mal pri podpore britských vojenských osôb počas SNP. Britská strana v odpovedi podmienila vyplatenie kompenzácie dodaním relevantných podkladov a Markovi odporučila komunikovať prostredníctvom konkrétneho pracovníka britskej ambasády.⁵⁸

Iné hlásenia nasadených agentov dokladajú, že Marko sa skutočne zaoberal aj aktuálnou politikou, aj keď nie vždy dokázal držať prst na tepe doby či správne vyhodnotiť informácie. Napríklad počas obeda s Karolom Hahnom „BEDRICHOM“⁵⁹ v diétnej reštaurácii na Štúrovej ulici v Bratislave v novembri 1965 agenta presviedčal, že v čs. masovokomunikačných

⁵⁴ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Úradný záznam, 16.11.1965.

⁵⁵ Správne Venohr.

⁵⁶ ABS, f. Historický fond štátnej bezpečnosti, H-522, Záverečná správa ku zväzku K-119 /akcia SPOJENIE/, 13.4.1965.

⁵⁷ Archív ÚPN, f. Krajská správa ZNB správa ŠtB Banská Bystrica, reg. č. 5528, Návrh na zpravodajské využití soukromné cesty spolupracovníka „KARLA“ do Anglie, 1.4.1965.

⁵⁸ Archív ÚPN, f. Krajská správa ZNB správa ŠtB Banská Bystrica, reg. č. 5528, Předběžné vyčtení spol. KARLA po jeho návratu z Londýna, 30.6.1965.

⁵⁹ K. Hahn „BEDRICH“, zatknutý v roku 1956 pre rozkrádanie národného majetku podľa § 245 Tr. zákona, bol získaný k spolupráci v marci 1960 počas pobytu v NTP Valdice do skupiny „slovenských a maďarských separatistov“. Na základe ním založených poznatkov ŠtB založila viacero prípadov vrátane prípadu „SPOJENIE“. V roku 1966 sa uvažovalo o jeho vysadení do zahraničia, čo sa napokon neuskutočnilo. Od roku 1967 vyšetrovaný v rámci skupiny, ktorá sa zaoberala „šmelinou“, v roku 1967 vysadený na základe rozhodnutia príslušníkov Krajskej správy MV v Bratislave, avšak za nedodržania predpisov, bez schválenia náčelníkom rozviedky. Spracované na základe dokumentov zo zväzkov: A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, A-28594. ABS, f. Hlavní zpráva rozvědky, r. č. 10081/371.

prostriedkoch zverejnená správa o úmrtí generála Leva Prchalu (1892 – 1963) nie je pravdivá. Tvrdil, že sa „bezpečne dozvedel“, že Prchala je naďalej na Západe aktívny a riadi činnosť svojej skupiny. Súčasne kvitoval návštevu V. Šalgoviča a M. Chudíka u Jarmily Golianovej, vdovy po gen. Golianovi v Prahe. Obaja funkcionári mali podľa Markových informácií pomôcť prijatiu Golianovho syna Ivana na strednú školu, zabezpečiť mu internátne ubytovanie a pomôcť k získaniu štipendia.⁶⁰ Podľa Markových informácií mal nad osudom mladého Goliana prevziať patronát náčelník politickej správy Východného vojenského okruhu gen. Samuel Kodaj. Marko sa v rozhovore s agentom ďalej venoval otázke svojej rehabilitácie, ako aj témam súvisiacim so svojimi spomienkami a ambíciou viesť ďalší výskum k SNP, pričom slovami agentúrneho záznamu: „*MARKO na to kladie obrovský dôraz, aby sa dostal na Akadémiu vied, lebo táto je vraj teraz útočiskom skrachovaných politických existencií / Husák, Okály atď./ s ktorými by sa mohol potom nepozorovane stykať a jednať.*“⁶¹

Bizarný na celej veci nie je len záujem ŠtB o historické témy, ale dojem serióznosti nevzbudzuje ani opakovane pozitívne bratislavskými príslušníkmi hodnotený agent Hahn „BEDRICH“. Bezpečnosť o ňom totiž disponovala aj menej lichotivými informáciami, a to ešte z čias, keď si Hahn aj Marko odpykávali trest vo Valdiciach. Vo vyhodnotení, ktoré cituje aj z agentúrnych hlásení spolupracovníka Münza „KARELA“, sa o vzťahu Hahn – Marko je možné dočítať nasledovné: „*[KAREL, pozn. M.M.] Ví o jeho styku s gen. MARKEM, ktorý se mu se vším svěří, ale BEDŘICH jej pokládá za člověka, kterému to nemyslí /senilní/, který všechno vyžvaní. (...) V závěru své zprávy KAREL uvádí v souvislosti s vyjadřováním BEDŘICHA ke gen. MARKOVI názor MARKA na BEDŘICHA. BEDŘICH mu v rozhovoru uváděl, že se MARKO ptal na KARLA z hlediska jeho spolehlivosti. KAREL uvádí, že podobnou rozpravu měl i on s MARKEM o BEDŘICHOVI krátce předtím, kdy mu MARKO řekl, že BEDŘICHOVI nevěří a domnívá se o něm, že spolupracuje s policií.*“⁶²

Markova nedôvera dokonca k obom agentom vyplýva z agentúrneho záznamu v osobnom zväzku Münza „KARELA“. Podľa tohto záznamu bývalý generál navštívil Hahna „BEDRICH“ začiatkom marca 1966 na pracovisku a referoval mu o debate s Münzom. Zdôveril sa mu s podozrením, že Hahn má spojenie s „račianskou“ (dnes budova policajného prezidia, vtedy sídlo ŠtB bratislavskej správy ZNB na Račianskej 45), pričom sledoval Münzovu reakciu. Ten Hahna čiastočne bránil, no zároveň pripúšťal oprávnenosť Markových podozrení. Marko tak na základe rozhovoru usúdil, že agent vie viac, než priznáva, a nie je mu možné dôverovať.⁶³ Ako historik pri čítaní záznamov dedukujem, že Marko nedôveroval ani jednému z agentov a citované debaty vníma ako snahu ich vyprovokovať.

Aj napriek istým výhradám náčelníka KS MV Bratislava plk. Míkveho z dokumentácie vyplýva, že odpočúvanie Markovho bytu pokračovalo celý rok 1965 a prenieslo sa aj do roku 1966. V schválenom návrhu na predĺženie úkonu C-7 o ďalšie tri mesiace z januára 1966 sa uvádza, že podľa zistení operatívneho pracovníka ŠtB F. Franka sa Marko dopúšťal trestnej činnosti podvracania republiky tým, že vo svojom byte prijímal rôzne „reakčné“

⁶⁰ Porovnaj: MARKO, *Osobné spomienky na SNP. III. diel*, s. 210 – 214.

⁶¹ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Agentúrna správa č. 108, 16.11.1965.

⁶² ABS, f. Hlavní zpráva rozvědky, Spolupracovník BEDŘICH, dříve LEV, 6. odbor, operativní skupina, 7.11.1966.

⁶³ Archiv ÚPN, f. Krajská správa ZNB správa ŠtB Banská Bystrica, reg. č. 5528, MARKO Jozef, býv. generál ČSA – zpráva, 6.3.1966. Úplne v inom duchu sa nesie ďalšia správa k tejto udalosti, zo stretnutia Hahna s Münzom o pár dní neskôr: „*Pri tejto príležitosti mi MÜNZ ako mimochodom poznamenal, že nedávno v rozhovore s MARKOM tento mu položil niekoľko „ťažkých“ otázok týkajúcich sa mojej osoby – skrátka, že sa silne kádruoval uňho, pričom chcel vedieť, či MÜNZ pripúšťa, že by som pracoval pre Februárku (...). On (MÜNZ) sa vraj len smial jeho dotazom a uisťoval ho, že je na falošnej stope.*“ Tamže, H. K. MÜNZ – zpráva, 10.3.1966.

zmýšľajúce osoby, s ktorými viedol „politické rozhovory trestného charakteru“, a „vyvíja snahu presadzovať myšlienku federatívneho riešenia slovenskej otázky“.⁶⁴

Franco predložil prakticky identicky odôvodnený návrh na predĺženie odpočúvania aj v júni 1966⁶⁵ a odpočúvanie pokračovalo až do začiatku októbra 1966, keď boli zariadenia demontované.⁶⁶

Protištátnu činnosť však nepreukázali ani informácie od tajných spolupracovníkov. Napríklad správa od agilného agenta K. Hahna „BEDRICHA“ zo dňa 17. novembra 1966 referovala o stretnutí J. Marka s Jaroslavom Fabokom, bývalým funkcionárom Demokratickej strany a politickým väzňom. Obaja muži debatovali najmä o stretaní sa, kontaktoch či cestovaní do zahraničia,⁶⁷ podľa môjho názoru sa tu žiadne poznatky o trestnej činnosti nenachádzajú.

Výsledky približne trojročnej práce na prípade „SPOJENIE“, v ktorom npor. František Franko rozpracovával Marka, Arnolda a ich spojku na Západ Stadlera, sú aj začiatkom roku 1967 zhrnuté len veľmi vágne: „V skupinovom oper[atívnom] zväzku „SPOJENIE“ sú rozpracovávané horeuvedené osoby a ich styky na základe trestnej činnosti podvracania republiky v spojení so zahraničím. Okrem toho sú ARNOLD a STADLER podozriví z prevádzania špionáže v prospech západonemeckej rozviedky.“⁶⁸

Uvedená trestná činnosť údajne spočívala v tom, že Jozef Marko komunikoval s nemeckým novinárom Wolfgangom Venohrom, na Slovensku neskôr známym najmä vďaka knihe o SNP z roku 1979⁶⁹, ktorý Markove svedectvo využil v tlači či vo filme *Slowakei – vergesenes Land*. Arnold vraj zas svoju súkromnú cestu do Juhoslávie a Švajčiarska v roku 1965 využil na zasielanie Markových materiálov na Západ.

Podľa Franka Markove materiály vyjadrovali myšlienku „slovenskej svojbytnosti“ s orientáciou na Západ. Citovaný dokument obsahuje aj ďalšie ťažko overiteľné a príliš všeobecné poznatky. Podľa Franka vraj Marko žiadal Stadlera, aby mu doniesol z Rakúska „*nejakú spravodajskú knihu*“, ktorá mala byť údajne na indexe nielen v Československu, ale aj na Západe. Formulácia o „nejakej spravodajskej knihe“ na indexe v dokumente sumarizujúcom tri roky činnosti ŠtB, na ktorej participovalo niekoľko tajných spolupracovníkov, a kde bol nasađený odposluch a sledovala sa korešpondencia, znie neuveriteľne, ak nie rovno ako mrhanie štátnymi prostriedkami. Okrem toho informácie obsiahnuté v citovanom dokumente svojou dikciou až príliš pripomínajú formulácie z trestného konania proti skupine Karvaš a spol.

Z dokumentu ďalej vyplýva, že Hahn „BEDRICH“ sa pravidelne s oboma bývalými dôstojníkmi stretával a následne informoval ŠtB. Dokumentácia navodzuje dojem, že minimálne Arnold agentovi dôveroval a informoval ho aj o veciach, ktoré dôstojníci ŠtB interpretovali ako jednoznačne protištátnu činnosť: spoluprácu so západonemeckou rozviedkou a volanie po štátnej samostatnosti Slovenska s demokratickým režimom.

Na jar 1967 sa prípad zastavil, najmä v dôsledku emigrácie Karola Hahna „BEDRICHA“. Hahn, ktorý mal po prepustení z väzenia aj napriek spolupráci s ŠtB problémy s nájdením

⁶⁴ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Návrh na rozšírenie a predĺženie úkonu C-7 v prípade „SPOJENIE“, 14. 1. 1966.

⁶⁵ Tamže, Návrh na rozšírenie a predĺženie úkonu C-7 v prípade „SPOJENIE“, 7. 6. 1966.

⁶⁶ Tamže, Akcia „SPOJENIE“ úkon C-7 zpráva o prevedení demontáže, 4.10.1966.

⁶⁷ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Agentúrna správa číslo, 23.11.1966.

⁶⁸ ABS, f. Hlavní zpráva rozvědky, r. č. 10081/371, Plán dalšího postupu při rozpracovávaní případu „SPOJENIE“, 3.3.1967.

⁶⁹ Wolfgang VENOHR. *Aufstand für die Tschechoslowakei*. Hamburg : Wegner 1969; VENOHR, Wolfgang. *Aufstand in der Tatra. Der Kampf um die Slowakei 1939 – 44*. Königstein, 1979.

vhodného zamestnania, v apríli 1967 s vedomím svojho riadiaceho orgánu z bratislavskej kontrarozvedky emigroval na Západ.⁷⁰ Aj preto musela ŠtB pri dokumentácii Markovho „protišťátneho konania“ využiť aj agentov s ideologicky nevhodnou minulosťou. Aj tak však išlo o iluzórnu trestnú činnosť, ako o tom vypovedá napríklad agentúrna správa spolupracovníka bratislavskej ŠtB Štefana Ravasza, krycím menom „JURAJ“,⁷¹ ktorý v máji 1967 informoval o návšteve Georgesa Barazera de Lannurien⁷², bývalého kapitána francúzskeho oddielu 1. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika. Podľa správy sa debaty účastníkov, medzi ktorými boli o. i. Marko či ďalší účastník SNP perzekvovaný v komunistických žalároch, Jozef Dobrovodský, týkali predovšetkým udalostí spojených so Slovenským národným povstaním.⁷³

Ďalší návrh na zavedenie odposluchu v ex-generálovom byte Franko spracoval v decembri 1967 a aj tento jeho nadriadení schválili. Z prílohy k dokumentu navyše vyplýva, že Markovi ŠtB v tom čase odpočúvala aj telefón (úkon E-4).⁷⁴ Odpočúvacie zariadenie príslušníci bezpečnosti opätovne demontovali dňa 25. marca 1968.⁷⁵ Rovnako prišlo k prerušeniu rozpracovávanía Marka aj Münzom „KARELOM“, v jeho prípade zachovaný a čiastočne vytriedený zväzok neobsahuje informáciu, prečo už viac neprinášal poznatky o Markovi. Predpokladám, že okrem už naznačenej nedôvery to mohlo spôsobiť aj presťahovanie spolupracovníka do iného mesta.

Najhmataateľnejším výsledkom takmer štyri roky trvajúcich aktivít ŠtB proti Markovi sa tak stala správa pre Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska z 10. apríla 1968.⁷⁶ Táto rekapituluje a rozširuje čitateľovi už známe dovtedy získané poznatky a potvrdzuje neopodstatnenosť vykonaných opatrení. V správe sa uvádza, že Marko ešte počas výkonu trestu v roku 1963 písomne kontaktoval gen. Leva Prchalu v londýnskom exile a ponúkal mu spoluprácu po zvrhnutí komunistického režimu v Československu. Budúcnosť Slovenska si Marko údajne predstavoval v rámci „európskej federácie“ a po prepustení sa vraj dokonca vyjadril: „*My Slováci dostaneme od Nemcov viac slobody ako máme doteraz.*“⁷⁷ Správa ďalej uvádza, že Marko krátko po prepustení z väzenia v roku 1964 pri príležitosti 20. výročia SNP poskytol rozhovor už spomenutému Wolfgangovi Venohrovi, ktorý podľa interpretácie autora dokumentu tak rozhovor, ako aj Markom poskytnuté dokumenty propagandisticky zneužil proti Československu. Ďalšie materiály mu podľa informácií ŠtB vraj poskytol v roku 1965 cez Juhosláviu. Rovnako podľa správy do zahraničia prepašoval svoj obsiahlejší text o odboji a SNP a udržiaval kontakty s osobami, ktoré boli podozrivé zo špionáže, resp. stíhané pre špionáž pre Západ. Tu sa, samozrejme, žiada dovysvetliť, že byť stíhaný alebo

⁷⁰ ABS, f. Hlavní zpráva rozvědky, r. č. 10081/371, Správa o emigrácii spolupracovníka „BEDRICH“ číslo zväzku 9498, 10.4.1967; ABS, f. Hlavní zpráva rozvědky, r. č. 10081/371, Bývalý agent Stb „BEDŘICH“ – vyjádření, 27.4.1971. Už v roku 1966 bratislavská kontrarozvedka spracovala plán na jeho vysadenie, ktorý sa však v dôsledku negatívneho stanoviska rozvedky neuskutočnil. Medzitým sa Hahn, zrejme aj v dôsledku neutešených finančných pomerov, zapojil do „šmeliny“ a hrozilo mu nové stíhanie. Keďže sa príslušníkom ŠtB nepodarilo presvedčiť prokuratúru o jeho vylúčení z konania, pomohli mu s emigráciou.

⁷¹ Zväzok spolupracovníka skartovali v 80. rokoch 20. storočia.

⁷² V dokumente nesprávne označený ako „de Lannovierre“.

⁷³ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti („H“), H-522, Zpráva č. 72, 24.5.1967.

⁷⁴ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Operatívno-technický návrh na prevedenie úkonu C-7 v akcii „SPOJENIE“, 7.12.1967; Plán využitia úkonu C-7.

⁷⁵ Tamže, Zpráva o prevedení demontáže úkonu C-7 v akcii SPOJENIE, 25. 3. 1968.

⁷⁶ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti („H“), H-522, Správa o negatívnych prejavoch generála v. v. Jozefa Marku, 10.4.1968.

⁷⁷ Tamže.

aj odsúdený pre špionáž bolo v 50. rokoch v ČSR pomerne bežné a zo správy ŠtB vyplýva, že sa stýkal do značnej miery práve s bývalými politickými väzňami, s ktorými riešili aktuálne otázky, najmä možnosť rehabilitácie: „*Ako bolo zistené, MARKO i tieto osoby, ktoré boli v ČSSR stíhané pre špionáž nahovára, aby si podávali žiadosti o rehabilitáciu a aby sa odvolávali na to, že k doznaní boli donútení fyzickým násilím.*“⁷⁸

Dokument ďalej prezentuje Markove hanlivé vyjadrenia na adresu komunistického režimu a vtedajšieho prvého tajomníka ÚV KSS Vasilu Biľaka. Na margo vzťahu so ZSSR vraj dokonca uviedol, že: „*... naši východní bratia si z nás urobili úplnú kolóniu a my aj keby sme chceli obchodovať so Západom, tak nemáme s čím, lebo všetko ide do ZSSR.*“⁷⁹

Neortodoxné názory mal údajne aj na margo arabsko-izraelského konfliktu či vo vzťahu k Slovenskej republike z obdobia 2. svetovej vojny. Opäť je tak podľa môjho názoru celkom zrejmé, že uvedené informácie bolo aj v roku 1968 ťažko možné kvalifikovať ako protištátnu činnosť, išlo sčasti o politickú kritiku a sčasti o bežné spoločenské kontakty.

Neúspešnosť celého snaženia napokon ilustruje aj vnútorné vyhodnotenie dlhodobého odpočúvania z júna 1968. V záverečnom dokumente sa konštatuje: „*Cieľom úkonu C-7 bolo preverovať a kontrolovať závadové rozhovory a styky objektu s VC STADLEROM a VENO-HROM, ako i s ďalšími osobami rozpracovanými v prípade „SPOJENIE“ a „NEPRIATEL“*“⁸⁰. *Tento cieľ bol splnený iba z časti, nakoľko zvlášť v poslednom období objekt prevádzal rozhovory buď mimo záujmovej miestnosti a tiež i do značnej miery obmedzil styky na svojom byte v dôsledku prevádzanej rehabilitácie, ktorá mu v tom období prebiehala. Uvedená skutočnosť ovplyvnila aj dobu nasadenia úkonu C-7, ktorý bol predčasne zrušený.*“⁸¹ Nízku efektívnosť nasadenia odpočúvania ilustruje tiež štatistika záverečného obdobia odpočúvania, keď od decembra 1967 do marca 1968 príslušníci aktívne odpočúvali 90 ráz v trvaní 1440 hodín, pričom toto ohromné úsilie prinieslo len 7 správ.⁸² Okrem toho vynaložila ŠtB v rámci vykonávania odposluchov Marka približne 950,- Kčs, zväčša na nákup vecných darov pre manželov Novákovcov.⁸³

Nepriateľ režimu aj za normalizácie

V roku 1968 sa bývalý politický väzeň Jozef Marko angažoval v Slovenskej organizácii na ochranu ľudských práv (SONOLP), kde sa stal dokonca jej podpredsedom. Okolnosti vzniku organizácie a svoj pohľad na jej pôsobenie stručne zhrnul v treťom diele svojich spomienok,⁸⁴ ktoré končia rokom 1970. Pri opisovaní jeho ďalších osudov preto nie je možné porovnávať dokumentáciu ŠtB s jeho pohľadom na udalosti. Angažovanie v SONOLP jeho život ovplyvňovalo prakticky až do konca a spôsobilo, že záujem Štátnej bezpečnosti o jeho osobu neochabol ani v nasledujúcom desaťročí. V dôsledku tejto činnosti Marka Štátna bezpečnosť začiatkom 70. rokov 20. storočia zaevidovala v kategórii nepriateľská osoba. Návrh na jeho zaradenie do evidencie nepriateľských osôb v zmysle rozkazu federálneho

⁷⁸ Tamže.

⁷⁹ Tamže.

⁸⁰ Išlo o rozpracovávanie Jaroslava Faboka (1921 – 2017), bývalého funkcionára Demokratickej strany a politického väzňa.

⁸¹ ABS, f. Správa zpravodajské techniky, C-6097 ZT, Vyhodnotenie úkonu C-7 v prípade „SPOJENIE“, 20.6.1968.

⁸² Tamže, Vyhodnotenie úkonu C-7 v prípade „SPOJENIE“, 24. 6. 1968.

⁸³ Tamže, Evidenční list výdajů.

⁸⁴ MARKO, *Osobné spomienky na SNP. III. diel*, s. 269 – 278.

ministra vnútra (RMV) č. 44/70⁸⁵ predložil čitateľovi dobre známy, medzitým už kapitán František Franko 19. novembra 1970. Zdôvodnenie len jednoducho prepísal z predchádzajúcich písomností: akt odôvodnil kontaktom s Prchalom, ktorému údajne ešte z väzenia poslal prostredníctvom prof. Jozefa Čabelku list, ďalej kontaktom s W. Venohrom a inými cudzincami v 60. rokoch, angažovaním sa v SONOLP, ktoré samo o sebe v zmysle RMV č. 44/70 zakladalo povinnosť evidovať danú osobu v evidencii nepriateľských osôb, ďalej pre protisovietske postoje, pričom celkové postoje Marka hodnotil Franko ako bez kladného vzťahu k socialistickému zriadeniu a komunizmu vo všeobecnosti.⁸⁶

Bohužiaľ, zachovaný materiál z tohto obdobia je ešte torzovitejší a zo zväzkov spolupracovníkov, ktorých hlásenia sa nachádzajú v spise „Generál“, sa toho zachovalo len málo. Z tohto zväzku je však zrejme, že spis z historického fondu ŠtB obsahuje nielen evidenčné zachytené poznatky o jeho osobe, ale že ŠtB uskutočňovala aj aktívne kroky. Ide o spis, do ktorého pracovníci ŠtB neskôr zlúčili osobný zväzok, v ktorom sa uchovávali písomnosti vzťahujúce sa k operatívne rozpracovávaniu, a zväzok nepriateľskej osoby, v ktorom sa písomnosti len evidovali; pričom sa tu nachádza iba torzo písomností. Značná časť tajných spolupracovníkov, ktorí bezpečnosti v 70. rokoch podali o Markovi jednu či viac informácií, je z prostredia bývalých politických väzňov a v roku 1968 aktivistov SONOLP.⁸⁷ Žiaden z agentúrnych zväzkov týchto osôb sa však nezachoval.

Plán previerky nepriateľskej osoby z konca októbra 1973 stanovil za cieľ aktívne zisťovať Markove politické názory, jeho reakcie na politické dianie na Blízkom východe (jomkipurská vojna), zisťovať jeho styky v rámci ČSSR aj v zahraničí a jeho činnosť v tomto smere. Tieto opatrenia sa mali uskutočniť prostredníctvom Jána Pospíšela, evidovaného ako tajný spolupracovník s krycím menom „JANKO“,⁸⁸ v prítomnosti ktorého Marko rozvíjal úvahy o nutnosti postupne odstaviť komunistov od moci. V rozhovore s ním hodnotil aktivity SONOLP ako prenáhlené a zbrklé s tým, že neodhadli správne svoje sily. Táto „unáhlenosť“ podľa Marka pramenila aj zo vzájomnej rivality medzi ním a E. Vidrom, s ktorým sa sporili o zásluhy. Sám vo vtedajšej situácii nevidel možnosť, ako ďalej pracovať na presadzovaní myšlienok bývalého SONOLP.⁸⁹

Úplne inak sa pred rovnakým spolupracovníkom vyjadril v polovici decembra 1973, po rehabilitácii a vyplatení finančného odškodnenia. Podľa správy sa venoval primárne stretnutiam s priateľmi a písaniu pamätí.⁹⁰ Aj ďalšie správy od Pospíšela „JANKA“ prinášali poznatky najmä o tom, že Marko píše pamäti, informovali o jeho rodinných pomeroch a spomienkach na väzenie. Marko sa podľa hlásení agenta označoval za osobného väzňa Viliama Širokého a veril, že po súdnej rehabilitácii sa dočká aj rehabilitácie vojenskej.⁹¹

⁸⁵ Dostupný online: <https://www.upn.gov.sk/data/projekty/rozkazy-mv/RMV_44_70.pdf>, prístup 13.05.2025.

⁸⁶ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Návrh na zaradenie do evidencie nepriateľských osôb, 19.11.1970.

⁸⁷ Spis „Generál“ tiež obsahuje viacero správ o bývalom politickom väzňovi Živodarovi Tvarožkovi, napríklad aj správu z februára 1972, ktorá sa týkala Tvarožkových stykov v rámci SONOLP a ktorú krátko pred svojou smrťou podal bývalý funkcionár Hlinkovej gardy Ľudovít Mutňanský, evidovaný ŠtB ako agent s krycím menom „MARTA“ (ev. č. 5575). Tamže, Záznam číslo, 2.2.1972.

⁸⁸ Tamže, Plán kontroly evidovanej „NO“, 26.10.1973. Pospíšela (1919 - ?) začiatkom 50. rokov odsúdil Krajský súd v Bratislave za pokus o únos lietadla a emigráciu na 15 rokov. V roku 1968 sa angažoval v SONOLP. Archív ÚPN, f. Vyšetrovacie spisy, Bratislava, V-746.

⁸⁹ Tamže, Záznam číslo (neuvedené), 2.5.1973.

⁹⁰ Tamže, Záznam číslo (neuvedené), 20.12.1973.

⁹¹ Tamže, Záznam číslo (neuvedené), 27.2.1974.

Z podobného súdka sú aj správy Jána Reháka, spolupracovníka ŠtB s krycím menom „MONARCH“.⁹² V jednom z hlásení zo stretnutia s Katarínou Lazarovou agent reprodukoval jej tvrdenia, podľa ktorých Marko do SONOLP prijímal len vojakov s cieľom zabezpečiť si „vysokú politickú pozíciu“ na úkor komunistickej strany. Naopak, bývalý predseda Dr. Emil Vidra zas údajne preferoval viackrát trestané osoby s jednoznačne protikomunistickým zmýšľaním.⁹³ Iné hlásenie tohto spolupracovníka, konkrétne z 1. novembra 1973, reprodukuje rozhovor J. Marka s bývalým „kolegom“ zo SONOLP, už spomínaným Jaroslavom Fabokom, ktorý agentovi porozprával o tom, že Marko píše pamäte, v ktorých chcel priblížiť celý priebeh svojej vojenskej kariéry. Správa pokračuje reprodukovaním Markových názorov na to, že komunistov treba od moci odstaviť postupne.⁹⁴ Popri agentoch, ktorých na rozpracovávanie Marka dôstojníci ŠtB zameriavali cielene, sa v zväzkoch bývalej ŠtB objavujú aj takí, ktorých zadanie bolo iné a poznatky o Markovi boli skôr akýmiśi vedľajším produktom. Spolupracovník František Brychta, krycím menom „RICHARD“,⁹⁵ počas schôdzky začiatkom mája 1974 svojho riadiaceho dôstojníka informoval o stretnutí bývalých dôstojníkov v Prahe z augusta 1973, na ktorom participoval aj Jozef Marko, Ján Malár a Jarmila Golianová.⁹⁶

Okrem toho mal bývalý generál – zo strany ŠtB označený ako „objekt GENERÁL“ – príležitostne za päťami aj sledovacie komando, výsledky činnosti ktorého je ťažko možno označiť inak ako problematické. Pre ilustráciu: zo zvodky zo sledovania z 29. októbra 1973 vyplýva, že Marko sa o 16:45 stretol v Rači na električkovej zastávke Čachtická s priateľmi Jánom Štefánikom,⁹⁷ Jánom Paľovským a Ivanom Thurzom (agent „JOZEF“)⁹⁸ a spoločne navštívili blízky súkromný dom, odkiaľ po deviatej večer odišli v povznesenej nálade.⁹⁹

Inokedy, napr. dňa 6. marca 1974, sledovali jeho byt od 7:00 do 11:30, pričom svoje bydlisko neopustil.¹⁰⁰ O deň neskôr sledovačka stála pred bytom s rovnakým výsledkom celý deň, od 7:00 do 20:30.

V súvislosti s intenzívnym vyhodnocovaním „signálov o protištátnej činnosti“ Jozefa Marka v tomto období aj spoločenský styk s ním automaticky znamenal upriamanie pozornosti ŠtB na seba. Tento fakt ilustruje záznam k osobe Antona Beladiča z Rače z februára

⁹² Ján Rehák (1926 - ?), pôsobil koncom 2. svetovej vojny ako spojka pre partizánsku skupinu Čapajev. V lete 1949, počas výkonu základnej vojenskej služby dezertoval a utiekol do Rakúska. V priebehu rokov 1949 a 1950 opakovane prekračoval čs.-rakúsku hranicu ako agent-chodec, pričom ho vo februári 1950 zadržali príslušníci ŠtB. Odsúdený na 25 rokov väzenia, prepustený na amnestiu v roku 1965. Koncom roku 1969 ho ŠtB vypočúvala k jeho činnosti v SONOLP a prijal ponuku na spoluprácu. Zväzok spolupracovníka bol koncom 80. rokov preskartovaný a zachovalo sa v ňom len niekoľko dokumentov, konkrétne memorandá, rukopisný záväzok k spolupráci z júna 1970, vyhodnotenie a záverečná správa. Z nich vyplýva zameranie spolupracovníka na osoby spojené s bývalým SONOLP. V zachovanej dokumentácii sa konkrétne J. Marko nespomína. Bližšie: A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, r. č. 11374, MONARCH.

⁹³ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti („H“), H-522, Bývalí členovia SONOLP – správa o ich postojoch, 25.9.1972.

⁹⁴ Tamže, Záznam č. 341/73, 1.11.1973.

⁹⁵ František Brychta (1922 - ?), pôsobil ako spolupracovník v problematike Zväzarm. Zachovaný zväzok vid' Archív ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, r. č. 4899.

⁹⁶ A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, agentúrne spisy, An 4899, Záznam č. 113/74, 3.5.1974.

⁹⁷ Známy slovenský bibliograf a literárny kritik Ján Štefánik (1901 – 1987) bol taktiež účastníkom SNP.

⁹⁸ Spis spolupracovníka skartovali v 80. rokoch 20. storočia.

⁹⁹ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Zvodka sledovania objektu GENERÁL zo dňa 29.10.1973, 30.10.1973.

¹⁰⁰ Tamže, Zvodka sledovania objektu GENERÁL zo dňa 6.3.1974, 7.3.1974.

1974: „*Vzhľadom na to, že ide o osobu, u ktorej sa s býv[alým] ods[údeným] J. Markom zišli viaceré záujmové*¹⁰¹ *osoby budú preskúmané možnosti TS*“, VLADIMÍR¹⁰² k ich podstave nakoľko tento pracuje na horeuvedenom pracovisku.¹⁰³

ŠtB v tejto súvislosti pripravila rôzne opatrenia aj voči ďalším osobám, ktoré sa s Markom stretávali, napríklad pohovory či výsluchy¹⁰⁴. Vo výsledku agent Ravasz „VLADIMÍR“ hlásil, že od manželky hostiteľa sa dozvedel o stretnutiach viac: stretávajú sa u nich starí známi, ktorí debatujú nad časou vína. Podľa tohto „zdroja“ do skupiny nepatrili len bývalí väzni, ale chodieval k nim napríklad aj spisovateľ Ján Smrek či výtvarník Ján Mudroch. Okrem agentúrnych správ ŠtB získavala požadované poznatky aj predvolaniami a pohovormi so zainteresovanými osobami. Túto skúsenosť absolvoval napr. účastník posedení v Rači Gašpar Maco. Podľa zachovaného záznamu sa ho príslušník II. odboru bratislavskej ŠtB mjr. Štefan Varga pýtal najmä na dianie v SONOLP. Maco poskytol informácie o dianí v organizácii v roku 1968 a k rozporom medzi predsedom Emilom Vidrom a sekulárnejšie orientovanými členmi. Podľa Macovej interpretácie Vidra spolu s prof. Vladimírom Juklom presadzovali „cirkevníckárstvo“, kým druhá skupina, ktorej sa Maco cítil byť členom, sa zaštiťovala odkazom povstania, snažili sa primárne o rehabilitáciu politických väzňov, nie o potrestanie páchatel'ov nezákonnosti z 50. rokov.¹⁰⁵

Operatívni pracovníci ŠtB boli o protištátnej činnosti Marka skalopevne presvedčení, a tak popri agentúrnom rozpracovaní a občasnom sledovaní pokračovali aj v jeho odpočúvaní. Koncom februára 1974 prehodnotili poznatky o Markovi a na tomto základe ho aj naďalej evidovali ako nepriateľskú osobu I. kategórie (najvyššia kategória).¹⁰⁶ Krátko nato začali s prípravou na inštaláciu odpočúvacieho zariadenia v jeho byte. Zástupca náčelníka odboru spravodajskej techniky Hlavnej správy ŠtB v Bratislave mjr. Milan Macúšek¹⁰⁷ a náčelník 2. odboru (vnútorné spravodajstvo) správy ŠtB Bratislava pplk. Ján Bielík na spoločnej porade prerokovali možnosti inštalácie úkonu TA-111 (dlhodobý odposluch) so záverom, že úkon je technicky uskutočniteľný a „*orgánom spravodajskej techniky je situácia v mieste nasadenia úkonu známa z predchádzajúceho úkonu*“.¹⁰⁸

Operatívni pracovníci vnútorného spravodajstva mali preveriť pohyb „objekta“ a jeho rodiny a zabezpečiť ich tzv. zaistenie (tzn. dozerali na to, aby neprišlo k narušeniu priebehu inštalácie odpočúvacieho zariadenia ich príchodom do bydliska) po dobu vykonávania

¹⁰¹ Rozumej osoby, o ktoré mala ŠtB spravodajský záujem.

¹⁰² Viktor Ravasz „VLADIMÍR“, ev. č. 8470, evidovaný KS ZNB S ŠtB Bratislava.

¹⁰³ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, BELADIČ Anton – záznam, 7.2.1974. Ako pracovisko je uvádzané JRD Rača.

¹⁰⁴ Tamže, MAJER Viliam – záznam, 7.2.1974; Tamže, MACO Gašpar – záznam, 8.2.1974.

¹⁰⁵ Tamže, MACO Gašpar – záznam o prevedenom pohovore, 14.3.1974.

¹⁰⁶ Tamže, MARKO Jozef – NO prehodnotenie, 28.2.1974.

¹⁰⁷ Milan Macúšek (nar. 1928) pôsobil ako príslušník ŠtB v rokoch 1966 – 1974, v ZNB už od roku 1953. Počas celej svojej kariéry v rámci strážneho útvaru ZNB v Jáchymove, v rokoch 1954 – 1966 v rámci zložky Verejná bezpečnosť. Od roku 1966 pôsobil na VI. Odbore (operatívnej techniky) S ŠtB KS ZNB Bratislava a XII. správy ZNB, resp. Odbore spravodajskej techniky Hlavnej správy ŠtB Slovenskej socialistickej republiky. Pôsobil ako referent, náčelník oddelenia výkon operatívnej techniky či zástupca náčelníka odboru. A ÚPN, karta príslušníka OEC 120 046; A ÚPN, f. Personálne spisy, Milan Macúšek.

Na M. Macúška bol od roku 1986 evidovaný spis č. 32768 v kategóriách kandidát tajnej spolupráce a rezident na správe ŠtB Správy ZNB hlavného mesta Bratislavy a západoslovenského kraja, kde bol evidovaný pod krycím menom „TECHNIK“; riadil viacerých dôverníkov.

¹⁰⁸ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Stanovisko k návrhu na prevedenie úkonu TA-111 v akcii „GENERÁL“, 10.4.1974.

úkonu. Ďalej mali zistiť, či kľúčmi od bytu disponujú aj iné osoby, a prípadne zaistiť aj tie. Napokon mali zabezpečiť nepozorovaný vstup do bytu príslušníkom odboru spravodajskej techniky a strážiť okolie počas akcie. Operatíva mala ďalej predložiť časový plán „vyťažovania úkonu“, t. j. dĺžku trvania odpočívania a pracovníci odboru spravodajskej techniky mali zabezpečovať montáž, centralizáciu a vyťažovanie úkonu, t. j. získavanie záznamov a spoločne s operatívou celú akciu zaistiť. Po rozbere možností predložil do konca apríla 1974 náčelník II. odboru KS ZNB S ŠtB Bratislava návrh zaviesť na Marka dlhodobý odposluch a tento návrh bol aj schválený.¹⁰⁹

V druhej polovici 70. rokov znížila ŠtB intenzitu jeho rozpracovávaní, a to aj s ohľadom na vek J. Marka, ktorý v roku 1974 dovŕšil sedemdesiatku. V rámci organizačných zmien vznikla v roku 1974 XII. správa Federálneho ministerstva vnútra s celoslovenskou pôsobnosťou, ktorá prevzala spis nepriateľskej osoby, vedený na J. Marka. Príslušný referent XII. správy FMV na neho založil spis preverovanej osoby (PO) a následne spracoval plán agentúrno-operatívnych opatrení.¹¹⁰ Tento dokument obsahuje aj zmätočné tvrdenia („*Menovaný bol za prvej ČSR generálom ČSA*“), je zhrnutím informácií zo spisu. Uvádza, že bývalého generála v roku 1959 (v dokumente nesprávne uvedený rok 1954!) odsúdili na 14 rokov a na slobodu sa dostal v roku 1963 na amnestiu, pričom ešte z väzenia sa prostredníctvom svojho známeho pokúsil kontaktovať do zahraničia generála Prchal. Podľa dokumentu bol Marko po prepustení údajne zástancom federalizácie Európy, v ktorej hrala prím strana kresťansko-demokratického typu – v dokumente je uvedené „KDS“. V tomto období vraj okolo seba sústreďoval osoby podobného zmysľania a stretával sa s Katarínou Lazarovou a niektorými predstaviteľmi Zväzu protifašistických bojovníkov. Opakuje sa tu informácia o kontaktoch s Venohrom, zdôrazňujú sa kontakty s osobami, ktoré boli odsúdené pre spoluprácu so západnými spravodajskými službami (uvádzaný konkrétne Jaroslav Fabok). Spomínalo sa aj tvrdenie, že prostredníctvom docenta Juraja Henzela z Krajského ústavu národného zdravia pomáhal ľuďom prepusteným z výkonu trestu vybaviť nemocničné liečenie – podľa ŠtB motivované snahou, aby si mohli v pokoji nájsť zamestnanie. Dokument ďalej sumarizuje, že v roku 1967 Marko Venohrovi poskytol ďalšie materiály, ktoré tento použil vo svojej knihe „Povstanie pre Československo“¹¹¹, v ktorej – podľa tvrdenia ŠtB – autor vyzdvihoval korektné správanie príslušníkov Wehrmachtu bojujúcich proti SNP, bagatelizoval pomoc ZSSR a vyzdvihoval rozpory medzi armádou a partizánmi. Dokument ďalej uvádza, že Marko patril k zakladateľom SONOLP, pričom úzko spolupracoval s Dr. Emilom Vidrom (emigroval do Rakúska), Vojtechom Čerešňom (emigroval do Kanady) a Jaroslavom Fabokom, pričom aj sám vyjadril kritický postoj k spojenectvu medzi ČSSR a ZSSR, ktoré hodnotil ako nevýhodné pre Československo.¹¹²

Záverom dokument konštatuje, že Marko sa stýka s „pravicovými oportunistami“ vylúčenými z KSČ, konkrétne s bývalým správcom Matice slovenskej Dr. Jánom Martákom, bývalým riaditeľom Slovenského národného divadla Ivanom Thurzom, bývalým vedeckým pracovníkom SAV Edom Frišom¹¹³ a ďalšími ľuďmi, zväčša postihnutými dianím po roku 1968. V zmysle uvedených poznatkov ŠtB považovala za potrebné vykonať previerku jeho

¹⁰⁹ Tamže, Návrh na zavedenia prameňa TA-111 – predloženie, 23.4.1974.

¹¹⁰ Tamže, Plán agentúrno-operatívnych opatrení do ZPO č. 14505 v ktorom je vedený MARKO, Jozef, 4.5.1975.

¹¹¹ VENOHR, Wolfgang *Aufstand für die Tschechoslowakei*. Hamburg : Wegner 1969.

¹¹² ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Plán agentúrno-operatívnych opatrení do ZPO č. 14505 v ktorom je vedený MARKO, Jozef, 4.5.1975.

¹¹³ Edmund Friš (1921 – 1978), slovenský komunistický politik a publicista, po roku 1968 vylúčený zo strany.

názorov, zistenia jeho stykov, zistenia, či neorganizuje „nepriateľskú činnosť“ (Marko mal v tom čase už takmer 71 rokov!), pričom v tomto smere dostal úlohy Ján Pospíšel „JANKO“. ŠtB ďalej pripravovala previerku v mieste bydliska a v záujmových organizáciách, kde bol Marko členom (najmä Zväz protifašistických bojovníkov) a v prípade, ak prešetroenie nezistí žiadne „negatívne poznatky“: „...*bude s ním pripravený a prevedený spravodajský pohovor, ktorý bude mať jednak preventívno-rozkladný charakter a jednak bude ním sledované získať poznatky k býv. funkcionárom SONOLP-u /FABOK, VIDRA, ČEREŠŇA a ďalší/ a k účastníkom západného odboja.*“¹¹⁴ Plán bol schválený.

Operatívna činnosť v rámci akcie „GENERÁL“ pokračovala aj po prezidentskej amnestii z 8. mája 1975, pretože sa nevzťahovala na trestný čin poškodzovania záujmov republiky v cudzine podľa § 112 Trestného zákona, z ktorého bol Marko podozrivý.¹¹⁵ ŠtB plánovala dôkladne využívať spolupracovníka Jána Pospíšela „JANKA“ s cieľom zistiť, či nevyvíja činnosť zameranú proti KSČ a socialistickému zriadeniu, aké má názory na súčasnú politickú situáciu, či udržuje styky s bývalými spoluväzňami, ako aj funkcionármi SONOLP a K-231 a napokon či sa angažuje v spoločenských organizáciách a aký je jeho zdravotný stav.¹¹⁶

Z tohto obdobia sa však v spise zachovalo len minimum materiálov a nie je možné zistiť, čo z plánovaných opatrení sa realizovalo a s akým výsledkom. Spis preverovanej osoby „GENERÁL“ do archívu napokon putoval v apríli 1979, len dva roky pred Markovou smrťou. Návrh na uloženie do archívu uvádza, že „*MARKO za činnosť v SONOLP-e nebol pre jeho vysoký vek braný ani SPB*“¹¹⁷ na zodpovednosť a naďalej bol aktívnym členom tejto organizácie po r. 1969. Táto ho využívala i na rôzne besedy so školákmi a občanmi o odbojovej činnosti...“¹¹⁸

Prílohu historického zväzku č. 522 tvoria Markove spomienky na odboj a Slovenské národné povstanie. Tieto sa líšia od spomienok vydaných J. Dibalom a E. Vestenickým,¹¹⁹ zrejme ide o staršiu verziu. Spis preverovanej osoby síce archivovali v apríli 1979, vyradenie z evidencie nepriateľských osôb nasledovalo až koncom roku 1979. Návrh na vyradenie vtedy už 75-ročného Marka z evidencie osôb ohrozujúcich vnútorný poriadok a bezpečnosť štátu spracoval npor. Dúbravka¹²⁰ 1. novembra 1979 s odôvodnením, že agentúrno-operatívnu previerku neboli zistené žiadne závažné poznatky o Markovej súčasnej činnosti.¹²¹ Schválením tohto návrhu sa uzatvára približne 16 rokov trvajúci záujem Štátnej bezpečnosti o tohto významného povstaleckého dôstojníka.

¹¹⁴ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Plán agentúrno-operatívnych opatrení do ZPO č. 14505 v ktorom je vedený MARKO, Jozef, 4.5.1975.

¹¹⁵ Tamže, Záznam z prehodnotenia materiálov nachádzajúcich v akcii „GENERÁL“ – ZPO č. 14505 v súvislosti s amnestiou prezidenta republiky zo dňa 8. 5. 1975, 13.6.1975.

¹¹⁶ Tamže, Akcia „GENERÁL“ – dožiadanie k využitiu možnosti TS „JANKO“, 19.05.1975.

¹¹⁷ Zväz protifašistických bojovníkov.

¹¹⁸ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Dôvodová správa k uloženiu spisu PO „GENERÁL“ – č. 14505 do archívu XII. S-FMV, 10.4.1979.

¹¹⁹ DIBALA, Ján, VESTENICKÝ, Emil. Konfrontácia s inou realitou. Gen. Jozef Marko spomína na SNP. I. a II. diel. Bratislava, 2017.

¹²⁰ M. Dúbravka začína v roku 1969 ako vodič na Hlavnej správe ŠtB Slovenskej socialistickej republiky, neskôr pracoval v operative ako starší referent, resp. starší referent špecialista v rámci XII. správy ZNB (1974 – 1988) a Správy ŠtB Krajskej správy ZNB v Bratislave (1988). A ÚPN, f. Personálne spisy, Milan Dúbravka.

¹²¹ ABS, f. Historický fond Štátnej bezpečnosti, H-522, Návrh na vyradenie z evidencie osôb ohrozujúcich vnútorný poriadok a bezpečnosť štátu, 1.11.1979.

Záverom

Generál Jozef Marko patril medzi dôležitých aktérov Slovenského národného povstania a medzi najbližších spolupracovníkov generála Jána Goliana. Z jeho činov, ako aj zo zachovaných materiálov je podľa môjho názoru zrejmé, že išlo o človeka a vojaka, ktorý vyznával demokratické hodnoty. Toto životné presvedčenie ho počas 2. svetovej vojny priviedlo k protifašistickému odboju a po jej skončení k negatívnemu postoju k československej komunistickej strane a imperialistickému správaniu Sovietskeho zväzu, militaristickej komunistickej veľmoci, ktorého záujmy československí komunisti uprednostňovali pred záujmami vlastnej krajiny.

Aj politické diskusie, zachytené vo vyšetrovacích spisoch a súdnom spise z 50. rokov 20. storočia, o ňom vypovedajú ako o človeku so záujmom o verejné dianie. Skutky, za ktoré Krajský súd v roku 1959 vyniesol odsudzujúci rozsudok, z môjho pohľadu ako historika nemohli ani v tom čase byť skutočnými trestnými činmi – išlo totiž najmä o diskusie o možnostiach vývoja Slovenska a Československa v prípade pádu komunistickej totality.

Macošský prístup komunistického režimu, ako je zrejmé aj z predkladanej štúdie, pokračoval aj po Markovom prepustení z výkonu trestu v roku 1963. Takmer celý zvyšok života prežil v prítomnosti tajných spolupracovníkov ŠtB, odpočúvaný, či so sledovacou skupinou za päťami. Primárny dôvod záujmu komunistických represívnych zložiek o jeho osobu, okrem záhadného listu mŕtvmu Prchalovi, predstavovala najmä Markova neúnavná snaha o rehabilitáciu seba a ďalších režimom perzekvovaných účastníkov Slovenského národného povstania, ktorá je zrejماً tak z jeho kontaktov na Západ v 60. rokoch, ako aj z angažovania sa v Slovenskej organizácii na ochranu ľudských práv koncom 60. rokov, keď sa dočkal aj čiastočnej občianskej, nie však vojenskej rehabilitácie. Krátke obdobie činnosti SONOLP sa následne stalo dôvodom pre takmer ďalších 10 rokov trvajúci záujem ŠtB a neustále preverovanie podozrení z protišťátnej činnosti. Napriek tomu už počas normalizácie režim proti Markovi nezasiahol a nezabránil ani občianskej rehabilitácii za proces z 50. rokov 20. storočia. Vojenskej rehabilitácie sa už Jozef Marko, bohužiaľ, nedožil, prišla až po páde komunistického režimu v roku 1989. V roku 1991 mu priznali hodnotu generálmajor in memoriam ako náhradu za vtedy neexistujúcu hodnotu brigádneho generála, o ktorú v dôsledku politických perzekúcií komunistického režimu prišiel.

M. MEDVECKÝ: DIE VERFOLGUNG VON GENERAL JOZEF MARKO IN DEN 1960ER- UND 1970ER-JAHREN

Generálmajor in memoriam Jozef Marko gehörte zu den bedeutendsten militärischen Persönlichkeiten des Slowakischen Nationalaufstands (slowakisch: *Slovenské národné povstanie*, abgekürzt SNP). Als militärischer Verbindungsoffizier und persönlicher Freund von Ján Golian – dem Verantwortlichen für die militärischen Vorbereitungen des Aufstands und ersten Kommandanten des SNP – spielte er bereits ab dem Frühjahr 1944 eine außergewöhnliche Rolle im Widerstand, indem er für die Sicherstellung der Verbindung zwischen dem illegalen Slowakischen Nationalrat und der Militärzentrale zuständig war. Nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs würdigte der Verteidigungsminister General Ludvík Svoboda Markos Verdienste im Widerstand, indem er ihn zum Kommandanten der Verbindungsgruppen des Hauptstabes ernannte; im Jahr 1947 folgte die Beförderung zum Brigadegeneral. Der Beginn des kommunistischen Regimes und die Entwicklungen in der Tschechoslowakei

nach 1948 führten jedoch auch in seinem Fall zu wiederholter politischer Verfolgung und mehreren Jahren hinter Gittern. Er wurde im Jahr 1963 im Rahmen einer präsidialen Amnestie freigelassen; dies bedeutete jedoch keineswegs das Ende der Repressalien seitens des kommunistischen Regimes.

Die vorliegende Studie befasst sich mit den Maßnahmen, die die Staatssicherheit nach seiner Entlassung aus der Haft infolge der genannten präsidialen Amnestie gegen J. Marko ergriff. Sie bietet somit einen Überblick über jene Maßnahmen, die das kommunistische Regime durch seine politische Geheimpolizei nahezu bis zu Markos Tod ergriff – mit dem Ziel, einerseits Informationen über seine Aktivitäten zu gewinnen und andererseits solche zu unterbinden, die vom Regime als feindlich eingestuft wurden. Die Studie basiert primär auf zwei erhaltenen Aktenbänden der Staatssicherheit, insbesondere auf dem „historischen“ Aktenband „Aktion General“, in dem mehrere von der Staatssicherheit über J. Marko geführte Akten zusammengeführt wurden. Der zitierte Aktenband enthält Dutzende Seiten mit Erkenntnissen zur Bearbeitung des Falles J. Marko, der in der Dokumentation als Objekt des nachrichtendienstlichen Interesses der Staatssicherheit und als Person bezeichnet wird, die feindliche Aktivitäten gegen die Republik in Verbindung mit dem Ausland ausübt. Die operativen Mitarbeiter interessierten sich für seine Kontakte und Ansichten und versuchten, seine Gefährlichkeit für das Regime einzuschätzen, wobei aus der Diktion mehrerer Dokumente ersichtlich ist, dass sie auch seine Ansichten zum Slowakischen Nationalaufstand festhielten. Im Aktenband befindet sich auch eine der Versionen von Markos Memoiren an den SNP.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archív a archívne pramene/Archives and archives sources

Archiv bezpečnostních složek Praha, fondy:

Historický fond Štátní bezpečnosti

Hlavní správa rozvědky

Správa vyšetřování MV

Správa zpravodajské techniky

Archív Krajského soudu v Bratislavě

Archív Ústavu paměti národa, fondy:

Personálne spisy

Vyšetrovacie spisy, Bratislava,

Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond Vojenské osobní spisy

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

DIBALA, Ján, VESTENICKÝ, Emil: Konfrontácia s inou realitou. Gen. Jozef Marko spomína na SNP. I. a II. diel. Bratislava 2017. ISBN 978-80-972099-1-9.

KOLEKTÍV: Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Praha : Ministerstvo obrany ČR 2005, 348 s. ISBN 80-7278-233-9.

**Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách /
Articles in Journals, Chapters in Monographs**

LETZ, Róbert: Aktivity Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v roku 1968. In LONDÁK, Miroslav, SIKORA, Stanislav a kol.: Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách. Bratislava : Veda 2009, s. 162 – 182.

ISBN 978-88-0224-109-53

SIVOŠ, Jerguš – KINČOK, Branislav: Organizačná štruktúra a personálne obsadenie Krajskej správy ministerstva vnútra v Bratislave v rokoch 1954 – 1966. Pamäť národa 3/2010, s. 39 – 52

O autorovi/ About the author

Mgr. Matej MEDVECKÝ, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

e-mail: matej.medvecky@vhu.sk

<https://orcid.org/0000-0002-3017-8243>

DOKUMENTY A MATERIÁLY

„NA NAŠICH HRANICIACH STOJÍ VERNÁ STRÁŽ, NEČAKAJ ADOLFKU, NÁS SA NEDOČKÁŠ“

SATIRICKÉ PIESNE V ČESKOSLOVENSKU Z ROKU 1938

ALENA MIKULÁŠOVÁ

MIKULÁŠOVÁ, A.: "A faithful guard holds firm and tight, don't wait, little Adolf – we're ready to fight!": Satirical Songs in Czechoslovakia from 1938. *Vojenská história*, 3, 29, 2025, pp 115-128, Bratislava.

Political satire serves as a vehicle for social reflection and criticism, and simultaneously as a means of expressing dissent. In democratic regimes, it represents an important indicator of respect for freedom of speech and the press. In undemocratic and authoritarian regimes, it belongs to the limited possibilities of non-violent resistance. This article presents satirical songs that circulated in Czechoslovakia in response to the partial mobilisation of May 1938. They mocked leading representatives of Nazi Germany. They conveyed a determination to defend the country, if necessary by military means. Their dissemination, along with the emergence of multiple textual variants, prompted protests from the German Ministry of Foreign Affairs and a formal interpellation by a member of the Sudeten German Party in the National Assembly in Prague. The singing of satirical songs also formed part of the pre-election campaign for the 1938 municipal elections.

Keywords: political satire; satirical song; partial mobilisation 1938; municipal elections 1938. DOI <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.3.5>

Úvod

Satira je nástrojom spoločenskej reflexie, kritiky aj odporu. *Poetický slovník* ju definuje ako najostrejšiu formu komickosti. Od humoru ju odlišuje intenzita a úroveň kritickosti. Satira vychádza z odsúdenia kritizovaných spoločenských javov s cieľom napraviť spoločenské nedostatky. Pre tento žáner je príznačná deformácia skutočnosti, využívanie nereálnych prvkov, častá hyperbola.¹ Jednou z kategórií satiry je politická satira, ktorá čerpá námety z aktuálnej politickej situácie. Jej terčom bývajú politické udalosti, názory, javy a skutočnosti, ktoré sú vnímané ako nežiaduce, až negatívne. Zobrazované a satirizované sú postoje a konanie jednotlivcov, ale aj ich fyzické predispozície. Cieľovou skupinou je široká verejnosť. Prostredníctvom humoru sa usiluje upriamiť pozornosť širokej verejnosti na konkrétny problém a pracuje s odkazmi, ktoré je dobové publikum schopné dekódovať. V prípade demokratických spoločností je potenciálnym cieľom satiry kritika, dosiahnutie nápravy a reflexia. V medzivojnovom Československu sa spoločenskej a politickej satire venoval napríklad Janko Jesenský, autor známych satirických básní, a zároveň tu vychádzalo viacero humoristických a satirických časopisov ako napríklad *Dereš*, *Jež* či *Kocúr*.

Tolerancia voči satire a politickému humoru patrí k významným indikátorom rešpektovania slobody prejavu a tlače. Analogicky, aj v nedemokratických režimoch satira slúži na poukázanie na aktuálne problémy. Často patrí k obmedzeným možnostiam, ako vyjadriť

¹ ŽILKA, Tibor. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1984, s. 48 – 49. BRUMMACK, Jürgen. Zu Begriff und Theorie der Satire. In: *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 1971, Jg. 45, Heft 1, s. 275 – 377.

postoj k politickej situácii. Niekedy dokáže preniknúť aj cez oficiálne cenzúrne mechanizmy, čím sa radí k limitovaným formám odporu. Hoci je nenásilným prostriedkom vyjadrenia nesúhlasu, za istých okolností môže mať značný mobilizačný účinok.² Autoritárske režimy však politickú satiru spravidla považujú za nežiaduci prejav a jej tvorcov perzekvujú.

Jedným zo žánrov, ktoré satira efektívne využíva, je pieseň, útvar spájajúci poéziu s hudbou, ktorý je základným útvarom ľudovej poézie a zároveň aj najjednoduchšou formou umelej poézie.³ Pieseň môže slúžiť ako spoločenská a kultúrna reflexia historických udalostí so silným emocionálnym akcentom.⁴ V minulosti boli piesne častým prostriedkom propagandy, zároveň však vytvárali priestor na vyjadrenie kritických názorov a postojov. Najmä obľúbené ľudové piesne so známym nápevom bolo možné pomerne jednoducho pozmeniť na alternatívne satirické verzie. Rytmicnosť, zapamätateľnosť a zrozumiteľné kultúrne ukotvenie z nich robili efektívny nástroj v politickom súperení. V závislosti od autora a konkrétnej situácie mohli texty obsahovať aj expresívne jazykové prostriedky a vulgarizmy. Satira vo forme ľudovej slovesnosti, vtipov, ale aj piesní je predmetom záujmu etnológov, jazykovedcov a historikov, pretože dopĺňa mozaiku dobových spoločenských nálad a postojov.

Satirické piesne v Československu z roku 1938

Od nástupu Adolfa Hitlera k moci 30. januára 1933 sa dianie v Nemecku a najmä postava nemeckého kancelára stali obľúbeným námetom politickej satiry a vďačným zdrojom anekdot. Jednou z foriem satiry boli piesne zamerané na osobnosť kancelára Hitlera. Krátko pred vypuknutím druhej svetovej vojny vzniklo viacero známych satirických piesní s touto tematikou, ktorých texty zľudoveli. K najznámejším patrí *Hitler Has Only Got One Ball*. Išlo o britský popevok, ktorý sa spieval na jednoduchý vojenský pochod, populárny ešte počas prvej svetovej vojny, *Colonel Bogey March*. Zložil ho Frederick Joseph Ricketts a jeho rytmická melódia zvädzala k rôznym textovým variáciám. Pôvod textu piesne siaha približne do augusta 1939 a za jeho autora sa považuje Toby O'Brien. Text zosmiešňuje čelných predstaviteľov nacistického režimu a je ukážkou vojenského folklóru.⁵ Nadväzuje

² MERZIGER, Patrick. Humour in Nazi Germany: Resistance and Propaganda? The Popular Desire for an All-Embracing Laughter. In: *International Review of Social History*, 2007, Vol. 52, Supplement 15, s. 276 – 277. WÖHLERT, Meike. *Der politische Witz in der NS-Zeit am Beispiel ausgesuchter SD-Berichte und Gestapo-Akten*. Berlin; Bern; New York; Wien : Peter Lang, 1997. HILLENBRAND, F. K. M. *Underground Humour in Nazi Germany 1933–1945*. London; New York : Routledge, 1995. HANSEN, Klaus. Lachen über Hitler. Erörterungen am Beispiel des Flüsterwitzes. In: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 2002, Jg. 53, Heft 12, s. 737 – 748. MERZIGER, Patrick. Humour in the Volksgemeinschaft: The Disappearance of Destructive Satire in National Socialist Germany. In: KESSEL, Martina – MERZIGER, Patrick (ed.). *The Politics of Humour: Laughter, Inclusion and Exclusion in the Twentieth Century*. Toronto : University of Toronto Press, 2011, s. 131 – 152. LARSEN, Egon. *Wit as a Weapon: The Political Joke in History*. London : Frederick Muller Limited, 1980.

³ ŽILKA, *Poetický slovník*, s. 215.

⁴ BURLASOVÁ, Soňa. *Vojenské a regrútske piesne*. Bratislava : Veda, 1991. JANEČOVÁ, Tamara. Slovenské vojenské piesne v rokoch vojnovy Slovenskej republiky. In: *Vojenská história*, 2018, roč. 22, č. 4, s. 160 – 190. DONEGANI, Jean-Marie. Music and Politics: The language of Music – between Objective Expression and Subjective Reality. In: *Raisons politiques*, 2004, Vol. 14, no 2, s. 5 – 19. KUTSCHKE, Beate. Political Music and Protest Song. In: FAHLENBRACH, Kathrin et al. *Protest Cultures: A Companion*. New York; Oxford : Berghahn Books, 2016, s. 264 – 272.

⁵ Autorstvo textu nie je jednoznačné. Tobyho O'Briena za autora udáva jeho syn Donough O'Brien. KELLEY, Greg. Colonel Bogey's March through Folk and Popular Culture. In: ELIASON, Eric A. – TULEJA, Tad (eds.). *Warrior Ways: Explorations in Modern Military Folklore*. Colorado : Colorado University Press, 2012,

na rozšírenú teóriu o monorchizme Adolfa Hitlera, satirizuje domnelý mikroorchidizmus Hermanna Göringa a Heinricha Himmlera a anorchizmus Josepha Goebbelsa. Pieseň sa vďaka jednoduchosti a chytľavosti stala obľúbenou medzi anglicky hovoriacimi spojeneckými vojakmi.⁶

V medzivojnovom Československu mala politická satira viacero podôb. Obľúbené boli satirické časopisy, no satira sa prejavovala aj v iných formách vrátane piesní. Viaceré z nich sa na základe zákona na ochranu republiky dostali aj na zoznam cenzúrou zakázaných piesní.⁷ Napätie v roku 1938, spôsobené zvyšujúcim sa zahraničnopolitickým tlakom Nemecka a narastajúcimi obavami o integritu republiky, sa odrazilo na rôznych úrovniach. Ľudová tvorivosť sa prejavila aj šírením piesní so satirickými textami. Vzhľadom na aktuálne medzinárodné pomery a pozíciu republiky boli satirizovaní predstavitelia nacistického Nemecka a ideológia, ktorú reprezentovali. Do textov sa dostali aj narážky na predstaviteľov Sudetonemeckej strany a henleinovského hnutia. Obsahovo odrážali odhodlanie vzdorovať nátlaku, v niektorých prípadoch aj vojensky. Texty piesní sa spievali na nápevy známych melódii. Populárne boli najmä medzi vojakmi, ktorí ich vo vypätých situáciách roku 1938 používali počas výcviku, ale aj vo voľnom čase.⁸ Akcelerátorom ich šírenia bola čiastočná mobilizácia v máji roku 1938. V českom prostredí sa rozšírila pieseň *V černých lesích na hranicích*. Zložil a vydal ju Matoušek z Teplic-Šanova a jej text bol vytlačený v tlačiarňach F. Schmiedera (*dokument 1*).⁹ Krajský úrad v Bratislave o jej rozšírení informoval až o dva mesiace, 25. júla 1938.

V nasledujúcich týždňoch úrady informovali o ďalších problematických piesňach. Úradný pokyn nariaďoval, aby sa voči ich spievaniu v prípade potreby zasiahlo. Celorepublikovú pozornosť získala textovo upravená verzia českej ľudovej piesne *Nade mlejnem pode mlejnem* (*dokument 2*).¹⁰ Pieseň mala českú a nemeckú verziu. Krajský úrad v Bratislave rozposlal informáciu o jej nevhodnosti 13. júla 1938. V českej časti republiky boli tieto pokyny vydané o niekoľko dní skôr. Ak by sa zistilo spievanie tejto piesne na verejnosti, malo byť vždy „so všetkou přísností zakročené“.

s. 205 – 221. Indexované v zozname Round Folksong Index pod číslom 10493. Databáza piesní zozbieraných v anglickom jazyku. Dostupné na: <<https://www.vwml.org/record/RoudFS/S178153>> [cit. 20.2.2025].

Hitler has only got one ball

Goring has two but very small

Himmler has something similar

And poor old Goebbels has no balls at all.

Rommel has 4 or 5, I guess,

No one's quite sure bout Rudolf Hess,

Schmeling is always yelling,

But poor old Goebbels has no balls at all.

⁶ Opakovane sa objavuje aj v súčasnej populárnej kultúre a vo filmoch v podobe alúzií a intertextuálnych prepojení. Najslávnejším je použitie vo filme *Most cez rieku Kwai* (1957, réžia David Lean), kde sa stala ústrednou melódiou a piskajú si ju spojeneckí vojaci nastupujúci do japonského zajateckého pracovného tábora.

⁷ FRENZEL, František (zost.). *Seznam knih a písní zakázaných v Československu: od roku 1918 do konce roku 1936*. Hora Svaté Kateřiny : nákladem vlastním, 1937.

⁸ CIHLÁŘ, Jiří. I tak se lidé bránili před nacismem. In: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí*, 2006, roč. 8, č. 1 – 2, s. 20 – 31.

⁹ Štátny archív v Nitre, f. Okresné četnícke veliteľstvo, šk. 8, č. 46.128/1938 prez. 25. júl 1938. Potupná pieseň na rišskonemeckého kancelára Hitlera „V černých lesích na hranicích“.

¹⁰ Štátny archív v Nitre, f. Okresné četnícke veliteľstvo, šk. 8, č. 41.931/1938 prez. 13. júl 1938. Nemecká diplomatická intervencia proti hanlivým pesničkám na kancelára Hitlera.

V napätej atmosfére leta 1938 predstavitelia Sudetonemeckej strany využívali možnosti na podnecovanie konfliktov vytváraním obrazu utláčanej a perzekvovanej skupiny. Do tohto rámca zapadala aj interpelácia na pôde Národného zhromaždenia, kde odznali sťažnosti na spievanie posmešných piesní na Adolfa Hitlera. Poslanec SdP Ernst Kundt 21. júla 1938 predniesol interpeláciu, v ktorej kritizoval informácie o šírení satirických piesní s protinemeckým zameraním. Vzhľadom na aktuálne pomery ich spievanie označil za provokačné a žiadal úradný zásah. Za šíriteľov označil učiteľov a vojakov. Spievanie piesní malo podľa neho provokovať nemecké obyvateľstvo, predovšetkým v pohraničí. Uviedol príklad posádky v Hradci Králové, kde mali vojaci verejne spievať predmetné piesne. Kritizoval tiež prípady učiteľov, ktorí sprostredkovali texty piesní žiakom, pričom tí ich potom ďalej šírili na verejnosti. Piesne údajne zazneli aj počas X. sokolského zletu v početných pražských hostincoch a uliciach. Kundt v interpelácii žiadal vyšetrovanie menovaných incidentov a prijatie opatrení, aby sa neopakovali. Varoval, že „*piesne sa stále viac rozširujú, veľmi rozčuľujú nemecké obyvateľstvo na tak, ak sa stav nezmení, je tu vážne nebezpečenstvo pre pokoj, bezpečnosť a poriadok v štáte.*“¹¹

V reakcii na vyššie uvedenú interpeláciu Krajský úrad v Bratislave 28. júla 1938 informoval o satiricky upravenom texte piesne *U našich kasáren* (dokument 3).¹² Podnetom na úradný zásah bola nielen spomínaná interpelácia, ale aj upozornenie československého ministerstva zahraničných vecí. Melódia piesne a pôvodný text boli populárnym šláгром Karla Vacka. Kolovali viaceré verzie textu piesne, ktoré sa líšili napríklad podľa toho, aký druh vojska si pieseň osvojil, alebo kto bol jej šíriteľom (komunisti a pod.). Pesnička v tom čase kolovala v krajine už niekoľko týždňov. Svedčí o tom text slovenskej verzie publikovaný na stránkach denníka *Slovák* z 10. júna 1938.

Na Slovensku pieseň zarezovala v súvislosti s voľbami do obecných zastupiteľstiev. Šírla sa prostredníctvom letákov. Denník *Slovák* informoval o rozširovaní textu v budove Okresnej nemocenskej poisťovne v Bratislave. Rozmnožovanie a šírenie letákov s textom priamo spojil so sociálnymi demokratmi. Označil letáky za „*najbohohapustejšie militaristické štváranie, aké mohol vytvoriť len chorý mozog židobolševického sadistu*“. „*Leták uverejňujeme v celom jeho znení, aby verejnosť celej republiky vedela o tom, čo vystrája za asistencie polouúradných orgánov protikresťanská, protimierová a protislovenská luza v Bratislave. Leták rozdávali v budove zamestnanci Okresnej nemocenskej poisťovne, ozdobení v gombíkových dierkach s povestnou volebnou 13-tkou.*“¹³ Text najskôr uverejňuje českú verziu a následne slovenskú.

Na našich hraniciach stojí verná stráž,

nečakaj Adolffku, nás sa nedočkáš.

Nečakaj, chod' len spat', o nás len snívaj.

Až sa ale rázom z rána, otvorí slovenská brána, budeme maširovať.

Až sa ale ránom z rána, otvorí slovenská brána, budeme maširovať.

¹¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS RČS 1935 – 1938, Poslanecká sněmovna, Tisky, 7. zasedání, tlače č. 1386/VIII Interpelace poslance E. Kundta vládě, 21. júl 1938 [cit. 20. 2. 2025] <https://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1386_02.htm>.

¹² Štátny archív v Nitre, f. Okresné četnícke veliteľstvo, šk. 8, č. 45.537/1938 prez. 28. júl 1938. Nemecká diplomatická intervencia proti hanlivým pesničkám na kancelára Hitlera.

¹³ Číslo 13 malo v obecných voľbách združenie politických strán, ktoré sa označovali ako Slovenská jednota za republiku a demokraciu. V Bratislave ju pre voľby do obecných zastupiteľstiev tvorili agrármici, sociálni demokrati, národní socialisti, Strana národného zjednotenia, Československá živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská, Československá strana ľudová a Slovenská národná strana. Občania! In: *Robotnícke noviny*, 5. jún 1938, č. 128, s. 3.

*Pod' i Ty Sidor zlatý pochodovať, nech i Ty niečo užiješ.
Až budú slovenské bomby padať, nech i Ty jednu dostaneš.
Dostaneš ju do hlavy, nikto Ti ju nespraví,
tak sa budú Tukáňovci čudovať, ako vieme dobre bojovať.
Dostane ju i Henlein, poletí až za Jordán,
tak sa bude i sám Duce čudovať, jak vie Konrádko utekať'.¹⁴*

Tieto piesne ilustrovali nálady leta 1938 a reakciu širšej verejnosti na medzinárodné udalosti. V značnej miere sa spájali s vojenskými jednotkami a armádnym prostredím. Ďalšou udalosťou, ktorá v rovnakom čase podnecovala k tvorbe satirických piesní, boli voľby do obecných zastupiteľstiev. Volebné popevky neboli v politickom zápase novinkou.¹⁵ Vznikli texty satirizujúce politických protivníkov, komentujúce výsledky volieb alebo politického oponenta. Charakteristické bolo používanie drsnejšieho jazyka, rôzne úpravy textu, rôzne jazykové hračky a zosmiešnenia.

V súvislosti s obecnými voľbami vznikli v slovenskom prostredí piesne kritizujúce vznikajúce volebné koalície.¹⁶ Vzhľadom na aktuálne pomery pribudli odkazy na medzinárodné súvislosti. *Robotnícke noviny* uverejnili satirický text kritizujúci volebné koalície HSĽS so stranami národnostných menšín.

¹⁴ Takto agituje „front demokratického mieru“: Kto to pracuje pre zahraničnú propagandu? In: *Slovák*, 10. jún 1938, č. 132, s. 2.

¹⁵ Na Slovensku odrážali napríklad súperenie medzi ľudákmi a agrárnikmi. Ilustračne možno uviesť pieseň z volieb 1935, ktorá bola uverejnená v denníku *Slovák*. Pesnička o trubafone. In: *Slovák*, 18. mája 1935, mimoriadne vydanie, č. 114a, s. 3.

*Dobrá noc, agrári, dobrú noc,
roľníci nepôjdu na pomoc.
Dobrá noc, len spite,
hodžovský ocot s cukrom pite.*

*Sedmičkou agrárov všetkých von,
bo nepomôže 'ni trubafon.
Agrári, dobrú noc,
naklamali ste sa sveta moc.*

*Na cestu si športe otruby,
pod vaše dolámané zuby
octiku a cukru,
za zradnú, falošnú sľubohru.*

*Fúkaj im, trubafon, do hrobu,
za slovenskú biedu, porobu.
Fúkaj im, - tak končí,
kto za výhody rod otročí.*

¹⁶ Jedna pesnička vznikla napríklad ako komentár obecných volieb v Sučanoch, rodisku Milana Hodžu. V Sučanoch vznikol spoločný blok agrárnikov s ľudákmi a živnostenskou stranou. Denník *Robotnícke noviny* pri tejto príležitosti uverejnil satirický popevok:

*V Bratislave Hodžu ospevoval
celý národ na slávu volal,
len sučanci ho zapredávajú,
hanbu sebe a jemu konajú.*

*S hlinkovci sa spojili do volieb
hore v krčme zapíjali z holieb.
Farára si oklamali rúče
obuli mu z klamstva i papuče.*

Veselé voľby v Sučanoch. In: *Robotnícke noviny*, 15. jún 1938, č. 135, s. 4. K obecným voľbám 1938. PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Political and administrative changes on regional level during the period of Slovak autonomy (6 October 1938 - 13 March 1939): The example of Nitra town. In: *Terra Sebus*, 2023, Vol. 15, no. 1, s. 279 – 283. K pomerom v regiónoch napr. HASAROVÁ, Zuzana – PALÁRIK, Miroslav. Hospodárska a socioekonomická situácia v Nitre a v nitrianskom okrese v období autonómie Slovenska. In: *Studia Historica Nitriensis*, 2020, roč. 24, č. 2, s. 456 – 504.

*Hej, už sa na tej hore listie červeneje,
kedy nad Slovenskom sloboda zaveje.
Hej, zaveje, zavej, keď sa Hlinka stratí,
keď sa ľud slovenský od neho odvráti.
Hej, never ľude pánom a autonomistom,
chceli by ťa predat' trebárs i fašistom.
Chceli by ťa predat' Berlínu a Pešti,
spojenie s Henleinom nič iné neveští.
Hej, darmo Sidor, Hlinka ku nám vy chodíte,
dobré vieme, že sa s Nemeckom vodíte.
Hej, darmo vy lákate naše kraje, lazy,
nič vám nepomôže ani Eszterházy.
Hej, pán gróf Eszterházy, Sidor, Henlein, Hlinka,
nebude to nikdy Slovákov linka.¹⁷*

Záver

Satirické piesne predstavujú zaujímavý historický prameň k udalostiam roku 1938. Ako forma spoločenskej reflexie a nenásilného odporu slúžili na kritiku dobových pomerov. V kontexte domácich a medzinárodných udalostí sa stali prostriedkom na vyjadrenie obáv, odhodlania vzdorovať zahraničnému nátlaku, zároveň poukazovali na vnútropolitické problémy v súvislosti s voľbami do obecných zastupiteľstiev.

Vznik a šírenie týchto piesní bolo prejavom politickej angažovanosti a kreativity verejnosti. Pre lepšiu zapamätateľnosť sa využívali známe melódie a nápevy, do ktorých sa vkladali aktuálne politické posolstvá. Rozširovali sa pri rôznych príležitostiach, ako bol výcvik vojakov, tancovačky, zábavy, ale zrejme aj pri akciách telovýchovných spolkov a podobne.

Satirické piesne, rozšírené v Československu po čiastočnej mobilizácii v máji roku 1938, vyvolali reakciu zo strany nemeckého ministerstva zahraničných vecí a tiež interpeláciu poslanca SdP na pôde Národného zhromaždenia. V nadväznosti na to ministerstvo vnútra nariadilo nižším úradom (vrátane Krajinského úradu v Bratislave) ich monitorovanie a potláčanie. V atmosfére stupňujúceho sa napätia a hrozby eskalácie konfliktu s Nemeckom boli považované za provokáciu a narušanie verejného poriadku.

Zachované texty piesní, publikované napríklad v dobovej dennej tlači, približujú nálady na Slovensku v súvislosti s voľbami do obecných zastupiteľstiev v roku 1938. Tie kritizovali predovšetkým vznik volebných koalícií, konkrétne politiku HSĽS, ktorá sa v regiónoch spájala do volebných koalícií s nemeckými a maďarskými politickými stranami. Dokumenty dopĺňajú mozaiku reakcií verejnosti na niektoré udalosti roku 1938.

Dokument 1

Prezídium krajinského úradu v Bratislave.

Číslo: 46.128/1938 prez.

Bratislava, dňa 25. júla 1938

Potupná pieseň na ríšskonemeckého
Kancelára Hitlera „V čierných leších
Na hranicích“.

Veľmi nutné!

¹⁷ Veselé voľby v Sučanoch. In: *Robotnícke noviny*, 15. jún 1938, č. 135, s. 4.

Príloha: odpis na spise,

Všetkým pánom okresným náčelníkom, pánu správcovi
Politickéj expozitúry v Šahách a vo Vyšnom Svidní-
ku, pánu policajnému riaditeľovi v Bratislave a v
Košiciach, pánu správcovi štátneho policajného
úradu v Komárne, Parkani, Lučenci a Rimavskej Sobote.

Ministerstvo vnútra výnosom zo dňa 15. júla 1938 č. 19.983
sem sdelilo, že štátny policajný úrad v Tepliciach – Šanove zabavil
výmerom zo dňa 5. júla 1938 č. 36.101 podľa §14, čís. 5 zákona na
ochranu republiky potupnú pieseň na ríšskonemeckého kancelára
Hitlera s nadpisom „V černých lesích na hranicích“, vydanú v
Tepliciach-Šanove a vytlačenú tlačiarňou F. Schmieder tamže.
Odpis piesne sa pripojuje a žiada sa, aby na zabavenie
Boli upozornené podriadené orgány pre prípad, ak by vo svojom
Správnom obvode zistili rozširovanie piesne alebo jej opätovné vytlačenie.
Všetky kladné poznatky vo veci hláste,
Za krajinského prezidenta
Podpis

Odpis.

V černých lesích na hranicích!
Parodie na píseň Rinaldino.

V černých lesích na hranicích,
Adolf se svým vojskem stál
/Göring, Gebels radili mu,
Aby Čechům nařezal/

Adolf pravil milý hoši,
já bych to rád udělal
/ale ještě čekám kdy by,
někdo Čechy zaprodal/

Milý vůdče, třetí říše,
svět sa směje v urážkách
že jsme teď už postaveny,
jen na samých nahrážkách.

Češi mají máslo mouku,
my Margarin ze dřeva,
proto válka pro Německo je dnes
nutně potřeba.

Adolf pravil s povýšením
teda válku udělám,
a hned na hranice české,
pět divisí povolám.

Druhého dne časně z rána
Adolf, Gering s Geblsem
přihnali se na hranice,
udychaní s poklusem.

Překvapení zůstali tu,
všichni jako sloupy stát,
nešlo jim to do palice,
jak se tohle mohlo stát.

Videli tu české vojsko
s tasenými bodáky
v duchu myslely si všichni raděj
jít zas nazpátky.

Tu se ujal slova Göring
k Adolfovi takto děl:
„vidíš, koukej milý Ado
co švejkové mají děl!“

Gebls k tomu pravil taky:
„Prýma kulometry maj,
já si myslím milej Ado!
že nám správně nařezaj.“

Adolf smutně hlavou kývl
v srdci mu bylo ouzko
/Jo, jo liebe Kameraden
tohle není Rakousko/.

Takto sobě naříkali
kde jsou dosud nevědí
vždyť dvacet let už je tomu
co republika stojí

Jednadvacátého května
byla velká panika
/u našich mezi Sudety
s býlíma punčochama/

Tenhle národ českých švejků
ten se nedá zaprodat
a kdo by nám chtěl ublížit
tomu budem vzdorovat.

Všecky se s ulic stratily
a to jako na povel,
/co se to jen s náma stalo,
že Ada pro nás nepřišel/.

Cena Kč 1.-

Vydavatel: Složil a vydal Hraničar Matoušek.

Teplice-Šanov.

Tisk, F. Schmieder, Teplice-Šanov.

Dokument 2

Prezídium krajského úradu v Bratislave.

Číslo: 41.931/1938 prez. Bratislava, dňa 13. Júla 1938.

Nemecká diplomatická intervencia
Proti hanlivým pesničkám na kancelára
Hitlera. T a j n é!

T a j n é!

Vel'mi nutné!

Všetkým páňom okresným náčelníkom, páňu správcovi politickej expozitúry v Šahách a vo Vyšňom Svidníku, páňu policajnému riaditeľovi v Bratislave a Košiciach, páňu správcovi štátneho policajného úradu v Komárňe, Parkane, Lučenci a Rimavskej Sobote.

Ministerstvo vnútra bolo upozornené, že sa začína v určitých kruhoch spievať táto hanlivá pesnička na ríšskeho kancelára Hitlera:

„Nade mlejnem pode mlejnem.
Hitler se pase,
vem Staline, vem flintičku,
zastřel to prase.
Já to prase nezastřelím,
já to prase znám,

je to Pán bůh z třetí říše,
ten tam půjde sám.
/Ueber der Mühle, unter der Mühle
weidet Hitler,
nimm Stalin das Gewehrchen
erschiess das Schwein.
Ich werde das Schwein nicht erschiessen,
ich kenne das Schwein,
es ist dies der Herrgott aus dem Dritten Reich,
er wird selbst dorthin gehen/“.

Spievanie takýchto hanlivých pesničiek, sosomešňujúcich hlavy cudzích štátov, je nielen nedôstojné, ale často vedie i k diplomatickým zákrokom; tamojší úrad nech ihneď urobí opatrenie, aby všetky podriadené orgány boli na uvedenú závadnú pieseň vhodne upozornené a aby proti každému zistenému prípadu jej spievania vo verejnosti bolo vždy so všetkou prísnosťou zakročené.

O každom zákroku vykonanom na základe tohto výnosu treba sem vždy bez meškania podať správu.

Krajinský prezident:
Podpis

Dokument 3

Prezídium krajinského úradu v Bratislave.

Číslo: 45.537/1938 prez. Bratislava, dňa 28. júla 1938
Nemecká diplomatická interven-
cia proti hanlivým pesničkám
na kancelára Hitlera Tajné!
Súrne

Všetkým pánom okresným náčelníkom, pánu
správcovi politickej expozitúry v Šahách
a vo Vyšnom Svidníku, pánu policajnému
riaditeľovi v Bratislave a Košiciach, pánu
správcovi štátneho policajného úradu v
Komárne, Parkani, Lučenci a Rimavskej Sobotě

Dodatkom k tunajšiemu výnosu zo dňa 13. Júla 1938 číslo 41.931/1938 prez. sa sdeľuje, že ministerstvo vnútra sdělilo sem na základe upozornenia ministerstva zahraničných vecí toto:

„V určitých kružích obyvateľstva začína se zpívati další hanlivá písnička na říšského kancléře Adolfa Hitlera:

„Na našich hranicích stojí ruská stráž
Nečekej Adolfe nás se nedočkáš
Nečekej jdi už spát, nech si o nás zdát.

Přijď Adolfe časne z rána, otvírá se česká brána
 Budem maširovat. –
 Na našich hranicích stojí kanony
 Kaprále Hitlera, Čech se nebojí.
 Však přijde jednou čas, kdy si zlomíš vaz
 Chytneš Tě za nožičky, strčíme Tě do truhličky
 Tam pak musíš diktovat. –

Na našich hranicích stojí česká stráž
 Ad. Hitlera, nás už nespapáš, my nejsme Rakousko
 Nemysli, že my se dáme, my se nelekáme
 To bys musel jinak vypadat.
 Pojď s námi Ado zlatý maširovat
 Ať také jednu dostaneš
 Dostaneš ji do hlavy, žádný Ti ji nespraví
 Pak bude celá mocná říše koukat
 Jak umí Rusko bojovat.
 Dostaneš ji z obou stran, poženou Tě za Jordán
 Pak bude Mussolini koukat
 Jak umí Ada utíkat.

-2-

Uvedená písnička jest zpívána na nápěv vojenského a dnes velice rozšířeného šlágru „Pod s námi, holka zlatá, maširovat!“ /U našich kasáren stojí hlavní stráž/.

Upozorňuje se, že tato písnička má různé verze, jak tomu nasvědčuje zpráva zemského úřadu v Brně, podle níž byl do poštovní schránky v Židelnicích vhozen 8. června 1938 leták tohto obsahu:

„Na našich hranicích stojí stále stráž,
 Nečekej Adolfe, nás se nedočkáš,
 Nečekej, jdi už spát, nech si o nás zdát,
 Přijď Adolfe časně z rána,
 Uvítá tě už děla rána, budem maširovat.

Pojď Adolfe taky s námi maširovat,
 Ať taky něco užiješ,
 Až budou večer s nebe bomby padat,
 Tak z nich jednu dostaneš,
 Dostaneš ji do hlavy, žádný ti ji nespraví,
 Pak bude celá Třetí říše koukat,
 Jak umí Češi bojovat,
 Dostaneš ji ze dvou stran,
 Poženem tě za Jordán,
 Pak bude také Mussolini koukat,
 Jak umí Adolf utíkat.

Vedle tohto letáku byl vhozen do poštovní schránky další leták s tímto německým textem.

„Mein Führer,
Du bist bei uns ein Gast.
Gib uns das tägliche Brot,
Was uns versprochen hast.
Gib uns nicht mehr Rübe,
Kraut, Fische und Hering,
Sondern auch das,
Was frisst du und dein Göring.
Amen!“

Táto informácia sa tamojšiemu úradu sdeľuje s príkazom, aby ohľadom vyššie uvedenej piesne a letáku bolo urobené ihneď potrebné opatrenie v zmysle tunajšieho výnosu zo dňa 13. júla 1938 číslo 41.931/1938 prez.

Za krajinského prezidenta:
podpis

A. MIKULÁŠOVÁ: „AN UNSEREN GRENZEN STEHT EINE TREUE WACHE,
WARTE NICHT, ADOLFCHEN, DU WIRST UNS NICHT BEKOMMEN“:
SATIRISCHE LIEDER IN DER TSCHECHOSLOWAKEI AUS DEM JAHR 1938

Satirische Lieder stellen eine interessante historische Quelle für die Ereignisse des Jahres 1938 dar. Politische Satire galt als eine Form gesellschaftlicher Reflexion, Kritik und gewaltlosen Widerstands. Im nationalen und internationalen Kontext wurden satirische Lieder zu einem Ausdrucksmittel für Bedenken und die Entschlossenheit, ausländischem Druck zu widerstehen, sowie zur Aufzeigung innenpolitischer Probleme im Zusammenhang mit den Kommunalwahlen. Die Entstehung und Verbreitung satirischer Lieder stellten einen Ausdruck politischen Engagements und kreativer Öffentlichkeit dar. Zur besseren Einprägung wurden bekannte Melodien und Weisen genutzt, in die aktuelle politische Botschaften eingeflochten wurden. Sie verbreiteten sich bei verschiedenen Gelegenheiten, z. B. bei der Ausbildung von Soldaten, Tanzveranstaltungen, Feiern, aber vermutlich auch bei Veranstaltungen von Turnvereinen und Ähnlichem. Satirische Lieder, die sich nach der Teilmobilmachung im Mai 1938 in der Tschechoslowakei verbreiteten, riefen eine Reaktion des deutschen Außenministeriums sowie eine Interpellation eines SdP-Abgeordneten in der Nationalversammlung hervor. Daraufhin wies das Innenministerium die nachgeordneten Behörden, einschließlich des Landesamtes in Bratislava, an, das Singen bestimmter Lieder zu überwachen, zu melden und dagegen vorzugehen. In Zeiten erhöhter Spannung und der Gefahr einer Eskalation des Konflikts mit Deutschland wurden sie als Provokation sowie als Störung der öffentlichen Ordnung aufgefasst.

Die in den Tageszeitungen veröffentlichten Liedtexte spiegeln die Stimmung in der Slowakei im Zusammenhang mit den Kommunalwahlen des Jahres 1938 wider. Diese kritisierten vor allem die Bildung von Wahlkoalitionen, konkret die Politik von Hlinkas slowakischer Volkspartei, die sich in den Regionen zu Wahlkoalitionen mit deutschen und ungarischen politischen Parteien zusammenschloss. Die Dokumente tragen zum Gesamtbild der öffentlichen Reaktionen auf einige Ereignisse des Jahres 1938 bei.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archív a archívne pramene / Archives and Archives sources

Štátny archív v Nitre, f. Okresné četnícke veliteľstvo

Publikované pramene / Source editions and Published editions

FRENZEL, František (zost.). *Seznam knih a písní zakázaných v Československu: od roku 1918 do konce roku 1936*. Hora Svaté Kateřiny : nákladem vlastním, 1937.

Dobová tlač / Periodicals

Robotnícke noviny 1938

Slovák 1935, 1938

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

BURLASOVÁ, Soňa. *Vojenské a regrútske piesne*. Bratislava : Veda, 1991. 313 s. ISBN 80-224-0095-5.

HILLENBRAND, Fritz Karl Michael. *Underground Humour in Nazi Germany 1933–1945*. London; New York : Routledge, 1995. 297 s. ISBN 978-0-415-09785-7.

LARSEN, Egon. *Wit as a Weapon: The Political Joke in History*. London : Frederick Muller Limited, 1980. 107 s. ISBN 978-0-584-10395-3.

WÖHLERT, Meike. *Der politische Witz in der NS-Zeit am Beispiel ausgesuchter SD-Berichte und Gestapo-Akten*. Berlin; Bern, New York, Wien : Peter Lang, 1997. 184 s. ISBN 3-631-30779-9.

ŽILKA, Tibor. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1984. 376 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

BRUMMACK, Jürgen. Zu Begriff und Theorie der Satire. In: *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 1971, Jg. 45, Heft 1, s. 275 – 377.

CIHLÁŘ, Jiří. I tak se lidé bránili před nacismem. In: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí*, 2006, roč. 8, č. 1 – 2, s. 20 – 31. ISSN 1214-2794.

DONEGANI, Jean-Marie. Music and Politics: The language of Music – between Objective Expression and Subjective Reality. In: *Raisons politiques*, 2004, Vol. 14, no 2, s. 5 – 19. ISSN 1291-1941.

HANSEN, Klaus. Lachen über Hitler. Erörterungen am Beispiel des Flüsterwitzes. In: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 2002, Jg. 53, Heft 12, s. 737 – 748. ISSN 0016-9056.

HASAROVÁ, Zuzana – PALÁRIK, Miroslav. Hospodárska a socioekonomická situácia v Nitre a v nitrianskom okrese v období autonómie Slovenska. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2020, roč. 24, č. 2, s. 456 – 504. ISSN 1338-7219.

JANECOVÁ, Tamara. Slovenské vojenské piesne v rokoch vojnovnej Slovenskej republiky. In: *Vojenská história*, 2018, roč. 22, č. 4, s. 160 – 190. ISSN 1335-3314.

KELLEY, Greg. Colonel Bogey's March through Folk and Popular Culture. In: ELIASON, Eric A. – TULEJA, Tad (eds.). *Warrior Ways: Explorations in Modern Military Folklore*. Colorado: Colorado University Press, 2012. 299 s. ISBN 978-0-87421-903-6.

KUTSCHKE, Beate. Political Music and Protest Song. In: FAHLENBRACH, Kathrin et al. *Protest Cultures: A Companion*. New York; Oxford : Berghahn Books, 2016, s. 264 – 272. ISBN 978-1-78533-148-0.

MERZIGER, Patrick. Humour in the Volksgemeinschaft: The Disappearance of Destructive Satire in National Socialist Germany. In: KESSEL, Martina – MERZIGER, Patrick (ed.). *The Politics of Humour: Laughter, Inclusion and Exclusion in the Twentieth Century*. Toronto : University of Toronto Press, 2011, s. 131 – 152. ISBN 978-1-4426-4292-8.

MERZIGER, Patrick. Humour in Nazi Germany: Resistance and Propaganda? The Popular Desire for an All-Embracing Laughter. In: *International Review of Social History*, 2007, Vol. 52, Supplement 15, s. 275– 290. ISSN 1469-512X.

PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Political and administrative changes on regional level during the period of Slovak autonomy (6 October 1938 - 13 March 1939): The example of Nitra town. In: *Terra Sebus*, 2023, Vol. 15, no. 1, s. 279 – 283. ISSN 2066-9143.

Internetové zdroje/Internet sources

Round Folksong Index «<https://www.vwml.org/record/RoudFS/S178153>» [cit. 20. 2. 2025].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS RČS 1935-1938, Poslanecká sněmovna, Tisky, 7. zasadanie, tlač č. 1386/VIII Interpelace poslance E. Kundta vládě «https://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1386_02.htm» 21. júl 1938 [cit. 20. 2. 2025].

*Text je výstupom projektu Vega 1/0291/25 Festivita v premenách režimov 20. storočia. Príklad územia Slovenska v rokoch 1938 – 1956.

O autorovi / About the Author

Mgr. Alena MIKULÁŠOVÁ, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra histórie
Hodžova 1, 949 01 Nitra
e-mail: amikulasova@ukf.sk
ORCID: 0000-0001-7466-5900

POSLANEC MUŠÁK KONTRA MINISTR ČATLOŠ

(NA OKRAJ KRITIKY ČINNOSTI MINISTERSTVA NÁRODNÍ OBRANY)

OLDŘICH PEJS

PEJS O.: MP Mušák versus Minister Čatloš (On the Margins of Criticism of the Ministry of National Defence's Activities). *Vojenská história*, 3, 29, 2025, pp 128-139, Bratislava.

The edited document comprises a three-page complaint dated 18 March 1944 by Dr Štefan Mušák, a member of the Slovak Parliament and its Defence Committee, addressed to the Chairman of Parliament, Dr Martin Sokol, in which he highlights “*certain unhealthy phenomena in our army*”, and an eight-page response from the Ministry of National Defence dated 4 April 1944. This reply, initialled by Minister of National Defence General Ferdinand Čatloš and addressed to the Deputy Speaker Dr Karol Mederly, defends against what it describes as “*insinuations by the honourable member of a serious nature*”.

Keywords: Štefan Mušák, Ferdinand Čatloš, Slovak Army, 1944.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.3.6>

Není tajemstvím, že archivy skrývají četná překvapení. Profesionální historici i amatérští badatelé by mohli vyprávět. Pro některé jde o marginálie, pro mnohé o historické zajímavosti. Patřím v obou případech k těm druhým. I leckterý archivní dokument a jeho mnohdy opomenutelný text vhodně zasazený do dobových reálií může přispět k pochopení zásadních historických událostí. *Vojenská historie* není výjimkou. Pro mě má význam jeden takový dokument, který je archivován ve *Vojenskom historickom archívu* v Bratislavě¹ a ve fotokopii ve *Vojenském ústředním archívu – Vojenském historickém archívu* v Praze.²

Právě dobové reálie počátku roku 1944 odhalují, jak dokument zapadá do radikálně se zhoršující politicko-vojenské situace a mezinárodního postavení ľudáckého Slovenska, spojence nacionálně-socialistického Německa, které v důsledku německých porážek již nemělo žádnou perspektivu. Do řad slovenských politických a vládních kruhů se vkrádala nervozita, objevovaly se náznaky pasivity či alibismu v administrativním aparátu, nevynímaje významnou mocenskou složku – armádu.

Dokument, o němž je řeč, obsahuje třístránkovou stížnost Dr. Štefana Mušáka, poslance slovenského sněmu a člena jeho branného výboru, z 18. března 1944, kterou adresoval předsedovi sněmu Dr. Martinu Sokolovi, v níž upozorňuje na „*isté nezdravé zjavy v našej armáde*“, a osmistránkovou odpověď ministerstva národní obrany ze 4. dubna 1944, parafovanou ministrem národní obrany gen. Ferdinandem Čatlošem, adresovanou předsednictvu slovenského sněmu, konkrétně do rukou jeho podpředsedy Dr. Karola Mederlyho, bránící se „*insinúciám p. poslanca povážlivého rázu*“. Dokument obdržel na vědomí i předseda branného výboru slovenského sněmu Vojtech Horák a rovněž i poslanec Dr. Štefan Mušák, ale také kancelář prezidenta republiky, kde jej evidovalo vojenské oddělení.

Dokument je velmi obsáhlý, kromě opisu stížnosti a odpovědi ministerstva národní obrany, vlastně samotného ministra národní obrany, má ještě další čtyři přílohy, z nichž

¹ Vojenský historický archiv Bratislava, fond Zbierka „53“, šk. č. 146, inv. č. 53/44-104/2.

² Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 - 1945, kart. č. 76, Sbírka 53, inv. č. 38/39, MNO č.j. 81174/Dôv.osob.1944. Složka má 71 stran.

jedna obsahuje čtyři sub přílohy, takže není možné se dokumentu věnovat v jeho celistvosti, ale pouze v krátkosti upozornit na vyjádření k některým otázkám vojenského rázu.

Stížnost Dr. Štefana Mušáka

Poslanec Dr. Štefan Mušák sděluje Dr. Martinu Sokolovi, že na posledním zasedání branného výboru upozornil na některé nezdravé poměry ve slovenské armádě a dostalo se mu pádné odpovědi v podobě povolávacího lístku k nástupu do vojenské služby, takže je mu znemožněno na nejbližším zasedání branného výboru položit ministroví národní obrany gen. Ferdinandu Čatlošovi několik otázek. Přesvědčil se tak, že norma, podle které může být za své poslanecké projevy stíhán jen disciplinárně na půdě samotného sněmu, se postupem vojenské správy stává normou papírovou a vojenská správa ji tak může obejít. Požádal Sokola o zproštění funkce člena branného výboru. Zároveň zdůraznil, že z jeho strany nešlo na zasedání branného výboru o projev nedůvěry k Čatlošovi, ale o plnění povinností člena branného výboru, který je národu a státu odpovědný v branných záležitostech, ale není informován „o tom, o čom po bratislavských kaviarniach vrabce čvirikajú,“ např. o dobrovolné evakuaci Bratislavy.

V krátkosti otázky na Čatloše (pořadí stanovené poslancem):

1) Zda je pravda, že *Továrň na dopravné prostriedky* (továrna na letadla) v Trenčianskych Biskupiciach zaměstnává okolo 900 úředníků a dělníků, kteří jsou na placené dovolené, takže nepracují; na čele továrny jsou tři vysocí důstojníci - neinženýři, kteří kromě služebních platů pobírají vysoké ředitelské a podředitelské platy; co tato továrna pro stát dosud užitečného vyprodukovala?

2) Zda bylo a z jakého důvodu provedeno penzionování vysokých důstojníků a provedeno jmenování neúměrně nových vysokých důstojníků?

3) Zda byl a proč penzionován gen. Jurech?

4) Zda slovenské vojsko v SSSR (v Rusku), z něhož padlo do zajetí asi 2500 vojáků, mělo velitele, nebo zda velitel tohoto vojska měl na frontě svou manželku a z fronty odešel, když jeho manželka držela hladovku?

5) Zda jsou ve slovenské armádě důstojníci, např. nynější velitel posádky v Dolnom Kubíne, kteří přes rozkaz nešli na frontu a pokud nešli, zda byli potrestáni a pokud nebyli, zda vojenské trestní zákony platí jen „pre vojakov sedliakov“, nebo i „pánov dôstojníkov“?

6) Zda je ve slovenské armádě generální inspektor vojenských statků, tedy funkce, kterou Praha neznala i při svých více než 100 generálech?

7) Zda chce ministr nařídít svým podřízeným, aby členové branného výboru, kteří se chtějí informovat o branných otázkách, byli na jeho ministerstvu přijímáni mimo pořadí, nebo je nechat čekat v čekárně bezúspěšně i tři hodiny?

8) Jakou funkci má ve slovenské armádě gen. Čunderlík (v stížnosti uveden jako Čunderlich)?

9) Zda ministr ví, že Ústav pro vojenské poškozence vyřizuje záležitosti poškozenců velmi dlouho, „čím na dedinách budí sa nepokoj a neporiadok“?

10) Jaké poslání má podle ministra branný výbor?

Odpověď ministerstva národní obrany, potažmo gen. Ferdinanda Čatloše

Odpověď ministerstva národní obrany, vlastně Čatloše samotného, můžeme považovat za rozhořčenou, podrážděnou, místy ukrivděnou, ve vyznění překvapivě zacházející až do osobní roviny, ačkoliv Čatloš přiznává, že s Dr. Mušákem „nemal doteraz bližšie styky a vzťahy a teda ani nemohlo nastat' vyslovené náhľadové stretnutie.“ Čatloš byl viditelně stížností poslance zaskočen a zamýšlel se nad jeho insinuacemi a nepodloženými invektivami.

vami. Obáva se, že poslanec „je škodlivým nástrojom deštruktivizmu, slovenskej nesnášalivosti a nesváru, ktoré korení z príslušenského diferencIALIZMU. V tom prípade by to bola osudová výstraha pre vážne časy, aké práve prežívame.“ Upozornil, že Dr. Mušák byl povoláním do branného kurzu předurčen k pozitivní a konstruktivní činnosti v národě. „Tejto sa nepriamo vyhýba, ale zato v Brannom výbore a mimo neho márne čas na vyhľadavanie komplikácií, sršiacich negativizmom a vytekajúcich z nezodpovedných rečí a ľudskej zbytočnej zvedavosti. Hľadá, zbiera a registruje údajné a za vlasy pritiahnuté chybičky v aparáte užšom a do istejší miery aj nepríslušnom, ktorý povrchné a nešetrne obviňuje a kritizuje.“ Čatloš neváhal ukázať, že jde o činnost „nepovolanych kontrolórov drobných vecí na spôsob politických komisárov v armáde a ešte k tomu z neprístupnej dialky a neodborne, tak nastáva v zápätí vzájomná nedôvera a nedostatok potrebnej samostatnosti všetkých činiteľov, ktorých sa táto nemiestna činnosť dotýka.“ Čatloš pripustil, že členové branného výboru mohou být méně informovaní o otázkách týkajících se slovenské brannosti, když ironicky napsal, že ti, kteří přicházejí na krátký čas do Bratislavy, „nemajú čas zachytiť povedačky ulice a kavárni,“ ale výtky na adresu ministerstva národní obrany pro nedostatek informací považoval za křivdu. Poukázal na komplikovanost a složitost rozhodování ministra národní obrany, který musí své záležitosti hlásit nejvyššímu vojenskému veliteli (prezidentovi republiky Jozefu Tisovi – pozn. O. P.), následně je předestřít Nejvyšší radě obrany státu, potom vládě, podstoupit proceduru v rámci meziministerských a sněmovních institucí, kde je musí opakovat a prosazovat, „akoby išlo o sobecké a nie všeužitočné a verejné potreby.“

Čatloš se nejprve vyjádřil k domněnce Dr. Mušáka o jeho povolání do kurzu branné výchovy na podkladě záměrných represálií. Podle Čatloše kurz branné výchovy i výběr velitelů do něho se udál podle dohody velitele branné výchovy a generálního sekretariátu Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSĽS) a „teda v intenciách Vodcu národa“ (prezidenta republiky Jozefa Tisa – pozn. O. P.), on sám do něho nezasahoval, ani nevěděl, že tam byl Dr. Mušák vybrán. Čatloš pak velmi stručně odpověděl na podané otázky. V továrně na dopravní prostředky v Trenčianskych Biskupiciach musí ministerstvo národní obrany ponechat příslušnou pravomoc správě podniku, ve které jsou zastoupeny i jiné rezorty a zejména slovenský sněm. Jmenování vysokých důstojníků spadá do pravomoci vlády a prezidenta republiky. Tresty důstojníků jsou vojensko-velitelským tajemstvím. Trestní zákony platí i pro „pánov-důstojníkov“, právě tak pro „vojakov-sedliakov“. V armádním rozkazu Jozefa Tisa jako nejvyššího vojenského velitele z 14. března 1944 se uvádí počet slovenských vojáků, kteří padli do zajetí, za celé východní tažení, nikoliv pouze za dobu velení 1. pěší divize plk. Elemérem Lendvayem, jak by mohlo z otázky Dr. Mušáka vyplývat. Nevyskytl se dosud ze strany důstojníků ani jediný případ neuposlechnutí rozkazu pro odchod do pole, pouze případy časového oddálení tohoto odchodu, takže příslušní jednotlivci byli vzati k odpovědnosti.³ Generál Alexander Čunderlík, ačkoliv je ve výslužbě, byl povolán k další činné službě. Pro zhoršený zdravotní stav je poradcem ministra národní obrany pro mimořádné záležitosti, při kterých se využívá jeho bohatých zkušeností. Generálního inspektora vojenských statků slovenská armáda nemá. Ústav pro válečné poškozence patří do rezortu ministerstva vnitra a rovněž dobrovolná evakuace Bratislavy je věcí tohoto rezortu. Ministr národní obrany není povolán, aby definoval a řešil akademickou otázku poslání branného výboru slovenského sněmu. Zároveň ale neopomenul podtrhnout, že postoj Dr. Mušáka je příznačný pro dnešní poměry v branném výboru, neboť branný výbor „takýmto spôsobmi môže len zdržovať naléhavé normy, budiť vzájomnú nedôveru a podlamovať účinnú a osožnú iniciatívu.“

³ Mělo jít o zdravotní důvody, takže se stali důstojníky neschopnými pro polní službu, což však zapříčinilo jejich přefazení do podřadnějších funkcí (kategorií důstojníků). Mjr. Anton Ciprich jako velitel posádky v Dolnom Kubíne byl právě postižen touto diskvalifikací ve skupině důstojníků generálního štábu, ale pro řádovou službu důstojníka pěchoty byl označen za velmi dobrého.

Pro nás jsou však velmi zajímavé přílohy a informace v nich obsažené, které připravily složky vojenské správy. Musíme zároveň zdůraznit, že některé přílohy byly určeny pouze pro úřední potřebu prezidenta republiky Jozefa Tisa a předsednictva slovenského sněmu (některé podklady byly označeny za přísně důvěrné, s prosbou o jejich vrácení po úředním prostudování, nebo byly vynechány z kopií určených pro předsedu branného výboru Vojtecha Horáka a pro poslance Dr. Štefana Mušáka).

Kurz velitelů asistenčních jednotek

Velitelství branné výchovy (velitel plk. gšt. Viliam Kanák) rozhodlo 11. března 1944 o uspořádání kurzu pro velitele asistenčních jednotek v Liptovskom Svätom Mikuláši ve dnech 22.-29. března 1944. Pod pořadovým číslem 16 byl zapsán: *npor. v zál. Dr. Štefan Mušák, okres Námestovo, DOV* (doplňovacie okresné veliteľstvo – pozn. O. P.) *Ružomberok*. Příslušníci asistenčních jednotek byli vybráni okresními organizacemi HSLŠ v dohodě s okresními veliteli branné výchovy. Jejich seznamy obdrželo velitelství branné výchovy, v seznamu okresního velitelství branné výchovy Námestovo byl pod pořadovým číslem 1 zapsán: *npor. Dr. Mušák Štefan, zást.[upca] veliteľa, DOV Ružomberok, kmeň.[ové] teleso Dol.[ný] Kubín*. V lednu 1944 při referování Tisovi na zasedání předsednictva HSLŠ o asistenčních jednotkách bylo jednáno i o svolání velitelů asistenčních jednotek do kurzu, o čemž byl informován i generální sekretariát HSLŠ. Velitelství branné výchovy nebylo známo, že je Dr. Mušák poslancem a že by poslanci neměli být do kurzu povoláni. Vedle Dr. Mušáka byl povolán i poslanec stot. v zál. Andrej Schlosser ze Zvolena, rovněž člen branného výboru, jehož povolání do kurzu však bylo zrušeno ze zdravotních důvodů. Dr. Mušák do kurzu nastoupil, ale zmínil se stot. gšt. Vladislavovi Kuželovi, přednostovi oddělení stráže obrany státu velitelství branné výchovy, který kurz připravoval, že „*má dojem, že bol povolaný akosi následkom istej debaty v brannom výbore*.“ Při návštěvě Kanáka v kurzu 23. března 1944 mu bylo vysvětleno, že tu není žádná souvislost, což vzal na vědomí. Navíc byl Dr. Mušák na kurzu aktivní a vystoupil i před frekventanty. Čatloš také obdržel 29. března 1944 z kurzu telegram tohoto znění: „*Z príležitosti ukončenia kurzu dávame sa Vám k službe vždy a všade = dôstojníci a j +.*“

Továrň na dopravné prostriedky Trenčianske Biskupice

Nejvyšší slovenští činitelé rozhodli, že vojenské objekty v Trenčianskych Biskupiciach budou využity pro výrobu letadel k vybudování a organizování slovenského vojenského letectva jako prvotřídní vojenské zbraně. Mělo jít o letouny Junkers verze Ju-87 (D-5) a Junkers Ju-188, případně Škoda-Kouba SK-257. Problematicke se podrobně věnovala Zdenka Hešterová (Muráriková), můžeme se proto odvolat na její výzkum.⁴ Nás zajímají informace o vysokých důstojnících - neinženýrech, kteří měli pobírat vysoké platy, jak to zmiňuje Dr. Mušák. Šlo v jeho očích o tři vysoké důstojníky. Známe jejich jména: plk. aut. Benedikt Dúbravec, pplk. gšt. v. v. Emil Novotný a pplk. gšt. Koloman Brezány.

Podle názoru ministerstva národní obrany se v továrně objevili slovenští důstojníci, aby posílili slovenský živel a vytlačili česko-německý vliv. Ve slovenské armádě nesloužil důstojník - diplomovaný inženýr v oboru konstruktér letadel.⁵ Na Dúbravce proto padla volba z důvodu, že byl jediným z vyšších důstojníků, který měl předběžné technické

⁴ HEŠTEROVÁ, Zdenka. *Zbrojársky priemysel na strednom Považí v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 139 - 153.

⁵ Na Slovensku pracovali pouze dva civilní inženýři ve výrobě letadel – Ing. Ján Gonda a Ing. Ferdinand Trebichavský.

vzdělání (byl absolventem průmyslové školy strojírenského oboru) a byl po mnoho let ve funkcích, kde si mohl prohloubit své teoretické a technické znalosti (zkušenosti ve výrobě automobilů). Na jeho žádost byl do továrny přidělen Novotný, který absolvoval obchodní školu a byl výkonným letcem. V lednu 1944 byla založena Továrna na dopravní prostředky. Jejím závodním (generálním) ředitelem se stal Dúbravec, obchodní správu a administrativu měli na starosti Novotný a právě nastoupivší Brezány, který dlouhá léta strávil ve funkci přednosta materiálního oddělení ministerstva národní obrany a působil jako vrchní dozorce nad všemi průmyslovými podniky na Slovensku.

Dúbravec jako aktivní důstojník pobíral v armádě služební plat a od továrny měl přiznány cestovní diety, které činily měsíčně maximálně 5000 Ks. Novotný, který byl ve výslužbě, vykonával v továrně funkci administrativního správce a kontrolního orgánu a pobíral plat ve výši 4200 Ks měsíčně, plus cestovní a reprezentační výlohy. Brezány jako aktivní důstojník pobíral v armádě služební plat. Správní rada továrny na zasedání 10. března 1944 však přiznala Dúbravcovi plat 16.000 Ks měsíčně hrubého, Novotnému 10.000 Ks měsíčně hrubého a Brezánymu 16.000 Ks měsíčně hrubého. Ministerstvo národní obrany omluvilo tyto vysoké platy srovnáním s platy německých úředníků, které činily až 20.000 Ks měsíčně, dále poukázalo, že dva důstojníci čekají na penzionování a že o platech rozhoduje správní rada ve vlastní kompetenci. Zapomnělo ale zdůraznit, že správní radu tvoří zástupci ministerstva národní obrany (Malár, Ballay, Dúbravec, univerzitní profesor Dr. Alojz Matura za svaz průmyslu), dále zástupci ministerstva financí, ministerstva hospodářství a slovenského sněmu. Pouze jeden člen správní rady byl Němec, a to plk. Ing. Alpers z německého Reichsluftfahrtministerium v Berlíně.

Povyšování a penzionování vysokých důstojníků

Záležitost povyšování vyšších důstojníků byla v kompetenci vlády a prezidenta republiky, penzionování procházelo schvalováním prezidenta republiky, vlády a Nejvyšší rady obrany státu. Zpráva zmiňuje, že dosud bylo penzionováno přeložením do výslužby 15 vyšších důstojníků, když vojenská správa *„nemohla mať z ich aktívneho pomeru nijaký osoh.“* U dalších důstojníků určených k penzionování za branné pohotovosti státu se čekalo na vydání příslušného zákona.⁶ Ministerstvo národní obrany se bránilo, že nemůže v osobních záležitostech podávat konkrétní informace, neboť jde o velitelské tajemství a nemůže tak ztratit důvěru veřejnosti jejich zveřejněním. O důvodech propuštění důstojníků z činné služby neschopných pro polní službu nebo pro charakterové a jiné chyby byl informován prezident republiky Jozef Tiso jako nejvyšší vojenský velitel, který tyto důvody uznal, a také vláda, která předložila příslušný zákon k projednání slovenskému sněmu. Podle obecné informace bylo povýšeno k 1. lednu 1944 do hodnosti plukovníka 9 důstojníků, do hodnosti podplukovníka 3 důstojníci a do hodnosti majora 18 důstojníků. Čatloš však myšlenku penzionování rozvinul, když připomněl, že jemu jako vojákovi není tím nejhlavnějším, jakou má právní jistotu. *„K úspešnému vedeniu vojny požadujem len od nášho zákonodárstva, aby mi dalo podklad pre praktickú možnosť robiť vo vojsku taký*

⁶ Podle informací Čatloše byla předloha zákona na penzionování důstojníků během branné pohotovosti státu ve slovenském sněmu zdržovaná, že *„narúša právnú istotu a bude mať za následok nechť k vojenskému povolaniu, že bude postihnutým odopretá akákoľvek ochrana a možnosť sa obhájiť a ospravedlniť.“* Čatloš tvrdě zaútočil na práci některých poslanců. *„Exponenti v snemových výboroch zasahujú niekedy do vojensko-odbornej oblasti diletantsky, upierajúc zdravý rozum a rozvažitosť orgánov nato poslaných.“* Zákon byl ve slovenském sněmu nakonec schválen 27. dubna 1944. Slovenský zákonník, roč. 1944, čiastka 12, zákon č. 42 zo dňa 27. apríla 1944 o splnomocnení ministra národnej obrany k prekladaniu dôstojníkov a rotmajstrov z povolania do výslužby (zálohy s odbytným) za brannej pohotovosti štátu, účinnosť odo dňa 13. mája 1944.

poriadok, aký uznám ako najpovolanejší činiteľ podľa najlepšieho vedomia a svedomia za najúčelnejší a najprospernejší. Či bude dôstojníkov, ktorí hoc i vekove nedosiahli ešte hranicu pre preloženie do výslužby, ale ktorí sú už svojimi činmi, bezcharakterným držaním sa, alebo svojou škodlivou neschopnosťou prezreli na výslužbu, penzionovať prezident Republiky a či MNO (myšlen ministr národní obrany – pozn. O. P.), je vecou po stránke praktickej, vedľajšou. Na tom zásadne netrvám, aby to robil minister NO [národnej obrany]. Ak Snem tu vidí verejno i súkromoprávne prekážky, tak naproti tomu ja, ako vojak namietam však účelnosť vojenskú. Prakticky beztak každý prípad penzionovania z úradnej moci, si dávam schvalovať najvyšším veliteľom (myšlen najvyšší vojenský veliteľ Jozef Tiso – pozn. O. P.), mimo iného už aj preto, lebo u nás bez dodatočných intervencií priamo u p. prezidenta Republiky skoro nič sa neobíde vo verejnosti a vo vojenskom živote. Ale najvyšší veliteľ má iné, výsostné starosti a práva. Prečo ho tu v osobných jednotlivostiach ešte viac zatažovať, a jeho najvyššiu funkciu v štáte neprijemnými konkrétnosťami robiť menej populárnu? MNO (minén ministr národní obrany – pozn. O. P.) ako hlavný voj.[enský] veliteľ, sa môže skôr exponovať vo svojich veciach nevďačným spôsobom, lebo národu nezáleží toľko na jeho popularite ako na popularite hlavy štátu. Na druhej strane, prečo má byť autorita HVV (myšlen hlavní vojenský veliteľ, tj. Čatloš sám – pozn. O. P.) najmä vo vojne, kde treba často aj bezohľadnej chirurgie, ak sa má telo celku udržať a zachrániť, snižovaná viazaním mu voľných rúk, keď len žiaducna dôvera v jeho osobu i v jeho kromobyčajné postavenie zaručuje fyzický i duševný poriadok vo vojne ťažko zmietanému štátu?“ Čatloš se i vymezil proti poukazování na dřívější poměry v Praze. „Pražské obyčaje nemôžu byť príkladom pre slovenský autoritatívny poriadok, najmä nie vtedy, keď Slovensko prežíva zodpovedné vojnové časy, naproti pohodlným mierovým nezdravo-demokratickým obcovaniam v Prahe, ktorá s tejto stránky to aj dopracovala. Tam sa obávali ľudákov a preto na oko boli k nim podlízaví a ochotní. U nás ide o to, aby počet intervencií p. poslancov a iných verejných činiteľov v prospech jednotlivcov a na úkor celku i nimi vynesených zákonov, sa pevným a neústupným stanoviskom MNO (myšleno ministerstvo národní obrany – pozn. O. P.) znižoval. Preto takéto intervencie nemôžu byť vítané a neposlúžia štátu.“

Otázka některých vyšších důstojníků

Je zajímavé, že v případě gen. Štefana Jurecha nebylo ministerstvo národní obrany tak skoupé na slovo v otázce jeho penzionování a tím v ochraně jeho osobních záležitostí před nezajímavými osobami, resp. nectilo plně uváděné velitelské tajemství. Tvrdilo, že jeho odchod do výslužby je ve stádiu projednávání a čeká se na vydání příslušného zákona, ale zároveň zde ironizovalo, když se odvolalo na stížnost Dr. Mušáka, který uváděl, že má na starosti 60 obcí na Oravě. „Práve v tomto kraji bola internovaná ruská herečka, ktorú si gen. Jurech dal dopraviť na Slovensko. To je jedna z príčin jeho penzionovania. Druhá príčina je zodpovedaná p. poslancom samým v otázke štvrtej, uvedenej v jeho sťažnosti. Generál Jurech je totiž nepriamou príčinou nenormálneho stavu vo velení. Tretia, najzávažnejšia príčina pre preloženie do výslužby je prísne vojenského rázu a nemôže byť sdelená p. poslancovi.“ Ministerstvo národní obrany zde narážalo na prípad herečky Lydie Bovtušenkové,⁷ ďalej na Jurechova vojenskú opatrení na východní frontě ve funkci velitele Rychlé divize, resp.

⁷ Lydia Bovtušenková, herečka a zpěvačka z Dněpropetrovska (ukr. Dnipro), přítelkyně Jurecha, byla internována v pracovním útvaru na stavbě oravské přehradní nádrže v Ústí nad Oravou jako civilní utečenec. Propuštěna byla na zákrok ministra vnitra Alexandra Macha na žádost Slovenského ľudového divadla v Nitře. PEJS, Oldřich. Pracovní útvar pro utečence Ústie nad Oravou (1943 - 1944). In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII.* Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 218.

1. pěší divize,⁸ případně na jeho trestní vyšetřování.⁹ Konkrétně. Jurech povolil cestu plk. gšt. Štefanu Tatarkovi, veliteli pěšího pluku 20, na lékařské vyšetření na Slovensko, přestože měl z Bratislavy nařízeno, aby ani nemocné důstojníky neodesílal na Slovensko, ale nechal je léčit v poli, neboť časté změny ve velitelském sboru mají neblahý vliv na morálku mužstva. Podle Čatloše povaha nemoci Tatarky (podezření na žaludeční vřed, které „*podľa zprávy sám a umele vyvolával*“), nebyla akutní a povážlivá, takže se Tatarko mohl po velmi krátkém čase vrátit do pole. Jurech měl Tatarku odeslat na Slovensko právě v době před určeným předáním velení 1. pěší divize, ale sám se hlásil nemocným (havárie letounu a údajná spála - šarlach).¹⁰ „*Vrátiac sa domov, vyzdravel za pár dní!*“ Ministerstvo národní obrany nemělo po ruce schopného velitele pro divizi, tak z Minska určilo „*so súhlasom pána prezidenta*“ plk. gšt. Karola Peknika od 2. pěší divize, ale dočasně (asi na tři týdny) muselo využít služeb „*chronickým ischiacem trpiaceho*“ plk. del. Eleméra Lendvaye. Ten odletěl z Bratislavy na Krym, ale předtím se stala nemilá věc: „*Jeho manželka sa však nervove zhrútila a našli ju v byte otrávenú /plynom v kúpeľni/. Stalo sa to akonáhle počula, že jej manžel ide do poľa. Podarilo sa ju ešte vzkriesiť a manžel, aby zabránil rodinnej tragédii, prosil, aby ešte z otrávenia dobre nezotavenú ženu mohol si vziať do poľa.*“ Bylo mu povoleno odletět společně, pokud jeho manželka převezme v poli funkci ošetřovatelky. Lendvay však za hrozby sovětského útoku dostal záchvaty své nemoci a stal se nehybným. „*Mal však morálne vydržať – i keď by ho pobyt do príchodu plk. Peknika stál život –, ale odišiel skôr a práve v kritickom čase odovzdal velenie pplk. Perkovi.*“ (pplk. del. Emil Perko, velitel motorizovaného Dělostřeleckého pluku 11 – pozn. O. P.). Chování Lendvaye po částečném uzdravení mělo své důsledky. Byl přeložen z Bratislavy do Topolčan k Dělostřeleckému pluku 1, degradovaný ve funkčním zařazení a ve služebním pořadí a případ byl předán kárnému výboru, což se nakonec týkalo i Jurecha a Tatarky.

Čatloš se opřel i do plk. int. Filipa Cramera, který se stal armádním intendantem. „*Už vtedy som začal strácať potrebnú dôveru k nemu.*“ Nejprve hovořil všeobecně o jeho chybějící zodpovědnosti a svědomitosti, když umožnil hrubou nedbalostí a hrubým porušením platných norem podvodné manipulace a machinace v intendantní službě na škodu vojenského eráru, což se stalo předmětem vojenského trestního šetření. Následně byl ostře konkrétní. „*Plk. Cramera však silne držali a podporovali ako Nemca, nemeckí činitelia.*“ Podle něho Cramer zařídil, aby byl do vojenské činné služby ve slovenské armádě povolán „*istý občan národnosti nemeckej pravdepodobne preto, aby nemusel nastúpiť vojenskú službu u zbraní SS. Tento občan, ktorý bol záložníkom pechoty, teda bez špeciálneho výcviku, bol istotne iba príčinením plk. int. Cramera premiestnený od pechoty k automobilnému vojsku a bol ako majiteľ civ.[ilného] osob.[ného] automobilu aj s vozidlom ako riadič povolany k nastúpeniu činnnej vojenskej služby za brannej pohotovosti štátu ako dobrovolník.*“ Čatloš se rozepisuje, co se dělo dál. Cramer si nechal toto vozidlo přidělit pro vlastní potřebu přednosty intendance a řidiči podepisoval jízdní příkazy, přičemž nešlo o jízdy pro vojenské účely, ale vozidlo

⁸ Jurech zanedbával svoje velitelské povinnosti, nestaral se o výcvik, cestoval po vzdálených týlových jednotkách, bojové jednotky navštěvoval zřídka. MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskému zväzu III. (1941 – 1944) : Rýchla divízia*. Banská Bystrica : DALI-BB, s.r.o., 2009, s. 390.

⁹ Myšleno vyšetřování jeho snahy o přechod Rychlé divize na stranu Sovětů na přelomu let 1942/43. ŠOLC, Jiří. K pokusům o přechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943. In: *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 3, s. 43.

¹⁰ Jurech využíval služeb letounu Fieseler Fi-156 Storch nejen ke služebním účelům, ale i k letům za svou přítelkyní. Jeden služební let, který pilotoval rtk. Jozef Holka, skončil 6. září 1943 havárií pro silný vítr, když se letoun stal neovladatelným a zřítíl se na zem z výšky 30 metrů. ŠVANDA, Petr. Důstojník troch armád. In: *Hobby Historie : osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století*, 2018, roč. 9, č. 3 (43), s. 41.

se zneužívalo pro nevojenské, soukromé účely (výlety), na nichž se měl podílet i syn Cramera a další civilní osoby. Vozidlo mělo pro jízdy s vojenským účelem přiděleno 500 litrů erárního benzínu a spotřebu nad tento přiděl hradil Cramer z benzínu, který si bez povolení přivlastnil za svého působení v poli v roce 1941 a uložil v proviantním skladu v Bratislavě jako „*pre int. plk. Crammera /intendančný benzín/*“. Ke zneužívání vozidla pro jiné než vojenské účely mělo docházet v době od 27. července 1943 do 16. března 1944 s jízdami v délce cca 4500 km.¹¹ Cramer byl dán do výslužby a podroben trestnímu vyšetřování, ale pro nedostatek důstojníků intendantní a hospodářské správy byl povolán jako důstojník ve výslužbě k činné vojenské službě za branné pohotovosti státu na místo, kde neměl mít přímý rozhodovací vliv na intendantní službu (tj. jako poradce). „*Je teda zrejme, že ľudia druhu, ako je plk. int. Crammer, nemajú čo pohľadávať v slovenskej armáde. Takéto opatrenia voj. [enskej] správy, keby Branný výbor Snemu podrobil kritike a upodozrieval by zbytočne MNO z „neúnosnosti“ zmien, než tým by neslúžil národu a štátu, ale len hatil prirodzený a potrebný beh vecí.*“¹²

Vojenská propaganda a vojenské zpravodajství

V této záležitosti je znát nefalšované rozhořčení Čatloše nad práci poslanců. Jejich postoj se mu nezamlouval. Na zasedání sněmovního úsporného a kontrolního výboru se ministerstvu národní obrany vytýkalo, že se literárně exponuje a zasahuje tak do civilní propagandy. Nepovolilo se mu financování dokumentární knihy „*Leto na Kryme*“, zároveň se požadovalo rozvázat smlouvu s vydavatelstvím „*Stráž vlasti*“ s tím, aby si ministerstvo časopis vydávalo ve státní knihtiskárně.¹³ Dále se finančně omezila činnost vojenského zpravodajství. „*Čo to všetko znamená v čase, keď peniaze /nie veľké milióny!/ sú len vedľajším prostriedkom pre záchranu hodnôt, ktorých strata nedá sa v budúcnosti vôbec ničím zaplatiť. Šetríme koruny, ale strácame podmienku života, ktorý keď zanikne, našetrené koruny už nebude potrebovať, leda ak na pohreb!*“ Čatloš připomněl, že duch vojska může v dané době a za daných podmínek udržovat jen propaganda a zajišťovat ho může jen zpravodajství. Vojsko se tedy uplatňuje i tam, kde to jinak dělá civilní sektor. „*Ak sa budeme na životné otázky národa a štátu, najmä v terajšom zodpovednom čase dívať s takouto materiálnou povrchnosťou a úzkostlivosťou a omedzovať sa pri ich praktickom riešení takými čiste bezduchými matematickými ohľadmi, tak pre vojsko je to po stránke práce pohodlnejšie. Aspoň sa mu odľahčí v práci, ktorá vyplýva z finančných predpokladov a uvalí sa toto bremeno na iných. Ale kto si berie potom vo svojej zodpovednosti pred národom, dejinami a Bohom fatálne následky nečinnosti na svedomie?*“

O co šlo? Zasedání sněmovního úsporného a kontrolního výboru se konalo 28. března 1944 a v jeho programu se objevily i finanční požadavky zpravodajského oddělení ministerstva národní obrany na měsíc duben 1944. Proti vystoupili poslanec Rudolf Čavojský

¹¹ Šlo o automobil zn. Ford Taunus, civilního evidenčního čísla S-907 a vojenského evidenčního čísla V-20.924.

¹² Cramer odešel z funkce 1. února 1944 a nástupcem v jeho funkci přednosty intendance ministerstva národní obrany se stal pplk. int. Ladislav Kasl z velitelství divizní oblasti 2. Cramerovi však v souvislosti s jeho odchodem do výslužby udělil Jozef Tiso řád *Vojenný víťazný kríž III. triedy*. Nepřekvapí, že po vypuknutí Slovenského národního povstání nová vojenská garnitura zrušila jeho přeložení do výslužby, takže se od 1. září 1944 opětovně stal přednostou intendance ministerstva národní obrany, přičemž jeho zástupcem zůstal Kasl.

¹³ Časopis *Stráž vlasti* vycházel od 13. července 1943 a postupně měl nahradit dosud vycházející vojenské noviny a časopisy. Vydávalo ho vydavatelství *Globus Prešov-Bratislava* a tiskla *Slovenská Grafia*. Časopis vycházel až do 25. srpna 1944. FEDOR, Michal (ed.). *Bibliografia periodik na Slovensku v rokoch 1939 - 1944*. Martin : Matica slovenská, 1969, s. 385-386.

a rovněž vládní rada ministerstva financí Dr. Jozef Hromada a Dr. Chaternuch s tím, že výzvědné zpravodajství není v takovém rozsahu potřebné, neboť Maďarsko z výzvědného zpravodajství odpadlo a že nechápou „*proti komu robí zpravodajské oddelenie MNO-HVV* (ministerstva národni obrany - hlavního vojenského velitelství – pozn. O. P.) *výzvednu činnosť*.“ Čatloš v replice uvedl, že Nejvyšší rada obrany státu schválila ve své schůzi 15. února 1944 pro zpravodajskou činnost celkovou částku 4,800.000 Ks na rok 1944. „*Osoby, ktoré nie sú zainteresované do chodu a úloh voj.[enskej] zpravodajskej služby, nemôžu vedieť, proti komu je nariadené výzvedné zpravodajstvo. Bolo spomenuté, že proti Maďarsku kde prevádzajú kontrolu Nemci, nie je potrebné prevádzať ďalej výzvednú činnosť. Dopytom na kompetentných nemeckých miestach, či má byť ďalej prevádzané výzvedné zpravodajstvo proti Maďarsku, bolo rozhodnuté, že výzvedná činnosť trvá ďalej a že toto treba prevádzať ešte vo zvýšenej miere z toho dôvodu, že v Maďarsku prevádza sa veľká podkopná činnosť proti Nemecku, ktorá taktiež zasahuje proti Nemcom na Slovensku zvlášť v maďarských kruhoch. Výzvedné zpravodajstvo sa prevádza nie len proti národnému Maďarsku, ale i proti Podkarpatskej Rusi, kde rozširuje sa vo veľkom merítke partizánske hnutie, ktorého zásahy smerujú aj na východné Slovensko. Ďalej výzvedné zpravodajstvo sa prevádza v smere sev. vých. GG. (okupovaný Generální Gouvernement – pozn. O. P.), nakoľko sa približuje front. Náklady na výzvedné zpravodajstvo budú tým väčšie, čím bližšie sa front približuje.*“ Čatloš nastínil i nutnosť zvýšených nákladů na obranné zpravodajství, neboť „*je obava, že nepravdivé živly štátu využijú tejto príležitosti (blízkosti fronty – pozn. O. P.) a začnú prevádzať ve väčšom merítke svoju podkopnú činnosť*.“

Pokud se týče vojenské propagandy, Čatloš hájil vydávání časopisu „*Stráž vlasti*“ (22.000 výtisků) a jeho zaslání vojákům do pole (5000 výtisků). Uváděl, že státní knihtiskárna není schopna technicky a personálně zajistit tištění novin v takovém rozsahu a formátu, chybí jí hlubotisk k výrobě obrázkové přílohy a je dvojnásobně dražší proti stávající tiskárně. Tvrdil, že vojáci v poli musejí být zásobeni časopisem, který „*im je duchovne najbližší a ktorý sa zrodil len pre ich potrebu*.“ V případě knihy „*Leto na Kryme*“ poukázal na to, že jde o obrázkové historicko-dokumentární dílo, které „*nemožno ľahkovážne odbaviť činiteľmi, ktorí nemajú vzťah a tým ani porozumenie pre túto knihu*.“ Dodal, že jde o pokračování knihy „*Od Tatier po Kaukaz*“, která se setkala s největším porozuměním i v zahraničí. Zde se odvolal na pochvalný list, který mu zaslal z Itálie vyslanec Karol Sidor a hojně z něho citoval. Sidor mu navíc doporučil vydat i knihu, která by mohla nést název „*Od Vitebska po Neapol*“. Sidor: „*To sú neslýchane priestory, ktoré prebrázdila slovenská armáda, tak mladá a tak mužne svoje úlohy plniaca*.“ Čatloš si tuto myšlenku osvojil a neváhal upozornit, že ministerstvo národní obrany neupustí od vydání knihy „*Leto na Kryme*“, ale naopak míní v nejbližší budoucnosti vydat novou historicko-dokumentární knihu o zajišťovací divizi, o jejím pobytu na Ukrajině, přesunu do Itálie a její činnosti v Itálii. „*Toto napred oznamujeme, aby dodatočne nedošlo na základe neodborných posudkov ku kontroverziám*.“

Závěr

Stížnost poslance Dr. Štefana Mušáka je datována 18. březnem 1944 a je adresována předsedovi slovenského sněmu Dr. Martinu Sokolovi. Zdá se nepochybné, že Dr. Mušák své povolání do kurzu pro velitele asistenčních jednotek (kurzu branné výchovy) skutečně považoval za krok vedoucí k zamezení jeho kritických postojů vůči ministerstvu národní obrany, potažmo osobně vůči Čatlošovi, které však nemusely vždy vycházet z ověřených faktů. Kritika vždy přináší reakci. A ta ze strany Čatloše datovaná 4. dubnem 1944 a adresovaná předsednictvu slovenského sněmu byla ostrá, neměla jen úřední povahu, neboť jí nechyběl i osobní ráz. Pro Čatloše bylo zřejmě důležité, že ji o den později zaevidovalo

vojenské oddělení kanceláře prezidenta republiky a Tiso s ní byl osobně seznámen. Čatloš svým způsobem Dr. Mušáka poučoval a ironizoval. Neváhal poukázat na to, že Dr. Mušák jako člen branného výboru slovenského sněmu, tedy zákonodárce a ještě k tomu právník, který má znát zákony a praxi veřejné správy, nepochybně ví, že na Slovensku je brannost rozprostřena kromě ministerstva národní obrany i na jiné ústřední úřady a instituce. „*Povolaný zákonodárca si je vedomý i z toho plynúcich povinností: rozoznávať príslušnosť toho – ktorého problému. Tu však vidíme pokus o bezohľadné hromadenie údajov na adresu ministra NO, ako by Branný výbor mal na starosti len tento rezort.*“ Čatloš nepochybně neměl zájem poskytovat jiným činitelům, tedy ani poslancům, takové informace z vlastního rezortu, které by mohly ukázat na skutečný stav armády. Pocit nedostatku informací, na který upozorňoval Mušák, odrazil poukazem na ukončení vydávání ministerských týdenních přehledů zpráv o vnitřních a frontových otázkách na branném poli, „*ktoré žiaľbohu pre nedostatok podpory práve snemových výborov muselo zastaviť*“, ale i poukazem na existenci informační kanceláře ministerstva národní obrany. Čatloš byl z práce branného výboru slovenského sněmu viditelně roztrpčen. Některé kroky poslanců ho iritovaly.¹⁴ „*Prečo ho v jeho práci pre štát zbytočne zdržujú a znemožňujú odňatím mu podmienok cieľuprimeraného usilovania? Exponenti v snemových výboroch zasahujú niekedy do vojensko-odbornej oblasti diletantsky, upierajúc zdravý rozum a rozvážitosť orgánov nato poslaných.*“

Čatloš se podle vlastních slov cítil dotčen, že se nejdříve v novinách dočetl¹⁵ a teprve následně byl vyrozuměn o usnesení branného výboru slovenského sněmu, který se shodl na jeho expozé. Výbor 16. února 1944 požadoval ministrovo expozé o brannosti, vojenské situaci a plánu evakuace. Čatloš o den později zaslal písemné vyjádření, že všeobecná vojenská situace se nedotýká věci, které by měl výbor v současnosti řešit a že otázka evakuace je nyní ve stádiu jednání mezi Nejvyšší radou obrany státu, vládou a vojenskými představiteli.¹⁶ Branný výbor však 2. března 1944 setrval na svém původním usnesení, což Čatloš kvalifikoval jako ústavní konflikt, kterému se nevyhýbá, ale ani se mu nechce bezdůvodně podvolit, „*lebo ide o prestíž ministra NO, bez ohľadu na osobu a o to, aby sa nejavil ako hračka rozmaru a násilnej ľubovôle jednotlivcov.*“

Co vlastně Čatloš slovenskému sněmu z vojenského hlediska vzkázal? Že nemá z vlastního slovenského stanoviska k všeobecné vojenské situaci co dodat, neboť slovenské polní jednotky nejsou jí podstatně dotčeny, domácí brannost se mění po stránce výměny ročníků v činné službě, kdy se povolává nástupní ročník 1938 a 1937 (důstojníci 27. března a mužstvo 12. dubna 1944) a propouští se zbytek ročníku 1940 a celý ročník 1941 (do konce března 1944) a jen tak mimochodem uvedl, že na východě státu se vedle toho činí přípravy pro pří-

¹⁴ Činnost branného výboru Národního shromáždění v dobách společného čs. státu se Čatlošovi jevila skoro jako idylická, když zde působil parlamentní referát a jeho referent navštěvoval schůze branného výboru, byl zmocněný za ministra národní obrany přijímat intervence a vyřizovat interpelace, podávat vysvětlení a tlumočit ministrova vyjádření a branný výbor vždy v otázkách branného rázu respektoval požadavky ministerstva národní obrany. Čatloš zmínil, že referentem ministerstva národní obrany u slovenského sněmu je mj. just. JUDr. Barnabáš Šimoni, který je s přízvány referenty ministerstva národní obrany k dispozici brannému výboru. Pro ministra národní obrany tak mají být vyhrazeny pouze otázky závažné a všeobecné, „*najmä preto, že tento vykonáva súčasne aj funkciu hlavného vojenského veliteľa, ktorá ho zamestnáva vo vojne vážnymi problémami a starostami viac, ako rezort svojimi formalitami a pomernými, ale zato rozsiahlymi drobnosťami.*“

¹⁵ „*V blízkom čase má pred branným výborom odzníeť expozé ministra národnej obrany, o ktoré výbor ministra národnej obrany požiadal.*“ Slovák, 1944, roč. 26, č. 40, s. 3, Snem uzákonil významné hospodárske opatrenia.

¹⁶ Čatloš mohl bezprostředně reagovat, neboť na jednání branného výboru 16. února 1944, kde byl vznesen požadavek na jeho expozé, byli přítomni i zástupci ministerstva národní obrany. Jeho tvrzení, že se nejprve z novin dozvěděl o požadavku branného výboru, neobstojí. Noviny tuto zprávu uveřejnily 18. února 1944.

padnou obranu státního území. Zdůraznil, že evakuace je dobrovolnou záležitostí náležející do resortu ministerstva vnitra, takže ministerstvo národní obrany není kompetentní o ní podávat zprávy brannému výboru. Čatloš vlastně navozuje jakousi mírovou idylu. Jak však do tohoto obrázku zapadají jeho slova, že ministr národní obrany „*má plno starostí v danej situácii o holý život vojska a následne aj štátu*“, že postoj vojenské správy „*smeruje na konečné zavedenie poriadku*“ a slova hovořící o epidemických neduzích v armádě, které vyžadují radikální léčení? Můžeme si z celého dokumentu odnést poznatek, že slovenská armáda je dosud spojencem německé armády, ale pouze formálně, pasivně, neboť nebojuje, a nemá se to změnit? Nebo postavení Čatloše jako ministra národní obrany a hlavního vojenského velitele není tak pevné, když se opakovaně odvolává na autoritu nejvyšší – prezidenta republiky Jozefa Tisa jako nejvyššího vojenského velitele, kterému každý svůj krok předkládá k souhlasu? Domnívám se, že z dokumentu vystupuje jako jasné poselství, že Čatloš má od Tisa krytá záda a bere-li na svá bedra řešení nepopulárních otázek (nepříjemných konkrétností), činí tak „*lebo národu nezáleží toľko na jeho popularite ako na popularite hlavy štátu*.“ Přidávám, že Čatlošovi nevyhovoval zájem poslanců o otázku resortu obrany, neboť úkoly ministerstva národní obrany chtěl plnit podle vlastních představ a v podobě, jak se na nich s Tisem domluvil.

Shrnu-li, dokument může napomoci vojenským historikům k osvětlení některých konkrétních otázek, na které narazí při svém výzkumu týkajícího se postavení a situace slovenské armády počátkem roku 1944.

O. PEJS: ABGEORDNETER MUŠÁK VERSUS MINISTER ČATLOŠ (AM RANDE DER KRITIK AN DER TÄTIGKEIT DES MINISTERIUMS FÜR NATIONALE VERTEIDIGUNG)

Das bearbeitete Dokument enthält eine dreiseitige Beschwerde von Dr. Štefan Mušák, Abgeordneter des slowakischen Landtages und Mitglied seines Wehrausschusses, vom 18. März 1944, adressiert an den Landtagspräsidenten Dr. Martin Sokol, in der er auf „*gewisse ungesunde Erscheinungen in unserer Armee*“ hinweist, sowie eine achtseitige Antwort des Ministeriums für nationale Verteidigung vom 4. April 1944, paraphiert vom Minister für nationale Verteidigung, General Ferdinand Čatloš, adressiert an das Präsidium des slowakischen Landtages, konkret an dessen stellvertretenden Präsidenten Dr. Karol Mederly, die sich gegen „*Anschuldigungen des Herrn Abgeordneten von besorgniserregendem Charakter*“ verteidigt. Das Dokument wurde auch dem Vorsitzenden des Wehrausschusses des slowakischen Landtages, Vojtech Horák, dem Abgeordneten Dr. Štefan Mušák sowie der Kanzlei des slowakischen Staatspräsidenten zur Kenntnisnahme übermittelt, wo es von der Militärabteilung registriert wurde. Das Dokument ist sehr umfangreich: Neben der Abschrift der Beschwerde und der Antwort des Ministeriums für nationale Verteidigung – eigentlich des Verteidigungsministers selbst – enthält es noch vier weitere Anlagen, von denen eine wiederum vier Unteranlagen umfasst. Daher ist es nicht möglich, das Dokument in seiner Gesamtheit zu behandeln, sondern es kann lediglich kurz auf die Stellungnahmen zu einigen militärischen Fragen hingewiesen werden.

Seznam použitých pramenů a literatury/List of reference and Literature

Primární zdroje/Primary sources

Archív a archivní prameny/Archives and Archives sources

Vojenský historický archiv Bratislava (VHA Bratislava):

Fond Zbierka „53“.

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VÚA – VHA Praha):

Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945.

Dobový tisk/Period print:

Slovák (1944).

Sekundární zdroje/Secondary sources

Monografie a sborníky jako celek/Monographs:

FEDOR, Michal (ed.). *Bibliografia periodik na Slovensku v rokoch 1939 - 1944*. Martin : Matica slovenská, 1969. 550 s.

HEŠTEROVÁ, Zdenka. *Zbrojársky priemysel na strednom Považí v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica : Belianum, 2014. 224 s. ISBN 978-80-557-0824-9.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskému zväzu III. (1941 – 1944) : Rýchla divízia*. Banská Bystrica : DALI-BB, s.r.o., 2009. 444 s. ISBN 978-80-89090-64-8.

Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích/ Articles in Journals, chapters in Monographs:

PEJS, Oldřich. Pracovní útvar pro utečence Ústie nad Oravou (1943 - 1944). In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 213-221. ISBN 978-80-89335-21-3.

ŠOLC, Jiří. K pokusům o přechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943. In: *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 3, s. 30-54. ISSN 1335-3314.

ŠVANDA, Petr. Důstojník troch armád. In: *Hobby Historie : osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století*, 2018, roč. 9, č. 3 (43), s. 34-41. ISSN 1804-2228.

O autorovi/ About the Author

JUDr. Oldřich PEJS

Penzionovaný

e-mail: pejso@post.cz

<https://orcid.org/0000-0002-0567-2311>

IKAROVIA BEZ KRÍDIEL¹

ČINNOSŤ PEŠIEHO PRÁPORU DANIELA KUNICA V SPOMIENKACH MIKULÁŠA ŠUMICHRASTA

PETER ŠUMICHRAST

ŠUMICHRAST, P.: *Icarus Without Wings. The Activities of Daniel Kunie's Infantry Battalion in the Memoirs of Mikuláš Šumichrast*. *Vojenská história*, 3, 29, 2025, pp 140-172, Bratislava. The author presents the previously unpublished memoirs of Colonel (Ret.) Mikuláš Šumichrast, a participant in the national struggle for liberation. An officer of the 1st Czechoslovak Army in Slovakia, Šumichrast recounts—based on his experiences recorded in 1946—the involvement of former members of the Slovak air force in the Slovak National Uprising. During the armed uprising against German occupation forces and their domestic collaborators, the infantry battalion—composed primarily of aviation ground personnel from the former Slovak air park—maintained high combat morale. Within the VI Tactical Group of the 1st Czechoslovak Army in Slovakia, it was among the infantry units that upheld the military oath on the field of honour until the final days of the Slovak National Uprising. Even after transitioning to partisan warfare, many of its members continued active resistance against German occupation forces and their domestic collaborators.

Keywords: Mikuláš Šumichrast, Slovak air force, aviation park, Mokrad' airfield, Slovak National Uprising, Defence Area 2, VI Tactical Group.

DOI <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.3.7>

V mnohých rodinách účastníkov národného boja za oslobodenie z rokov 2. svetovej vojny doposiaľ s úctou uchovávajú vzácne pamiatky na predkov, ktorí sa v rozhodujúcich chvíľach existencie nášho národa postavili na správnu stranu dejín. Tak je to aj v prípade rodinných príslušníkov plk. v. v. Mikuláša Šumichrasta, ktorý sa do tohto boja aktívne zapojil. Vrcholnou chvíľou jeho účasti v ňom bola príprava zapojenia protifašisticky orientovaných príslušníkov leteckého parku slovenského letectva v Mokradi do ozbrojeného vystúpenia a ich účasť v radoch 1. čs. armády na Slovensku v boji proti nemeckým okupačným jednotkám a ich domácim prisluhovačom.²

Mikuláš Šumichrast³ sa narodil 13. apríla 1911 v obci Dežericiach⁴, v Bánovskej kotline, do rodiny samostatne hospodáriaceho roľníka Mikuláša Schumichrasta a jeho

¹ Autor si „požičal“ názov z literárneho diela Jána Plesníka s názvom *Ikarovia bez krídiel*, ktorý v ňom umeleckým spôsobom spracoval časť histórie slovenského letectva, s osobitným dôrazom na popis činnosti pešieho práporu Daniela Kunica v Slovenskom národnom povstaní. V diele nevykresľuje jednotlivé sekvencie historickej panorámy, ale na základe vlastných prežitkov popisuje ľudské osudy účastníkov národného boja za oslobodenie nielen z radov príslušníkov slovenského letectva, ale aj partizánov. PLESNÍK, Ján. *Ikarovia bez krídiel*. Bratislava : Obzor. 1979. 302 s.

² M. Šumichrastovi bolo vydané osvedčenie o účasti v národnom boji za oslobodenie podľa zákona č. 255/1946 Zb. o príslušníkoch československej armády a o niektorých iných účastníkoch národného boja za oslobodenie za dobu od 15. marca 1939 do 28. augusta 1944 ako účastníkovi domáceho hnutia a od 29. augusta 1944 do 6. februára 1945 ako príslušníkovi 1. čs. armády na Slovensku. Oddelenie starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov Ministerstva obrany SR Bratislava, f. písomností k žiadostiam o vydanie osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb. osvedčenie čj. 24595/1969 z 24. mája 1974 vydané M. Šumichrastovi, nar. 13. apríla 1911.

³ Oprava pôvodného priezviska Schumichrast na Šumichrast bola zverejnená v Dôvernom osobnom vestníku MNO SR č. 9/1943. Oprava bola vykonaná v súlade s odpisom rodného listu dežerického matričného obvodu zo dňa 10. apríla 1943. VHA Bratislava, špeciálna zbierka vojenských predpisov, Dôverný osobný vestník MNO SR, ročník 1943, č. 9, s. 48.

⁴ Okres Bánovce nad Bebravou.

manželky Emílie.⁵ V rokoch 1917 – 1922 absolvoval päť tried ľudovej školy v Dežericiach. Následne pokračoval v štúdiu na meštianskej škole v neďalekých Bánovciach nad Bebravou.⁶ Tu absolvoval aj tzv. „jednoročný učebný náukobeh pri meštianskej škole“, ktorý fungoval ako posledný (štvrtý) ročník. Podobne aj ostatní žiaci školy, aj on si v ňom opakoval predchádzajúce učivo a v praktickej časti výučby si ďalej rozšíril svoje vedomosti a poznatky.⁷

O tom, že nadobudol počas štúdia vedomosti potrebné na zvládnutie prijímacieho konania na Učiteľskom ústave v Prešove⁸, svedčí skutočnosť, že ho v školskom roku 1927 prijali na 4-ročné štúdium, ktoré ukončil skúškou dospelosti 12. júna 1931.⁹ Občianskym povolaním sa tak stal učiteľom v ľudovej škole, kde sa na prácu učiteľa kládol dôraz na praktické pedagogické zručnosti. Jeho prvým pôsobiskom sa stala ľudová škola v Tašoli (dnes Tašulfa) v sobraneckom okrese.¹⁰ Vo svojom prvom zamestnaní však zotrval len krátko, pretože už 1. októbra 1931 nastúpil na prezenčnú službu v čs. brannej moci.¹¹ V hodnosti vojaka bol zaradený k 9.rote pešieho pluku 39 „Výzvedný Gen. Gracianiho“¹², ktorý patril do podriadenosti 17. pešej brigády so sídlom v Bratislave.¹³ O desať dní neskôr mu vzhľadom na dosiahnuté stredoškolské vzdelanie a osobnostné predpoklady priznali status frekventanta Školy pre výchovu dôstojníka pešieho vojska v zálohe. Počas výchovy na dôstojníka pechoty v zálohe bol povýšený na slobodníka (16. februára 1932) a desiatnika frekventanta (16. mája 1932). Des. M. Šumichrastovi 1. júna 1932, po úspešnom absolvovaní horeuvedenej školy, priznali status absolventa. Po návrate k materskému pluku bol dňom 15. júna 1932 premiestnený do jeho 3. roty. 22. septembra 1932 bol povýšený na čatára absolventa a zároveň mu priznali status aspiranta. Prvú kapitolu svojho života vo vojenskej

⁵ V prípade pôvodu Šumichrastovcov (taktiež Sumichraszt, Schumichrast, Shumichrast) treba uviesť, že išlo o starý hornouhorský zemiansky kuriálny rod zo Skalskej Novej Vsi (v zoznamoch uhorskej šľachty uvádzaný ako Sumichraszt de Szkalaujfalus, resp. Sumichraszt de Nemesujfalus). Ich prvý známy člen, Michal, sa tu spomína v roku 1593. FEDERMAYER, Frederik. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I: Trenčianska stolica*. Bratislava: Hajko & Hajková, 2000, s. 250-251; TÖTÖSY de Zepetnek, Steven. *List of Historical Surnames of the Hungarian Nobility*. West Lafayette: Purdue University Press, 2010, s. 100, s. 105. Dostupné na: «https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/cleweblibrary/article/1059/&path_info=auto_convert.pdf»; Dostupné na: «<https://www.skalkanadvahom.sk/obec/historia-obce/zemianske-rody-v-novej-vsi>».

⁶ Meštianska škola sídlila v budove Thurzo-Illeshazyovského kaštieľa.

⁷ PAVLÍK, Ondrej a kol. *Pedagogická encyklopédia Slovenska. Zväzok I, A – O*. Bratislava: Veda, 1984, s. 476.

⁸ Podľa výnosu MŠaNO ČSR zo 6. septembra 1919 boli podmienky na prijatie štúdium nasledovné: skúška z materinského jazyka (ústna aj písomná), skúška z matematiky, skúška z hudobného sluchu, skúška telesnej spôsobilosti, prihládanie k známka na poslednom vysvedčení, prihládanie k posledným grafickým prácam vypracovaným na poslednej škole. ŠTULRAJTEROVÁ, Jana. Vývin učiteľského vzdelávania na Slovensku do roku 1945. In: *Paedagogica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2013, roč. 25, s. 21 - 22.

⁹ Vojenský archív – centrálna registratúra Ministerstva obrany SR Trnava, f. osobných spisov, kmeňových listov; kmeňový list M. Šumichrasta, nar. 13. apríla 1911.

¹⁰ Dostupné na: «<https://www.tasula.sk/podstranka?stranka=461/>».

¹¹ Do čs. brannej moci bol odvedený na hlavnom odvode 21. apríla 1931. Vojenský archív – centrálna registratúra Ministerstva obrany SR Trnava, f. osobných spisov, kmeňových listov; kmeňový list M. Šumichrasta nar. 13. apríla 1911.

¹² V dobe nástupu služby M. Šumichrasta velil pluku plk. pech. Josef Matoušek (11. február 1892 – 13. február 1977). Dostupné na: «<https://www.valka.cz/Matousek-Josef-t126619/>».

¹³ Veliteľom 17. pešej brigády bol brig. gen. Miloš Žák (11. jún 1891 Brno – 16. máj 1970).

rovnošate uzavrel 14. januára 1933, keď bol prepustený na trvalú dovolenku. Po skončení prezenčnej služby sa vrátil k pôvodnému zamestnaniu, čiže pokračoval ako učiteľ ľudovej školy v Tašoli.¹⁴

Prvý januárový deň nasledujúceho kalendárneho roka po návrate do civilného života bol menovaný do prvej dôstojníckej hodnosti – na podporučíka pechoty v zálohe. Od 1. augusta 1935 vykonal už ako dôstojník čs. brannej moci v zálohe 1. pravidelné cvičenie v zbrani, ktoré trvalo 28 dní. Je zrejme, že počas tohto cvičenia sa osvedčil, pretože už v prvý januárový deň roku 1936 bol povýšený na poručíka pechoty v zálohe. Na predchádzajúce cvičenie nadviazal 2. pravidelným cvičením, ktoré absolvoval od 8. júla 1937 do 22. júla 1937. 28. júla 1938 vykonal skúšku na veliteľa stotniny pri pešom pluku 17.¹⁵ Vzhľadom na zostrenú vojensko-politickú situáciu vyvolanú nacistickým Nemeckom bol opäť povolaný do zbrane, a to od 1. augusta 1938 do 14. augusta 1938, keď absolvoval mimoriadne cvičenie v zbrani, ktoré absolvoval ako veliteľ pomocnej rotý pešieho pluku 39 „Výzvedný Gen. Gracianiho“.¹⁶ Tak ako mnohí ďalší vojaci, poddôstojníci, rotmajstri či dôstojníci čs. brannej moci v zálohe, tak aj por. pech. v zálohe M. Šumichrast s nadšením zareagoval na mobilizačnú vyhlášku a 24. septembra 1938 nastúpil do služby pripravený brániť vlasť. Rozhodnutím mocností v Mníchove mu to však nebolo umožnené. So sklamaním 2. decembra 1938 vyzliekol čs. vojenskú rovnošatu a vrátil sa k svojim učiteľským povinnostiam. V službách ministerstva školstva a národnej osvety mal žiakov vychovávať v novom nábožensko-mravnom a národnom duchu, pričom čoraz viac do výchovno-vzdelávacieho procesu zasahovala Hlinková slovenská ľudová strana. Tento vplyv sa ešte značne zvýšil po nástupe Jozefa Siváka do funkcie ministra školstva a národnej osvety, ktorý bol predtým školským expertom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

M. Šumichrast aj po vzniku Slovenského štátu pokračoval vo svojom pôvodnom povolani ako učiteľ ľudovej školy. Avšak ani v tomto období nestratil kontakt s novou armádou mladého štátu. Opak bol pravdou.

Por. pech. v zál. M. Šumichrasta už 15. mája 1939, v rámci reorganizácie slovenskej armády, administratívne premiestnili od „jeho“ zrušeného materského čs. pešieho pluku 39 „Výzvedný Gen. Gracianiho“ do nového pešieho pluku 4, ktorému velil pplk. pech. Ladislav Bodický. Vzhľadom na potrebu precvičovania záloh novosformovanej slovenskej brannej

¹⁴ V ľudovej škole v Tašoli učil do 21. augusta 1933, keď bol na vlastnú žiadosť premiestnený do ľudovej školy v Dolných Držkovciach, t. j. do obce nachádzajúcej sa v blízkosti jeho rodiska v Dežericiach. V Dolných Držkovciach učil do 3. januára 1939. Vtedy bol, podľa svojho vyjadrenia v životopise z 1. septembra 1953, po nesúhlase s návrhom školského inšpektora v Bánovciach nad Bebravou vo veci vstupu do Hlinkovej gardy a Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, úradnou mocou preložený do ľudovej školy v Krásnej Vsi. Jeho problémy s funkcionármi Hlinkovej gardy v Bánovciach sa tým neskončili, pretože bol 1. júna 1939 preložený do ľudovej školy v Podlužanoch. Dôvodom na jeho premiestnenie bola pomoc českým kolegom, ktorí boli nútení po vzniku Slovenského štátu odísť zo Slovenska do Protektorátu Čechy a Morava. Ani táto škola sa však pre neho nestala „konečnou zástavkou“ pretože už 1. septembra 1939 bol premiestnený do Hajnej Novej Vsi a o mesiac neskôr do Dohnian. O polroka neskôr bol premiestnený ako učiteľ ľudovej školy do Hoštinej, kde zotrval do 6. decembra 1939, keď bol premiestnený do ľudovej školy v Svinnej. Jeho „putovanie“ po ľudových školách v bánovskom, púchovskom a trenčianskom okrese sa definitívne uzavrelo 31. januára 1940, keď bol nasledujúcim dňom povolaný k výkonu služby v slovenskej brannej moci. Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín, osobný spis M. Šumichrasta, nar. 13.4.1911, životopis z 1.9.1953.

¹⁵ Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina M. Šumichrasta nar. 13.4.1911, priebeh služby por. č. 17.

¹⁶ Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina M. Šumichrasta nar. 13.4.1911, popis činnnej služby za mobilizácie a vo vojne.

moci ho povolali aj na 3. pravidelné cvičenie, ktoré vykonal už ako záložný dôstojník slovenskej armády v období od 1. júla 1939 do 5. augusta 1939.

Po prepustení z cvičenia však „mimo“ vojenských kasární zotrval len veľmi krátko, pretože už 28. augusta 1939 nastúpil na mimoriadne cvičenie v zbrani v súvislosti s blížiacim sa vojnovým konfliktom s Poľskom.¹⁷ Službu vykonával na Veliteľstve divíznej oblasti 1 v Trenčíne ako referent oddelenia do 23. októbra 1939, keď bol prepustený z činnnej služby. Opäť sa vrátil do služieb ministerstva školstva a národnej osvety, aby učil deti v ľudovej škole vo Svinnej. Jeho kariéra učiteľa sa však definitívne uzavrela v posledný januárový deň roku 1940, pretože nasledujúcim dňom bol „z moci úradnej preradený z rezortu ministerstva školstva a národnej osvety do rezortu ministerstva národnej obrany ako dôstojník z povolania“. Zároveň bol prijatý do Zboru dôstojníkov pechoty z povolania a zaradený k 12. rote popradského pešieho pluku 9. Jeho príchod, ako aj príchod ďalších 9 aktivovaných dôstojníkov v zálohe zachytáva kronika pešieho pluku 9 takto: „6. Pridel nových dôstojníkov Dňom 15. februára 1940 prideliť MNO 10 poručíkov pechoty, aktivovaných zo zálož.¹⁸ dôstojníkov z rad učiteľských.¹⁹ Týmto dôstojníkmi sa doplnil rámec pluku.“²⁰

V súvislosti s jeho presunom pod „krídla“ ministerstva národnej obrany treba zdôrazniť, že tento postup pri doplňovaní dôstojníckeho zboru slovenskej armády nebol ničím výnimočným, pretože týmto spôsobom boli aktivovaní aj ďalší učitelia – záložní dôstojníci, ako napríklad aj jeho budúci spolubojovník a blízky priateľ Daniel Kunic²¹, resp. Pavol Marcely, neskorší príslušník 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR.

Po príchode k pešiemu pluku bol vymenovaný za veliteľa rámcovej rotu a súčasne aj za pobočníka veliteľa práporu. V jeho osobných záznamoch však nie je konkretizovaný prápor, v ktorom plnil služobné úlohy pobočníka veliteľa práporu. Dňom 16. júna 1940 bol spoločne s ďalšími aktivovanými dôstojníkmi odoslaný do aplikačného kurzu v Pezinku, ktorému velil mjr. pech. Karol Heidler, veliteľ III/9. práporu.²² V tomto období ho povýšili na nadporučíka pechoty (1. augusta 1940). Jeho služba v rámci pechoty sa však skončila v polovici septembra 1940, keď bol premiestnený do leteckého parku v Nitre.

¹⁷ CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska, zv. V. (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008. s. 40 – 51; BAKA, Igor: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006, 191 s.

¹⁸ Rozumej – záložných.

¹⁹ Jedným z týchto dôstojníkov bol aj Pavel Marcely, príslušník čs. zahraničnej armády v ZSSR a účastník bojov za oslobodenie Slovenska. Pred aktivovaním pôsobil ako učiteľ v ľudovej škole v Prietři. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska, zv. V. (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008. s. 160 – 161.

²⁰ LACKO, Martin. Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. s. 73.

²¹ BYSTRICKÝ, Jozef. Správa bývalého veliteľa pešieho práporu VI/53 mjr. Daniela Kunica o účasti príslušníkov leteckého parku na letisku Mokrad' v SNP. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 1, s. 83.

²² Kurz bol zriadený na základe nariadenia MNO SR č. 157.991/17 dôv. 1940 zo 4. júna 1940. Vedením prípravných prác pre zriadenie predmetného kurzu bol poverený mjr. pech. Anton Vick od p.pl. 4, ktorý dostal od MNO SR osobitné inštrukcie. Trojtýždňového kurzu sa malo zúčastniť až 80 dôstojníkov, ktorí si mali priniesť zo sebou cvičnú a vychádzkovú rovnosť bez pobočnej zbrane. Civilný odev im bol zakázaný. Osnovy a program kurzu mali byť totožné s osnovami kurzu zriadeného na jeseň 1939. Aktivovaní dôstojníci mali počas troch týždňov prebrať ½ látky a vykonať informatívnu záverečnú skúšku. Druhu polovicu kurzu trvajúcu ďalšie 3 týždne mali vykonať v septembri t. r. u materských útvarov. Velitelia útvarov mali predložiť hlásenie o priebehu kurzu, ako aj o jeho výsledkoch. VHA Bratislava, f. Pracovný zbor MNO SR, spisy dôverné, 1940, inv. č. 18, šk.21; LACKO, Martin. *Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. s. 75.

Po nástupe do služby v leteckom parku prevzal funkciu pobočníka veliteľa leteckého parku mjr. let. Pavla Dargova, skúseného dôstojníka letectva s dlhoročnou praxou.²³ Túto pozíciu zastával až do 15. októbra 1942. Medzitým, od 15. februára do 15. apríla 1942, úspešne absolvoval dvojmesačný technický kurz pre dôstojníkov letectva. Po jeho skončení bol 1. júla 1942 povýšený do hodnosti stotníka pechoty a napokon k 15. októbru 1942 vymenovaný do funkcie zástupcu veliteľa leteckého parku.

Už krátko po nástupe do tejto funkcie mal byť odoslaný do poľa k Rýchlej divízii. Jeho odoslanie však bolo zrušené po dôkladnej analýze žiadosti mjr. let. P. Dargova, ktorú adresoval Veliteľstvu vzdušných zbraní 26. októbra 1942. V nej uvádzal aj to, že stot. pech. M. Šumichrast je úplne zapracovaný a okrem technickej správy vedie aj komplexnú agendu leteckého parku po stránke vecnej i po stránke administratívnej, okrem osobných vecí dôstojníkov a rotmajstrov. Podľa vyjadrení jeho veliteľa, stot. pech. M. Šumichrast vykonával v čase jeho neprítomnosti tieto činnosti úplne samostatne, a to predovšetkým v roku 1942, keď bol veľmi často služobne vzdialený. Osobitne vyzdvihol jeho svedomitosť a osobnostné kvality, ktoré preukázal pri dočasnom premiestnení leteckého parku z Trenčianskych Biskupíc do neďalekých Zlatoviec a pri príprave výstavby leteckého parku na Mokradi. Okrem toho poukázal na fakt, že stot. pech. M. Šumichrast musel značnú časť dňa venovať školeniu technického personálu a v mnohých školách a kurzoch bol stálym profesorom, resp. učiteľom. V neposlednom rade upozorňoval na skutočnosť, že menovaný dôstojník nemá žiadne bojové skúsenosti vo vedení bojovej jednotky, pretože do tej doby vykonával len štábne funkcie. Navyše nebol schopný poľnej služby pre ochorenie tráviaceho traktu. Napriek tomu, že sa zriekol ústavnej liečby, pri diétnom stravovaní vykonával službu s nezmenšenou horlivosťou. P. Dargov svoju žiadosť uzavrel slovami: „Prosím, aby hore spomenuté dôvody boli láskavo vzaté na vedomie a moja žiadosť o jeho ponechanie v doterajšej funkcii v záujme služby a hore spomenutých úkolov bola kladne vybavená.“²⁴

Na základe žiadosti veliteľa vzdušných zbraní z 27. októbra 1942, ktorú adresoval II/3. oddeleniu Ministerstva národnej obrany SR, bolo rozhodnuté: „Zrušujem platnosť uvedeného výnosu pokiaľ sa týka v predmete menovaného. Stot. pech. Šumichrast zostáva až do ďalšieho rozhodnutia vo svojom doterajšom pridelení. Prednosta“²⁵

Stot. pech. M. Šumichrast prerušil s pechotou posledné formálne väzby dňom 31. decembra 1942, keď ho na základe výnosu Ministerstva národnej obrany SR preložili do skupiny dôstojníkov technickej zbrojnej správy letectva. Vo funkcii zástupcu veliteľa leteckého parku mjr. let. Kornela Jančeka²⁶ zotrval až do 29. augusta 1944. Popri svojej oficiálnej činnosti dôstojníka slovenskej armády sa však aktívne zapojil do ilegálneho domáceho hnutia. Jeho odbojová činnosť vyvrcholila prípravami na zapojenie národne orientovaných príslušníkov leteckého parku slovenského letectva v Mokradi do ozbrojeného vystúpenia a ich účasti v radoch 1. čs. armády na Slovensku v boji proti nemeckým okupačným jednotkám a ich domácim spojencom. Svoju činnosť v Slovenskom národnom povstaní začal ako zástupca veliteľa pešieho práporu a spravodajský dôstojník II/6. Po reorganizácii 1. čs. armády na Slovensku a vytvorení VI. taktickej skupiny pôsobil vo funkcii zástupcu

²³ CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska, zv. V. (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008, s. 44 - 45.

²⁴ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy dôverné, 1942, sign. 32-5/9-18, šk. č. 215.

²⁵ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy dôverné, 1942, sign. 32-5/9-18, šk. č. 215.

²⁶ JANČEK, Kornel. Veliteľ leteckého parku od 15. 11. 1943, keď vo funkcii veliteľa nahradil mjr. let. P. Dargova. Funkciu vykonával až do 28. 8. 1944. Do Slovenského národného povstania sa nezapojil a zostal naďalej slúžiť v slovenskej armáde. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 105 - 106.

veliteľa a spravodajského dôstojníka VI./53. pešieho práporu s krycím názvom „Lev“. Spoločne s vojakmi práporu si hrdinsky počínal počas obranných bojov v priestore južne od Ružomberka, najmä pri obrane výšiny Ostrô, resp. vrchu Ostré, ktorá sa stala kľúčovým bodom celej povstaleckej obrany VI. taktickej skupiny.²⁷

Od 6. novembra 1944 do 5. februára 1945, po prechode časti povstaleckej armády na partizánsky spôsob boja, pôsobil v oblasti Pukanca, kde plnil spravodajské úlohy v prospech tam operujúcich partizánskych jednotiek. Po oslobodení Pukanca bol daný do dispozície sovietskej Červenej armády, ktorej jednotkám poskytoval súčinnosť pri zásobovaní a orientácii v teréne. Po splnení úloh v Pukanci a oslobodení Levíc²⁸ vykonával funkciu miestneho posádkového veliteľa (6. februára 1945 až 16. apríla 1945). Následne takúto funkciu zastával aj v oslobodenom Trenčíne (17. apríla 1945 - 10. júna 1945).²⁹ Počas výkonu tejto funkcie bol povýšený na štábného kapitána technickej zbrojnej správy letectva (1. júna 1945). Po skončení funkcie posádkového veliteľa v Trenčíne bol zaradený k 4. leteckej divízii v Trenčíne, a to najskôr ako dočasný styčný dôstojník a od 22. augusta 1945 ako inžinier. Od konca septembra 1946 v hodnosti mjr. let. zbroj. (1. apríla 1946) prevzal funkciu veliteľa Leteckej základne 4. V tomto funkčnom zaradení absolvoval v dobe od 14. apríla 1947 do 8. mája 1947 informačný kurz pre letecké zabezpečovacie služby v Chrudime. Za účelom ďalšieho zvyšovania veliteľských a štábných spôsobilostí bol 1. októbra 1947 odoslaný do kurzu pre veliteľov leteckých základní, ktorý ukončil 31. januára 1948 s výborným prospechom.³⁰

Do svojho prepustenia z čs. armády pôsobil v Trenčíne, kde po návrate z kurzu pre veliteľov leteckých základní v Prahe opäť velil Leteckej základni 4, ktorá bola neskôr prečíslovaná na 27. letiskovú základňu (15. januára 1951) a o dva mesiace neskôr zreorganizovaná na 27. letiskový prápor (15. marca 1951).^{31 32} V dobe výkonu tejto funkcie bol povýšený do hodnosti pplk. (1. júla 1953) a do hodnosti plk. (19. júna 1954). Napriek svojim nespochybniteľným zásluhám na oslobodení Československa v rokoch 2. svetovej vojny a veľmi dobrému výkonu vojenskej služby v povojnovom období bol s účinnosťou od 1. septembra 1955 prepustený do zálohy.³³

²⁷ Obranné boje trvali od 6. septembra do 28. októbra 1944.

²⁸ Levice boli oslobodené 20. decembra 1944 jednotkami 20. gardovej tankovej brigády a 22. gardovej tankovej brigády 5. gardového tankového zboru, ktorý bol súčasťou 6. gardovej tankovej armády 2. ukrajinského frontu.

²⁹ Škpt. tech. zbroj. let. M. Šumichrast vykonával podľa kvalifikačnej listiny, časť II za obdobie od 10. mája 1945 do 31. decembra 1945 nasledovné funkcie: od 10. mája 1945 – 11. júna 1945 – posádkový veliteľ v Trenčíne; od 12. júna 1945 – 19. augusta 1945 – styčný dôstojník LD 4 v Trenčíne a od 20. augusta 1945 do 31. decembra 1945 starší inžinier VLD-4 v Trenčíne. VÚA – VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina M. Šumichrasta nar. 13.4.1913, kvalifikačná listina, časť II za obdobie od 10.5.1945 do 31.12.1945.

³⁰ Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina M. Šumichrasta nar. 13.4.1913, priebeh služby por. č. 17.

³¹ V Šumichrastovom poslednom dochovanom hodnotení za rok 1948, ktoré vyhotovil veliteľ III. leteckého okruhu plk. let. Július Trnka 20. decembra 1948, sa k menovanému uvádzalo aj nasledovné: „Iniciatívny, zodpovedný a veľmi starostlivý v plnení povinností. Ohotný a ukáznený k predstaveným. K seberovným kamarátsky, prísny a starostlivý k podriadeným. Veľmi dobrého spoločenského vystupovania, pečlivého zovňajšku. Výborný veliteľ LZ. Veľmi starostlivý a všestranne schopný k vedeniu a výcviku podriadeného útvaru. Je športový pilot. Schopný aj pre funkciu náč. štábu LO. Výborný“. Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina M. Šumichrasta nar. 13.4.1913, kvalifikačná listina za kvalifikačný rok 1948.

³² ŠTAIGL, Jan – MINAŘÍK, Pavel. *Dislokácia a krycie čísla jednotiek, útvarov a zariadení čs. armády a vojsk ministerstva vnútra na Slovensku 1945 – 1992*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2014, s. 354.

³³ Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov

Po nútenom odchode do civilného života sa už nezamestnal. Dôvodom bol jeho zhoršujúci sa zdravotný stav. Čs. bezpečnostné orgány mu napriek tomuto jednoznačnému handicapu nedôverovali. Aj v tomto prípade ho považovali za osobu, u ktorej existujú náznaky protištátnej činnosti, ktorá si vyžaduje dôkladné preverenie. K tomuto predpokladu ich viedla skutočnosť, že plk. v. v. M. Šumichrast mal kontakty s bývalými činovníkmi Demokratickej strany, telovýchovnej jednoty Sokol či príslušníkmi slovenského letectva. Žiadanú nepriateľskú činnosť mu však nepreukázali, a preto ukončili jeho sledovanie v roku 1962.³⁴

Je zrejmé, že ani jeho ocenenie štátnym vyznamenaním v roku 1969 mu neuláhčilo jeho život, pretože v dokumentácii k vydaniu osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb. nachádzame anonymné udanie z roku 1978, ktoré bolo adresované Ústrednému výboru Komunistickej strany Československa. Neznámy pisateľ v ňom medzi iným uviedol: „SNP sa zúčastnil pretože nemal inej možnosti, lebo sa nachádzal v posádke, ktorá bola na povstaleckom území. Že to nemyslel s odbojom úprimne potvrdzuje tá skutočnosť, že pri prvej príležitosti z povstania ušiel ešte pred potlačením do obce Pukanec, kde sa skrýval až do príchodu Sovietskej armády.“ Anonym k jeho ilegálnej činnosti od 15. marca 1939 do 28. augusta 1944 uviedol: „Činnosť mu mohli potvrdiť jeho kumpáni po vojne príslušníci DS a členovia Sokola v Trenčíne, ktorí si navzájom potvrdili „ilegálnu činnosť“ Chovan³⁵ a Kudla³⁶ a spol.“³⁷

Skutočnosť, že plukovníkovi Šumichrastovi nebolo nikdy zrušené jeho osvedčenie účastníka národného boja za oslobodenie (podľa zákona č. 255/1946 Zb.), je dôležitým faktom. Znamená to, že napriek nie najpriaznivejšiemu postoju bezpečnostných zložiek vtedajšej ČSSR a anonymným udaniam sa režimu nepodarilo zneuctiť jeho česť a povesť hrdinu z Povstania. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že v tomto prípade nebolo možné ignorovať svedectvá osôb, ktoré svojim dielom tvorili dejiny národného boja za oslobodenie Slovenska v rokoch neslobody.

a kvalifikačných listín, osobný spis M. Šumichrasta nar. 13.4.1913.

³⁴ Pozri: <<https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=52&strana=48&zaznam=47862>>.

³⁵ CHOVAN, Vladimír (31. január 1913, Ružomberok – 11. október 1999, Trenčín). Účastník protifašistického odboja v rokoch 1939 - 1945, tajomník Revolučného národného výboru v Trenčíne. Za aktívnu činnosť v boji proti fašizmu bol vyznamenaný Československým vojnovým krížom 1939 a medailami Rádu Slovenského národného povstania II. triedy, Za zásluhy I. stupňa, Za chrabrosť pred nepriateľom a partizánskou medailou SNP. Osvedčenie podľa zákona č. 255/1946 Zb. vydané za obdobia: od 20. marca 1939 do 6. septembra 1944 ako účastníkovi domáceho odboja, od 7. septembra 1944 do 4. marca 1945 ako príslušníkov 1. čs. armády na Slovensku, z toho od 6. novembra 1944 do 4. marca 1945 ako čs. partizánovi. Oddelenie starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov Ministerstva obrany SR Bratislava, f. písomností k žiadostiam o vydanie osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb., osvedčenie V. Chovana, nar. 31.1.1913, čj. 18316/1969 z 2.12.1969; JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : N Press, 2024, s. 302. Dostupné na: <https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_trencine_2021/o_nas/opisy_af/Opis_AF_Vladimir_Chovan_osobny_fond.pdf>; <<https://reginazapad.stvr.sk/clanky/ludia/399257/v-trencine-odhalili-pamatnu-tabulu-osobnosti-protifašistického-odboja-vladimirovi-chovanovi/>>.

³⁶ KUDLA, Ján (1907 – 1996). Počas 2. svetovej vojny pracoval v protifašistickom odboji. Bol zakladateľom odbojovej skupiny Javorina – Trenčín, ktorá sa premenovala na Obranu vlasti a neskôr sa začlenila do skupiny Flóra. Pre podozrenie z protištátnej činnosti bol trikrát zatknutý a väznený v koncentračnom tábore v Ilave. Neskôr bol vyznamenaný Vojnovým krížom za civilné zásluhy I. a II. stupňa a medailou k 20. výročiu Slovenského národného povstania. V roku 1945 bol J. Kudla predsedom Okresného revolučného národného výboru v Trenčíne. Po februári 1948 prenasledovaný v rámci akcie „SALDO“. Dostupné na: <https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_trencine_2021/o_nas/opisy_af/Opis_AF_Jan_Kudla_osobny_fond.pdf>; <<https://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar-h.pdf>>.

³⁷ Oddelenie starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov Ministerstva obrany SR Bratislava, f. písomností k žiadostiam o vydanie osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb. osvedčenie čj. 24595/1969 z 24. mája 1974 vydané M. Šumichrastovi nar. 13.4.1911.

Plk. v .v. M. Šumichrast sa nedožil zmeny politického režimu v bývalom Československu a ani svojej rehabilitácie, pretože zomrel už ako 65-ročný dňa 8. júna 1976 v Bratislave. Rehabilitovaný bol posmrtno v roku 1991.³⁸

Opis dochovaného dobového dokumentu z originálnej predlohy, ktorá je vo vlastníctve Mikuláša Šumichrasta, syna plk. v .v. Mikuláša Šumichrasta, uverejňujeme v úplnom znení, v súlade s edičnými zásadami, a to v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave³⁹. Slová alebo ich časti, ktoré nedávajú zmysel, alebo sú skomolené, sme označili (!). Slová alebo ich časti, ktoré pri ich prepise zjavne vypadli, dávame do hranatých zátvoriek [...].

Úpravy pôvodných textov majú čisto pravopisný charakter, v žiadnom prípade sa nerobili zmeny syntaktické a lexikálne: redakcia sa teda týka písania veľkých písmen, i/y, s/z, a neznelych predpôn.

Dokument

Na výzvu Slovenského výboru SPB⁴⁰ v Bratislava, ako aj na písomné dožiadanie Komisie pre prípravu stretnutia letcov z príležitosti osláv 20. výročia SNP na Sliači dňa 28.8.1964, podujal som sa historicky vylíčiť činnosti bývalého let. parku na letisku Mokrad' a to krátko pred započatím povstania, počas jeho trvania (!) ⁴¹ až do doby, keď jeho príslušníci prešli v dôsledku jeho dočasného potlačenia na partizánsky spôsob boja.

Podotýkam, že bez konceptu práce na to isté téma, ktorú som ešte roku 1946 poslal pplk. J. Tothovi na jeho vlastné dožiadanie, ťažko by som si po 20[.] rokoch na niektoré okolnosti spomenul.

Ako úvodom, prv než prejdem k vlastnému zhodnoteniu činnosti bývalého let. parku Mokrad' pri Liptovskom Hrádku za SNP, chcem aspoň stručne uviesť situáciu, v akej sa tento nachádzal v auguste 1944 a to po stránke dislokačnej, osobnej i materiálnej. Pochopiteľne tieto údaje nebudú vyčerpávajúce.

Objekty bývalého let. parku, až na hangár[y] typu Brno a nedostavaný objekt veliteľstva, boli chatrné drevené provizória, v ktorých boli umiestnené kancelárie, ubikácie mužstva, kuchyňa s jedálňou a ošetrovňa. Sklady a let. opravovne boli umiestnené aj v niekoľkých veľkostanoch, postavených priamo na kraji letiska a aj obďaleč tohoto, pri ceste vedúcej z letiska do Lipt. Petra a Hrádku. Veľký sklad LPH i APH bol voľne pod holým nebom

³⁸ Plk. v .v. M. Šumichrast bol nositeľom viacerých vyznamenaní. V tejto súvislosti možno spomenúť slovenský Vojenný víťazný kríž V. triedy bez mečov (1944), Československý vojnový kríž 1939 (1945), Československá medaila Za chrabrosť pred nepriateľom (1945), Československá vojenská medaila Za zásluhu II. stupňa (1945), Rad SNP II. triedy (1945), Rad červenej hviezdy (1969) a ďalšie.

³⁹ Autorovi materiálu daroval kópiu spomienok pri osobnom stretnutí vo Vojenskom historickom ústave v roku 2023.

⁴⁰ Zväz protifašistických bojovníkov. Vznikol na zlučovacej konferencii Zväzu bojovníkov za slobodu (SBS), ktorý združoval účastníkov národno-oslobodzovacieho a protifašistického odboja I. a II. svetovej vojny v Čechách a Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov (SEUB), ktorý združoval obdobne účastníkov na Slovensku. Delegáti konferencie prijali jednotný názov Zväz protifašistických bojovníkov (SPB). Dostupné na: <<https://szpb.sk/poslanie-a-historia-szpb/>>.

⁴¹ Správne – trvania.

v lesíku neďaleko let. plochy, ktorá mierne stúpala k severu a smerom na východ - západ bola oblá. Dosť veľká pre prijatie všetkých vtedy používaných typov lietadiel. S výstavbou definitívnych objektov sa len započalo a to jak na letisku, tak aj v Lipt. Petre.

Na letisku nebolo v tom čase takmer žiadnych letuschopných lietadiel až na 1- 2, ktoré čakali na opravu, boli zastaralého typu, pre bojové úlohy nevyhovujúce.

Veliteľom let. parku a letiska bol mjr. Kornel Janček a jeho zástupcom kpt.⁴² Mikuláš Šumichrast - ja. Dozorom nad výstavbou letiska bol poverený npor. Dušan Čatloš⁴³, brat vtedajšieho ministra NO gen. Ferdinanda Čatloša⁴⁴, ktorý sa zdržoval v obci Lipt. Peter, kde mal aj pracovisko. Vojaci základnej⁴⁵ služby a poddôstojníci bývali na letisku, dôstojníci a civ. zamestnanci v Lipt. Hrádku a Mikuláši, odkiaľ boli denne dovážaní. Spolu asi 230 – 240 osôb. Mjr. Janček, ktorý týždenne dochádzal lietadlom za rodinou do Piešťan, bol práve na dovolenej a ja som 24.8.1944 odcestoval tiež na dovolenku do Trenčína, kde som mal 26.8.1944 sobáš. Môj zástupca, kpt.⁴⁶ Daniel Kunic⁴⁷ odcestoval 26.8.1944 tiež do Trenčína na moju sva[t]bu⁴⁸ a zastupovaním bol poverený npor. Jozef Gallo⁴⁹, ktorému som dal príkaz, aby ma o všetkých vážnych okolnostiach informoval, keďže z ilegálnej činnosti som vedel, že Povstanie zreje. S mjr. Jančekom ilegálne vedenie nepočítalo a ako sa neskoršie ukázalo ani sa nemýlilo.

⁴² Správne – stotník (stot.).

⁴³ Dušan ČATLOŠ (4. máj 1914 – 30. jún 1960). Veliteľ letiska Mokraď od 15. marca 1943. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 37 - 38.

⁴⁴ Ferdinand ČATLOŠ (17. október 1895 – 16. október 1972). ŠTEFANSKÝ, Václav. *Generál Ferdinand Čatloš. Biografický náčrt*. Bratislava : MO SR vo Vojenskej informačnej a tlačovej agentúre, 1998; KINČOK, Branislav – LACKO, Martin – JAŠEK, Peter. *Slovenskí generáli 1939 – 1945*. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo, 2012, s. 52 - 125; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska, zv. V. (1939 – 1945)*. Bratislava: Magnet Press Slovakia, 2008; BAKA, Igor – CSÉFALVAY, František – KRALČÁK, Peter a kol. *Ferdinand Čatloš – vojak a politik (1895 – 1972)*. Bratislava : Pro Militaria Historica v spolupráci s Vojenským historickým ústavom, 2011; ŠTAIGL, Jan a kol. *Generáli – slovenská vojenská generalita 1918 – 2012*. 2. aktualizované a spresnené vyd. Bratislava : Magnet Press Slovakia v spolupráci s Vojenským historickým ústavom, 2012, s. 26 - 27; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 38 - 39.

⁴⁵ Správne – prezenčnej služby.

⁴⁶ Správne – stotník.

⁴⁷ Daniel KUNIC (4. január 1911 - 18. december 1991). Od 15. apríla 1940 zaradený do leteckého parku, kde zastával funkciu veliteľa pomocnej letky. 1. apríla 1941 ustanovený za veliteľa zásobovacieho oddielu leteckého parku. 31. decembra 1942 bol na základe výnosu MNO SR preložený do skupiny dôstojníkov technického zbrojníctva letectva. Od 1. mája 1944 až do 29. augusta 1944 technický hospodár leteckého parku. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 146.

⁴⁸ Správne – svadbu.

⁴⁹ Jozef GALLO (27. september 1912 - ?). Príslušník čs. armády od 1.októbra 1933, keď bol zaradený k leteckému pluku 3 Gen. letca M. R. Štefánika. Po vzniku Slovenského štátu pokračoval v dobrovoľnej ďalšej činnosti. 31. augusta 1939 premiestnený k Vojenskej akadémii ako vojenský akademik. 15. augusta 1940 po absolvovaní Vojenskej akadémie vymenovaný za por. let. Príslušník leteckého parku od 30. septembra 1940. 1. januára 1943 povýšený na npor. let. 1. mája 1944 ustanovený za veliteľa zásobovacieho oddielu leteckého parku. Účastník SNP v radoch pešieho práporu kpt. Kunica. Po prechode na partizánsky spôsob boja sa skrýval v Liptovskom Mikuláši, neskôr v Piešťanoch, kde mu bolo vystavené povolenie k pobytu. V tomto čase spolupracoval s 1. čs. partizánskou brigádou M. R. Štefánika. V povojnovom období príslušník čs. letectva až do 1. mája 1964, kedy bol prepustený do zálohy v hodnosti pplk. VHA Bratislava, f. VVZ 1939-1944, Menné zoznamy príslušníkov VVZ (Soznam príslušníkov kmeňových vojskovej jednotky), inv. č. 35, s. 251, šk. 10; VA – CR MO SR Tmava, f. osobných spisov, kmeňových listov, osobný spis a kmeňový list J. Galla, nar. 27.9.1912.

Taktiež je potrebné sa v tejto úvodnej časti zmieniť o úlete mjr. Mikuláša Lisického⁵⁰ z nášho letiska dňa 4.8. 1944, a to aj s delegáciou KSS a SNR, lebo okolo tejto udalosti bolo ešte donedávna mnoho rôznych výkladov.⁵¹ Lietadl[i]⁵² FW 58⁵³, pilotované mjr. Lisickým, s pozorovateľom npor. Viliamom Gabrišom⁵⁴ a palubným mechanikom rt. Františkom

⁵⁰ Mikuláš LISICKÝ (20. júl 1908 – 16. marec 1987). V čase odletu vykonával funkciu veliteľa III. bombardovacej perute v Poprade. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 152 – 153; ŠVANDA, Petr. Bol nielen vojenským pilotom...! In: *Hobby Historie*. 2018, roč. 9, č. 42, s. 64 – 73; JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : N Press, 2024, s. 64 – 67, s. 74 – 75, s. 77 – 78, s. 80, s. 127, s. 133, s. 141 – 143, s. 145 – 148.

⁵¹ Odlet sa uskutočnil 4. augusta 1944 o 13.03 h z letiska Mokrad'. Osádku dvojmotorového nemeckého lietadla typu Focke Wulf Fw 58 Weihe tvorili mjr. let. M. Lisický, pilot, npor. let. V. Gábriš, navigátor a rtk. F. Počiatok, palubný mechanik. Okrem nich sa na palube lietadla nachádzali plk. vet. MVDr. M. Ferjenčík a K. Šmidke. Lietadlo po štyri a pol hodinovom strastiplnom lete pristálo v Čortkove. Úlohou mjr. let. M. Lisického bolo doručiť predstaviteľom sovietskeho vojensko-politického vedenia tzv. Čatlošovo memorandum. Lietadlo využila aj ilegálne VÚ a SNR na vyslanie svojej delegácie do ZSSR. Jej predstavitelia mali rokovať s predstaviteľmi sovietskeho vojensko-politického vedenia o ich pláne povstania a koordinácii ich postupu s postupom sovietskej Červenej armády. PREČAN, Vilém (ed.). *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 1076 – 1079; Kol. aut. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. 5. zväzok*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 284; SLAVKOVSKÝ, Dušan. *Vo vzduchu i na zemi*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 50 – 56; STANISLAV, Ján. *Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP*. Bratislava : Veda, 1996, s. 46 – 47; ŠUMICHRAS, Peter. Nie sú mi známe dôvody, prečo nemôžem slúžiť v čs. armáde. Výpovede plk. gšt. Alojza Ballaya na vyžiadanie orgánov čs. armády z roku 1946 k službe v slovenskej armáde 1939 – 1945. (1. časť). In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 3, s. 99–119; BAKA, Igor. Útek ministra národnej obrany gen. Čatloša z Bratislavy na povstalecké územie na začiatku septembra 1944. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 3, s. 9–36.

⁵² Správne – lietadlo.

⁵³ Správne – Focke Wulf Fw 58 Weihe. Dvojmotorové viacúčelové lietadlo s dvojčlennou posádkou bolo používané k výcviku posádok dvojmotorových lietadiel, taktiež ako dopravné lietadlo či sanitné lietadlo. Rovnako bolo používané na spojovacie a kuriérne účely. Na palube lietadla bolo šesť miest pre pasažierov. Medzi pilotmi obľúbená „Weiha“ mohla dosiahnuť maximálnu rýchlosť 254 km/h. Dolet lietadla bol 690 km a dostup 5400 m. MURAWSKI, Marek. *Letadla Luftwaffe. Časť I*. Hostomice : Intermedo, 1997, s. 160 – 161; KOLMANN, Petr. Focke-wulf Fw 58 Weihe. In: *Letectví + Kosmonautika*, 2019, roč. 95, č. 8, s. 54–55.

⁵⁴ Viliam GÁBRIŠ (2. február 1917 – ?). Príslušník slovenskej armády od 1. marca 1939. O tri dni neskôr mu priznali charakter aspiranta. 1. novembra 1939 povýšený na slob. ásp. Od 15. novembra 1939 premiestnený k Vojenskej akadémii a preložený za vojenského akademika. 15. augusta 1940 po absolvovaní Vojenskej akadémie vymenovaný za por. let. z povolania. Týmto dňom vtelený k letke 1. 1. októbra 1942 menovaný poľným pozorovateľom letcom. 1. januára 1943 povýšený na npor. let. Od leta 1943 príslušník letky 41, ktorá bola odoslaná na sovietsko-nemecký front, kde mala vytvoriť s letkou 13 bojovú skupinu Lisický. V rámci letky 41 sa ako navigátor preškoľoval v Saki na Kryme a v nemeckom Greifswalde na nemecký bombardér He-111. Po návrate z preškolenia pokračoval v službe v rámci letky 41 v Poprade. 4. augusta 1944 preletel na stranu sovietskej Červenej armády. 6. augusta 1944 prezentovaný pri Čs. vojenskej misii v Moskve. 18. augusta 1944 prijatý do čs. zahraničnej armády. 28. októbra 1944 premiestnený k Výcvikovému stredisku čs. letcov v ZSSR v Przemysle. J. Trnka, veliteľ tejto skupiny, zaznamenal jeho príchod, ako aj príchod mjr. let. M. Lisického vo svojom zápisníku takto: „28. október V noci prišiel mjr. Lisický a npor. Gábriš z Moskvy. Od svojho preletu s He-111 (správne Fw 58 – P. Š.) začiatkom augusta boli u čs. voj. misie v Moskve. Prinášajú zaujímavé správy o situácii vo vyšších diplomatických kruhoch.“ 25. januára 1945 opäť zaradený do čs. brannej moci v ZSSR a po prevedení odvodu u odvodnej komisie č. 1 čs. náhradného pluku vtelený v hodnosti voj. k leteckému pluku. 15. marca 1945 premiestnený k 1. čs. zmiešanej leteckej divízii v ZSSR. V povelovom Československu zotrval v aktívnej službe v čs. armáde. Povýšený na kpt. let. (1. júna 1945) a škpt. let. (29.8.1946). Postupne príslušník leteckého pluku 2, leteckého pluku 30 a leteckého pluku 44, kde bol dňom 8. marca 1948 ako zástupca veliteľa poverený jeho dočasným velením. Po prevzatí moci v štáte silami, ktoré nezdíľali pri realizácii moci štandardy vyspelých demokracií sveta, tak aj V. Gábrišovi, ako i ďalším stovkám jeho kolegov sa rýchlo krátil čas služby v čs. vojenskom letectve. 1. októbra 1948 bol prepustený z výcvikovej skupiny letcov. 1. januára 1949 daný na dovolenku s čakáním. V. Gábriš na ďalšie

Počiatkom⁵⁵ pristalo na letisku Mokrad' pod fingovanou zámenkou opravy motora. Až do príchodu kpt. Jána Staneka⁵⁶, náč. zprav.⁵⁷ oddelenia MNO, ktorý priviezol vo svojom voj. aute civila /Šmidke - Potocký/⁵⁸ nikto z veliteľského zboru let. parku nevedel pravú príčinu príletu lietadla. Npor. Čatloš, ktorý v kritickom čase bol na letisku prít[i]mný⁵⁹ a ktorý - ako uvádza býv. gen. Čatloš v liste mne adresovanom so žiadosťou, aby som potvrdil, že mjr. Lisický bol jeho kurír⁶⁰ - sa nikomu vtedy závažnej okolnosti nezmenil a ani neskoršie, keď mohol predpokladať, že ma kpt. Stanek o pripravovanom úlete vyznamenal, lebo nás

perzekvovanie nečakal a 31. mája 1949 ilegálne opustil ČSR. 25. septembra 1950 mu v neprítomnosti odňali vojenskú hodnosť škpt. let. O jeho ďalších osudoch nie sú žiadne informácie. VHA Bratislava, f. VVZ 1939-1944, Menné zoznamy príslušníkov VVZ (Soznam príslušníkov kmeňových vojskovej jednotky), inv. č. 35, s. 251, šk. 10; VA - CR MO SR Trnava, f. osobných spisov, kmeňových listov, záznam o službe, kmeňový list V. Gábriša nar. 2.2.1917; PROKEŠ, Jakub - BEZNÁK, Matej. *Takmer pravdivý príbeh*. Bratislava : MO SR, 1997; ŠUMICHRAS, Peter. Výstavba 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR z pohľadu Júliusa Trnku (30. august 1944 - 15. január 1945). In: *Vojenská história*, 2012, roč. 16, č. 2, 2012, s. 203.

⁵⁵ František POČIATEK (1. decembra 1919 - ?). V slovenskej armáde od 10. januára 1940, keď nastúpil na vojenskú prezenčnú službu v leteckom pluku v Piešťanoch. Od 22. februára 1940 do 1. mája 1940 absolvoval kurz leteckých mechanikov. Po návrate z kurzu zaradený do poddôstojníckej školy. 20. októbra 1940 urobil skúšky na mechanika I. triedy. 10. januára 1942 bol povýšený na čatníka a prijatý do Zboru poddôstojníkov z povolania. Príslušník letky 41, s ktorou sa v lete 1943 zúčastnil na preškolení na nemecké bombardovacie lietadlá Heinkel He-111 v Saki na Kryme. Po preškolení mala byť jeho letka nasadená do bojov na sovietsko-nemeckom fronte. Plánovaný zámer sa však neuskutočnil a v októbri 1943 bolo rozhodnuté o návrate bojovej skupiny na Slovensko. 1. januára 1944 povýšený na rotníka z povolania. 4. augusta 1944 preletel ako člen posádky mjr. let. M. Lisického do ZSSR. 13. januára 1945 zaradený do čs. brannej moci v ZSSR po prevezení odvodu u odvodnej komisie č. 1 čs. náhradného pluku ako vojak leteckého pluku. Týmto dňom prezentovaný vo výcvikovom stredisku čs. letcov v ZSSR. O dva dni neskôr menovaný technikom zvena (rozumej - roja - P. Š.) leteckého pluku 2. 15. marca 1945 premiestnený k 1. čs. zmiešanej leteckej divízii v ZSSR. V povojnovom období pokračoval v službe v čs. vojenskom letectve. Do zálohy prepustený dňom 1. januára 1975 v hodnosti plk. VHA Bratislava, f. VVZ, Denný rozkaz leteckého pluku č. 16 zo 4. februára 1944, čl. 10, príloha č. 1, inv. č. 21, šk. 4; VA - CR MO SR Trnava, f. osobných spisov, kmeňových listov, záznam o službe; kmeňový list a osobný spis Františka Počiatka, nar. 1.12.1919; ŠUMICHRAS, Peter - KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 - 1944*. 2. zv. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000, s. 36 - 47.

⁵⁶ Správne stot. gšt. Ján Juraj STANEK (4. júl 1909 - 17. február 1996). *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*. Hl. red. LÁŇÍK, Jaroslav; ved. slov. časti: ČAPLOVÍČ, Miloslav. Praha - Bratislava : Vojenský historický ústav Praha - Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 268 - 269; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 - 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 223 - 224.

⁵⁷ Rozumej - náčelník spravodajského oddelenia MNO.

⁵⁸ Karol ŠMIDKE (21. január 1897 - 15. december 1952). Pôvodne Karel Schmidke. Významný predstaviteľ komunistického hnutia v Československu. Spoločne s G. Husákom a L. Novomeským člen V. ilegálneho ústredného výboru KSS. Vedúci delegácie ilegálnej SNR, ktorá 4. augusta 1944 odletela do ZSSR. O mesiac neskôr sa vrátil na povstalecké územie a pokračoval v činnosti ako jeden z dvojice predsedov SNR. Počas SNP zastával aj ďalšie vysoké funkcie v Hlavnom štábe partizánskych oddielov a Rade na obranu Slovenska. Po prechode na partizánsky spôsob boja pracoval v ilegálite v Prešove, Bratislave a Nitre. V povojnovom období patril medzi najvýznamnejších slovenských politikov. Jeho úspešná politická kariéra sa uzavrela v roku 1950, keď bol spoločne s G. Husákom a L. Novomeským obvinený z buržoázneho nacionalizmu. Pod nátlakom spolustraníkov sa vzdal mandátu poslanca SNR, následne bol uvoľnený z funkcie člena ÚV KSČ a „odsunutý“ na funkciu riaditeľa závodu Tesla Bratislava. Pred ďalším perzekvovaním ho pravdepodobne zachránilo je náhle úmrtie. Neskôr bol posmrtné rehabilitovaný. 20. januára 1967 mu bol udelený titul Hrdina ČSSR in memoriam. Kolektív. *Dejiny Slovenského národného povstania. Encyklopédia odboja a SNP*. 5. zvázok. Bratislava : Pravda, 1983, s. 539 - 540; JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : N Press. 2024, s. 31 - 32, s. 39, s. 41, s. 46, s. 48 - 52, s. 63 - 65, s. 67 - 74, s. 76 - 80, s. 83, s. 89 - 90, s. 127 - 129, s. 131 - 155, s. 160, s. 162, s. 228, s. 263 - 264, s. 267, s. 347, s. 429 - 431, s. 446 - 447, s. 453, s. 478.

⁵⁹ Správne - prítomný.

⁶⁰ Správne - kuriér.

videl v dôvernom rozhovore. Tento môj rozhovor s kpt. Stanekom sa týkal najmä inštrukcii, ktoré mi dával pre ten prípad, keby sa úlet prezradil a vec sa vyšetrovala. U odletu som bol osobne prítomný a mjr. Lisický ma ešte žiadal, aby som navštívil jeho ženu a ak by niečo potrebovala, aby som jej pomohol. Túto som potom počas povstania na Smrekovici navštívil. Odlet lietadla sa oneskoreným príchodom pplk. Dr. Mikuláša Ferienčíka⁶¹ zdržal a lietadlo odštartovalo vo včasných odpoľudňajších⁶² hodinách. Do knihy štartov sme uviedli prelet lietadla FW 58 do Prešova. Toľko stručne k tejto udalosti.⁶³ Teraz prikočím k vlastnej činnosti let. parku.

Dňa 27.8.1944 okolo 09.00 hodiny, kedy sa rozchádzali moji poslední svatobní⁶⁴ hostia obdržal som od npor. Gallu telegram, aby som sa pre vážnosť situácie okamžite vrátil na letisko. Okolo 16.00 hodiny aj s manželkou, kpt. Kunicom a jeho rodinou som odcestoval z Trenčína do Liptovského Mikuláša, aby som sa ujal velenia. Už po ceste domov v Žilina, ale najmä vo Vrútkach sme videli, že ideme v ústrety historickým udalostiam. Ďalšia cesta nezvratne potvrdila naše dohady. V Ružomberku chodili už po stanici vojaci a partizáni po zuby ozbrojení, s trikolórami a červenými šatkami a aj kontrola vo vlaku nenechávala nikoho na pochybách. Vlak mal veľké meškanie, lebo kľačiansky tunel bol zatarasný a bolo treba obchádzať súdezku⁶⁵ pešo. Do Liptovského Mikuláša sme prišli pred polnocou. Bolo počuť ojedinelé výstrely.

Po nek[ľ]udnej noci prišiel som hneď ráno na letisko. Asi o 10.30 hod. došiel na veliteľstvo partizán Ivan, ktorého som poznal od p. Mušíka z Lipt. Hrádku a cez Dr. Teréna⁶⁶ a neskoršie ma vyhľadal aj p. Šoltés z Porúbky a oba oznamovali, že celé okolie je už obsadené partizánmi, čo mieni urobiť let. posádka Mokrade. Nakoľko som mal spojenie s ilegálnym vedením v Liptovskom Mikuláši cez neobého Žufu⁶⁷ a aj Dr. Teréna

⁶¹ Mikuláš FERJENČÍK (5. december 1904 – 4. marec 1988). Absolvent Vysokej školy zverolekárskej v Brne (1928). Príslušník čs. armády od 1. októbra 1928, kde do 14. marca 1939 dosiahol hodnosť škpt. vet. Po vzniku Slovenského štátu pokračoval v aktívnej službe v slovenskej armáde, kde dosiahol hodnosť pplk. vet. Významný predstavil ilegálneho hnutia v slovenskej armáde. Ako blízky spolupracovník pplk. gšt. J. Goliana sa podieľal na prípravách SNP. Počas SNP, ako aj v povojnovom období zastával významné politické funkcie. V povojnovej čs. armáde dosiahol hodnosť generála šéfa veterinárnej služby (1947). 4. júla 1948, pod tlakom čs. bezpečnostných orgánov a rizikom perzekvovania, bol prinútený ilegálne opustiť vlasť. Väčšinu života prežil v emigrácii. Po novembri 1989 bol v Československu občiansky a spoločensky rehabilitovaný. 2. decembra 1991 bol prezidentom ČSFR povýšený na armádneho generála in memoriam. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 65 - 66; JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : N Press. 2024, s. 30, s. 32, s. 39, s. 41, s. 44, s. 62 - 63, s. 65, s. 67, s. 69 - 74, s. 76 - 79, s. 83, s. 90, s. 127 - 129, s. 133 - 134, s. 141 - 149, s. 152 - 153, s. 162, s. 187, s. 263, s. 478 a s. 499.

⁶² Správne – odpoľudňajších.

⁶³ K okolnostiam odletu mjr. let. M. Lisického na územie ovládané sovietskou Červenou armádou pozri napr.: JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : Obzor, 1990, s. 37 - 54.

⁶⁴ Správne – svadobný.

⁶⁵ Správne – úžina.

⁶⁶ Štefan TEREN, JUDr. (11. január 1912 - 21. máj 2003). Účastník domáceho hnutia. Od roku 1943 člen ilegálneho RNV v Liptovskom Mikuláši. Počas SNP príslušník 1. čs. partizánskej brigády J. V. Stalina. Po prechode SNP na partizánsky spôsob boja príslušník partizánskej brigády Klement Gottwald. *Dejiny Slovenského národného povstania. Encyklopédia odboja a SNP. 5. zväzok*. Bratislava : Pravda, 1983, s. 558.

⁶⁷ Ján ŽUFFA (12. apríl 1909 – 5. november 1944). Účastník ilegálneho hnutia. Podieľal sa na zorganizovaní partizánskeho oddielu z vojakov dislokovaných v posádke Liptovský Mikuláš. Po prechode SNP na partizánsky spôsob boja žil v ilegalite v Demänovskej doline, kde bol na základe udania nacistami zastrelený. *Dejiny Slovenského národného povstania. Encyklopédia odboja a SNP. 5. zväzok*. Bratislava : Pravda, 1983, s. 647.

a konečne aj spomínaného Šoltésa, spoločne s kpt. Kunicom sme prehlásili, že sa letisko pridáva do boja proti fašistickým okupantom a vlastným prisluhovačom.

Súčasne som povolal mjr. Jančeka. Tento však do služby nenastúpil. Na žiadosť partizánov nariadil som vydať týmto peš. zbrane z našich skladov.

Po spoločnej porade s kpt. Kunicom se sa na základe nášho priateľského vzťahu a po jeho oznámení, že má od mjr. Totha⁶⁸ určenie, aby sa ujal velenia / mal som vlastne dovolenku, ktorú som sám prerušil/, som súhlasil, aby plnil daný mu rozkaz a to bez ohľadu na naše predchádzajúce služobné postavenie.^{69/70}

Na 11.00 hod. toho istého dňa bolo zvolané zhromaždenie, aby bol vypočutý názor všetkých dôstojníkov a rotmajstrov na odboj, event. ktorí by s ideami⁷¹ povstania nesúhlasili, aby boli z našich radov včas odstránení. Prítomní dôstojníci a rotmajstri s príkladnou jednotou, nadsene, avšak disciplinovane sa osvedčili, že sa dávajú k dispozícii a čakajú na svoje ďalšie zaradenie, sú si vedomí veľkej zodpovednosti pred vlastným svedomím, národom a dejinami.

Potom boli vyrozumení civilní zamestnanci a mužstvo, že letisko Mokrad' je od tejto chvíle vo vojenskej pohotovosti proti germánskym uchvatiteľom a prišlo k ihneď k zabezpečeniu let. plochy a objektov proti vzdušným a pozemným útokom.

28.8.1944 po krátkej prestrelke na uliciach Lipt. Mikuláša bola slabá nemecká posádka likvidovaná a mesto sa zaradilo po Martine a Vrútkach do radu prvých odbojových miest.

V ranných hodinách 29.8.1944 obdržalo letisko telefonickú zprávu⁷² z Hýb, že odtiaľ po hlavnej ceste do Lipt. Mikuláša ide nemecká autokolóna⁷³. Rozhodli sme sa, že ju napadneme

⁶⁸ Jozef TÓTH (22. máj 1910 – 26. december 1994). Príslušník čs. armády od 1. októbra 1930. Po vzniku Slovenského štátu príslušník slovenskej armády (1939 - 1944). Absolvent Vojenskej akadémie (1933), Vysokéj vojenskej školy (1943), ako aj niekoľkých špecializovaných kurzov. Hlavný organizátor príprav SNP v slovenskom letectve. Od 29. augusta 1944 účastník SNP ako vojak 1. čs. armády. Od 8. septembra 1944 veliteľ Veliteľstva leteckej zbrane 1. čs. armády. V tejto funkcii zotrval až do 28. októbra 1944, keď odišiel do hôr. Od 3. marca do 6. apríla 1945 posádkový veliteľ v Košiciach. Od 7. apríla do 25. júna 1945 bol zástupca veliteľa 4. čs. brigády 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, účastník oslobodzovacích bojov. Po vojne bol prijatý do čs. armády, kde slúžil do 31. mája 1958. Po prepustení z armády pracoval v Štatistickom úrade, neskôr v podniku Slovena. Rehabilitovaný v r. 1990 v hodnosti plk. gšt. V r. 1995 povýšený do hodnosti genmjr. in memoriam. *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Hl. red. LÁNÍK, Jaroslav; ved. slov. časti: ČAPLOVIČ, Miloslav. Praha - Bratislava : Vojenský historický ústav Praha - Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 299-300; TÓTH, Jozef. *Pamäti generála Tótha : Slovenskí letci v Povstaní*. Ved. red.: ŠUMICHRAS, Peter. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2005; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 247 - 248.

⁶⁹ Stot. D. Kunic bol v rámci leteckého parku slovenských vzdušných zbraní podriadený stot. M. Šumichrastovi, ktorý zastával funkciu zástupcu veliteľa leteckého parku.

⁷⁰ D. Kunic popísal prevzatie veliteľskej funkcie nasledovne: „28. august 1944 - Po udalostiach v Martine a Ružomberku vedeli sme čo treba robiť a preto zavčasu ráno som s inými dôst. išiel na letisko Mokrad'. Tu už npor. Dulla nariadil pohotovosť, ale dal som rozkaz, neprestreliť a vyčkať udalosti do rána. O 10.00 hod. priviedol npor. Dušan Čatloš partizána známeho nám pod menom Ivan na letisko a žiadal, či môže so mnou hovoriť. Hovorili sme. Dohovor vyznel, že part. jednotky na letisko Mokrad' nemusia chodiť, lebo letisko je pevne v našich rukách, len keď by potrebovali zbrane a výstroj, môžu podľa potreby dostať. Hneď nato zvolal som dôst. a rtm. prítomných na letisku a vyhlásil, že letisko Mokrad' sa pripojuje do boja proti Nemcom a vláde v Bratislave. Vyzval som všetkých, aby sa osvedčili, kto chce bojovať nech ostane, kto nie nech ihneď zvrhne uniformu a ide svojou cestou, aby som ho nemusel zaistiť. Ostali všetci.“ BYSTRICKÝ, Jozef. Správa bývalého veliteľa pešieho práporu VI/53 mjr. Daniela Kunica o účasti príslušníkov leteckého parku na letisku Mokrad' v SNP. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 1, s. 86.

⁷¹ Správne – ideami.

⁷² Správne – správu.

⁷³ Správne – autokolóna.

a zlikvidujeme. Pre túto úlohu bola určená 1 čata s veliteľom por. Vojtechom Blaškom⁷⁴, ktorá ihneď zaujala výhodné obranné postavenie u ohybu cesty asi 1 km východne Lipt. Hrádku, odkiaľ mala dobrý výhľad a výstrel⁷⁵. Čata bola zosilnená ďalšími guľometami⁷⁶. Úloha sa podarila. Kolona⁷⁷ bola palbou⁷⁸ zastavená, zčasti⁷⁹ zničená a zbytok sa dal na útek. Na bojisku zostalo niekoľko mŕtvych nemeckých dôstojníkov a vojakov. Čata nemala žiadne straty.

Prvé boje a prví mŕtvi fašistickí vojaci utvrdili let. posádku Mokrade, že ide do tuhého. Pár váhavých jednotlivcov sa presvedčilo, že cesta naspäť je definitívne uzavretá.

Vo večerných hodinách bolo slobodným vysielateľom v Banskej Bystrici oficiálne vyhlásené povstanie proti Nemcom a ich domácim prisluhovačom. Táto okolnosť nás na duchu posilila⁸⁰, lebo sme videli, že povstanie je celonárodnou udalosťou a nie sme osamotení ako sa nám to zdalo, keďže sme spojenie s okolitými posádkami nemali.

Snáď za zmienku stojí aj táto okolnosť. 30.8.1944 ráno zastavil sa u nás na letisku Mokrad' dôstojník, ktorého meno si už nepamätám a hlásil, že ide k let. skupine do Prešova, či nič neodkážeme.⁸¹ Požiadali sme ho, aby povedal veliteľovi tejto skupiny mjr. Júliusovi

⁷⁴ Vojtech BLAŠKO (12. august 1909 - ?). Absolvent školy leteckého dorastu – oddelenie pilotov (1926 - 1927). Príslušník čs. armády od 1. októbra 1927, keď bol zaradený v hodnosti vojaka k leteckému pluku 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika. Od 1. apríla 1929 konal dobrovoľnú ďalšiu činnú službu a bol prevezený do skupiny ďalej slúžiacich. 6. augusta 1933 prepustený a dňom nasledujúcim preložený do zálohy. V zálohe absolvoval mimoriadne vojenské cvičenie v zbrani (1934) a zároveň nastúpil službu v dôsledku mobilizácie čs. brannej moci (24. september 1938 - 10. október 1938). 1. júla 1939 bol na základe žiadosti prezentovaný k činnnej službe v slovenskej armáde. 1. septembra 1939 vymenovaný za rotníka z povolania a premiestnený k leteckému parku. V rámci armádneho leteckého parku s krycím názvom „Sekera“ sa zúčastnil ťaženia na východnom fronte (VII./1941 – XI./1941). 1. júla 1942 menovaný por. tech. zbroj. let. Účastník SNP v radoch pešieho práporu D. Kunica. Po prechode na partizánsky spôsob boja zajatý, neskôr sa mu podarilo ujsť a skrývať pred zaistením v Pukanci. Vo februári 1945 prezentovaný pri 1. čs. armádnom zbore v ZSSR. Od zboru premiestnený k 1. čs. zmiešanej leteckej divízii v ZSSR v Przemysli. Po presune divízie do Krosna bol vyslaný do Spišskej Novej Vsi, kde sa vytváralo letecké výcvikové stredisko čs. letcov. V povojnovom období zotrval v aktívnej službe v čs. letectve do decembra 1958, keď bol prepustený do zálohy v hodnosti pplk. VA – CR MO SR Trnava, f. osobných spisov, kmeňových listov, záznam o službe; kmeňový list, krátky osobný spis Vojtecha Blaška, nar. 12.8.1909; RAJNINEC, Juraj. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 1. zv. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 1997, s. 116.

⁷⁵ Správne – výstrel.

⁷⁶ Správne – posilnená o ďalšie guľomety.

⁷⁷ Správne – kolóna.

⁷⁸ Správne – palbou.

⁷⁹ Správne – sčasti.

⁸⁰ Správne – posilnila.

⁸¹ Išlo o por. let. Antona Droppu, príslušníka stíhacej letky 12 Skupiny vzdušných zbraní pri Armádnom veliteľstve. SLAVKOVSKÝ, Dušan. *Vo vzduchu i na zemi*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 191.

A. Droppa si na túto udalosť spomínal takto: „Na blízkom letisku Mokrad' ma víta z diaľky môj starý priateľ por. let. v zál. Miloš Chrapčíak, let. pozorovateľ slovami: ‚Ako pilota Ťa tu súrne potrebujeme‘. Na letisku sa pripravovala obrana letiska proti výsadkom a prípadnému prepadu. S úsmevom som ho potľapkal po pleci, aby ma ohlásil veliteľovi letiska kpt. Kunicovi, že sa vraciam k letke do Prešova po dovolenke v Liptove. Kpt. Kunic po srdečnom prijatí dáva nám rozkaz k leteckému prieskumu komunikácií Lipt. Hrádok - Poprad - Kežmarok - Vysoká Tatry. Vzhľadom k tomu, že na letisku bolo v tom čase málo lietadiel, pripravili nám školné lietadlo typu E-39. Pripína si padák a s mapami v ruke vystupujem do lietadla a miesto vjazdu zaujíma por. Chrapčíak, vyzbrojený len pešiackym automatom a ručnými granátmi. To bola celá výstroj a výzbroj, ktorú sme mali použiť pri sebaobrane proti fašistickým jednotkám na cestách“ „Na cestách pozorujeme len civilné autá a poľnohospodárske povozy. Na cesta zo Spišskej Novej Vsi na letisko zisťujeme pohyb 2 tankov. Zakrúžime nad letiskom, kde nebolo zbraďať nič pozoruhodnejšieho a prízemným letom sa vraciame späť ku Popradu. Tu

Trnkovi⁸², ktorý bol našim priateľom, aby s celou skupinou preletel k nám na Mokrad', že my už bojujeme proti Nemcom. Toto sa žiaľ neuskutočnilo a celá skupina vo včasných ranných hodinách 31.8.1944 preletela na stranu sovietskej armády. Bola to iste veľká strata pre vedenie voj. operácií počas SNP, ktoré malo k dispozícii tak málo schopných lietadiel

na ceste medzi Spišskou Sobotou a Popradom zisťujeme presun delostreleckej batérie. Bola to slovenská batéria, ustupujúca z Kežmarku do Popradu. Zamávame im na pozdrav a naberalíme smerový kurz na západ. Letíme nízko, úplne nad stromami, lemujuúcimi hradská smerom na Svit. Pri Lučivnej zbadáme nemecký terénny voz „Volkswagen“. Pokropíme ho ručnými granátmi, Šofér auta zo strachu pred vybuchujúcimi granátmi strhol auto do priekopy, kde sa prevrátilo. Na letisku v Lipt. Petre nás už netrpezlivo čakal kpt. let. Kunic i ostatní letci. Výsledok leteckého prískumu bol ihneď zahlasený partizánskemu komisárovi mjr. Makarovi do Lipt. Hrádku a na veliteľstvo oblasti do Lipt. Mikuláša. Bojovať proti vyspelej nemeckej bojovej technike s primitívnymi lietadlami, bez palubných zbraní /kanónov a guľometov/, nedávalo nijakú nádej na úspešné nasadenie týchto lietadiel. Z toho dôvodu ma vyslal kpt. D. Kunic k leteckej bojovej skupine do Prešova, aby som informoval mjr. let. J. Trnku o situácii na letisku Mokrad' a požiadal ho o presun letky na letisko Mokrad' na pomoc SNP.“ ... „Dostal som sa šťastlivo k mojej letke. Veliteľa mjr. Trnku som informoval o povstaleckej situácii v Liptove a na letisku Mokrad' a tlmočil som aj výzvu kpt. let. Kunica o leteckú pomoc SNP.“ Spomienka na začiatok SNP na letisku Mokrad' – pplk. v zál. RNDr. Anton Droppa, CSc. In: *História bojovej činnosti VI/53 práporu letcov v SNP*. Zost. CHRAPČIAK, Miloš, b.u.m.v., 1984. s. 1 - 3, s. 5.

⁸² Július TRNKA (29. september 1910 - 24. jún 1989). Príslušník čs. armády od 1. októbra 1932. Absolvent Vojenskej akadémie (1935) a ďalších špecializovaných kurzov. Poľný pilot letec, nočný pilot - letec a poľný pozorovateľ - letec. Po vzniku Slovenského štátu pokračoval v aktívnej službe v slovenskej armáde, kde najskôr zastával funkcie veliteľa cvičnej letky a veliteľa Leteckej školy. Po vytvorení Štúdiného ústavu vzdušných zbraní bol zároveň vymenovaný aj za jeho veliteľa. Od 1. januára 1944 do 31. mája 1944 bol poslucháčom I. ročníka VVŠ v Bukurešti. Po návrate na Slovensko premiestnený na VVZ. Od 31. júla 1944 veliteľ Skupiny vzdušných zbraní pri Armádnom veliteľstve. V tejto funkcii zotrval až do 31. augusta 1944, keď preletel na stranu sovietskej Červenej armády. Od 31. augusta 1944 bol prijatý do čs. armády v zahraničí a zaradený do náhradného telesa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Od 1. septembra 1944 do 15. decembra 1944 veliteľ výcvikového strediska čs. letcov v ZSSR. 15. decembra 1944, napriek zákulisným hrám niektorých príslušníkov let., ktorí poukazovali na jeho mimoriadne aktívnu službu v slov. armáde, bol vymenovaný za zástupcu veliteľa 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR. 5. januára 1945 bol odvolaný z funkcie a odoslaný na veliteľstvo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Od 10. januára 1945 do 25. júna 1945 letecký dôstojník pri štábe veliteľstva 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Po vojne prijatý do čs. armády. Postupne vykonával vyššie veliteľské a veliteľsko-štábne funkcie. Z čs. armády bol prepustený ako náčelník štábu tyla veliteľstva letectva k 30. septembru 1958. Po prepustení pracoval na výstavbe bratislavského letiska, neskôr sa zamestnal vo vtedajšej čs. televízii v Bratislave, kde pracoval vo vnútornom odbore, potom na odbore investícií. Rehabilitovaný v roku 1992 v hodnosti plk. let. RAJNINEC, Juraj. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 1. zv. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 1997, s. 50 – 71, s. 137- 146; ŠUMICHRASŤ, Peter – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 2. zv. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000, s. 23 - 34, s. 135 - 151; STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 3. zv. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2003, s. 7 - 27, s. 217 - 240; *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Hl. red. LÁŇÍK, Jaroslav; ved. slov. časti: ČAPLOVIČ, Miloslav. Praha - Bratislava : Vojenský historický ústav Praha - Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 300 - 301; TÓTH, Jozef. Pamäti generála Tótha. In: ŠUMICHRASŤ, Peter (ed.). *Slovenskí letci v Povstaní*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2005; ŠUMICHRASŤ, Peter. Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). In: *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 1, s. 88 - 107; ŠUMICHRASŤ, Peter. Výstavba 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR z pohľadu Júliusa Trnku (30. august 1944 – 15. január 1945). In: *Vojenská história*, 2012, roč. 16, č. 2, 2012, s. 187 - 220; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 249; ŠUMICHRASŤ, Peter. V prospech nemeckých záujmov som nič nepodnikol... Obrana mjr. let. Júliusa Trnku voči obvineniam kpt. let. Ľudovíta Kozu. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 3, s. 99 - 123; ŠUMICHRASŤ, Peter. Elegán so sokolími kridlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 1. časť (1934 – 1935). In: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Život v službe vlasti, Pamätnica vydaná pri príležitosti životného jubilea Imricha Purdeka*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023, 126 - 140; ŠUMICHRASŤ, Peter. Elegán so sokolími kridlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 2. časť (1935 – 1936). In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 101 - 122; ŠUMICHRASŤ, Peter: Elegán so sokolími kridlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 3. časť. (1936). In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 4, s. 121 - 146.

pre spravodajskú a bojovú činnosť. Po leteckom nálete dvoch nepriateľských Štúk⁸³ na naše letisko dňa 31. augusta 1944⁸⁴ vo večerných hodinách bola naša OPL ešte zdokonalená.⁸⁵ Pre str[e]ľbu⁸⁶ OPL⁸⁷ i pozemnú boli použité aj letecké guľomety, ktoré sa nachádzali v našich skladoch [...] ako aj tie, ktoré boli vymontované z lietadiel, čakajúcich na opravu. Mimo materiálnych strát nikto neprišiel o život. Popri normálnej činnosti vykonával sa odsun zásob všetkého druhu do priestoru Čertovice a na Pohronie a letecký prieskum⁸⁸ v oblasti Vysokých Tatier. Mimo toho bolo po nadviazaní úzkych stykov s mjr. Makarovom⁸⁹

⁸³ Junkers Ju 87 Stuka (skrátene označenie pre Sturzkampfflugzeug, pozn. P. Š.), nemecké jednomotorové strmhlav útočiacie lietadlo bolo v slovenskom leteckom žargóne označované ako „Štuka“. Pre prezbrojenie slovenského letectva na tento typ lietadla mala byť využitá produkcia Slovenskej továrne na lietadlá, ktorá dostala prvú objednávku od Veliteľstva vzdušných zbraní na výrobu „20 nových kompletných lietadiel typu Junkers Ju 87-D5, s príslušenstvom, výstrojom a výzbrojom podľa nemeckého vzoru, toho istého prevedenia a z tej istej série, ako dodá pre RLM“ dňa 19. marca 1943. Lietadlá mal výrobca dodať v termíne do 1. februára 1944. Veliteľstvo vzdušných zbraní túto objednávku dňa 16. augusta 1943 zvýšilo o ďalších 30 lietadiel Ju 87-D5, s predbežnou cenou za kompletne lietadlo vo výške 2.200.000, - Ks. Termín dodania týchto 30 lietadiel však v objednávke nebol uvedený. Komisionálne prevzatie šiestich lietadiel Ju 87 D-5 „Stuka“ pre vzdušné zbrane vykonala v 1. dekáde júla 1944 komisia v nasledovnom personálnom zložení: stot. let. Rudolf Kollár, veliteľ letky 11, npor. let. Ján Gerthofer, cvičná letka, zvk. rtm. let. zbroj. Anton Piňák a rtk. Ján Matiaš, obaja letka 11. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy dôverné, 1943, inv. č. 33, šk. 333; VHA Bratislava, f. VVZ, Denný rozkaz leteckého pluku č. 120 z 11. júla 1944, čl. 3, inv. č. 21, šk. 4; ŠUMICHRASŤ, Peter. Správa o továrni na dopravné prostriedky v Trenčianskych Biskupiciach (1945). In: *Vojenská história*, 2009, roč. 13, č. 3, s. 77 - 95.

⁸⁴ Podľa českého leteckého historika J. Rajlichu išlo o s najväčšou pravdepodobnosťou o lietadlá 2. Staffel/ Nachtschlachtgruppe 4 (2./NSGr. 4). ŠUMICHRASŤ, Peter a kol. *Slovensko proti fašizmu. Slovensko na strane demokracie. Životné jubileum Jozefa Bystrického*. Zomp. red. Mária Stanová. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 239.

⁸⁵ D. Kunic útok obávaných Štúk popísal vo svojich spomienkach takto: „18.50 prilietajú od západu dve lietadlá. Z diaľky ich poznávam, že sú to Ju-87 Stuka. Prvé z nich už nasadzuje na strmhlavý let. Hneď za nim druhé. Ozvali sa naše GOPL a tiež palubné zbrane útočiacich lietadiel. Pri prvom lete nezhodili pumy. Mužstvo na Chrásti sa rozbeháva. Naše guľomety veselo režu. Lietadlá nasadzujú znovu na útok. Schytil som tiež guľomet, oprel ho o plece rt. Pechu a páli. Lietadlá zhodili pumy. Pri druhom nálete zhodilo každé z nich skriňu šípov. Bol som od dopadu asi 500 m a spotilo sa mi čelo, čo je asi s mojimi chlapcami, ktorí sú v blízkosti dopadu. Lietadlá sa vzdávajú a v tom čierny dym sa vyvalil z priestoru západného hangára“. BYSTRICKÝ, Jozef. Správa bývalého veliteľa pešieho práporu VI/53 mjr. Daniela Kunica o účasti príslušníkov leteckého parku na letisku Mokrad' v SNP. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 1, s. 91 - 92.

⁸⁶ Správne – streľbu.

⁸⁷ OPL – obrana proti lietadlám.

⁸⁸ Letci z Mokrade vykonali prvé prieskumné lety už v ranných hodinách 29. augusta 1944. Dvojčlenná posádka v zložení Š. Zúber - pilot a A. Strýček - pozorovateľ absolvovali prieskumný let so zastaraným školným lietadlom E-39.48 v priestore horného Spiša, severnej Oravy a slovensko-poľských hraníc. S istým časovým odstupom sa z letiska Mokrad vznikla E-39-ka s posádkou F. Abramovič - pilot a V. Cvacho - pozorovateľ. Ich úlohou bol letecký prieskum v priestore Vysoké Tatry – Ždiar – Javorina až na poľské územie. Obe posádky po pristátí potvrdili prítomnosť nemeckých jednotiek na železničnej stanici v Nowom Targu a presun obrnenej techniky a tankov smerom na Javorinu. STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 3. zv. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2003, s. 7 - 27, s. 51.

⁸⁹ Večer 28. augusta 1944 prišli na letisko mjr. F.M. Makarov a kpt. J. P. Voljanskij, členovia 15-člennej organizátorskej skupiny npor. L. Kalinu, ktorá bola vysadená v noci z 5. – 6. augusta 1944 na Latiborskej holi v Nízkyh Tatrách. D. Kunic počas rozhovoru požiadal F. M. Makarova, aby rádiotelegraficky nadviazal spojenie s UŠPH v Kyjeve a dohodol možnosti pristávania sovietskych lietadiel na letisku Mokrad'. Ten ho na oplátku požiadal o výzbroj a výstroj pre partizánov. VANĚK, Oldřich. Letisko Mokrad' v prevratových plánoch generála Čatloša. In: *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 3, s. 110; STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 3. zv. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2003, s. 50. Dostupné na: <<https://oslobodenie.wbl.sk/partizanske-skupiny.html>>.

pripravované letisko⁹⁰ na pristávanie ruských lietadiel⁹¹ za noci. K tomuto však nedošlo pre trvalé zhoršenie počasia v miestach štartu. V stálej činnosti a zdokonaľovaní obranného plánu a zariadení prišiel 5. september 1944. V tento deň okolo 01.00 hod, bol veliteľom VDO 2⁹² plk. Bodickým⁹³ nariadený ústup-evakuácia letiska, ktorá mala byť vykonaná do 05.00 hod. A to do Lipt. Osady u Ružomberku. Tento ústup bol nariadený v dôsledku neúspešných obranných bojov jednotiek v úseku Štrby dňa 4.9.1944 a rýchleho postupu nemeckých jednotiek smerom na Lipt. Hrádok a Mikuláš ako aj preto, že ani zasadenie 2 peších narýchlo zorganizovaných rôt s úlohou udržať vidlicu ciest pri Kráľovej Lehote, nezadržalo úspešný postup fašistov. Evakuácia a presun bol prevedený vlakom a časť nákladnými a osobnými autami. Kpt. Kunic a ja sme letisko opustili poslední a podotýkam, že ešte aj dnes mi je ľúto, že sme bez boja museli zanechať posledné letisko, ktoré sme mali k dispozícii na sever od Nízkyh Tatier.

Po presune do Lipt. Osady a po neúspešných bojoch jednotiek v priestore Ružomberok - Lisková boli sme novoustanoveným veliteľom VI. skupiny⁹⁴ pplk. Černekom J.⁹⁵ Zasadený dňa 6.9. 1944 do obrany, s úlohou: Obsadiť severné svahy kóty 857 Lisková, prehradiť údolie potoka Revúca na čiare kóta 1062 Ostrô - kóta 556 a ťažiskom sev. svahy Lisková a jednu čatu vyslať do Bieleho Potoka ako poľnú stráž.⁹⁶ Možno povedať, že v tom čase sme boli jedinou organizovanou jednotkou, ktorá prevzala celú váhu boja, keďže pešie jednotky, ustupujúce z Ružomberku boli bojom dezorganizované a ich veliteľ mjr. Miloš Vesel⁹⁷ prišiel na Biely Potok vlastne sám. Len vďaka pplk. Jánovi Černekovi a jeho osobnému zákroku sa ich podarilo zastaviť, znovu zorganizovať a zasadiť do obrany. V ten istý deň prišiel do úseku Biely Potok aj veliteľ I. čsl. armády pplk. Ján Golián⁹⁸ v sprievode pplk. Dr. Ferjenčika, aby sa osobne presvedčil o kritickej situácii na tomto úseku. Pri príchode do Bieleho Potoka Nemci spustili delostreleckú paľbu a za podpory veľkorážnych guľometov zaútočili pechotou na nákladných autách. Keď prvé nákladné auto v plnej rýchlosti vniklo do obce Biely Potok, pplk. Dr. Ferjenčík vystrelil plnú dávku zo svojho samopalu na auto vzdialené asi 50 krokov. Usmrtil šoféra a spolujazdca. Auto sa vzpriečilo a zastavilo. pplk. gšt. Golián vystrelil dávku zo svojho samopalu do Nemcov na aute a kým sa títo pripravili na odpor, boli obklúčení⁹⁹ a odzbrojení našimi vojakmi. Po zrážke nechali Nemci na mieste

⁹⁷ Miloš VESEL (29. január 1909 - 22. jún 1989). Ďalej k osudom M. Vesela pozri: CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 257 - 258.

⁹⁸ Správne – Golian.

Ján GOLIAN, (krycie meno - Gama, Ley), (26. január 1906 Dombóvár (Maďarsko) - 1945 Nemecko). V rokoch 1925 – 1939 príslušník čs. brannej moci. Službu v nej ukončil v hodnosti kapitána. Po vzniku Slovenského štátu zotrval v aktívnej vojenskej službe. Dosiahol hodnosť podplukovníka generálneho štábu v služobnom zaradení náčelník štábu Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici. Okrem štábných funkcií v zázemí viackrát pôsobil v štábných funkciách počas ťažení proti ZSSR. Už pred rokom 1943 sa aktívne zapojil do národného boja za oslobodenie. Nadviazal styky s protifašisticky orientovanými dôstojníkmi, pomocou ktorých sa skontaktoval aj s ostatnými antifašistickými skupinami a s čs. vládou v Londýne. 23. marca 1944 bol prezidentom ČSR vymenovaný za vedúceho príprav ozbrojeného vystúpenia slovenskej armády. S ďalšími odbojovými spolupracovníkmi vypracoval vojenský plán ozbrojeného vystúpenia. Po vypuknutí Slovenského národného povstania bol vymenovaný za veliteľa povstaleckej armády a povýšený na brigádneho generála. Do 7. októbra 1944 velil povstaleckej armáde, potom bol zástupcom div. gen. R. Viesta. 3. novembra 1944 v Pohronskom Bukovci padol s div. gen. R. Viestom do zajatia. Oboch povstaleckých generálov eskortovali do Banskej Bystrice, neskôr do Bratislavy, Viedne a Berlína. Okolnosti jeho smrti neboli objasnené. V roku 1946 bol in memoriam povýšený do hodnosti divízieho generála a v roku 1969 do hodnosti generálplukovníka in memoriam.

⁹⁹ Správne – obklúčený.

4 mŕtvych, 3 ranených a 3 zdravých zajatcov. D[š]alšie (!)¹⁰⁰ autá, keď počuli strelbu¹⁰¹, sa vrátili do Ružomberku.

Popoludní 6. septembra Nemci znovu zaútočili od Ružomberku na Biely Potok za podpory delostrelectva a s použitím pancierových vozov, pravdepodobne na záchranu dopoludňajších strát. Včasným zákrokom už pripravených delostreleckých batérií a peších i leteckých jednotiek pokus Nemcov opäť stroskotal.

V tomto priestore bol letecký park preorganizovaný na pešiu jednotku a premenovaný na III/6 a neskôršie na VI/53 prápor o 2 rotách s týmto počtom a veliteľským personálom:

Veliteľ VI/53 práporu:	kpt. Daniel Kunic
Zástupca a zprav. dôst.:	kpt. Mikuláš Šumichrast
Pobočník:	por. v zál. Juraj Marušinec
Materiálny dôstojník:	por. Frant. Dobiš
Proviantný dôstojník:	por. A. Hlaváč
Šéfflekár:	Dr. Alexander Politzer
Pridelený lekár:	MUC. Grünberger
Zbrojár: ¹⁰²	práp. Štefan Illéš

1. rota: cca 90 mužov o 3 čatách

Veliteľ roty 1:	npor. Viktor Cvacho
Zástupca:	npor. v zál. Imrich Treskoň
Veliteľ 1. čaty:	npor. Vojtech Blaško/ npor. Kolembus/
Veliteľ 2. čaty:	por. Alexander Kaňák
Veliteľ 3. čaty:	štrtm. ¹⁰³ Karol Bielčik

2. rota : cca 90 mužov o 3 čatách

Veliteľ 2. roty:	npor. Jozef Gallo
Zástupca:	npor. Ján Dulla
Veliteľ 1. čaty:	por. Ján Opaterný
Veliteľ 2. čaty:	por. v zál. Miloš Chrapčiak
Veliteľ 3. čaty:	ppor. V. Stankoviansky

Pomocná čata práporu: 1 rotmajster a 14 mužov.

Dôstojníkov bolo pomerne hodne, ale hoci mali byť všetci leteckí špecialisti na rozkaz VČSA odoslaní na Tri Duby vedeli títo dobre, že by tam pre nich práce, pre nedostatok lietadiel, nebolo a preto zostali radšej ochotne a radi so svojimi vojakmi a kamarátmi ako pešiaci bojovať v zákopoch, lebo tak im diktovalo svedomie, česť vojaka a národné povedomie.

V horespomenutom zložení započal prápor svoju bojovú činnosť ako pechota hoci vojaci, väčšinou remeselníci a pomocný letecký personál nemali ani základný bojový výcvik jednotlivca a výcvik vo strelbe, ktorá sa musela prevádzať [rp]jamo (!)¹⁰⁴ na fronte, aby sa mužstvo oboznámilo nielen s puškou a ľahkým guľometom, ale aby vedelo zachádzať s ručnými granátmi, ktoré do tej doby ani poriadne nevideli. Tu sa ukázalo, že keď morálka

¹⁰⁰ Správne – Ďalšie.

V pôvodnom texte opakujúca sa pravopisná chyba. M. Šumichrast v dvoch prípadoch použil pri prepise spomienok na pisacom stroji znak paragrafu „§“ namiesto znaku pre písmeno „ä.“

¹⁰¹ Správne – strelbu.

¹⁰² Správne – zbrojár.

¹⁰³ Správne – štrtm.

¹⁰⁴ Správne – priamo.

vojaka je na výške, je politicky uvedomelý, vie začo bojuje, pri dobrej vôli všetky ostatné veci sa snadno¹⁰⁵ naučí.

Dnes možno povedať, že za nášho trojtýždňového zasadenia v úseku Biely Potok mal VI/53 prapór ozaj veľké šťastie, že nemal vôbec ani raneného, hoci nemecké granáty a míny denne husto rozryli zem v našom postavení. Za to vďačíme len tomu, že mužstvo ihneď prvý deň urobilo si poriadne hlboké kryty a proti mínam úkryty, ktoré sa časom stále zlepšovali.

Strava bola dovážaná a vydávaná 2 krát denne a to za svítania raňajky a po sotmení¹⁰⁶ obed a večera v dobe, keď nemecké pozorovateľne zostali “bez očí” a nemohli náš výdaj úspešne rušiť.

Niekoľko nemeckých pokusov o útok na naše postavenie bolo hneď v zárodku zneškodnené. Keď nestačili delostrelci a vlastné guľomety, zavolali sme naše Lavočky¹⁰⁷ z Troch Dubov, ktoré úspešne bombardovali kolonu¹⁰⁸ a skladište zbraní v Ružomberku a z palubných zbraní rozprášili tam sa zhromažďujúce jednotky.¹⁰⁹ Tiež útok tankami a panc. autami sa nepodaril. Vtedy batéria kpt. Mičušíka¹¹⁰ tak úspešne zasiahla do boja, že druhý vystrelený granát vyradil vedúci nemecký tank. Keď nemecká sfanatizovaná soldateska videla, že bude zle, rozutekala sa a vozidlá museli obrátiť späť. Táto príhoda posilnila morálku jednotiek na Bielom Potoku, lebo vojaci videli, že ospevovaná sláva nemeckých jednotiek už veľmi, veľmi pobledla.

V polovici septembra prišiel opäť do nášho postavenia veliteľ I. čs. armády na Slovensku pplk. gšt. Ján Golián¹¹¹. Bolo to v neskorších odpoľudňajších¹¹² hodinách. Poznali sme sa ešte z Trenčína z r. 1939, kde sme spoločne v jednej kancelárii na mob. odd. vyš. jednotky¹¹³ pracovali. Požiadal ma, aby sme mu z leteckého praporu vyčlenili čatu, s ktorou vykoná prepad Bieleho Potoka obsadeného Nemcami. Určili sme 2. čatu por. Alexandra Kaňáka z 1. roty praporu. Čata bola večerom prisunutá bližšie k frontu a potom po osobných velením pplk. Goliána vykonala úspešný nočný prepad. Bojovalo sa priamo v obci, osvetlenej požiarom horiacich domov. V mnohých prípadoch došlo k bodákovým a granatovým bojom

¹⁰⁵ Správne – ľahko.

¹⁰⁶ Správne – zotmení.

¹⁰⁷ Rozumej – sovietske stíhacie lietadlá Lavočkin La 5FN, ktorými bol vyzbrojený I. čs. stíhací letecký pluk v ZSSR. Na povstalecké územie priletel 17. septembra 1944. STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 3. zv. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2003, s. 129 - 166; ŠUMICHRASŤ, Peter: Činnosť 1. čs. stíhacieho leteckého pluku v ZSSR v hláseniach škpt. let. Františka Fajtla. In: *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 2, s. 126 - 146.

¹⁰⁸ Správne - kolónu.

¹⁰⁹ M. Šumichrast pravdepodobne popisuje bojový let 5-člennej skupiny 1. čs. stíhacieho leteckého pluku v ZSSR, ktorý sa uskutočnil 21. septembra 1944. STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 3. zv. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2003, s. 138 - 139.

¹¹⁰ Stot. del. Emil Mičušík velil 43. batérii „Orangutan“ (1. dôstojník batérie - por. del. Vojtech Kňazovický). Táto trojdelová batéria s 10.5 cm ľahkými poľnými húfnicami vz. 1831 bojovala počas SNP v rámci VI. TS., v priestore Bieleho potoka. UHRIN, Marian. Výzbroj povstaleckého poľného delostrelectva. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2006, roč. 9, č. 9, s. 144; UHRIN, Marian. K problematike výzbroje povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku. In: ŠUMICHRASŤ, Peter a kol. *Slovensko proti fašizmu. Slovensko na strane demokracie. Životné jubileum Jozefa Bystrického*. Zomp. red. Mária Stanová. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 196.

¹¹¹ Správne – Golian.

¹¹² Správne – popoludňajších.

¹¹³ Rozumej – mobilizačné oddelenie vyššej jednotky. J. Golian v tomto období slúžil ako prednosta 3. oddelenia VDO 1 v Trenčíne. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 74.

muža proti mužovi. Nemci použili aj mínomety. Z našej čaty nikto nepadol. Vojaci dlho o tejto bojovej akcii - epizóde rozprávali a aj ona isto prispela k vysokej bojovej morálke akou jednotky v tomto úseku vynikali.

Tri týždne boja, prebdených nocí a života v zákopoch vryli pečať odhodlania do duší a charakterov všetkých, ktorí dobrovoľne a s nadšením obetovali všetko pre vec národa a štátu.

Keď dňa 21. septembra 1944 prišiel rozkaz veliteľa VI. skupiny pre naše vystriedanie do pokojnejšieho priestoru od Ludrovianskej doliny po Kľačiansky potok, nikto to neprijal s nadšením. Velitelia i mužstvo si zvykli na život v prvej línii a ťažko sa lúčili s prostredím, ktoré i keď v nebezpečí, ale predsa s toľkou láskou a starostlivosťou budovali. Rozkaz však bolo treba uposlúchnuť a tak sa prápor pripravil, aby svojim nástupcom odovzdal všetko v čo najväčšom poriadku a aj so skúsenosťami, ktoré počas svojho zasadania na tomto úseku získali. V ten istý deň sme boli aj s veliteľmi rôť prezrieť náš nový úsek, ktorý bol veľmi široký a naša nová činnosť spočívala hlavne v hliadkovaní, zabezpečovaní dôležitých prechodov a ochrany bokov jednotiek na Bielom Potoku a Revúcej. Bolo rozhodnuté, že 1. rota zostane v priestore Lipt. Lúžnej a 2. rota so 4 protitankovými puškami a 2 granátometmi prevezme a ubráni úsek v Lupčianskej doline.

Keďže nový úsek nášho 53. práporu, ako som už skôr uviedol, bol takmer 10 km široký a pomerne ťažký, kopcovitý terén nedovoľoval¹¹⁴ dosť dobre osobný styk s obidvomi veliteľmi rôť a obzvlášť so zreteľom na trvalé špatné počasie a neschodnosť ciest, rozhodli sme sa, že veliteľ práporu zostane v Lužnej a ja, jeho zástupca, pôjdem do Lupčianskej doliny. Takto, i keď nie formálne, ale v skutočnosti vlastne z nedostatku dobrých a spoľahlivých pojiťok¹¹⁵, stali sa z práporu dve skupiny, odkázané sami na seba i keď inak prápor zostal organizačne ďalej ako celok.

Po vykonaní predbežnej rekognoskácie, vrátili sme sa späť k jednotke na Biely Potok, aby sa toho dňa pod ochranou noci previedlo vystriedanie jednotiek podľa predom vypracovaného podrobného rozkazu. Striedanie v bojovom úseku Biely Potok začalo o 20.00 hod. a prešlo hladko. Jednotky sa nemiešali a každý pri odovzdávaní svojej skrýše vďačne zveroval novým obyvateľom aj nadobudnuté skúsenosti z bojov.

Po vystriedaní a kratšom pochode k nákladným autám, ktoré boli asi 1 km vzadu, previezli nás do Lipt. Lužnej, kde celý prápor vo voňavom sene a d[š]aleko (!)¹¹⁶ od stáleho hvizdu striel, výbuchov granátov a mín prenocoval, aby ráno svieži nastúpil a prevzal do ochrany iný kus nášho krásneho Slovenska a chránil ho pred zdivočelými¹¹⁷ SS-ákmi a ich vernými prislúchovačmi, jednotkami POHG¹¹⁸, ktorých prítomnosť nám bola z Ružomberku hlásená.

Noc prešla v pokoji a ubytovatelia boli pochválení, lebo sa o prápor ozaj otcovsky postarali. Nikto si ráno nesťažoval. Jediné čo nás mýlilo, bol nepretržitý lejak, ktorý celú noc, ba aj niekoľko dní potom sťažoval našu činnosť, lebo cesty - i tak v úbohom stave - rozmokli na nepoznanie.

Dňa 22. septembra 1944 hneď zrána nastal ruch a Lužná sa len hemžila vojakmi. Kým 1. rota sa pripravovala k striedaniu, 2[.] rota čakala nastúpená so všetkou výzbrojou

¹¹⁴ Správne – nedovoľoval.

¹¹⁵ Rozumej – dobrého a spoľahlivého spojenia.

¹¹⁶ Správne – ďaleko.

V pôvodnom texte opakujúca sa pravopisná chyba. M. Šumichrast v dvoch prípadoch použil pri prepise spomienok na pisacom stroji znak paragrafu „§“ namiesto znaku pre písmeno „ä.“

¹¹⁷ Správne – zdivočený.

¹¹⁸ POHG – Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. Pozri napr.: KÁRPÁTY Vojtech. Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (organizácia a aktivita). In: *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 4, s. 44 - 59.

a výstrojom na prevezenie do priestoru nad Partizánsku Ľupču. Presun bol vykonaný nákladnými autami a za dosť ťažkých komunikačných a poveternostných podmienok. V predpoľudňajších¹¹⁹ hodinách sme došli s prvou časťou k horárni “Na víškoch”, kde bolo veliteľstvo vystriedať sa majúcej samostatnej roty. Odtiaľ sa muselo už ísť asi 1 km pešo. So striedaním sa začalo ihneď, nakoľko postavenie bolo pomerne ďaleko od nepriateľa, nepozorované, bez dotyku paľbou, takže nebolo treba žiadnych zvláštnych opatrení. Nálada i cez špatné počasie bola veľmi dobrá. Ihneď boli odoslané 3 družstvá, ktoré mali vystriedať 3 predsunuté poľné stráže, chrániace pozorovaním vstup do údolia Ľupčianky, odkiaľ bolo možné pozorovať celé predpolie až k trati Ružomberok - Lipt. Mikuláš, ba aj ďalej. Taktiež jednotky v obrannom postavení boli po vydaní obeďa vystriedané. Vystriedaná, samostatná rota sa vrátila našimi autami do Lipt. Osady a bola potom pričlenená k jednotkám VI. taktickej skupiny.

Po prevzatí celého tohoto úseku a jeho podrobnej obhliadke zasadol som s veliteľom roty, veliteľmi čiat, veliteľom poľných četníkov a lekárom k porade ohľadom zlepšenia celkovej zostavy obranného postavenia, ktoré nebolo práve najšťastnejšie volené a tiež pokiaľ išlo o zlepšenie a dobudovanie úkrytov, stanovíšť, pozorovateľní, prekážok, mínových polí, organizovaní plánu paľby a druhého obranného postavenia.

V zásade mala 2. rota 53. práporu za úlohu ochrániť a zabezpečiť krídlo jednotiek v priestore Lužná, Lipt. Osada zo smeru Partizánska Ľupča a Liptovský Mikuláš. Aby toto mohla plniť, musela:

- 1/ Prehradiť údolie Ľupčianky riadnou sústavou ťažkých prekážok proti ÚV¹²⁰.
- 2/ Hliadkovaním zabezpečiť veľké medzery v obrannej zostave.
- 3/ Pozorovať pr[e]dpolie a činnosť nepriateľa pokiaľ išlo o jeho presuny po železnici a na cestách.
- 4/ Zabezpečiť prechod osôb z okupovaného územia na územie povstalecké.
- 5/ Organizovať dobrú a spoľahlivú spravodajskú službu s predsunutou zberňou správ v Partizánskej Ľupči.
- 6/ Zabezpečiť prechod partizánskym jednotkám na akcie do predpolia a späť.
- 7/ V prípade nepriateľského útoku chrániť a zabrániť nepriateľovi vniknúť do Ľupčianskej doliny, event. na Železnô a Lipt. Osady.

Keď sme takto podrobne rozoberali našu úlohu a uvažili vlastné personálne a materiálne možnosti, zistili sme, že bude treba mnoho pracovať, aby vytýčená úloha bola splnená. Nič nás však neodstrašilo, čím viac sa vyskytovalo prekážok, tým naša vôľa a odhodlanie boli silnejšie. Považoval som za potrebné nadviazať ihneď spojenie s partizánskou skupinou na Železnom, kde mimo normálnej činnosti konal sa výcvik novoprijatých partizánov. Dohovor prebiehal v srdečnom, priateľskom ovzduší a žiadnych sporov a nedorozumení ani neskoršie medzi nami nebolo. Taktiež bolo nadviazané spojenie s MNV¹²¹ v Partizánskej Ľupči a všetkými obcami pod horami pred našim úsekom. Celkom ľahko boli získaní aj spravodajci¹²² z Ružomberku. Boli to väčšinou uvedomelí robotníci - zamestnanci textilnej továrne býv. Mauthner a jednotlivci - Češi, ktorí počas okupácie na Slovensku ostali.

¹¹⁹ Správne – dopoludňajších.

¹²⁰ Rozumej – prekážok proti útočnej vozbe.

¹²¹ Správne – RNV – Revolučným národným výborom. Kol. aut. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. 5. zväzok*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 454 - 455.

¹²² Správne – spravodajcovia.

Z úloh, ktoré nás čakali, bolo treba niektoré riešiť ihneď. Najmä odkryté pravé krídlo roty bolo potrebné zabezpečiť okamžite. Toto videl a uznal aj veliteľ VI. taktickej skupiny a poslal do Kľačianskej doliny samostatnú čatu, hospodársky pričlenenú do našej materiálnej starostlivosti. Týmto opatrením bola situácia 2. roty podstatne zlepšená i keď organizačné a personálne obsadenie zostalo nezmenené.

Veliteľstvo úseku - lepšie povedané podúseku - čiže moje VS¹²³ bolo v hájovni "Na vrškoch", kde boala(!) tiež striedavo po týždni záložná čata. Tam sa pripravovala v poľnej kuchyni strava pre rotu, tam bolo obväzište s lekárom a aj stanovište poľných četníkov, ktorí nám tak výdatne pomáhali hlavne pri kontrole prechodu osôb a materiálu cez fr[u]nt!¹²⁴, ako aj v spravodajskej¹²⁵ službe.

Veliteľ roty so svojimi pomocnými orgánmi mal svoje VS priamo v obrannom postavení a mal so mnou, ako i veliteľom samostatnej čaty v Kľačianskej doline, telefonické spojenie.

Rota bola umiestnená priamo na svahoch, tvoriacich údolie potoka Lupčianky s 3 vysunutými družstvami a jednou čatou v zálohe, ktorá však bola na znamenie okamžite pripravená presunúť sa do ohrozeného priestoru. Z tejto záložnej čaty boli vysielané hliadky, ktoré udržiavali spojenie medzi vlastnými jednotkami a skupinou partizánov a občas robili aj prieskum v našom predpolí až k trati Ružomberok - Lipt. Mikuláš.

Vlivom¹²⁶ daždivých dní utrpeli kryty mužstva a aj stanovištia zbraní bolo treba vybudovať pečlivejšie¹²⁷ ako doteraz. Bola to veľká práca, lebo všetko sa muselo robiť od základov - znovu. Poriadne vystužiť steny brvnami, urobiť silné podvaly, pokryť ich térovým papierom, hlinou a maskovať listím lesa. Vojaci robili radi, lebo videli, že by nepohodou veľmi trpeli a bolo treba započat' aj s vykurovaním, čo v doterajších úkrytoch bolo absolútne vylúčené. Tiež boli znovu vybudované stanovištia zbraní a príručné skladišťa munície. Okrem tohoto ešte naliehajúca sa ukázala potreba zabezpečiť

sa proti event. útokom obrnencov zo smeru Partizánska Lupča¹²⁸, ktorý priamo k tomuto zvädzal. Nevie, či by bola b[á]vala (!)¹²⁹ rota zabránila útoku i sebemenšej¹³⁰ obrnenej jednotke za takého stavu prekážok, aké sme prevzali po našich predchodcoch. Pre tieto skutočnosti stala sa táto záležitosť najprednejšou. Nakoľko vybudovanie ozaj bezpečných a odolných prekážok by bolo strávilo všetkých vojakov 2. roty odhliadnuc aj od toho, že sme nemali dostatok žieného materiálu, požiadal som cez veliteľstvo práporu veliteľa VI. skupiny, aby mi bola na výpomoc pridelená čata ženistov, s veliteľom - dôstojníkom, ktorá by sa ničomu inému nevenovala. Tak sa aj stalo a jedného dňa hlásil sa ženijný dôstojník, že prišiel vybudovať v našom úseku prekážky. Po spoločnej rekognoskácii cesty a údolia sme sa rozhodli, že sa celkom vybudujú 3 silné kombinované protitankové prekážky a pred prvú sa položí mínové pole. Pri stavbe prekážok sme vyhodnotením skaly do riečišťa¹³¹

¹²³ Rozumej – veliteľské stanovisko.

¹²⁴ Správne – front.

¹²⁵ Správne – spravodajskej.

¹²⁶ Správne – vplyvom.

¹²⁷ Správne – starostlivejšie.

¹²⁸ Správne – Nemecká Lupča (Deutsche Lipsche – názov od r. 1390 do r. 1946). Od roku 1946 – Partizánska Lupča. Dostupné na: <<https://www.partizanskalupca.com/obec-2/historia/>>.

¹²⁹ Správne – bývala.

¹³⁰ Správne – najmenšej.

¹³¹ Správne – riečiska.

využili aj potoka Ľupčianku. Najväčšiu ťažkosť sme mali s tým, že prvá, ale najodolnejšia prekážka musela byť tak zhotovená, aby sa nechala preklenúť zvláštnym mostom, snadno¹³² a rýchlo rozoberateľným, aby po ňom mohol byť prevádzaný prisun materiálu autami, tak aj povozmi. Túto požiadavku kládli hlavne partizáni. Vzájomným porozumením i toto sa podarilo urobiť. Je treba tiež zdôrazniť, že spoluprácu s part. jednotkou a ich výcvikovým strediskom na Železnom bola príkladná a za celý čas nevyskytol sa prípad nedorozumenia. Zásľuhu na tom má ich veliteľ npor. Křístek¹³³, s ktorým sa mi veľmi dobre spolupracovalo.

Prítomnosťou ženijnej čaty, ktorá bola ubytovaná “ Na vrškoch” sa zosílila¹³⁴ i naša obrana, lebo vlastná záložná čata mohla výdatnejšie hliadkovať, najmä v predpolí, keďže si družstvo mohlo so sebou vziať všetky ľahké guľomety.

Stavba spomínaných prekážok trvala asi 10 dní a potom ženijné jednotky boli odvolané na iné miesto.

Nakoľko cesta z Partizánskej Ľupče do Liptovskej Lužnej po Železnô bola práve v stavbe a nebola vo všetkých úsekoch dosť zjazdná, odišiel som na MNV¹³⁵ do Partizánskej Ľupče, aby ju obec, pokiaľ je to možné, dala do poriadku. Tak sa aj stalo. Za výdatnej pomoci vojakov záložnej čaty boli aspoň najhoršie miesta urobené zjazdnými.

Súčasne s týmito prácami prebiehal aj neustály výcvik mužstva v zachádzaní so zbraňami, najmä s protitankovými puškami, dovezenými z SSSR v rámci pomoci Slovenskému národnému povstaniu. Cvičilo sa aj s granátometmi. Strieľali sa 2 druhy granátov z rôznych polôh. Mužstvo sa neustále školovalo v spôsoboch boja, hlavne v boji zblízka, v lese, na širokej fronte, v prepadoch, hliadkovaní, strážnej službe.

V neustálom zamestnaní nebolo času na plané uvažovanie a mudrovanie a morálka bola na veľkej výške. Samostatná čata v Kľačianskej doline pravidelne 2-3 krát týždenne chodila aj “ Na vršky” pre proviant, peniaze a iné. Vojaci tejto čaty boli väčšinou z blízkych dedín a aj sám veliteľ bol učiteľom zo susednej obce. Táto okolnosť však nijako demoralizačne nepôsobila. Ba naopak, každý z nich lnul¹³⁶ k otcovskej hrude i dedovizeň bola mu drahým odkazom, ktorý bolo treba aj s nasadením a obetovaním života brániť.

Táto čata bola rozmiestnená v obrane po oboch stranách vstupu do Kľačianskej doliny, v dobre vybudovaných úkrytoch, s dobrým výstrelom pred seba. Vpravo sa zaistovala sama a vľavo naše hliadky.

Ako som už skôr uviedol, zriadil som v Partizánskej Ľupči malú predsunutú zberňu správ, kde pravidelne 2-3 krát týždenne som sa stretol aj s osobami, ktoré pre nás pracovali. Často sa stalo, že keď išlo o súrnu správu, volali mi telefonicky, lebo v Partizánskej Ľupči sa dala zapojiť hájovňa “ Na vrškoch”, ktorá mala telefón. Tento spôsob bol dosť používaný, hlavne keď bolo treba zistiť, či v Partizánskej Ľupči nie sú nepriateľské jednotky, ktoré tak ako aj my [tam] chodili. V Partizánskej Ľupči sme nakupovali pre našu poľnú kuchyňu ovocie, zeleninu, a drobný proviant. Správy, ktoré sme získali, boli odosielané na veliteľstvo VI. skupiny a keď išlo o veci veľmi súrne, boli tieto odovzdávané aj telefonicky. Dosť Často sa stávalo, že fašisti vykonali navečer zmeny v palebnom postavení svojich delostreleckých batérií a ráno už naše batérie ich v novom postavení ostreľovali. Toto všetko bolo zásluhou statočných a verných občanov v Partizánskej Ľupči i Ružomberku, väčši-

¹³² Správne – ľahko.

¹³³ Npor. Emil Křístek (vlastným menom Krzystek), veliteľ 2. oddielu partizánskej brigády Za slobodu Slovanov. Dostupné na: <<https://oslobodenie.wbl.sk/Zabudnuti-velitelia.html>>.

¹³⁴ Správne – zosílnila (posílnila).

¹³⁵ Správne – RNV. Kol. aut. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. 5. zväzok*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 454-455.

¹³⁶ Rozumej – priľnul.

nou továrenských robotníkov, ktorí sa radi vystavili nebezpečiu, len aby pomohli “chlapcom v horách”, ako nás oni volali.

Činnosť nepriateľa počas celého nášho zasadenia v obrannom postavení nad Partizánskou Lupčou dá sa nazvať úsekom pred našim úsekom ako minimálna. Nemci sa nezmohli ani na jednu akciu z tejto strany, hoci mali veľké možnosti. Tento ich “nezájum” o nás sa dá vysvetliť tým, že všetko úsilie viedli na Biely Potok a Ostrô, kde sme predtým boli a nechceli zbytočne rozptyľovať svoje sily do priestoru silne zalesneného, ktorý vôbec po stránke obrannej nepoznali, keďže to boli miesta, o ktorých od obyvateľstva nemali možnosť získať žiadnych správ, lebo bol pre všetkých uzavretý a kde každý strom a každá jama hrozila [] nebezpečným prekvapením. Toto však neznamená, že vlastné jednotky v Lužnej, tak i v Lupči by boli hlívali vo vedomí, že sa nič nemôže stať a oddávali sa odpočinku. Keď neišli¹³⁷ fašisti na nás, išli sme my za nimi. Vyhľadávali sme boj v takých miestach, aby sme mohli zasiahnuť s prekvapením, výhodným postavením, event. prevahou. Veliteľ roty a aj ostatní velitelia jednali vždy s príkladnou iniciatívou a statočnosťou. Žiadne neuposlušňnutie rozkazu, lebo líknavé jeho vykonanie sa po celý čas nevyskytlo. Kázeň¹³⁸ bola na vysokom stupni. Dôstojníci bývali, jedli, spali, zabávali sa i žartovali spoločne so svojimi vojakmi a v tejto družnosti bolo vzájomné pochopenie pre plnenie uložených povinností. Škoda len, že vliv¹³⁹ Strany¹⁴⁰ sme v tom čase u jednotiek zasadených v boji nepociťovali. Osvetoví dôstojníci, ktorí k nám chodili boli duchovní a tí mimo “rozhrešenia a požehnaní” nám nevedeli nič oduševňujúceho povedať. Právě ciele Povstania hádam ani nepoznali.

Pre prípad, že by bola musela rota pod tlakom nepriateľskej presily - na rozkaz - ustúpiť z pôvodného postavenia, bolo vyhladené zčasti¹⁴¹ aj vybudované druhé obranné postavenie za treťou silnou prekážkou proti ÚV. Toto postavenie pripravila čata ženistov do tej miery, že pre začiatok jeho okopy a ú[l]ryty¹⁴² skýťali¹⁴³ dosť bezpečný pobyt na privrátenom svahu.

Taktiež bolo pripravené zaplavenie údolia Lupčianky z vodnej nádrže, asi 3 km vzadu od nášho postavenia, ktorej voda slúžila na splavovanie dreva do Partizánskej Lupče. Na hati bola 2. rotou postavená zvláštna 3 členná hliadka - stráž, spojená telefonicky s mojím VS “Na víškoch”, ktorá v prípade potreby mala zdvihnúť stavidlá vodnej nádrže a uvoľniť tak skrytú energiu pre ničenie všetkého, čo by bolo bývalo v dosahu údolia a potoka Lupčianky. Tento spôsob boja bol vopred vyskúšaný a ukázalo sa, že stavidlá, otvorené na 1/6 zdvihu, uvoľnia toľko vody, že táto bola sto pohrávať si s kmeňmi stromov o priemere 40 cm.

V samej činnosti dňa veľmi rýchle utekali. Minuli sa aj týždeň a október sa chýli ku koncu. Kalendár ukazuje 23. október 1944. Telefonicky som vyrozumel veliteľom

¹³⁷ Správne – nešli.

¹³⁸ Správne – disciplína.

¹³⁹ Správne – vplyv.

¹⁴⁰ Rozumej – vplyv Komunistickej strany.

Poznámka: Vzhľadom na jednoznačnú politickú orientáciu M. Šumichrasta v období pred rokom 1948, keď bol podporovateľom Demokratickej strany, je zrejmé, že v tomto prípade ide o tvrdenie poplatné vtedajšiemu politickému režimu. Napriek týmto riadkom je zrejmé, že čs. Štátna bezpečnosť mu nedôverovala a založila na neho pozorovací zväzok. Zavádzala ho na osoby, u ktorých existovali náznaky protištátnej činnosti, ktoré si však vyžadovali dôkladné preverenie. Bol zavádzaný ako predbežné opatrenie. In: <<https://www.upn.gov.sk/sk/vysvetlivky-k-registracnym-protokolom/>>.

¹⁴¹ Správne – sčasti.

¹⁴² Správne – úkryty.

¹⁴³ Rozumej – umožňovali.

práporu¹⁴⁴, že ich pomerne kľudné žitie v úsek Liptovská Lužná sa skončilo. Nemci vraj postupujú na Vlkolíne, tisnú sa do údolia Revúcej a je obava, že sa pokúsia o útok na Ostrô a prechod cez Ludroviansku dolinu. Tiež zprávy¹⁴⁵ z Banskej Bystrice boli nejasné. Pobral som sa do Lužnej, aby som sa osobne na všetko a o všetko, spoločne s veliteľom práporu poradil. Nakoľko som ho doma nezastihol, musel som ostať do rána. Bol som práve na veliteľstve 53. práporu, keď telefonovali z veliteľstva VI. taktickej skupiny, že je potrebné ihneď vyslať čatu k Ludrovej s úlohou znemožniť nepriateľovi vstup do nej, aby z tejto strany nemohol ohroziť Ostrô. Toto bolo ihneď vykonané. Večer sa vrátil veliteľ práporu z hliadky. Dali sme sa hneď do hodnotenia vlastnej i všeobecnej situácie a uvažovali sme, aké situácie môžu nastať a ako sa my s týmto budeme vysporadúvať¹⁴⁶. Za svitania odchádzal som do svojho úseku nad Partizánskou Ľupčou a veliteľ práporu spoločne s hliadkou na osobný prieskum situácie v priestore Ludrová.

Hneď ráno 25. októbra 1944 volal ma telefonicky veliteľ práporu a oznamuje mi, že minulý deň po tuhých a húževnatých bojoch muža proti mužovi dobyl nepriateľ Ostrô a postupuje aj z Turca Gadrskou¹⁴⁷ a Ncpalskou dolinou a hrozí odrezanie vlastných jednotiek od Šturca. Taktiež mi oznámil, že partizánske štáby opúšťajú Liptovskú Lužnú a Železnô a že im mám aj ja zapožičať na presun nákladné auto, lebo sa premiestňujú do Tureckého a niektorí že odchádzajú na Prašivú. Usúdil som z tohoto oznámenia, že situácia sa stáva zložitou i keď nie vážnou a že je potrebné zosilniť¹⁴⁸ obranu záložnou čatou a častejšie vyslať hliadky do lesov na našom ľavom krídle. Taktiež som nariadil prísnu bojovú pohotovosť a pred prvú prekážku položiť do medzier mínových polí míny. Tiež boli vyznemení veliteľia predsunutých poľných stráží a veliteľ samostatnej čaty v Kľačianskej doline, aby zvýšili ostrážitosť a hlásili každý podozrivý, zvýšený pohyb nepriateľa v predpolí. Z hájovne "Na vrškoch" boli okamžite evakuované civilné osoby.

Sotva som túto činnosť ukončil, volal ma veliteľ práporu, že prišli letci z Banskej Bystrice s nie veľmi potešujúcimi správami¹⁴⁹, aby som prišiel na Magurku, že v prípade silného nepriateľského práporu, najmä z boku a z tylu, bude treba vyhliadnuť výhodnejšie postavenie vyššie v horách, ktoré by sa dalo i pri presile nepriateľa s výhodou brániť, kde by sa dali uskladiť zásoby a dalo sa šiť.

Odobral som sa v dohovorený čas na Magurku a odtiaľ spoločne dali sme sa smerom cez hory do údolia Veľký Oružný¹⁵⁰ pod Chabencom. Tam sme skutočne našli vhodné miesto pre naše postavenie, vo výške 1.400 m nad morom, ktoré bolo pomerne dobre brániteľné zo všetkých strán a kde drevené budy, tzv. Kraviarky, mohli chrániť pred ťažkými poveternostnými podmienkami nastávajúcej zimy, ktoré prichádza v Liptove o mesiac skôr ako inde. Odpoľudnia¹⁵¹ sme sa vrátili a informovali veliteľov rôť, čo sme vybavili s tým, aby pred podriadenými o tomto zatiaľ pomlčali. Zbytok dňa minul bez zvláštností.

26. Október 1944. S ohľadom na vážnosť situácie a správy, ktoré som dostával z Ružomberka od dôverníkov, bol som v stálom styku s veliteľom práporu, aby v prípade potreby sme postupovali spoločne tak, ako rozkazy a situácia vlastná i nepriateľská bude

¹⁴⁴ Rozumej – kpt. D. Kunicom.

¹⁴⁵ Správne – správy.

¹⁴⁶ Správne – vyrovnávať.

¹⁴⁷ Správne – Gaderskou dolinou.

¹⁴⁸ Správne – posilniť.

¹⁴⁹ Správne – správami.

¹⁵⁰ Správne – Veľká Oružná.

¹⁵¹ Správne – dopoludnia.

vyžadovať. Do Liptovskej Lužnej došla opäť čata letcov z Banskej Bystrice.¹⁵² To bola udalosť¹⁵³, ktorá pre budúce dni neveštila nič dobrého. Nikto však neklesal na mysl. Nálada u vojakov i veliteľov bola dobrá a optimistická. S večerom toho dňa začínajú sa

v Ľupčianskej doline objavovať kde tu jednotliví vojaci so zbraňou i bez zbrane a domáhajú sa prepustenia cez postavenie s tým, že boli veliteľmi rozpustení. Spomínaní utečenci v priebehu dňa 27. októbra 1944 narastajú na skupiny. Vydal som veliteľovi roty rozkaz, aby títo vojaci neboli prepustení, ale aby boli zaradení do obrany, že neskoršie budú jak¹⁵⁴ oni, tak aj ich velitelia bráni na zodpovednosť. Večer toho dňa prechádzali skupinky v celé skupiny. Keď sa dozvedeli, že sú zdržovaní, [z]ačali¹⁵⁵ sa nášmu postaveniu vyhýbať a prechádzali medzerami v zostave. Vidiac márnosť svojho počínania prestal som sa o utečencov starať, lebo i tak by nám boli na príťaž. Obyčajne, keď sa najedli, zbehli.

Je 28. október 1944. Vojakom sa pripomína boj za naše oslobodenie za pr[e]vej¹⁵⁶ svetovej vojny. Obranné postavenie nad Partizánskou Ľupčou ešte stále neutpelo i keď, ako mi hlásil veliteľ roty, do rána niekoľko vojakov nechalo sa utekajúcimi strhnúť a zbehlo. V podstate to boli však jednotlivci a pri mojej návšteve v úseku nebolo badať jak¹⁵⁷ z chovania, tak z rečí, nejaké známky demoralizácie, malomyselnosti¹⁵⁸ a rozkladu. Pretože som nemal a ani nedostal žiadne podrobnejšie správy o situácii v Liptovskej Lužnej a v Koritnici¹⁵⁹, kde sa medzitým premiestnilo veliteľstvo VI. taktickej skupiny, zavola som veliteľa práporu. Odpovedal mi, že s veliteľom skupiny nemá už spojenie. V poľudnajsích¹⁶⁰ hodinách toho dňa prišiel k hájovni „Na vrškoch“ oddiel poľných četníkov aj s veliteľom. Na môj dotaz ohľadom situácie odpovedal, že Povstanie je dočasne potlačené a že je rozkaz prejsť na partizánsky spôsob boja. Odobral som sa na VS a vola[li] som Liptovskú Lužnú. Žiadal som o oznámenie situácie a súčasne som hlásil, že prechod silného oddielu četníkov pôsobil nepriaznivo. Pod tlakom nepriateľa, postupujúceho z troch strán na Lužnú, osamotený v celom veľkom priestore, nebezpečie z obkľúčenia, nariaduje veliteľ práporu asi o 17.00 hod.

ústup 1. roty do vopred pripraveného postavenia a s nocou toho istého dňa aj ústup 2. roty.

Po polnoci zo dňa 28. na 29. októbra 1944 ustúpila 2. rota na rozkaz ako jediná a posledná vojenská jednotka v tomto bojovom úseku, do postavenia pod Chabanec, aby pokračovala v partizánskom boji. Zlúčením 1. a 2. roty 53. práporu v postavení pod Chabencom 1.400 m nad morom, prestáva vlastne jestvovať prápor ako taký a organizuje sa z neho 12 silnejších družstiev, z ktorých každé pod velením dôstojníka, plní úlohy podľa partizánskych zásad vedenia boja.¹⁶¹

¹⁵² Išlo o jednotku vytvorenú z bývalých frekventantov Leteckej školy, ktorej velil npor. Štefan Culka. BYSTRICKÝ, Jozef. Správa bývalého veliteľa pešieho práporu VI/53 mjr. Daniela Kunica o účasti príslušníkov leteckého parku na letisku Mokrad v SNP. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 1, s. 109 - 110.

¹⁵³ Správne – udalosť.

¹⁵⁴ Správne – ako.

¹⁵⁵ Správne – začali.

¹⁵⁶ Správne – prvej.

¹⁵⁷ Správne – ako.

¹⁵⁸ Správne – malomyselnosti. Rozumej nedostatkom viery, resp. odvahy.

¹⁵⁹ Správne – Korytnici.

¹⁶⁰ Správne – popoludňajších.

¹⁶¹ Veliteľ práporu kpt. D. Kunic tieto udalosti „zachytil“ vo svojej správe takto: „29. okt. 1944 Stav jednotky: 17 dôstojníkov (7 sa pridali), 5 rtm. a 172 mužov. Jednotku som rozdelil na 12 silnejších družstiev. Veliteľom každého bol dôstojník. Dve družstvá mali za úlohu zaisťovať vchod do doliny Veľký Oružný, dve pripravovať

Zásluhy letcov z Mokrade a aj ostatných bojovníkov v úseku Biely Potok, Ostrô, Lúžna a Partizánska Ľupča, spravodlivo zhodnotil veliteľ VI. taktickej skupiny pplk. Ján Černek v článku “VI. skupina a Ostrô”, uverejnený v časopise *O d k a z* č. 18 a 19, jeho náčelník štábu kpt. Ján Straka¹⁶² v pojednaní “VI. skupina v Národnom povstaní”, ale aj náčelník štábu I. čs. armády na Slovensku plk. gšt. J. Nosko¹⁶³ v článku “Ostrô či Telgárt”, uverejnený v *Bojovníku*, kde jasne a správne vyzdvihol dôležitosť oboch úsekov pre obranu Banskej

ubytovanie na kóte 1504 a zbytok na vlastných chrboch presunoval dovezený materiál. Do postavenia boli vysunuté všetky zásoby proviantu, výstroja, správkového materiálu, lieky, 25 oviec, 15 kráv, kuchyne, rádiodstanice a veľké prebytky zbraní (pušiek a streliva). Pracoval každý, dôstojníci aj mužstvo. Takto s vypätím všetkých síl bolo do večera 30. okt. presťahované do postavenia všetko. Autá, ktoré nemohli po horských cestách ďaleko, boli poškodené, skryté v lese. Cez postavenie prúdili stále stovky vojakov aj civilov, mužov i žien. Jedni utekali z Bystrice do Liptova, druhí z Liptova na hrebene Nízkyh Tatier. Pohľad na týchto zúbožených bol strašný. Sprvu sme to chovali, veď každý sa zaprisahával, že ostane u nás a bude bojovať, ale po občerstvení šli ďalej. Preto som zakázal vydávať pre nich akúkoľvek stravu.” BYSTRICKÝ, Jozef. Správa bývalého veliteľa pešieho práporu VI/53 mjr. Daniela Kunica o účasti príslušníkov leteckého parku na letisku Mokrad v SNP. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 1, s. 111.

¹⁶² Ján STRAKA (19. december 1913 – 2. september 1987). Počas SNP náčelník štábu veliteľstva Obrannej oblasti 2 v Liptovskom Mikuláši a VI. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku. So zvyškami VI. taktickej skupiny následne operoval v okolí Kališťa. Až do oslobodenia pôsobil ako spravodajca partizánskej skupiny mjr. ČA Petrova - Korpuľova, ktorej podával správy o presunoch nemeckých vojsk v oblasti. Od 9. apríla 1945 sa stal príslušníkom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Po skončení 2. svetovej vojny príslušník čs. armády. Pre „nesprávny postoj“ voči politike KSČ bol na piate výročie SNP v hodnosti pplk. gšt. preložený do zálohy bez nárokov na vojenské dôchodok a degradovaný. Rehabilitovaný bol 13. novembra 1968, v roku 1992 povýšený in memoriam do hodnosti plk. ŠTEFANSKÝ, Václav. *Armáda v Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : Pravda, 1984; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 226 – 227.

¹⁶³ Július NOSKO (8. jún 1907 – 5. september 1986). Významná osobnosť vojenských dejín Slovenska a Československa. V ilegálnom protifašistickom odboji spolupracoval s odbojovou skupinou „Flóra“, od roku 1942 spolupracoval s pplk. vet. M. Ferjenčíkom a ďalšími dôstojníkmi Veliteľstva pozemného vojska. Po premiestnení do Banskej Bystrice sa stal najbližším spolupracovníkom pplk. gšt. J. Goliana. Ako člen ilegálneho Vojenského ústredia sa podieľal na prípravách Povstania a vypracovaní jeho vojenského plánu. Po vypuknutí SNP bol dňom 1. septembra 1944 vymenovaný za náčelníka štábu veliteľstva čs. armády (1. októbra - 1. čs. armády na Slovensku). Do príchodu div. gen. R. Viesta vykonával aj povinnosti zástupcu veliteľa armády. Po prechode do hôr sa s časťou štábu pridal k 17. pešiemu práporu „Prvosienka“ z II. taktickej skupiny, ktorý pôsobil v priestore Prašivá – Pofana – Muránska planina a spolupracoval s partizánskym zväzkom „Stalin“. 31. januára 1945 prešiel cez front do Košíc, odtiaľ odišiel do Popradu na veliteľstvo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, kde ho prezentovali 20. februára 1945 a ustanovili za predsedu prijímacej komisie pre dôstojníkov a rtm. slovenskej národnosti. Od polovice marca do polovice apríla 1945 vykonával funkciu zástupcu veliteľa 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v Kežmarku. Po skončení 2. svetovej vojny pokračoval v aktívnej službe v čs. armáde. V súvislosti s procesmi s tzv. buržoáznymi nacionalistami bol s účinnosťou od 1. februára 1953 preložený do zálohy v hodnosti brig. gen. V roku 1966 bol občiansky a v roku 1968 politicky rehabilitovaný. Od začiatku júna 1968 do konca apríla 1970 bol opäť v činnnej službe ako člen rehabilitačnej komisie pri MNO v Prahe – náčelníkom skupiny pre SNP a slovenských partizánov. Dňom 30. apríla 1970 bol definitívne preložený do zálohy. Rozkazom prezidenta ČSFR bol dňom 28. októbra 1992 povýšený do hodnosti genpor. in memoriam. NOSKO, Július. *Vojaci v Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : Poverenie SNR pre informácie, [1945], s. 64; HUSÁK, Gustáv. *Svedectvo o SNP*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1964, s. 617; BOSÁK, Pavel. *Z bojových operácií na fronte SNP*. Bratislava : Pravda, 1979, s. 288; ŠTEFANSKÝ, Václav. *Armáda v Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 288; NOSKO, Július. *Takto bojovala povstalecká armáda*. Bratislava - Banská Bystrica : NVK International, spol. s r. o. v spolupráci s Múzeom SNP, 1994, 230 s.; SÝRNY, Marek a kol. *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry v rokoch 1939 – 1945*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2009, s. 276 – 279, s. 290 – 291, 364.; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 182 – 183; JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : N Press, 2024, s. 30, s. 105, s. 110, s. 187, s. 193, s. 297, s. 327, s. 348, s. 367, s. 369, s. 383, s. 404, s. 506.

Bystrice a bojové úsilie povstaleckých jednotiek vôbec a kde priamo uviedol, že obe skupiny mali po bojovej stránke mnoho spoločného.

ŠUMICHRAS, P.: IKARUSSE OHNE FLÜGEL. DIE TÄTIGKEIT EINES INFANTERIEBATAILLONS UNTER DEM KOMMANDO VON DANIEL KUNIC IN DEN MEMOIREN VON MIKULÁŠ ŠUMICHRAS

Der Autor legt dem Leser die bislang unveröffentlichten Memoiren von Oberst der Luftwaffe a. D. Mikuláš Šumichrast vor, einem Teilnehmer des nationalen Befreiungskampfes. Der Offizier der 1. tschechoslowakischen Armee in der Slowakei beschreibt anhand seiner 1946 festgehaltenen persönlichen Erlebnisse die Teilnahme ehemaliger Angehöriger des Luftparks der slowakischen Luftwaffe am Slowakischen Nationalaufstand. Während des bewaffneten Aufstands gegen die deutschen Besatzungstruppen und ihre einheimischen Kollaborateure bewahrte das Infanteriebataillon, das sich überwiegend aus Bodenpersonal des ehemaligen Luftparks der slowakischen Luftwaffe zusammensetzte, eine hohe Kampfmoral. Insbesondere in den Reihen der VI. taktischen Gruppe der 1. tschechoslowakischen Armee in der Slowakei zählte es zu den Infanterieeinheiten, die auf dem Feld der Ehre und des Ruhms den Worten des Militäreids treu blieben – und das bis zu den letzten Tagen des Slowakischen Nationalaufstands. Auch nach dem Übergang zum Partisanenkampf verblieben viele seiner Angehörigen im aktiven Widerstand gegen die deutschen Besatzungstruppen und deren einheimische Kollaborateure.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Oddelenie starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov Ministerstva obrany SR Bratislava

- f. písomností k žiadostiam o vydanie osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb.

Vojenský archív – centrálna registratúra Ministerstva obrany SR Trnava

- f. osobných spisov, kmeňových listov.

Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha

- f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín.

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archív Bratislava

- f. MNO SR 1939-1945, ročník 1943; spisy dôverné;

- f. Pracovný zbor MNO SR, ročník 1940; spisy dôverné;

- f. VVZ 1939-1944;

- špeciálne zbierky – zbierka vojenských predpisov, dôverný osobný vestník, 1943.

Dobové a súčasné periodiká / Periodic Print

Letectví + kosmonautika, 2019, ročník 95.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie / Monographs

BAKA, Igor. Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006, 191 s. ISBN 80-969375-1-0.

BAKA, Igor – CSÉFALVAY, František – KRALČÁK, Peter a kol. *Ferdinand Čatloš – vojak a politik (1895 – 1972)*. Bratislava : Pro Militaria Historica v spolupráci s Vojenským historickým ústavom, 2011. s. 309. ISBN 978-80-970768-0-1.

BOSÁK, Pavel. *Z bojových operácií na fronte SNP*. Bratislava : Pravda, 1979, s. 288.

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. s. 283. ISBN 978-80-89523-20-7.

História bojovej činnosti VI/53 práporu letcov v SNP. Zost. CHRAPČIAK, Miloš, b.u.m.v., 1984. s. 126.

FEDERMAYER, Frederik. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I : Trenčianska stolica*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2000, s. 332. ISBN 80-88700-48-5.

HUSÁK, Gustáv. *Svedectvo o SNP*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1964. s. 617

JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legiend*. Bratislava : N Press, 2024. s. 558. ISBN 948-80-8230-237-3.

KINČOK, Branislav – LACKO, Martin – JAŠEK, Peter. *Slovenskí generáli 1939 – 1945*. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo, 2012. s. 392. ISBN 978-80-74512-46-9.

Kol. aut. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. 5. zväzok*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 653.

LACKO, Martin. *Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. 183 s. ISBN: 978-80-89335-19-0.

MURAWSKI, Marek. *Letadla Luftwaffe. Část 1*. Hostomice : Intermodel, 1997. 238 s. ISBN 80-901976-2-0.

NOSKO, Július. *Vojaci v Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : Povereníctvo SNR pre informácie, [1945], 64 s.

NOSKO, Július. *Takto bojovala povstalecká armáda*. Bratislava - Banská Bystrica : NVK International, spol. s r. o. v spolupráci s Múzeom SNP, 1994. 230 s. ISBN 80-85727-20-X.

PAVLÍK, Ondrej a kol. *Pedagogická encyklopédia Slovenska. Zväzok 1, A – O*. Bratislava : Veda, 1984. 744 s.

PLESNÍK, Ján. *Ikarovia bez krídiel*. Bratislava : Obzor, 1979. 302 s.

PROKEŠ, Jakub – BEZNÁK, Matej. *Takmer pravdivý príbeh*. Bratislava – MO SR, 1997. 118 s. ISBN 80-88842-11-5.

PREČAN, Vilém (ed.). *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, 1220 s.

RAJNINEC, Juraj. *Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. zv.* Bratislava : Magnet Press Slovakia, 1997. 157 s. ISBN 80-968073-2-3.

SLAVKOVSKÝ, Dušan. *Vo vzduchu i na zemi*. Bratislava : Obzor, 1969. 340 s.

STANISLAV, Ján. *Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP*. Bratislava : Veda, 1996, 298 s. ISBN 80-224-0449-7.

STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 3. zv. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2003. 243 s. ISBN 80-89169-00-7.

SÝRNY, Marek a kol. *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry v rokoch 1939 – 1945*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2009. 469 s. ISBN 978-80-970238-2-9.

ŠUMICHRAS, Peter – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 2. zv. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000. 157 s. ISBN 80-968073-6-6.

ŠTAIGL, Jan a kol. *Generáli – slovenská vojenská generalita 1918 – 2012*. 2. aktualizované a spresnené vyd. Bratislava : Magnet Press Slovakia v spolupráci s Vojenským historickým ústavom, 2012. 231 s. ISBN 978-80-89169-25-2.

ŠTAIGL, Jan – MINAŘÍK, Pavel. *Dislokácia a krycie čísla jednotiek, útvarov a zariadení čs. armády a vojsk ministerstva vnútra na Slovensku 1945 – 1992*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2014. 495 s. ISBN 978-80-89523-30-6.

ŠTEFANSKÝ, Václav. *Armáda v Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : Pravda, 1984. 288 s.

ŠTEFANSKÝ, Václav. *Generál Ferdinand Čatloš. Biografický náčrt*. Bratislava : MO SR vo Vojenskej informačnej a tlačovej agentúre, 1998. 82 s. ISBN 80-88842-13-1.

Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945. Hl. red. LÁNÍK, Jaroslav; ved. slov. časti: ČAPLOVIČ, Miloslav. Praha - Bratislava : Vojenský historický ústav Praha - Vojenský historický ústav Bratislava, 2005. 348 s. ISBN 80-7278-233-9.

TÓTH, Jozef. *Pamäti generála Tótha : Slovenskí letci v Povstaní*. In: ŠUMICHRAS, Peter (ed.). Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2005. 254 s. ISBN 80-8061-189-0.

TÖTÖSY de Zepetnek, Steven. *List of Historical Surnames of the Hungarian Nobility*. West Lafayette: Purdue University Press, 2010. 128 s. ISSN 1923-9580.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

BAKA, Igor. Útek ministra národnej obrany gen. Čatloša z Bratislavy na povstalecké územie na začiatku septembra 1944. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 3, s. 9-36. ISSN 1335-3314.

BYSTRICKÝ, Jozef. Správa bývalého veliteľa pešieho práporu VI/53 mjr. Daniela Kunica o účasti príslušníkov leteckého parku na letisku Mokrad' v SNP. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 1, s. 83 - 113. ISSN 1335-3314.

KÁRPÁTY Vojtech. Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (organizácia a aktivity). In: *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 4, s. 44 - 59. ISSN 1335-3314.

KOLMANN, Petr. Focke-Wulf Fw 58 Weihe. In: *Letectví + kosmonautika*, 2019, roč. 95, č. 8, s. 54 - 55. ISSN 0024-1156.

RAJLICH, Jiří. Asymetrická letecká válka. Nasazení Luftwaffe proti povstaleckému Slovensku, srpen – říjen 1944. In: ŠUMICHRASŤ, Peter a kol. *Slovensko proti fašizmu. Slovensko na strane demokracie. Životné jubileum Jozefa Bystrického*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 226-299. ISBN 978-80-89523-66-5.

ŠTULRAJTEROVÁ, Jana. Vývin učiteľského vzdelávania na Slovensku do roku 1945. In: *Paedagogica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, roč. 25, 2013, s. 5 - 26. ISBN: 978-80-223-5549.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). In: *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 1, s. 88 - 107. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Správa o továrni na dopravné prostriedky v Trenčianskych Biskupiciach (1945). In: *Vojenská história*, 2009, roč. 13, č. 3, s. 77 - 95. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Výstavba 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR z pohľadu Júliusa Trnku (30. august 1944 – 15. január 1945). In: *Vojenská história*, 2012, roč. 16, č. 2, s. 203. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Činnosť 1. čs. stíhacieho leteckého pluku v ZSSR v hláseniach škpt. let. Františka Fajtla. In: *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 2, s. 126 - 146. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Nie sú mi známe dôvody, prečo nemôžem slúžiť v čs. armáde. Výpovede plk. gšt. Alojza Ballaya na vyžiadanie orgánov čs. armády z roku 1946 k službe v slovenskej armáde 1939 - 1945. (1. časť). In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 3, s. 99 - 119. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. V prospech nemeckých záujmov som nič nepodnikol... Obrana mjr. let. Júliusa Trnku voči obvineniam kpt. let. Ľudovíta Kozu. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 3, s. 99 - 123. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 1. časť (1934 – 1935). In: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Život v službe vlasti. Pamätnica vydaná pri príležitosti životného jubilea Imricha Purdeka*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023, s. 126 - 140. ISBN 978-80-89523-92-4.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 2. časť (1935 – 1936). In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 101 - 122. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 3. časť. (1936). In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 4, s. 121 - 146. ISSN 1335-3314.

ŠVANDA, Petr. Bol nielen vojenským pilotom...! In: *Hobby Historie*, 2018, –roč. 9, č. 42, s. 64 - 73. ISSN 1804-2228.

UHRIN, Marian. Výzbroj povstaleckého poľného delostrelectva. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2006, roč. 9, č. 9, s. 137 - 147. ISSN 1336-9148.

UHRIN, Marian. K problematike výzbroje povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku. In: ŠUMICHRASŤ, Peter a kol. *Slovensko proti fašizmu. Slovensko na strane demokracie. Životné jubileum Jozefa Bystrického*. Zdp. red. Mária Stanová. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 185 - 204. ISBN 978-80-89523-66-5.

VANĚK, Oldřich. Letisko Mokrad v prevratových plánoch generála Čatloša. In: *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 3, s. 103 - 114. ISSN 1335-3314.

Internetové zdroje / Internet sources

Dostupné na: <<https://szpb.sk/poslanie-a-historia-szpb/>>

Dostupné na: <<https://oslobodenie.wbl.sk/Zabudnuti-velitelia.html>>

Dostupné na: <<https://www.partizanskalupca.com/obec-2/historia/>>

Dostupné na: <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/clcweblibrary/article/1059/&path_info=auto_convert.pdf>

Dostupné na: <<https://www.skalkanadvahom.sk/obec/historia-obce/zemianske-rody-v-novej-vsi/>>

Dostupné na: <<https://www.tasula.sk/podstranka?stranka=461>>

Dostupné na: <<https://www.valka.cz/Matousek-Josef-t126619>>

Dostupné na: <https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_trencine_2021/o_nas/opisy_af/Opis_AF_Vladimir_Chovan_osobny_fond.pdf>

Dostupné na: <<https://reginazapad.stvr.sk/clanky/ludia/399257/v-trencine-odhalili-pamatnu-tabulu-osobnosti-protifasistického-odboja-vladimirovi-chovanovi>>

Dostupné na: <https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_trencine_2021/o_nas/opisy_af/Opis_AF_Jan_Kudla_osobny_fond.pdf>

Dostupné na: <<https://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar-h.pdf>>.

O autorovi / About the Author

plk. v. v. PhDr. Peter ŠUMICHRASŤ, PhD.

Vojenský historický ústav

Krajná 27

821 04 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: peter.sumichrast@vhu.sk

<https://orcid.org/0009-0001-3516-3171>

BIBLIOGRAFIA

VOJENSKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA A SLOVÁKOV –
VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA XXX. – 2022

BOŽENA ŠEĎOVÁ

Do roku 1526

Panovnícka moc v stredoveku : Legitimita - atribúty - reprezentanti / Martin Štefánik, Ján Steinhübel a kol. - Bratislava : Veda - Historický ústav SAV, 2022. - 383 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-224-1976-5.

When the Tax is Redemption : Redemption of Military Service and Extraordinary Taxation in the Early Years of King Matthias's Reign (1458 – 1466) / István Kádas. In: Történelmi szemle. - Roč. 44, č. 3 (2022), s. 383-402.

* * *

První výrobce palných zbraní na Slovensku? / Peter Rybárik. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 12 (2022), s. 60-61 : fotogr.

Trnavské hradby : Tehlová pevnosť na križovatke ciest / Peter Grznár. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 7 (2022), s. 18-23 : fotogr.

1526 – 1914

A Pálffy-huszárok vöröskői tisztí portréi : Portréty dôstojníckeho husárskeho pluku Rudolfa Pálffyho z Červeného Kameňa / Nagy, L. István – Réfi, Attila. Budapest : Nemzeti Portrétár, 2022, 99 s. - ISBN 978 615 014 627 0.

C. K. pionýrské vojsko : 8. časť - V letech 1878 – 1881 / Zdeněk Holub. - Praha : Mare-Czech, 2022. - 118 s. - ISBN 978-80-88215-57-8.

C. K. pionýrské vojsko : 9. časť – Dodatky / Zdeněk Holub. - Praha : Mare-Czech, 2022. - 135 s. : tabl. - ISBN 978-80-88215-66-0.

Císařská politika : Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice 1906 – 1914 / Aleš Skřivan. - Praha : Epoque, 2022. - 509 s. : obr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-278-1147-2.

Pramene k vojenským dejinám Slovenska III/2 : 1792 – 1847 / Eds.: Vladimír Segeš, Božena Šeďová. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022. - s. 270 : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89523-81-8.

Umění vojenství 1600 – 1648 : Základy vývoje taktik a formací v 1. polovině 17. století / Tomáš Koch. - České Budějovice : Bohumír Němec - Veduta, 2022. - 216 s. : obr., pram. a lit., reg. ISBN 978-80-88030-70-6.

* * *

„...egyiket megsértvén, mástul semmit sem reménlhetvén, egyebet az veszedelmesnél magára nem várhatna“ : II. Rákóczi György 1657 – 1658. évi politikája, avagy a fejedelmi cím és Jenő elvesztéséhez vezető út bemutatása a Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság szemszögéből. I. rész / János Szabados. In: Hadtörténelmi közlemények. - Roč. 135, č. 2 (2022), s. 259-289 : fotogr.

A Magyar Királyság pénzügei és katonai költségei Mohács előtt / István Kenyeres. In: Századok : A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. - Roč. 156, č. 2 (2022), s. 237-276 : fotogr.

Bol Jánošík väznený v kaštieli Vranovo? / Miroslav Nemec. In: Historický časopis. - Roč. 70, č. 1 (2022), s. 143-152.

Iam proximus arder Ucalegon – Již hoří sousedův dům / Ed.: Martin Svatoš. In: Český časopis historický. - Roč. 120, č. 1 (2022), s. 15-28.

K problematike „slovenských“ jednotiek rakúsko-uhorskej armády / Matúš Burda. In: *Vojenská história*. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 7-35.

Listy osmanských hodnostárov adresované Mikulášovi Pálffymu 1588 – 1594 / Michal Celnar. In: *Historický časopis*. - Roč. 70, č. 2 (2022), s. 193-216.

Náčrt vývoja práporov poľných jágrov v armáde habsburskej monarchie s dôrazom na prápory dislokované na území severného Uhorska / Matúš Burda. In: *Vojenská história*. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 7-32.

Oslobodenie alebo obsadenie? Vojenská, finančná a občianska správa na znovuobsadenom území Uhorska v období veľkej tureckej vojny (1683 – 1699) / Géza Pálffy. In: *Historický časopis*. - Roč. 70, č. 4 (2022), s. 581-608.

„Rytierske záležitosti“ : Súboje vojenských a civilných osôb na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia / Peter Chorvát. In: *Vojenská história*. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 33-44.

Sabinov v protihabsburských povstaniach (1604 – 1711) / Peter Kónya. In: *Annales historici Presovienses*. - Roč. 22, č. 2 (2022), s. 7-40.

Vojenské osobnosti Slovenska – Jozef Miloslav Hurban / Alica Kurhajcová. In: *Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre*. - Roč. 20, č. 2 (2022 – 2023), s. 2-16.

* * *

Hrá vojenská hudba : Pod cisárskou zástavou. Rakúsko-uhorská armáda a Slovensko v rokoch 1868 – 1914 / Peter Chorvát. In: *Obrana. Mesačník MO SR*. - Roč. 30, č. 12 (2022), s. 32-33 : fotogr.

Chodili k nemu veľvyslanci, dnes je zarastený burinou : K histórii hrobu neznámeho francúzskeho vojaka z roku 1809 v Petržalke / Matej Čapo. In: *Historická revue*. - Roč. 33, č. 1 (2022), s. 48-51 : fotogr.

Pod cisárskou zástavou. Rakúsko-uhorská armáda a Slovensko v rokoch 1868 – 1914: Okupácia Bosny a Hercegoviny; Súboje cti v rakúsko-uhorskej armáde; Záverečné cvičenia rakúsko-uhorskej armády na východnom Slovensku v roku 1911; Nová éra – nové kasárne / Peter Chorvát. In: *Obrana. Mesačník MO SR*. - Roč. 30, č. 8 – 11 (2022), s. 32-33 : fotogr.

Slovenské Marsovo pole : Bitka pri Veľkých Vozokanoch 1652 / Miroslav Eliáš. In: *Historická revue*. - Roč. 33, č. 8 (2022), s. 48-52 : fotogr.

Vojny a bitky na Slovensku: Ťaženie severného prúdu druhej dobrovoľníckej výpravy v zime 1849; Ťaženie južného prúdu druhej dobrovoľníckej výpravy v zime 1849; Tretia dobrovoľnícka výprava; Ruská intervencia a porážka revolúcie v Uhorsku roku 1849; Prusko-rakúska vojna a bitka pri Lamači; Habsburská armáda a Slováci po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. / Vladimír Segeš. In: *Obrana. Mesačník MO SR*. - Roč. 30, č. 1 – 3, 5 – 7 (2022), s. 32-33 : obr.

1914 – 1918

Boje v Karpatoch 1915 : Nemecká Južná armáda a Beskydský zbor / Martin Konečný. - Košice : Martin Konečný, 2022. - 177 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-570-3941-9.

Československo a nová Evropa : Mezinárodní souvislosti vzniku a formování samostatného Československa (1914 – 1918/1919 – 1920) / Petr Prokš. - Praha : Academia - Středisko společných činností AV ČR, 2022. - 467 s. : fotogr., prehľady, pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3314-7.

Deník z Velké války : Svědectví polního kuráta c. a k. armády z let 1914 – 1917 / Stanislav Suda. - Brno : Extra Publishing, s. r. o., 2022. - 271 s. : obr., fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7525-395-8.

Frontové a lazaretné cintoríny z prvej svetovej vojny na území severovýchodného Slovenska - pamiatky histórie / Anton Liška. - Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2022. - 239 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89175-95-6.

Karpaty 1914/1915 : Boje prvej svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku / Martin Drobňák a kol. - Nižná Polianka : b. v., 2022. - 301 s. : fotogr., mp., pram. a lit., príloha. - ISBN 978-80-570-4591-5.

Kriegsgefangenschaft in Österreich-Ungarn 1914 – 1918 : Historiographien, Kontext, Themen / Hg.: Verena Moritz, Julia Waliczek-Fritz. - Wien - Köln : Böhlau Verlag, 2022. - 672 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-3-205-21492-2.

Pramene k vojenským dejinám Slovenska IV/2 : Slováci v légiách a prvý československý zahraničný odboj / Eds.: Jana Zaťková, Miloslav Čaplovič. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022. - 357 s. : fotogr., pram. a lit., chronol., biogr., reg. - ISBN 978-80-89523-87-0.

Prvá svetová vojna a Liptov / Peter Vítek. - 2. dopl. a preprac. vyd. B. m. : Peter Vítek, 2022. - 239 s. : fotogr., obr., tabl. - ISBN 978-80-570-3625-8.

* * *

Bojová činnosť nemeckej 4. pešej divízie na Slovensku (apríl – máj 1915) / Martin Konečný. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 57-75 : fotogr.

Czechs and Slovaks between 1914 and 1918 : The World War, the War of Independence and the Civil War, three simultaneous contexts / Tomáš Jakl. In: Independence Wars since the XVIII Century : XLVI International Congress of Military History (29 August - 3 September 2021, Athens). Volume 1 : Acta 2021. - Athens : Hellenic National Defence General Staff - Hellenic Commission of Military History, 2022, s. 277-291 : mp.

Dostavba a konečná úprava vojnových cintorínov z prvej svetovej vojny na území severovýchodného Slovenska v medzivojnovom období / Anton Liška. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 76-106 : fotogr.

Korvetný poručík Július Thurzo / Peter Chorvát. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 145-152.

Od prenasledovania až po väzenie v rokoch prvej svetovej vojny očami Jaroslava Kmicikieviča / Matúš Burda. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 89-106.

Správa Vladimíra Daxnera o československom tábore pre Slovákov v Irkutsku / Jana Zaťková. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 107-118.

Vojenský pilot c. a k. letectva Alexander Galbavý a jeho nasadenie na ruskom fronte / Juraj Červenka. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 45-56 : fotogr.

Vybrané vojensko-historické súvislosti tzv. prešovskej vzbury / Peter Chorvát. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 4 (2022), s. 30-45.

* * *

Bitva u Terronu 21. října 1918 / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 33 /100/, č. 9 (2022), s. 4-5 : fotogr., mp.

František Vaněk, kapelník 3. čs. střeleckého pluku / Tomáš Drábek. In: Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 9, č. 1 (2022), s. 54-56 : fotogr.

Informovali v každé době : Vydávali časopisy, hráli divadlo i koncertovali. Informačně osvětový odbor Ministerstva vojenskosti / Petr Matějček. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 33, č. 2 (2022), s. 37-39 : fotogr.

Kanadský legionář Karel Pletka : Příběh českých dobrovolníků bojujících v první světové válce v kanadské armádě / Jan

Hodr. In: Legionársky směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 9, č. 1 (2022), s. 50-53 : fotogr.

Kto bol Bohdan Pavlů? Muž do každého počasia? / Jaroslav Valent. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 9 (2022), s. 42-48 : fotogr.

Měl čest být mezi prvními (František Winternitz) / Petr Švanda. In: Legionársky směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 9, č. 1 (2022), s. 48-49 : fotogr.

Mongolská lebka s kladivom a kosou : Ruská revolúcia v textoch a spomienkach Slovákov v československom odboji / Jaroslav Valent. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 2 (2022), s. 28-35 : fotogr.

Obrněné automobily čs. legionářů / Milan Kovář. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 6 (2022), s. 71-73 : fotogr.

Obrněný vlak Orlik / Milan Kovář. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 8 (2022), s. 76-77 : fotogr.

Odhalenie pamätnej tabule padlým pri Belloy-en-Santerre / Ferdinand Vrábel. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 176 : fotogr.

Stroje Hansa-Brandenburg C.I : Ťažný kôň rakúsko-uhorského letectva / Juraj Červenka. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 10 (2022), s. 44-51 : fotogr.

Tarnopolský ústup : 105 let od opomíjeného závěru zborovské bitvy; Ztráta a osudy mrtvých a nezvěstných vojáků / Michal Rak. In: Legionársky směr. - Roč. 11, č. 2-3, 4 (2022), s. 46-53, 28-35 : fotogr., mp.

Zemřeli v c. a k. polních nemocnicích: další unikátní soubor matrik na Digitální studovně MO / Tomáš Kykal, Marek Fišer. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 4 (2022), s. 134-135 : fotogr.

1918 – 1939

Jdi! Vzpomínky legionáře Otakara Husáka : Kniha IV / Otakar Husák. - Praha : Čs. obec legionářská, 2022. - 365 s. : fotogr. - ISBN 978-80-87919-89-7.

Kdy vypukne válka? 1938 – studie o krizi / Piotr M. Majewski, z pol. orig. přel.: Markéta Páralová Tardy. - Praha : Academia, 2022. - 483 s. : fotogr., pram. a lit., reg. (Edice 1938 - 1953; sv. 42). - ISBN 978-80-200-3290-4.

Kronika druhé republiky / Jiří Padevět. - Praha - Bratislava : Academia - Veda, 2022. - 155 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3254-6.

Nosili žluté výložky : Jezdecko jako nedílná součást československé branné moci v letech 1918 až 1939 / Ivan Fuksa. - Červený Kostelec - Ústí nad Labem : Fort Books - Univerzita J. E. Purkyně, 2022. - 199 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80907986-3-2; 978-80-7561-369-1.

Od bouře k bouři : Československo, Evropa a svět mezi dvěma světovými válkami (1918 – 1939) / Eds.: Jakub Drábik, Jakub Rákosník. - Praha : Academia, 2022. - 810 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-2923-2.

Počátky Československé republiky 2 / Eds.: Stanislav Kober; Stanislav Holubec. - Praha : Academia - Ústav státu a práva AV ČR, 2022. - 701 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3331-4. _

* * *

Aktivity spíšských Nemcov v prvých mesiacoch Československej republiky / Martin Furmanik. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 30-35 : fotogr.

Anglo-Czech Relations and the Munich Crisis / Peter Neville. In: Soudobé dějiny. - Roč. 28, č. 3 (2022), s. 676-705.

Cvičné bombardování objektu lehkého opevnění u Černčic aneb se Stukou proti

řopíku / Jan Lakosil. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 80-83 : fotogr.

Československé prototypy 1938 (2. vydání). 1. část: ČKD Praga E-51, Avia B-158. 2. část: Avia B-158, Letov Š-50 / Pavel Kučera. In: AERO. - Roč. 9, č. 87, 89 (2022), 50 s., 50 s. : fotogr.

George William Patchett a zbraně / Arnošt Nezmeškal. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 4 (2022), s. 122-129 : fotogr. (čs.-britská spolupráce).

Letov Š-20 v Československu / Michal Ovčáčík. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 11 – 12 (2022), s. 82-86, 82-87 : fotogr.

Martin Ráboň (1968 – 2021) / Pavel Šrámek. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 126-128 : fotogr.

Pěchotní srub MO-S 18 V oboře, místo služby Jaroslava Švarce / Ivan Fuksa. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 90-99 : fotogr.

Pomalé překračování tradičních mezí : Fašismus v první ČSR jako metodologický problém české, slovenské a československé historiografie z hlediska historiků „nového konsenzu“ / Jakub Drábik. In: Soudobé dějiny. - Roč. 29, č. 2 (2022), s. 381-414.

Pôsobenie Slovákov vo veliteľskom zbore čs. brannej moci v rokoch 1918 - 1939 z pohľadu vojakov slovenskej národnosti / Alex Maskalík. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 79-100.

The liberation of Slovakia 1919 / Miloslav Čaplovič, Matej Medvecký. In: Independence Wars since the XVIII Century : XLVI International Congress of Military History (29 August - 3 September 2021, Athens). Volume II : Acta 2021 . - Athens : Hellenic National Defence General Staff - Hellenic Commission of Military History, 2022, s. 417-426.

Utváranie severnej hranice Slovenska v rokoch 1918 – 1925 a jeho vplyv na život

v pohraničných regiónoch Spiša a Oravy / Milica Majeriková-Molitoris. In: Slovenský časopis historický. - Roč. 2, č. 2 (2022), s. 41-85.

Z bláta zákopů k bleskové válce : Vojenské aspekty „dlouhého příměří“ 1918 – 1939 / Otakar Foltýn. In: Od bouře k bouři : Československo, Evropa a svět mezi dvěma světovými válkami (1918 – 1939) / Eds.: Jakub Drábik, Jakub Rákosník. - Praha : Academia, 2022, s. 47-65. ISBN 978-80-200-2923-2.

Z historie československé aviatiky – pozoruhodná letadla Letov (V) : Ocasní plochy Š-20 – záhada hlavolamu vyřešena / Michal Ovčáčík. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 29, č. 129 (2022), s. 2-6 : fotogr.

* * *

Cierva C.30A / Michal Ovčáčík. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 2 (2022), s. 24-25 : fotogr. (španielske a čs. letectvo).

Československé opevnenie 1933 – 1938 so zameraním na Slovensko / Vlastimil Matouš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 15-16, 18 (2022), s. 4-5, 6 : fotogr.

Československo-maďarská válka 1919 : 1. Slovenská otázka; 2. Vypuknutí války / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 33 /100/, č. 5 - 6 (2022), s. 3-5, 4-5 : fotogr.

Mobilizace československé armády v roce 1921 / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 33 /100/, č. 11 (2022), s. 3 : fotogr.

Návrat ruských legií do vlasti : Dlouhá cesta, složité začleňování do společnosti / Petr Matějček. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 33, č. 11 (2022), s. 40-42 : fotogr.

Obnažené motory. Z historie československé aviatiky – motory, vojenské zatížení a výstroj... (I) / Michal Ovčáčík. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 29, č. 129 (2022), s. 2-5 : fotogr.

Pri Madride bojovali aj za Bratislavu / Martin Krno. In: *Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov*. - Roč. 67, č. 15-16 (2022), s. 13 : fotogr.

Predválečné sedmadvacítiky / Jan Skramoušský. In: *Střelecká revue*. - Roč. 54, č. 3 (2022), s. 87-95 : fotogr.

Vrtulníky Mi-17 : 2. vrtulníková letka 51. křídla Prešov / Štefan Jusko, Martin Stolar, Michal J. Stolar. In: *Letectví + kosmonautika*. - Roč. 98, č. 3 (2022), s. 46-49 : fotogr.

První bombardér B-71 v Československu / Josef Václavík, Václav Hladík. In: *Letectví + kosmonautika*. - Roč. 98, č. 6 (2022), s. 54-58 : fotogr.

Tatra OA vz. 30 / Edgar Pachta. In: *Střelecká revue*. - Roč. 54, č. 4 (2022), s. 62-63 : fotogr.

Zahraniční vojenská intervence v Sovětském Rusku před sto lety : ... a na Tichém oceánu slavně boj svůj skončili / Jaroslav Šajtar. In: *ATM + Informační příloha MO ČR a AČR*. - Roč. 54, č. 10 (2022), s. 74-76 : fotogr.

1939 – 1945

Deníky 1939 – 1945 / Ivo Ducháček, Eds.: Pavel Horák, Richard Vašek. - Praha : Nakl. Lidové noviny v spolup. s Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR, 2022. - 561 s. : fotogr., reg. - ISBN 978-80-7422-848-3.

Dobří vojáci padli... Ze vzpomínek válečného pilota / Stanislav Rejthar. - Praha : Volvox Globator, 2022. - 314 s. : fotogr., pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-7511-679-6.

Historie koncentračního tábora Mauthausen / Hans Maršálek, z něm. orig. přel.: Barbara Köpplová. - Praha : Academia, 2022. - 532 s. : fotogr., pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3242-3.

Kronika Slovenského štátu 1941 – 1943 / Ľudovít Hallon a kol. - Praha : Ottovo nakl.

v spolupráci s HÚ SAV a VHÚ, 2022. - 400 s. : fotogr., reg., pam. a lit. Autorský kolektív: Igor Baka, Anna Falisová, Martina Fiamová, Katarína Haberlandová, Ľudovít Hallon (vedúci aut. kolektívu), Matej Hanula, Ján Hlavinka, Ján Holko, Ľubica Kázmerová, Matej Medvecký, Miroslav Sabol, Michal Schvarc. ISBN 978-80-7451-859-1.

Nacisti vedeli, ako sa volám : Jedinečný príbeh Slovenky z Michaloviec o prežití a odvahe v Auschwitzi / Magda Hellinger, Maya Lee, David Brewster; z angl. orig. prel.: Linda Magáthová. - Bratislava : Ikar, a. s., 2022. - 269 s. - ISBN 978-80-551-8560-6.

Nacistická politika voči slovanským národom / Ed.: Juraj Lepiš. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2022. - 111 s. : pam. a lit. - ISBN 978-80-974274-2-9.

Nad mraky : Každodennost 311. československé perutě RAF 1940 – 1945 / Dalibor Vácha. - Praha : Epoque, 2022. - 412 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80278-0068-1.

Noční lovec Karel Kuttelwascher : Nejúspěšnější český stíhač RAF / Marek Brzkovský. - Praha : Euromedia Group, a. s., 2022. - 125 s. : fotogr., lit. - (Universum). - ISBN 978-80-242-8381-4.

Normandie 1944 : Die Entscheidungsschlacht um Europa / Klaus-Jürgen Bremm. - Darmstadt : Wbg Theiss, 2022. - 367 s. : fotogr., mp., pam. a lit., reg. - ISBN 978-3-8062-4488-5.

Obluda na koľajniciach / Štefan Horský. - Bratislava : SB Press v spolup. s Printservis, b. r. - 326 s. : kresby, lit. - ISBN 978-80-969626-1-7 (spomienky z Petržalky).

Okupace 1939 / Jiří Fidler. - Praha : Euromedia Group, a. s., 2022. - 264 s. : fotogr., inf. zdroje. (Universum). - ISBN 978-80-242-8281-7.

Odtajnené archivy Vatikánu. Pápež Pius XII. a Židé / Ickx, Johan. - Praha : Eurome-

dia Group, 2022, 366 s. ISBN 978-80-242-8367-8.

Partizánske a povstalecké obce na Slovensku / Marcel Maniak. - Poprad : TabitaArt, 2022. - 478 s. : fotogr., pram. a lit. ISBN 978-80-973804-2-7.

Poviem vám... / Vlado Strmeň. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2022. - 183 s. : fotogr. - ISBN 978-80-974274-1-2.

Povstanie : 60 dní národa I. august – čas príprav / Gustáv Murín. - Bratislava : Magnet Press Slovakia s.r.o., 2022. - 134 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89169-82-5.

Slovenská liga v Amerike a Slovenská republika (1939 – 1945) 1. časť / Ján Bobák. In: Slovenský časopis historický. - Roč. 2, č. 2 (2022), s. 86-134.

Stíhači nad východní frontou / Marek Brzokovský. - Brno : CPress, 2022. - 255 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-264-4175-5.

Synové duhy : Záchrana letců RAF v kritických situacích 1940 – 1945 / Jindřich Marek. - Cheb : Svět křídel, 2022. - 263 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7573-097-8.

Švajčiarsko a prvá Slovenská republika (1939 – 1945) : Politicko-hospodárske vzťahy dvoch malých štátov / Štefan Parák. - Bratislava : Post Scriptum, s.r.o., 2022. - 386 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - (Libri Historiae Slovaciae, séria Monographiae; zv. 17). - ISBN 978-80-8218-042-1.

Učiteľka z Osvětimi : Příběh o neobyčejné odvaze a zachráněných životech / Magda Hellingerová, Maya Leeová, David Brewster, z angl. orig. přel.: Eva Kadlecová Pourová. - Brno : CPress, 2022. - 319 s. - ISBN 978-80-264-4154-0.

Unternehmen Overlord : Die Invasion in der Normandie und die Befreiung Westeuropas / Peter Lieb. - 3. Aufl. - München : C. H. Beck oHG, 2022. - 254 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-3-406-66071-9.

Uzol : Vojnový príbeh Nových Zámkov / Marek Hudec. - Žilina : Absynt, s. r. o., 2022. - 187 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-8203-326-0.

Válčil jsem v poušti / Richard Zdráhala; podle rukopisné pozůstalosti zprac.: František Fajtl. - Praha : Naše vojsko, s.r.o., 2022. - 300 s. : fotogr. - ISBN 978-80-206-1401-8.

Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci : Odbojová skupina Tři konšelé / Vyhliďal, Milan. - Praha : Academia, 2022, 332 s. : fotogr. ISBN 978-80-200-3274-4.

Zbraň – fotoaparát – odvaha : Fotograf Povstania Anton Ivan Székely. Weapon – Camera – Courage : Photographer of the Uprising Anton Ivan Székely / Zost.: Marek Syrný, Marian Uhrin, Ivan Kocák. - Banská Bystrica : Klub priateľov Múzea SNP, 2022. - 183 s. fotogr.+10 samost. fotogr., 1 list mobilizačnej vyhlášky. - ISBN 978-80-972559-4-7.

* * *

Arizácie židovského majetku počas Slovenského štátu / Eduard Nižňanský. In: Vlastnícké režimy a majetkové konflikty v 20. storočí : Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte / Zost.: Dieter Gosewinkel, Roman Holec, Miloš Rezník. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2022, s. 297-324. ISBN 978-80-574-0140-7.

Atentát na Reinharda Heydricha: výběrová bibliografie z let 2002 – 2022. I. část / Zdeněk Munzar, Radka Novobilská, Jana Židlíková. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 132-137.

Atrapy tankov a ich použitie v slovenskej armáde 1941 – 1944 / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 40-44 : fotogr.

Bratislava (Pressburg) ako satelit Berlína: architektúra a politika počas národnosocialistickej a fašistickej vlády (1938 – 1945) / Richard Němec. In: Mesto a vojna v 20. storočí : Nové pohľady na Nemecko, stred-

nú a východnú Európu / Zost.: Christoph Cornelißen, Martin Pekár, Václav Petrbok. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika - Šafárik Press, 2022, s. 195-223 : fotogr. ISBN 978-80-574-0131-5.

Cestovný ruch pod dohľadom Tisovho režimu / Miroslav Sabol. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 21-29 : fotogr.

Časopis Slovenské pohľady (1939 – 1945) v zajatí ľudáckej ideológie / Peter Mráz. In: Historický časopis. - Roč. 70, č. 3 (2022), s. 515-532 : fotogr.

Československé tanky v prvej fázi západného ťažení 1940 / Aleš Binar. In: Armáda. - Roč. 4, č. 14 (2022), 50 s. : fotogr., mp. ISSN 2571-3639, ISBN 978-80-7648-065-0.

Českoslovenští „paradispečeři“ v operaciích SOE v letech 1941 – 1944 / Jindřich Marek. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 20-41 : fotogr.

Dokumenty o účasti jednotiek slovenskej Zaisťovacej divízie na protipartizánskej operácii „Bamberg“ na prelome marca a apríla 1942 / Igor Baka, Michal Schvarc. In: Historický časopis. - Roč. 70, č. 2 (2022), s. 331-358.

Důstojníci a rotmistři slovenské armády pod drobnohledem (1939 – 1940) / Oldřich Pejs. In: Vojenská historie. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 31-58.

Formy expanzie nemeckého kapitálu na Slovensko 1939 – 1945 / Ľudovít Hallon, Michal Schvarc. In: Vlastnícké režimy a majetkové konflikty v 20. storočí : Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte / Zost.: Dieter Gosewinkel, Roman Holec, Miloš Řezník. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2022, s. 157-181. ISBN 978-80-574-0140-7.

Hitler's Priests in Slovakia? On the Convergence of Catholicism and Fascism in Nazi „New Europe“ / Miloslav Szabó. In: Soudobé dějiny : Czech Journal of Contem-

porary History. - Roč. 29, č. 3 (2022), s. 691-723 : fotogr.

Ideológia vytesaná do kameňa : Politika, krvný mýtus a vojenské pomníky v ére Slovenského štátu / Anton Hruboň. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 11-20 : fotogr.

K projevům poslovenšťování ve slovenské armádě (1939 – 1940) / Oldřich Pejs. In: Vojenská historie. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 36-55.

Katova smrť americkým očima : Svědectví amerického studenta Harolda L. Kirkpatricka o atentátu na Reinharda Heydricha / Zdeněk Špitálník. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 126-131 : fotogr.

Ladislav Šišovský : Důstojník pro padlé vojáky / Oldřich Pejs. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 26-30 : fotogr.

Militärischer Rückzug und konkurrierende Gebietsräumungen : Akteure, Planungen und Praktiken der Evakuierung in der Slowakei 1944/45 / Martin Zückert. In: Militärgeschichtliche Zeitschrift. - Roč. 81, č. 1 (2022), s. 146-173.

Možnosti, limity a vývojové etapy zahraničnej politiky Slovenského štátu / Ivana Reptišová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 5-14 : fotogr.

Myšlienka slovanskej vzájomnosti v slovenskom hnutí odporu v rokoch druhej svetovej vojny / Karol Fremal. In: Nacistická politika voči slovanským národom / Ed.: Juraj Lepiš. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2022, s. 27-34.

Nejvýkonnější zbraně československých výsadků / Pavel Černý, Ondřej Dušek. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 9 (2022), s. 80-83 : fotogr. (pištole Colt 1911 Government, náboje 38 Super Auto).

80 let od Anthropoidu : Dlouhá cesta k výsadku / Jiří Rajlich. In: Letectví + kos-

monautika. - Roč. 98, č. 2 (2022), s. 36-44 : fotogr.

„Pamatovali si pozdrav salam...“ Podíl ázerbájdžánských vojáků na osvobození Čech a Moravy / Petr Vágner. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 64-79 : fotogr.

Po boku vojsk armád víťaznej protifašistickej koalície 1939 – 1945 / Jozef Bystrický. - Bratislava : Oblastný výbor SZPB Trenčín v spolupr. s VHÚ, 2022. - 39 s. : fotogr.

Pôsobenie diverzno-spravodajských oddielov generálneho štábu Červenej armády na Orave / Juraj Slaný. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 59-88.

Predstavy najvyšších vojenských predstaviteľov čs. londýnskej emigrácie z jari 1945 na riešenie tzv. slovenskej otázky v čs. brannej moci / Alex Maskalík. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 119-144.

Prehľad špeciálnych nemecko-slovenských jednotiek nemeckej tajnej služby na Slovensku v rokoch 1944-45 / Peter Potocký, Pavel Tesárek. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 15-25 : fotogr.

Představy a plány na ozbrojené vystoupení proti okupantům v Protektorátu Čechy a Morava v kontextu vztahů československého a britského zpravodajství z let 1939 – 1943 / Karel Straka. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 4-19 : fotogr.

Priemysel v období 1. Slovenskej republiky (1939 – 1945) na príklade okresu Hnúšťa / Patrik Beňuš. In: Pamät' národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 17, č. 4 (2022), s. 3-23 : fotogr.

Příprava a průběh protipartizánské akce „Adi“ v auguste 1942 v kontexte participácie slovenskej armády na vyhladzovacej vojne proti ZSSR / Igor Baka. In: Nacistická politika voči slovanským národom / Ed.: Juraj Lepiš. - Banská Bystrica :

Múzeum SNP, 2022, s. 7-26. ISBN 978-80-974274-2-9.

VI. robotný prápor Pracovného zboru MNO a deportácie Židov v roku 1942 / Igor Baka. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 107-132.

Rudé Spitfiry nad Kubání / Jiří Rajlich. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 8 (2022), s. 48-57 : fotogr.

Rudolf Kopecký: polský deník / Ed. Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 4 (2022), s. 96-121 : fotogr.

S Halifaxem proti přesile 1. – 2. část (RCAF, Stephen Puskas) / Pavel Vančata. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 29, č. 129 - 130 (2022), s. 6-11, 6-11 : fotogr.

Samopaly z Albionu / Jan Skramoušský. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 84-89 : fotogr.

„Siegparade“ 2 : Vojenská prehliadka (prehliadky) 29. a 30. októbra 1944 v Banskej Bystrici / Tomáš Hofírek, Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 51-57 : fotogr.

Slovenská Rychlá divize v bojích na řece Mius 1941 – 1942 / Lubomír Hlavienka. In: Armáda. - Roč. 4, č. 13 (2022), 50 s. : fotogr. ISSN 2571-3639; ISBN 978-80-7648-059-9.

Sonda do problematiky ústavnej starostlivosti o deti v Slovenskom štáte na príklade okresných detských domovov / Viktória Rigová. In: Acta Historica Neosoliensia. Roč. 25, č. 1 (2022), s. 67-87.

Sonderkommando 7a (s prihladením na severné Slovensko v období novembra 1944 až februára 1945) / Stanislav V. Chytka. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 37-49 : fotogr.

Správa šéfa nemeckej leteckej misie na Slovensku o ceste na Krym (máj – jún 1943)

/ Peter Šumichrast. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 101-121.

Stalo sa pri vojsku v Bystrici... Dvanásť (a viac) vojenských príbehov z Banskej Bystrice / Peter Chorvát. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 31-39 : fotogr.

Statistické modely ve výzkumu holokaustu : Mezioborový pohled na historické události na příkladu terezínského ghettá / Tomáš Jelínek, Tomáš Fedorovič, Štěpán Jurajda, Matěj Bělín. In: Soudobé dějiny. - Roč. 29, č. 2 (2022), s. 441-470.

Stíhání Jozefa Gabčíka bezpečnostními složkami a justicí „slovenského štátu“ / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 148-150 : fotogr.

Studijní cesta Vysokej vojennej školy do Německa a po okupované Francii a Belgii v roce 1940 / Ivan Fuksa. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 5-9 : fotogr.

Štefan Dubček v komunistickom odboji 1938 – 1945 / Tomáš Baláž. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 17, č. 4 (2022), s. 3-21 : fotogr.

4:0 nad Tachovem / Jiří Rajlich. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 28-43 : fotogr.

Tajná válka „Made in England“ : Vybavení československých parašutistů 1941 - 1942 / Zdeněk Špitálník. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 64-83 : fotogr.

Válka v éteru po 27. květnu 1942 / Prokop Tomek. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 42-57 : fotogr.

Visit of the Slovak military delegation to Romania (February – March 1942) on the background of attempts to renew the Little Entente / Igor Baka. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 56-78.

Výsadeková operace DESTROYER a čs. odboj v Paříži v roce 1944 / Jindřich Ma-

rek. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 44-63 : fotogr.

Wellington u Přelouče (noční nálet na Pardubice 21./22. července 1944 / Jan Vladař. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 30, č. 130 (2022), s. 20-23 : fotogr.

Život a priebeh deportácií v pracovnom a koncentračnom tábore v Seredi (vzdelávací program) / Peter Vanko. In: Acta judaica Slovaca. - Roč. 25 (2022), s. 68-92.

„[...] udělat vše, aby se takovýmto atentátům [...] zabránilo“ : Hlavní říšský bezpečnostní úřad a reakce na útok na R. Heydricha v Praze / Michal V. Šimůnek. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 58-63 : fotogr.

* * *

Aby sa na Čapajevovcov nezabudlo / Slavomír Fijalka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 8 (2022), s. 1 a 3 : fotogr.

Ako sa formoval antifašistický blok / Stanislav Mičev. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 22 - 23 (2022), s. 6-7, 1 a 7 : fotogr.

Antonín Kalina zachránil v Buchenwalde stovky detí / Tomáš Mrva. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 12 (2022), s. 48-53 : fotogr.

Anthropoid. In: Legionářský směr. - Roč. 11, speciál (2022), s. 4-57 : fotogr.

Bez jediného rozsudku: 120 popravených / Martin Krno. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 7 (2022), s. 1, 4-6 : fotogr. (transporty, Mauthausen).

Boj o Telgárt : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 10 (2022), s. 46 : fotogr.

Boje o Strečniansku tiesňavu, Vrútky a Priekopu : Slováci na bojiskách druhej

svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 7 (2022), s. 46 : fotogr.

Bojovní letci z Trenčianskych Teplic / Karol Glamoš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 25-26 (2022), s. 4 : fotogr.

Druhý muž hodil traskavinu / David Pazdera. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 7 (2022), s. 78-81 : fotogr.

Focke-Wulf Fw 189A / Jan Máče. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 9 (2022), s. 66-67 : fotogr.

Generálmajor in memoriam Otto Smik. Najúspešnejší Slovák v britskom kráľovskom letectve / Peter Šumichrast. In: Arsenali. - Roč. 19, č. 3 (2022), s. 68-70 : fotogr.

Genocída Slovanov očami Adolfa Hitlera / Martin Krno. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 5 (2022), s. 4-5 : fotogr.

Jan Kubiš : Jeho osud určili dva granáty / Tomáš Mrva. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 5 (2022), s. 26-31 : fotogr.

Ján Marták – vlastenecký učiteľ a antifašista / Ján Hargaš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 22 (2022), s. 7 : fotogr.

Ján Nálepka ako ho nepoznáme / Juraj Pavlis. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 24 (2022), s. 6-7 : fotogr.

„Javorinu Nemci nikdy nedostanú“ : Partizánske hnutie v podjavorinskom kraji / Juraj Krištofik. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 8 (2022), s. 53-59 : fotogr.

Jozef Gabčík : Muž, ktorý sa postavil Heydrichovi / Marek Syrný, Marianna Kmeťová. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 5 (2022), s. 18-25 : fotogr.

Kombinovaná letka : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Peter Šumichrast. In:

Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 8 (2022), s. 46 : fotogr.

Konjunktúra, arizácia, inflácia: podoby slovenského hospodárstva v rokoch 1939 – 1945 / Ľudovít Hallon. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 6 (2022), s. 27-30 : fotogr.

Krutá smrť v ľadových vlnách Hrona / Slavomír Fijalka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 6 (2022), s. 1, 3 : fotogr. (Nitrianska part. brigáda, Pavel).

Kultúra režúca a rúbajúca : Ako slovenskí umelci spoluvytvárali Hitlerovu „novú Európu“ / Anton Hruboň. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 9 (2022), s. 6-12 : fotogr.

Ľudovít Sabadoš: Splácam veľký dlh (Valér Kubáni). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 7 (2022), s. 7 : fotogr.

Mináčove piliere: láska k Slovensku a antifašizmus / Eduard Chmelár. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 17 (2022), s. 1, 6-7 : fotogr.

Na muške je Reinhard Heydrich : Príprava operácie Anthropoid / Martin Posch. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 5 (2022), s. 6-11 : fotogr.

Nacistické vyvražďovanie Rómov a ich boj v Povstaní. Ako si pripomínáme vyvražďovanie Rómov / Branislav Ondruš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 20 (2022), s. 4-5 : fotogr.

Najmladší veliteľ partizánskej brigády / Ján Holička, Martin Krno. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 5 (2022), s. 6 : fotogr. (Teodor Pola).

Neschematický odkaz Povstania v poézii / Július Lomenčík. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 24 (2022), s. 7 : fotogr.

Najúspešnejší Slovák v britskom Kráľovskom letectve : Generálmajor in memoriam Otto Smik / Peter Šumichrast. In: Obrana.

Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 28-29 : fotogr.

Nájezd na Dieppe 19. srpna 1942 a účast československých letců / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 33 /100/, č. 8 (2022), s. 4-5 : fotogr.

Národovec a antifašista Janko Bulík nikdy nezlyhal / Samuel Jovankovič. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 13 (2022), s. 1 a 6-7: fotogr.

Nové informace o bojích u Sokolova / Filip Kachel. In: Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 9, č. 1 (2022), s. 18-21 : fotogr.

Odhalenie busty Imricha Jacko Lysáka / Branislav Balogh. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 14 (2022), s. 9 : fotogr.

Odišiel hrdina oslobodzovacích bojov, humanista, antifašista a socialista [Ján Chudík] / Eduard Chmelár. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 22 (2022), s. 5 : fotogr.

Odzbrojenie Východoslovenskej armády : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 6 (2022), s. 46 : fotogr.

Pamiatky viažuce sa na oslobodenie Bratislavy 1 - 2 / Denisa Žiaková, Martin Krno. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 9 - 10 (2022), s. 6-7, 6-7 : fotogr.

Partizáni v predvečer SNP : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 4 (2022), s. 46 : fotogr.

Pomocník partizánov z Mikuláša / Mária Holušová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 2 (2022), s. 9 : fotogr. (Pavel Chrapčiak).

Postupná kapitulácia v máji 1945 / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 10 (2022), s. 1, 4-5 : fotogr.

Povstalecké boje na Hornej Nitre : Slováci nabojských druhých svetových vojnách / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 11 (2022), s. 46 : fotogr.

Povstalecké zvesti : Práca s textom / Lukáš Volentier. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 55-57 : fotogr.

Povstalecké zvesti : Práca s obrazovým materiálom / Jakub Mičev. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 81-84 : fotogr.

Povstaleckí hrdinovia sú našim žiarivým príkladom / Ján Kochan. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 24 (2022), s. 6 : fotogr. (pohraničná stráž).

Protivzdušná obrana Haify : 80 rokov československých tradícií / Martin Stolár, Michal J. Stolár. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 5 (2022), s. 74-77 : fotogr.

Průlom u Jasla. Čs. dělostřelci a tankisté v sovětské generální ofenzivě / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 33 /100/, č. 1 (2022), s. 3-4 : fotogr.

Pripomínáme si osmdesáté výročí operace Anthropoid 1. – 5. díl : Zocel se!; Sokolové proti Heydrichovi; Další výsadky parašutistů; Československý zahraniční odboj; Anthropoid – od plánů k činům / Zdeněk Špitálník, Michal Burian, Tomáš Jakl. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 33, č. 3 – 7 (2022), s. 46-48.

Rotmistr ve výslužbě Marie Michajlovičová (1921 – 2022) / Jiří Klůc. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 4 (2022), s. 142 : fotogr.

Seredčania prispeli k porážke fašizmu / Ondrej Urban. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 17 (2022), s. 8 : fotogr.

Skonal slovenský červenoarmejec / Jozef Pupala. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 4 (2022), s. 10 : fotogr. (Ladislav Sládek).

Slovák národným hrdinom Juhoslávie / Samuel Jovankovič. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 19 (2022), s. 1 a 7 : fotogr. (Janko Čmelík).

Slovenské peniaze v rokoch 1939 – 1945 / Lenka Vrabľová. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 5 (2022), s. 47 : fotogr.

Slovenské transporty s nemeckou precíznosťou / Viera Kováčová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 6 (2022), s. 6-7 : fotogr.

Směr Československo / Jiří Rajlich. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 4 (2022), s. 166-169 : fotogr. (operácie špeciálne – Benjamin, Silver A, Silver B, Antropoid).

Smrt generála Vojtěcha Borise Luži / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 33 /100/, č. 10 (2022), s. 4-5 : fotogr.

Smrť v znamení smrtihlava / Marcel Maniak. In: Ročenka odbojárov 2022. - Bratislava : ÚR SZPB, b. r., s. 102-103 : fotogr. (popravení J. Šašinka, A. Drápal, Š. Felčer).

Storočie povstaleckého vojaka Viktora Chmúru / Branislav Balogh. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 18 (2022), s. 5 : fotogr.

Storočnica generála [brig. gen. Milan Píka] / Petr Švanda. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 14 (2022), s. 1 a 6 : fotogr.

Teror pseudopartizánov na kopaniciach / Adam Šumichrast. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 4 (2022), s. 6-7 : fotogr.

Trikrát v mieridlách smrti a víťazstvo / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 8 (2022), s. 28-29 : fotogr. (Anton Lovásko, 2. čs. spd brigáda).

Ústup povstalcov z východu : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 9 (2022), s. 46 : fotogr.

Ústup povstaleckých síl z Turca : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 12 (2022), s. 46 : fotogr.

Víťazstvo s talianskymi partizánmi (František Marek) / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 5 (2022), s. 28-29 : fotogr.

Vojenské ústredie a Červená armáda : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 3 (2022), s. 46 : fotogr.

Vojenský plán povstania : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 2 (2022), s. 46 : fotogr.

Vrecko s mincami / Lukáš Volentier. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 53-54 : fotogr. (strieborná desaťkorunová minca).

Vypuknutie Slovenského národného povstania : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 5 (2022), s. 46 : fotogr.

Výcvik čs. parašutistů v Británii / Zdeněk Špitálník. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 3 (2022), s. 70-71 : fotogr.

Vznik Vojenského ústredia : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 46 : fotogr.

Začiatok najtemnejšej kapitoly / Matej Beránek. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 3 (2022), s. 36-37 : fotogr. (židovské deportácie r. 1942).

Zabudnutý hrdina „Saša Saldik“. In: Ročenka odbojárov 2022. - Bratislava : ÚR SZPB, b. r., s. 98-99 : fotogr. (podľa Gemerské zvesti 6/2021, krátené), (Ladislav Sládek).

Životný príbeh obetavého bojovníka / Štefan Novák. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 19 (2022), s. 5 : fotogr. (Jaroslav Prokop, part. činnosť).

1945 – 1992

Československá zahraniční politika po osvobození 1945 : Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. C/1 : (16. květen – 31. prosinec 1945) / Přípr.: Jan Němeček (ved. kol.), Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Daniela Němečková Králíková, Milan Sovilj. - Praha : Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2022. - 647 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-7286-406-5.

Československo a Izrael v letech 1948 – 1967 : Od podpory sionismu k otevřenému nepřátelství / Eva Taterová. - 2. preprac. vyd. - Praha : Epocha s.r.o., 2022. - 310 s. : fotogr., pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-278-0092-6.

Hořké nebe nad hranicí : Historie PVOS proti pomalu a nízko letícím cílům 1985 – 1995 / Ladislav Vitík. - Plzeň : Český svaz letectví - Letci Plzeň z. s., 2022. - 191 s. : fotogr., pam. a lit.

Kriegel : Voják a lékař komunismu / Martin Groman. - Praha : Paseka s.r.o. - Ústav pro studium totalitních režimů, 2022. - 575 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-7637-379-2; 978-80-7516-023-2.

Muž z gulagu / Jolana Lacková. - Praha : Naše vojsko, 2022. - 205 s. : fotogr. - ISBN 978-80-206-1448-3 [Erban Ladislav].

Pod křídly RAF v druhém exilu 1. díl / Zdeněk Hurt, Jan Rail, Jan Rail. - Cheb : Svět křídel, 2022. - 349 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-7573-094-7.

Procesy s nacistickými zločinci v okupačních zónách Německa a jejich vliv na československou retribuci / Jan Beránek. - Praha : Leges, s. r. o., 2022. - 340 s. : pam. a lit. - ISBN 978-80-7502-608-8.

Rakúsko – záujmový priestor čs. vojenskej rozviedky v období tzv. studenej vojny 1960 - 1989 / Miloslav Púčik. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022. - 426 s. : fotogr., mp., pam. a lit. - ISBN 978-80-89523-84-9.

Rozdělení Česko-Slovenska 1989 – 1992 / Jan Rychlík. - 2. rozš. vyd. - Praha : Vyšehrad, 2022. - 507 s. : pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-7601-601-9.

Spravedlnost, nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu : Věnováno profesorovi Mečislavu Borákovi / Eds.: Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. - Praha - Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů - Technická univerzita v Liberci, 2022. - 362 s. : pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-7494-603-5.

Stalinova hra o zemi jitrní svěžesti : Korejská válka 1950 – 1953 / Vladimír Nálevka. - Praha : Epocha, 2022. - 257 s. : fotogr., pam. a lit. (čs. voj. polná nemocnica – J. Barták, B. Placák). ISBN 978-80-278-0077-3.

Virtuóz v ringu Július Torma : Meno nášho boxera je medzi víťazmi olympijských hier i majstrovstiev Európy. Možno by figuroval i medzi majstrami sveta, ak by sa kotali v období vrcholu jeho kariéry / Miroslav Hazucha. - B. m. : Sport legal, s.r.o., 2022. - 180 s. : fotogr. - ISBN 978-80-89920-13-6.

„Vraťte nám naše zbraně!“ : Výzbroj Lidových milic a sovětská propaganda v srpnu 1968 / Adam Zitek. In: Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. - Roč. 16, č. 2 (2022), s. 49-54 : fotogr.

Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (v rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie) / Štefan Šutaj, Jana Šutajová. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika - Šafárik Press, 2022. - 546 s. : pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-574-0164-3.

Vysoká modrá zeď – ohlédnutí poslední : Protivzdušná obrana Československa v závěrečném období studené války / Miroslav Irra. - Nevojice : Jakab Publishing, s.r.o., 2022. - 104 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-7648-062-9.

* * *

Antonov An-10 / Milan Cvrkal. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 3 (2022), s. 66-69 : fotogr.

Avia LE-10 / Michal Ovčáčík. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 1 (2022), s. 30-31 : fotogr.

Bezpečnostní a vojenská situace na hranicích severovýchodního Slovenska v letech 1945 – 1947 / Tomáš Řepa. In: Slezský sborník. - Roč. 120, č. 1 (2022), s. 71-88.

Koncepcia operačného agentúrneho prieskumu čs. vojenského výzvedného spravodajstva – dôsledok „prevalov“ v 50. až 70. rokoch minulého storočia / Miloslav Púčik. In: Vojenská historie. - Roč. 26, č. 4 (2022), s. 46-89.

Lehký bitevní letoun L-159 Sokol / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 1 (2022), s. 64-67 : fotogr.

Letouny MiG OKB Arťoma Mikojana / Nikolay Yakubovich. In: AERO speciál. - Roč. 5, č. 11 (2022), 50 s. : fotogr.

Lovec mikrobů : Voják a vědec, jehož výzkumy přispěly k celosvětovému vybití viru černých neštovic (Karel Raška). In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 33, č. 1 (2022), s. 42-43 : fotogr.

Ludové soudnictvo v Košiciach a jeho osobitosti v povojnovom období (košický monsterproces v roku 1946) / Štefan Šutaj. In: Spravedlnost, nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu : Věnováno profesorovi Mečislavu Borákovi / Eds.: Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. - Praha - Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů - Technická univerzita v Liberci, 2022, s. 208-229. ISBN 978-80-7494-603-5.

Memorandum predložené mierovej konferencii o odôvodnenosti jestvovania Česko-Slovenska / Ján Bobák. In: Slovenský časopis historický. - Roč. 2, č. 2 (2022), s. 288-344.

Mig-15bis v čs. vojenském letectvu 1. díl / Miroslav Irra. In: AERO. - Roč. 9, č. 94 (2022), 50 s. : fotogr.

Ostrava-Mošnov 1991 aneb výbušné hledání tajemné substance / Stanislav Polnar. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 3 (2022), s. 4-25 : fotogr.

Osudy příslušníků Ukrajinské povstalecké armády a Organizace ukrajinských nacionalistů, internovaných v Československu v průběhu akce B / Vlastimil Ondrák. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 6-27 : fotogr., tabl.

Pipery L-4 Cub a jejich začátky v Československu / Pavel Klouček, Jaroslav Matoulek. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 10 (2022), s. 36-42 : fotogr., pram. a lit.

Polná rovnošata vzor 60 / Dušan Dzuro. In: Vojenská historie. - Roč. 26, č. 4 (2022), s. 114-124 : obr.

Povojnový súpis zásobovaných osôb na Slovensku v roku 1946 / Pavol Tišliar, Branislav Šprocha. In: Studia Historica Nitriensia. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 52-73.

Případ „Brunovský a spol.“ Osud velitele II. čs. partizánskej brigády J. V. Stalina Jozefa Brunovského po roku 1948 / Juraj Krištofik. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 45-51 : fotogr.

Rakúsko – záujmový priestor čs. vojenskej rozviedky a jeho vojensko-strategický význam (1960 – 1970) / Miloslav Púčik. In: Ozbrojené síly a československý stát III / Eds.: Stanislav Polnar, Tomáš Řepa. - Brno : Univerzita obrany, 2022, s. 171-192.

S-199: Aspekty výzbroje a výstroje : I. Výzbroj střelecká / Michal Ovčáčík. In: REVI. Dvuměsíčník o letadlech a letcích. - Roč. 29, č. 132 (2022), s. 6-11 : fotogr.

Siebel Si 204/Aero C-3 v československém letectvu 1. – 2. část / Miroslav Irra. In: AERO. - Roč. 9, č. 92 – 93 (2022), s. 5-50, 57-102 : fotogr.

Slováci vo veliteľskom zbore čs. brannej moci v rokoch 1945 – 1948 na stránkach súdobého denníka Demokratickej strany Čas / Alex Maskalík. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 133-158.

Transformace čs. armády v letech 1989 až 1992 – záměry versus realita I. část / Pavel Minařík. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 3 (2022), s. 26-55 : fotogr.

Transformace čs. armády v letech 1989 až 1992 – záměry versus realita / Pavel Minařík. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 4 (2022), s. 42-75 : fotogr.

Vítězný Delfín / Jan Sýkora. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 112-125 : fotogr.

Výpravy Ukrajinskej povstaleckej armády do strednej a východnej Európy v rokoch 1945 – 1950 / Michal Šmigel'. In: Slovenský časopis historický. - Roč. 2, č. 2 (2022), s. 135-183.

Zúčtovanie s fašizmom na Slovensku po roku 1945 / Norbert Kmeť. In: Spravedlnost, nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu : Věnováno profesorovi Mečislavu Borákovi / Eds.: Jaroslav Pažout, Jaroslav Pažout. - Praha - Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů - Technická univerzita v Liberci, 2022, s. 64-79. ISBN 978-80-7494-603-5.

* * *

Avia S-99/CS-99 / Jaroslav Matoulek. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 4 (2022), s. 50-51 : fotogr.

Československé tarany [narušenie čs. vzdušného priestoru] / Marek Brzkovský, Jan Šafařík. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 9 (2022), s. 62-64 : fotogr. (motorový vetroň viedenského aeroklubu).

Drátěný koberec Dk-4 / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 9 (2022), s. 74-76 : fotogr.

Generálův návrat do vlasti po čtyřiasedmdesáti letech / Karel Straka. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 146-147 : fotogr. (František Moravec).

HC-2 Heli Baby / Jakub Fojtík. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 6 (2022), s. 32-33 : fotogr.

Hlavní konstruktér Ing. Jan Vlček / Pavel Kučera. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 8 (2022), s. 28-29 : fotogr.

Jak vznikl Škorpion: žádost o vývoj / David Pazdera. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 1 (2022), s. 74-75 : fotogr. (7,65 mm samopal vz. 61, krycie ozn. Škorpion).

Mi-8T Velín / Jaroslav Matoulek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 8 (2022), s. 42-43 : fotogr.

MiG-15 s raketometem ZRV / Jaroslav Matoulek. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 12 (2022), s. 48-49 : fotogr.

50 let od tragédie, při níž zahynulo 11 parašutistů / Pavel Král. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 33, č. 10 (2022), s. 53 : fotogr.

Počátky licenční výroby BVP-1 v Československu / Martin Smíšek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 5 (2022), s. 74-75 : fotogr.

Praha E-112 / Jaroslav Matoulek. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 7 (2022), s. 30-31 : fotogr.

Samopal ZK 476 / Jiří Fencl. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 11 (2022), s. 79-81 : fotogr.

Semtex v službách teroristů : ČSSR ako účastník americko-líbyjskej konfrontácie v osemdesiatych rokoch 20. storočia / Tomáš Michalák. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 1 (2022), s. 52-58 : fotogr.

Úkol Kapsa : Vývoj a zavedení lehkého nafukovacího člunu / Martin Dubánek.

In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 3 (2022), s. 72-75 : fotogr.

Úkol Kláda a neúspěšné námluvy sovětského minového ukladače PMZ-4 / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 12 (2022), s. 68-71 : fotogr.

Úpravy stálého lehkého opevnění proti účinkům jaderných zbraní / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 10 (2022), s. 70-73 : fotogr.

Výročí okupace : Invaze 21. srpna 1968 přivedla do Československa skoro půlmilionovou armádu / Jan Šach. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 33, č. 9 (2022), s. 44-46 : fotogr.

Vzpomínka na generála Pezla / Pavel Baroch. In: Vojenské rozhledy. Vojensko-teoretický časopis. - Roč. 31 /63/, č. 4 (2022), s. 203-204 : fotogr.

Zavedení buldozerového zařízení BTU do ČSLA / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 2 (2022), s. 74-76 : fotogr.

Zemřel generálmajor v. v. Jan Ploc. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 33, č. 1 (2022), s. 44 : fotogr.

Zlin Z-26 Trener / Jaroslav Matoulek. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 9 (2022), s. 78-79 : fotogr.

OD ROKU 1993

Domobrana v Armáde Slovenskej republiky (1995 – 2002) / Pavel Mičianik. - Banská Bystrica : Dali-BB, s.r.o., 2022. - 192 s. : fotogr., pram. a lit. (Slov. branci 2015 – 2022). ISBN 978-80-8141-300-1.

Ekonomika obrany : Vybrané kapitoly : Učebnica pre vysoké školy / Soňa Jirásková. - Liptovský Mikuláš : Akadé-

mia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2022. - 325 s. : pram. a lit. - ISBN 978-80-8040-626-4.

Identifikačné systémy v rádiolokácii : Skriptá / Stanislava Gažovová. - Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2022. - DVD-R, 113 s. : fotogr., obr., tabl. - ISBN 978-80-8040-628-8.

Ročenka Ministerstva obrany Slovenskej republiky 2021 / Miloslav Ščepka a kol. - Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2022. - 107 s. : fotogr., eBulletin. ISBN 978-80-89261-95-6.

Vojenská taktika 1 : Vysokoškolská učebnica / Peter Spilý, Michal Hrnčiar. - Lipt. Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2022. - 223 s. : obr., schémy, tabl. - ISBN 978-80-8040-622-6.

Vzdušné sily Ozbrojených síl Slovenskej republiky : Ročenka 2022 / Ján Begala a kol. Bratislava : Magnet Press Slovakia s.r.o., 2022. - 46 s. : fotogr. - ISBN 978-80-89169-83-2.

Základy projektového riadenia v ozbrojených silách : Vysokoškolská učebnica / Lubomír Belan. - Lipt. Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2022. - 216 s. : tabl., reg. - ISBN 978-80-8040-620-2.

* * *

Etické súvislosti pôsobenia OS SR v zahraničí / Róbert Tomášek. In: Vojenská osвета. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 20, č. 2 (2022 – 2023), s. 47-58.

Možná integrácia bezpečnostného systému členských krajín Európskej únie / Jozef Matis, Lenka Nagyová. In: Politické vedy. - Roč. 25, č. 3 (2022), s. 110-126.

30 rokov Slovenskej republiky : Milíniky vývoja Slovenskej republiky a Ozbrojených síl Slovenskej republiky / František Matyáš, Marek Oravec. In: Vojenská osвета. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 19, č. 1 (2022-2023), s. 28-45 : obr.

Vlastenectvo ako súčasť morálneho profilu vojaka / Juraj Šimko. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 20, č. 2 (2022 – 2023), s. 69-82.

Vodcovstvo ako výzva v meniacom sa prostredí: od výcviku po misiu / Dušan Fischer. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 20, č. 2 (2022 – 2023), s. 59-68.

* * *

Bezpilotné letecké systémy / Michaela Zátureczká. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 6 (2022), s. 28-30 : fotogr.

České nadzvukové Gripeny začaly chrániť Slovensko / Tomáš Soušek. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 10 (2022), s. 34-35 : fotogr.

905. centrum špecializovanej bojovej podpory Nováky / Imrich Purdek. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 5 (2022), s. 31 : fotogr.

Martinská brána je otvorená / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 7 (2022), s. 8-11 : fotogr. (výcviková základňa Martin).

Moderné vlastenectvo : Príprava obyvateľstva na obranu štátu / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 3 (2022), s. 18-23 : fotogr.

Na zemi, vo vzduchu i na mori / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 30-31 : fotogr. (vojenská polícia).

Patrioty na Slovensku / Michal J. Stolár, Martin Stolár, Martin Stolár. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 7 (2022), s. 32-36 : fotogr.

Pre partnerstvo a spoluprácu : Dohoda o obrannej spolupráci s USA / Jana Kotorová. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 2 (2022), s. 38-39 : fotogr.

Pre bezpečnosť štátu : 41. kongres Európskej asociácie vojenskej tlače EMPA v Hel-

sinkách / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 11 (2022), s. 34-35 : fotogr.

Rozlúčka s lietadlami MiG-29 / Matej Janák, Martin Stolár, Michal J. Stolár. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 11 (2022), s. 14-18 : fotogr.

Slovenská trikolóra na lotyšskom nebi / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 18-23 : fotogr. (voj. cvičenie 2021).

Slovenský štít : Cvičení svými scénárii reflektovalo situáciu odehrávajúcu sa na Ukrajine / Jindřiška Budíková. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 8 (2022), s. 78-79 : fotogr.

Sny značky Dukla / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 12 (2022), s. 36-37 : fotogr.

Vojenská symbolika : Úrad logistického zabezpečenia Ozbrojených síl SR (od 31. 12. 2021 4. pluk logistiky Trenčín); 701. centrum vojenskej dopravy Bratislava; 52. výsadkový prápor Trebišov; Štátne symboly Ukrajiny; 905. centrum špecializovanej bojovej podpory Nováky; Základňa výcviku a mobilizačného dopĺňovania Martin; 53. prápor poľných služieb Hlohovec; Spoločné operačné veliteľstvo Ozbrojených síl SR; Čestná stráž Ozbrojených síl Slovenskej republiky; Vojenský topografický ústav Banská Bystrica; 14. tankový prápor Trebišov / Imrich Purdek. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 – 5, 7 – 12 (2022), s. 37, 31, 39, 31, 31, 31, 31, 31, 31, 31, 31 : obr.

Výcvik a regrutácia : Rekordný kurz v Martine i v Lešti / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 2 (2022), s. 18-23 : fotogr.

Vzdajme hold veteránom / Michaela Lacková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 11 (2022), s. 18-23 : fotogr.

Zrodenie tímu : Výcvik dobrovoľnej vojenskej prípravy / Jozef Žiak. In: Obrana.

Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 9 (2022), s. 8-11 : fotogr.

Zuzana v kúpeli / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 11 (2022), s. 8-11 : fotogr.

Zuzany, kanóny, munícia / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 12 (2022), s. 16-18 : fotogr. (DMD GROUP, a. s. – Konštrukta-Defense, a. s., ZTS-Špeciál, a. s., ZVS holding, DMD Capital, s.r.o., DMD Expo, s.r.o.).

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

Bitevní vrtulníky : Historie a současnost : Konstrukce a výzbroj – taktika a nasazení / Jakub Fojtík. - Brno : CPRESS, 2022. - 319 s. : fotogr. - ISBN 978-80-264-4422-0.

Bůh a armáda : Historie a současnost duchovní služby Armády České republiky / Jiří Ignác Laňka, Martin Vaňourek. - Brno : CPRESS, 2022. - 306 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-264-4445-9.

Československé légie – Slováci – Slovenko / Peter Chorvát, Martin Posch a kol. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022. - 435 s. : fotogr., pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-89523-79-5.

Československé vrtulníky / Jakub Fojtík, Petr Kolmann. - Praha : Magnet Press Slovakia s.r.o., 2022. - 223 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-89169-85-6.

Československo a nová Evropa : Mezinárodní souvislosti vzniku a formování samostatného Československa (1914 – 1918/1919 – 1920) / Prokš, Petr. - Praha : Academia, 2022, 467 s., fotogr., pam. a lit., reg. ISBN 978-80-200-3314-7.

Dva generálové : Čeští vlastenci z jedné majdalenské chalupy : Brigádní generál in memoriam Tomáš Plch, divizní generál Jan Květoň / Vladimír Kos, Zuzana Gellrichová.

- České Budějovice : Bohumír Němec - Veduta, 2022. - 255 s. : fotogr., pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-88030-62-1.

Finanční stráž ve fotografii : Stezkami ochránců hranice 1843 – 1949 / Jaroslav Beneš, Jiří Suchánek. - Brno : Extra Publishing, s. r. o., 2022. - 223 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-7525-497-9.

Generálův deník : generálplukovník Ing. Alois Vicherek – deníkové záznamy z let 1940 – 1954 / Alois Vicherek, Eds.: Alois a Zdeňka Vicherkovi. - B. m. : Machart, 2022. - 383 s. : fotogr. - ISBN 978-80-7656-047-5.

Historie a současnost Národního památníku hrdinů heydrichiády / Jana Raila Hlavsová, Petra Juklová. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 99-109 : fotogr.

Letiště Krašovice : Strípky z historie píseckého létání / Michal Plavec. - Praha : Primoco UAV SE, 2022. - 293 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-11-00199-5.

Mesto a vojna v 20. storočí : Nové pohľady na Nemecko, strednú a východnú Európu / Zost.: Christoph Cornelißen, Martin Pekár, Václav Petrbock. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika - Šafárik Press, 2022. - 300 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-574-0131-5.

Mýtus a kult Jozefa Tisu / Anton Hruboň. - Bratislava : Paradigma Publishing, 2022. - 223 s. : fotogr., pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-973678-5-5.

Na barokních hradbách. Areál Ministerstva obrany České republiky Na Valech v proměnách času : On the Baroque Ramparts. The Premises of the Ministry of Defence of the Czech Republic called Na Valech in Metamorphoses of Time / Jaroslav Láník, Tomáš Kykal. - Praha : Ministerstvo obrany ČR - VHÚ Praha, 2022. - 119 s. : fotogr. - ISBN 978-80-7278-846-0.

Ozbrojené síly a československý stát III / Eds.: Stanislav Polnar, Tomáš Řepa. - Brno

: Univerzita obrany, 2022. - 295 s. : fotogr. [on-line zdroj] (Vojenská historie; sv. 3). e-ISBN 978-80-7582-178-2.

Říkali jim španěláci / David Majtenyi, Jiří Rajlich. - Cheb : Svět křidel, 2022. - 447 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7573-099-2.

Tanky pro Hitlera, traktory pro Stalina : Velké podniky v Čechách a na Moravě 1938 – 1950 / Jaromír Balcar. - Praha : Academia, 2022. - 446 s. : fotogr., reg. (Edice 1938 – 1953; sv. 40). - ISBN 978-80-200-3303-1.

1989 – podzim národů / Adam Burakowski, Aleksander Gubrynowicz, Pavel Ukielski; přel. z angl. překladu pol. orig. Silvie Mitlenerová. - Praha : Academia, 2022. - 671 s. : fotogr., pram. a lit., reg. (Historie). - ISBN 978-80-200-3117-4.

Vlastnické režimy a majetkové konflikty v 20. storočí : Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte / Zost.: Dieter Gosewinkel, Roman Holec, Miloš Řezník. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2022. - 324 s., pozn. - ISBN 978-80-574-0140-7.

Zapomenuté vojsko : Československá domobrana z Itálie a její neznámá epopej / Jozef Špánik. - Praha : Čs. obec legionářská - Epocha, 2022. - 581 s. : fotogr., pram. a lit. - (Knihovna Československé obce legionářské; sv. 6). - ISBN 978-80-87919-93-4; 978-80-278-0083-4.

Zlatá éra československého letectva : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie k 100. výročiu narodenia Ing. Jana Vlčka, konštruktéra lietadla Aero L-39 Albatros 28. - 29. 6. 2022 v Košiciach / Zost.: Zuzana Šullová, Miroslav Hájek, Katarína Nika. - Košice : Slovenské technické múzeum, 2022. - 135 s. : fotogr., obr., tabl., pram. a lit. - ISBN 978-80-974301-4-6.

* * *

Aký bol Wilhelm Canaris? / Juraj Lepiš. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Mú-

zea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 58-66 : fotogr.

Bombardér T2990 se odlíčil – tečka po 81 letech / Jiří Fidler. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 3 (2022), s. 82-103 : fotogr.

Československé a slovenské ženy vo vojne a v armáde : Výberová bibliografia prác publikovaných v rokoch 1990 – 2021 / Božena Šedřová. In: Vojenská historie. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 162-169.

Frontové a lazaretné vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny z územia severovýchodného Slovenska / Anton Liška. In: Annales historici Presovienses. - Roč. 22, č. 2 (2022), s. 50-74.

Kdo tu debatuje o 8. květnu? Vývoj zastoupení historiků a dalších aktérů v médiích v éře mediálního historismu / David Klimeš. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 103-118.

Podplukovník Michal Ďurkaj / Matej Medvecký. In: Vojenská historie. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 159-161 : fotogr.

110. výročie narodenia povstaleckého a demokratického lídra Martina Kvetka / Marek Syrný. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 67-70 : fotogr.

Židia v Nitrianskej župe s dôrazom na život a osudy Židov v Koliňanoch / František Buda. In: Acta judaica Slovaca. - Roč. 25 (2022), s. 3-30.

* * *

Áké boli vojny v minulosti? / Vladimír Segeš, red.: Katarína Abeille In: Téma. Spravodajsko-spoločenský a ekonomický týždenník. - Roč. 6, č. 17 (2022), s. 52-59 : obr.

Amnestovaný Sten Mk II / Marek Bako. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 7 (2022), s. 82-83 : fotogr.

Arado Ar 199 : Hydroplán v tieni známejšieho brata / Ondrej Repka. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letci. - Roč. 29, č. 131 (2022), s. 10-16 : fotogr.

Fotomezek : Průzkumné stíhací letouny S-199 v československém letectvu / Michal Ovčáčík. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letci. - Roč. 29, č. 131 (2022), s. 2-9 : fotogr.

Generál dvou armád / Petr Švanda. In: Legionářský směr. - Roč. 11, č. 4 (2022), s. 54-55 : fotogr. (Milan Píka).

Generál Syrový se spravedlnosti nedočká : Pražský městský soud zamítl rehabilitaci předválečného premiéra / Jaroslav Rokoský. In: Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. - Roč. 16, č. 1 (2022), s. 3-5 : fotogr.

Historiografie ve vleku politiky dějin: případ Štefánikové legendy Ludvíka Holotíka / Jan Hálek. In: Historický časopis. - Roč. 70, č. 1 (2022), s. 115-142.

Letov Š.328 / Jan Máče. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 4 (2022), s. 32-33 : fotogr.

Ludákom štátne rady nepatria! / Adam Šumichrast. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 11 (2022), s. 1 a 4 : fotogr. (Albert Púčik, Anton Tunega, Eduard Tesár).

Nové smery bádania o významnom zapojení M. R. Štefánika do vytvárania česko-slovenskej armády / légií a česko-slovenského hnutia / Frédéric Guelton, Miroslav Musil. In: Bradlo - časopis Spoločnosti M. R. Štefánika. - December 2022, č. 82/83, s. 10-12.

Novodobé vojenské památky bratislavské Petržalky / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 4 (2022), s. 139-141 : fotogr.

Obrancovia Tobruku : Z histórie protiletadlovcov na Slovensku / Martin Stolár, Michal J. Stolár, Ladislav Záhradník. In: Vzdušné sily Ozbrojených síl Slovenskej republiky : Ročenka 2022. - Bratislava : Mag-

net Press Slovakia, 2022, s. 12-15 : fotogr.

Osloboditelia si zaslúžia úctu : Bez kompromisov / Peter Weiss. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 10 (2022), s. 2 : fotogr.

Otec pomáhal financovať SNP, nakoniec mu život zničili komunisti / Ľubica Droppová. In: Príbehy 20. storočia : Ako spočítať dobro. - Roč. 5, č. 4 (2022), s. 50-54 : fotogr.

15 cm houfnice vz. 14 a 14/16 / Jan Škarka. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 9 (2022), s. 77-79 : fotogr., nákr.

The Myth of Defending the Homeland : Combat Preparation in Conscript's Reflections of Compulsory Military Service (1968 – 2004) / Jiří Hlaváček. In: Soudobé dějiny. - Roč. 28, č. 3 (2022), s. 725-747.

UH-60M Black Hawk a 1. vrtuľníková letka 51. krídla Prešov / Martin Stolár, Michal Stolár, Štefan Jusko. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 98, č. 1 (2022), s. 24-28 : fotogr.

Vojenská história Slovenska : Výberová bibliografia XXVII. – 2019 / Božena Šedová. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 164-194.

Vojenská história Slovenska : Výberová bibliografia XXVIII. – 2020 / Božena Šedová. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 4 (2022), s. 125-156.

Výročí časopisů vydávaných Vojenským historickým ústavem / Jaroslav Láník. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 4-5 : fotogr.

Vývoj příkopových periskopů československého opevnění z let 1935 - 1951 / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 54, č. 7 (2022), s. 70-73 : fotogr.

Zemřela Zoe Klusáková Svobodová. In: Legionářský směr. - Roč. 11, č. 4 (2022), s. 3 : fotogr.

ARCHÍVNICTVO A MÚZEJNÍCTVO

Stavebné riaditeľstvo veliteľstva VII. zboru Bratislava : Inventár / Katarína Mináriková. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022. - 135 s. : pram. a lit., reg. - ISBN e-ISBN 978-80-89523-91-7.

Vysoká vojenská technická škola Liptovský Mikuláš 1945 – 1970 : Inventár (fond 1489) / Milan Ondruš. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022. - 255 s. : fotogr., lit., reg. - ISBN e-ISBN 978-80-89523-90-0.

Zbrane a munícia v múzeu : Metodická pomôcka k odbornej správe zbraní a munície v zbierkach slovenských múzeí / Viera Jurková, Tomáš Hanich, Peter Holík. - Bratislava - Banská Bystrica : VHÚ - Zväz múzeí na Slovensku, 2022. - 69 s. : lit. - ISBN 978-80-89523-85-6.

* * *

Bojiská druhej svetovej vojny ako súčasť kultúrneho dedičstva / Pavol Šteiner. In: Fenomén kultúrneho dedičstva v spoločnosti – dejiny, súčasný stav a perspektívy V. / Eds.: Ľuboš Kačírek, Nela Szabóová. - Bratislava : Aleph, [2022], s. 280-290.

Portréty mužov v kyryse zo zbierok Slovenského národného múzea v Martine / Jana Oršulová. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 4 (2022), s. 90-113 : obr.

Projekt otvorený depozitár / Eva Bullová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 71-73 : fotogr.

Vojenská blúza výsadkára Jána Kopčáka v zbierkach Vojenského historického múzea (Účasť príslušníka 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na výsadku Jana Kozinu) / Gabriel Blaško. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 162-175 : fotogr.

Zbraň v múzeu – legislatíva a prax / Viera Jurková. In: Fenomén kultúrneho dedičstva v spoločnosti – dejiny, súčasný stav a perspektívy V. / Eds.: Ľuboš Kačírek, Nela Szabóová. - Bratislava : Aleph, [2022], s. 78-95.

* * *

Brniansky guľomet v premenách času [vz. 26] / Tomáš Hanich. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 10 (2022), s. 47 : fotogr.

Cechovní pohár bratislavských puškařů / Peter Rybárik. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 7 (2022), s. 65 : fotogr.

Expozícia Karpatský front - Medzilaborce 1914/1915 / Rudolf Manik. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 122-127 : fotogr.

Letecký guľomet MG-131 / Tomáš Hanich. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 9 (2022), s. 47 : fotogr.

Medaila Za chrabrosť pred nepriateľom / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 11 (2022), s. 47 : fotogr.

Milan Rastislav Štefánik a jeho parížske „Museum“ / Eva Králiková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 9 (2022), s. 34-38 : fotogr.

Moskovské poukážky / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 3 (2022), s. 47 : obr.

Múzeum SNP patrí k symbolom štátnosti / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 8 (2022), s. 18-23 : fotogr.

Nemecká ľahká húfnica [ľahká poľná húfnica 105-mm vzor 18/40N] / Martin Miklan. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 8 (2022), s. 47 : fotogr.

Povstalec s Berettou / Dušan Dzuro. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 6 (2022), s. 47 : obr.

Prístroje zámerne vz. 34 / Martin Říha, Marian Uhrin, Lukáš Volentier. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 85-89 : fotogr.

Prúdové vlečné lietadlo Aero L-39V Albatros / Jerguš Váry. In: Pamiatky a múzeá. - Roč. 71, č. 3 (2022), s. 47-49 : fotogr.

Prvá čs. armádna pištoľ / Tomáš Hanich. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 47 : fotogr.

Puška pre žandárstvo / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 2 (2022), s. 47 : fotogr.

Ručné a puškové granáty v zbierkach Vojenského historického múzea Piešťany múzejného oddelenia Svidník / Ivan Cuper. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 128-156.

Slováci v rovnošatách 1848 – 2020 / Viera Jurková. In: Pamiatky a múzeá. - Roč. 71, č. 3 (2022), s. 24-26 : fotogr.

Ukrajinská medaila Obranca vlasti / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 4 (2022), s. 47 : obr.

Útočný granát vzor 34 / Ivan Cuper. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 7 (2022), s. 47 : fotogr.

Vojenská medaila Za zásluhy / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 12 (2022), s. 47 : fotogr. (čs. voj. medaila Za zásluhy II. stupňa).

**ZOZNAM EXCERPOVANÝCH
ČASOPISOV A PERIODICKÝCH
ZBORNÍKOV VYDANÝCH
V ROKU 2022**

A Review. ISSN 1804-9672.

A report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. ISSN 1211-801X.

Acta historica Neosoliensia. Vedecký časopis pre historické vedy. ISSN 1336-9148.

Acta historica Posoniensia. Historické rozhľady. ISBN 978-80-8127-329-2.

Aero. ISSN 2336-4645.

Aero speciál.

Annales historici Presovienses. ISSN 1336-7528.

ATM. Český a slovenský špecializovaný magazín zaměřený na všechny oblasti vojenství. ISSN 1802-4823.

Armáda. ISSN 2571-3639.

Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. ISSN 03223-2018.

Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy. ISSN 2586-0011, ISBN 978-80-89636-56-3.

Časopis Národního muzea – řada historická. ISSN 1214-0627.

České, slovenské a československé dějiny 20. století. ISBN 978-80-7435-750.

Český časopis historický. ISSN 0862-6111.

Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, <http://dejiny.unipo.sk> ISSN 1337-0707.

Dějiny a současnost. Kulturně-historická revue. ISSN 0418-5129.

Forum historiae. Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy [online] <http://www.forumhistoriae.sk/>. ISSN 1337-6861.

Hadtörténelmi Közlemények. ISSN 0017-6540.

História. Revue o dejinách spoločnosti. ISSN 1335-8316.

Historia nova [online] https://fphil.uniba.sk/historia_nova. ISBN 978-80-8127-239-4.

Historická revue. Vedecko-populárny časopis o dejinách spoločnosti. ISSN 1335-6550

Historický časopis Historického ústavu SAV. ISSN 0018-2575.

Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách. ISSN 1335-8723-19.

Historie – otázky – problémy. ISSN 1804-1132.

Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu. ISSN 0018-2583.

Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské.

Letectví + kosmonautika. Český a slovenský populárně-odborný časopis. ISSN 0024-1156.

Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung. ISSN 0940-4163.

Militärgeschichtliche Zeitschrift. ISSN 2193-2336.

Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. ISSN 1210-6860.

Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok. ISBN 978-80-69051-02-7.

Muzealnictwo wojskowe. ISSN 0023-5881.

Múzeum. Metodický, študijný a informačný recenzovaný časopis pre zamestnancov múzeí a galérií. ISSN 0027-5263.

Národní osvobození. Čtrnáctideník Českého svazu bojovníků za svobodu. ISSN 0231-8161.

Obrana. Vojenský mesačník MO SR. ISSN 1336-1910.

Österreichische Militärische Zeitschrift. ISSN 0048-1440.

Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. ISSN 1336-6297.

Paměť a dejiny. Revue pro studium totalitních režimů. ISSN 1802-8241.

Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. ISSN 1335-4353.

Politické vedy. Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy. ISSN 1335-2741.

Policajná teória a prax. Časopis Akadémie PZ v Bratislave. ISSN 1335-1370.

Príbehy 20. storočia. ISSN 2585-9048.

Przegląd Historyczno-wojskowy. ISSN 1640-6281.

REVI – dvouměsíčník o letadlech a letcích. ISSN 1211-0744.

Ročenka odbojárov 2022. ISBN 978-80-971976-8-1.

Securitas imperii. ISSN 1804-1612.

Slezský sborník. ISSN 0037-6833.

Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History. ISSN 0037-6922.

Soudobé dějiny. ISSN 1210-7050.

Střelecká revue. ISSN 0322-7650.

Studia historica Nitriensia. ISSN 1338-7219.

Studia historica Tyrnaviensia. ISSN 2729-8760.

Studia politica Slovaca. Časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy. ISSN 1337-8163.

Századok. A magyar történelmi társulat folyóirata. ISSN 0039-8098.

Vojenno-istoričeskij žurnal. ISSN 0321-0626.

Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo. ISSN 1335-3314.

Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. ISBN 978-80-89609-25-3, 978-80-89609-27-7, 978-80-89609-28-4.

Vojenské reflexie. Vojenský vedecký časopis [online] <http://vr.aos.sk>. ISSN 1336-9202.

Vojenské rozhledy. Teoretický časopis Armády ČR. ISSN 1210-3292.

Vojnová kronika. Spoločnosť – politika – kultúra. ISSN 1338-6379.

Zborník Slovenského národného múzea. História. ISBN 978-80-8060-501-8.

ANOTÁCIE

BITUNJAC, Martina. ŽENE I USTAŠKI POKRET. *UKLJUČENOST, SUDJELOVANJE, NEPRAVDA.* Zagreb : Srednja Europa, 2023, 240 s. ISBN 978-953-8281-88-4.

Martina Bitunjacová je vedecká pracovníce Moses Mendelssohn centra pro evropsko-židovské dějiny v Postupimi, Německo. Její kniha *Ženy a ustašovské hnutí*. Zapojení, spoluúčast, nespravedlnost, která vyšla původně v italštině, se dočkala také německého a chorvatského překladu. Autorka se zabývá účastí žen v chorvatském ultranacionalistickém teroristickém hnutí Ustaša. Název Ustaša je odvozen od chorvatského slova ustanak, takže ustaša je povstalec, ženy se označují za ustaškinja nebo ustašica. Ustaša – revoluční organizace byla založena v roce 1930 v Itálii a dále působila od roku 1933 pod názvem Ustaša – revoluční hnutí a od roku 1941 pod názvem Ustaša – osvobozenécké hnutí. Hnutí bylo označeno jeho vůdcem Antunem (Ante) Pavelićem za národní, nacionalistické, politické, vojenské, pracovní, společenské, mravní, výchovné a kulturní a mohli se k němu přidat pouze duševně zdraví Chorvaté a Chorvatky. Toto národní společenství se definovalo pokrevní vazbou chorvatského národa, přičemž ustašovská ideologie odvozovala původ Chorvatů nikoliv od Slovanů, ale od germánských Gótů. Nešlo o masové hnutí, uvádí se, že v době Samostatného chorvatského státu (NDH) mělo hnutí pouze tři procenta přívrženců mezi obyvatelstvem.

Autorka se v první kapitole zabývá genezí ustašovského hnutí od roku 1930, jeho strukturou a organizací, ale také diskriminačními opatřeními, zločiny a genocidou nad nechorvatskými národnostmi po vzniku NDH v roce 1941 a reakci obyvatelstva na tento teror. Druhá kapitola je věnována společenskému profilu a politické aktivitě žen v ustašovském hnutí, kde dominoval mužský element, od jeho vzniku do příchodu ustašovců k moci v dubnu 1941, a to jak v královské Jugoslávii, tak v politickém vy-

hnanství v Itálii, kde pracovaly v ilegalitě. Ve třetí kapitole autorka přibližuje aspekty „ženského života“, obraz ženy – „nepřítelkyně“ a důsledky opatření proti ženám, která odporovala lidským právům. Zatímco ustašovci považovali za ideální ženu, která je manželkou, matkou a hrdinkou, tak „nepřítelkyně národa“ byla konfrontována buď s nucenou integrací, nebo s exkomunikováním, vysídlením, vyhubením. Tato kapitola analyzuje metody používané ustašovci, aby podřídili ženy svým politicko-ideologickým cílům, nebo aby veřejně odsoudili ženy nežádoucí, nepřizpůsobivé. Tyto metody odkrývají tradiční, patriarchální a mizogynní charakter ustašovského hnutí, který ve své nejhorší podobě přerůstá v násilí na ženách. Ke konci kapitoly autorka hovoří o sexuálním ponižování a zneužívání děvčat a žen v NDH. Tento aspekt, který bývá často upozadován v historii druhé světové války, dramaticky ovlivnil skutečný život mnoha žen v NDH pod kontrolou různých vojsk. Čtvrtá kapitola zaměřila pozornost na úlohu, úkoly a postoje děvčat a žen, které byly aktivní v ustašovském hnutí po vzniku NDH. Autorka zkoumá strukturu a ideologický koncept dívčích a ženských organizací, Ženské ustašovské mládeže a Ženské lože chorvatského ustašovského hnutí. Zvláště jsou zdůrazněny úlohy a formy činnosti jejich vedoucích představitelk. Přestože NDH byla organizována především jako mužská pospolitost, režim byl nucen v průběhu války dát příležitost i ženám. Právě vedoucí ustašovci měli moc a volnost při provádění rasistické, antisemitské a antiliberální politiky. Ženy z lidu nebyly nuceny k této politice, měly rodit děti a vychovávat je v duchu chorvatského nacionalismu, přivádět na svět bojovníky za ustašovskou věc. Pokud pracovaly některé ženy v ustašovském hnutí a obhajovaly ho, byly v jeho obhajobě zarputilými fanatičkami a zůstaly mu věrny až do své smrti. Ke kruhu ustašovských držitelů moci náležely i některé vybrané ženy, zejména z okruhu rodiny

vůdce – pohlavníka Paveliće jako jeho bezprostřední spolupracovnice. Pátá kapitola je zasvěcena okruhu činností a možností žen podílet se na vojenském úsilí NDH, jak se prohlubovala krizová situace v zemi. Autorka se zabývá postavením vybraných žen v chorvatských ozbrojených silách, bezpečnostním a policejním aparátu bez ohledu na to, zda tak ženy činily díky svému politickému přesvědčení, z kariérních důvodů nebo pro pocit moci. V ozbrojených silách působily jako telefonistky, telegrafistky, zdravotní sestry, administrativní pracovnice, nebo v bezpečnostním aparátu jako donašečky, provokatérky, vyzvědačky či strážné v koncentračních a likvidačních táborech, kde se podílely na ustašovských zločinech. Jsou zde uvedeny profily tří žen z těchto táborů a také vše podstatné z rozhovoru autorky s jednou z nich Nadou Šakićovou, která po návratu z emigrace byla v Chorvatsku trestně stíhána, ale pro nedostatek důkazů z vazby propuštěna a dožila v Záhřebu.

Kniha je psána přehledně, dobře se v ní čtenář orientuje, autorka využila i oral historii, když zpovídala dosud žijící pamětnice. Na podporu teze, ke které v knize dospěje, někdy nevyužívá množinu příkladů, ale pouze jeden konkrétní, což by mohlo váhu jejích zobecnění případně snížit. Přínosem je podrobné zhodnocení života manželky Ante Paveliće Mariji, podle chorvatských rasových nařízení položidovky, jako šedé eminence v ustašovské politice, a jejich dcery Višnji, pravé ruky matky, a členky Ženské lože chorvatského ustašovského hnutí. Pikantní je rozbor románu Paveliće *Liepa plavka* (Krásná plavovláska), který napsal v italském vězení a jehož zjevnou předlohou mu byla ustašovská aktivistka Stana Godina podílející se na atentátu na jugoslávského krále Aleksandra I. Karađorđeviče v Marseille ve Francii v roce 1934. Godina se ve francouzských hotelích přihlašovala jako československá občanka Marie Vondráčková.

Autorka na s. 108 uvádí, že chorvatskou mládežnickou organizaci Ustaška mladež založil Pavelić 5. listopadu 1941. Podle historika Gorana Miljana vydal Pavelić 12. čer-

vence 1941 nařízení ve věci chorvatské mládežnické organizace, kterým byla založena Ustaška mladež. Miljan k datu 5. listopadu 1941 uvádí, že bylo vydáno nové nařízení o této organizaci a další změny nastaly 11. srpna 1942.

Oldřich Pejs

MILJAN, Goran. *USPON FAŠIZMA U HRVATSKOJ. USTAŠE I POKRET MLADIH U II. SVJETSKOM RATU.* Zagreb : Srednja Europa, 2023, 206 str. ISBN 978-953-8281-78-5.

Goran Miljan je výzkumným pracovníkem Centra Huga Valentina na univerzitě v Uppsale, Švédsko. Zaměřuje se na komparativní dějiny evropského 20. století s důrazem na otázky fašismu, holocaustu a genocidy, sociální paměti, radikalizace a násilí. Během 2. světové války nastoupilo Chorvatsko cestu diktatury, kterou provázela rasismus a genocida pod vedením a kontrolou chorvatského ultranacionálního a teroristického hnutí Ustaša v područí nacionálně-socialistického Německa a fašistické Itálie. Miljanova kniha *Vzestup fašismu v Chorvatsku. Ustašovci a hnutí mládeže během 2. světové války* vyšla po jejím vydání v angličtině v roce 2018 také v chorvatském překladu o pět let později. Autor zde zkoumá a analyzuje v širokém záběru ideologii, praktiky a mezinárodní vazby mládežnické organizace Ustaška mladež, která byla založena 12. července 1941 v Nezávislém chorvatském státě (NDH) s cílem převychovat chorvatskou mládež do fašistického modelu ideálního/ideální „nového/nové“ Chorvata/Chorvatky, která vzhlíží a přísahá oddanost Bohu, národu, státu a jedinému vůdci - pohlavníku Antunovi (Ante) Pavelićovi. Ustaška mladež se pokusila uvést do pohybu všeobjímající totalitní národní revoluci, která vyzývala chorvatský národ, vlast a stát očistěné od všeho cizorodého násilím a deportacemi. Za tím účelem se výchova, vzdělávání, sport, manuální práce a táboření chorvatské mládeže odehrávaly ve speci-

álně založených mládežnických zařízeních, kde pod vedením zaslužilých vedoucích činitelů probíhala náležitá indoktrinace.

Autor se v úvodu zaměřuje obecně na fenomén fašismu ve spojení s mládeží, dále probírá fašismus a totalitarismus včetně chorvatské historiografie o problematice fašismu, zabývá se vznikem chorvatského ustašovského hnutí, jehož cílem byl násilný zánik Jugoslávie a vytvoření samostatného chorvatského státu s pomocí Itálie, jeho ideologií, organizací a publikační činností. Neopomíjí vůdcovství Ante Paveliće, když okruh jeho přívrženců žil s vírou ve vůdcovu neomylnost a v bezvýhradné oddanosti k jeho osobě. Jádrem ustašovského světónázoru a praxe pak byl ideál mládí, jeho energie a dynamiky. Mládež je popisována jako nová generace, noví ustašovci, kteří na sebe budou muset vzít odpovědnost přinášet a vštěpovat duch nového života, duch ustašovské mladosti.

Autor se následně zaměřuje na mládežnické hnutí ve fašizující Evropě a na založení chorvatské mládežnické organizace Ustaška mladež jako součásti ustašovského hnutí, která měla přísně oddělené chlapce a dívčí část pro mládež od 7 do 18 let, později rozšířenou o dvě nové sekce (Ustaški jurišnici a Ustaške djevojke) pro členy od 18 do 21 let. Chlapcům je přidělena budoucí role vojáka, který brání svůj domov a stát, a děvčatům budoucí role manželek a matek, práce, výchova a vzdělávání synů a dcer, budoucích ustašovců. Autor si všímá vzdělávání mládeže ve státních školách, vztahů ustašovské mládeže a ředitelů a učitelů škol, přibližuje vlastní kursy a školy mládežnické organizace, jejich morální a tělesnou výchovu mládeže fyzickou prací a sportem. Nevynechává postupnou militarizaci, kdy zvláště vojenská výchova chlapců má zničit dekadenci, slabošství, pacifismus, pohodlnost a neukázněnost, které mládeži přinášela demokracie, a stvořit nového Chorvata a novou chorvatskou pospolitost v revoluci krve a v revoluci ducha.

K ospravedlnění své radikální politiky převýchovy mládeže se Ustaška mladež při

zdůrazňování národního charakteru a významu kulturní a národní čistoty zapojovala do nadnárodních aktivit a výměn. Vzorem jí byly masovým členstvím a dobře rozvinutou infrastrukturou německé Deutsches Jung Volk, Hitlerjugend, Jungmädelbund a Bund Deutscher Mädel a italská Gioventù Italiana del Littorio, kdežto slovenská Hlinkova mládež byla brána jako rovnoprávný a vhodný partner, se kterým se může srovnávat, kde měření úspěchu je věrohodnější, přijatelnější a prospěšnější z propagandistických účelů. V září 1942 byla ve Vídni založena Evropská organizace mladých jako vrchol fašistické mládežnické politiky v „Nové Evropě“ za účasti představitelů mládeže ze 14 zemí (Německo, Itálie, Španělsko, Belgie – Vlámové i Valoni, Dánsko, Nizozemí, Norsko, Portugalsko, Bulharsko, Chorvatsko, Slovensko, Maďarsko, Finsko, Rumunsko). Kritické stanovisko k této akci zaujal německý ministr zahraničních věcí Joachim von Ribbentrop, který byl podezřívavý vůči každé mezinárodní iniciativě mimo jeho resort. Druhého mezinárodního setkání v Madridu v prosinci 1942 zasvěceného mládeži a rodině se tak zúčastnili pouze představitelé 8 národů.

Autor podrobně rozebírá vztahy mezi organizacemi Ustaška mladež a Hlinkova mládež. V zobrazení styků obou organizací využívá především tisku (zejména slovenského Gardisty) a chorvatských ustašovských tiskovin. Představuje vnitřní organizaci Hlinkovy mládeže a vzájemné kontakty chorvatské a slovenské mládeže zasazuje do kontextu státních návštěv obou zemí. V srpnu 1941 přicestovala na Slovensko na studijní návštěvu skupina šesti představitelů chorvatské mládeže v čele s Jurajem Haraminčićem, vedoucím Pracovní služby ustašovské mládeže, která se seznamovala v táboře v Čhtelnici s prací dívčího sboru Hlinkovy mládeže, s její organizační strukturou a kursy. Pak došlo k vzájemné návštěvě nejvyšších představitelů obou organizací se spolupracovníky – devítidenní Alojze Macka v Chorvatsku v říjnu 1941 a desetidenní Ivana Oršaniće na Slovensku

v prosinci 1941. Nejužší kontakty byly navázány v roce 1942. Již v dubnu přicestoval na Slovensko Boris Kregar, který se seznamoval s vojenskou výchovou Hlinkovy mládeže a odvážel si s sebou dokumenty k tělesné a předvojenské branné výchově slovenské mládeže. V červenci se 28 členů ustašovské mládeže zúčastnilo třítýdenního pobytu v táboře při Párnici a v srpnu na oplátku 27 členů Hlinkovy mládeže pobývalo v letním táboře u Ozalj. Další skupina slovenské mládeže navštívila v listopadu školu ustašovské mládeže v táboře Borovo ve východní Slavonii za osmítýdenního pobytu s tělesnou a předvojenskou výchovou. Spolupráce obou organizací po roce 1942 výrazně poklesla, až úplně ustala, což souviselo s celkovou kritickou politicko-vojenskou situací Chorvatska. Okresní činitelé ustašovské mládeže navštívili Slovensko ještě v červnu 1943 a Ante Jakaš v listopadu 1943. Na rozdíl od italské mládežnické organizace, která s ustašovskou mládeží uzavřela 17. září 1941 dohodu o těsné spolupráci, nic podobného ve vztahu k Hlinkově mládeži autor nezmiňuje.

Miljanova kniha patří k celé řadě publikací, které mapují jednotlivé stránky fungování a života NDH, organizaci a aktivity ozbrojených sil, policejně-bezpečnostního aparátu, ustašovského hnutí a jeho institucí, tisku, kultury, sportu, ale i okupačních sil, hnutí odporu, partyzánskou válku. Autor jednoznačně řadí chorvatské ustašovské hnutí k hnutím fašistickým, stejně jako organizované členy chorvatské ustašovské mládeže mezi mladé, často fanatické, fašisty.

Oldřich Pejs

LLOYD, Nick. *The Eastern Front. A history of the First World War.* Londýn : Viking, Penguin Random House, 2024, 642 s. ISBN 978-0-241-50685-1.

Pri príležitosti 110. výročia vypuknutia Veľkej vojny vyšla rozsiahla publikácia britského profesora Nicka Lloyda s názvom *Východný front. História prvej svetovej vojny*. Monografia sa však na rozdiel od

svojho označenia nezaobera iba bojiskom centrálnych mocností s Ruskom t. j. v rakúsko-uhorskom ponímaní severovýchodným frontom, ale je venovaná aj ďalším európskym bojiskám mimo západného frontu vrátane balkánskeho a juhozápadného frontu. Po úvodných častiach (zoznam fotografií, máp, vysvetlivky, úvod a prológ) je kniha rozdelená do troch častí s 23 kapitolami, ktoré sú v závere doplnené epilógom, medailónmi vojenských veliteľov, zoznamom skratiek, bibliografiou a menným registrom.

V Úvode autor rozoberá príčiny vypuknutia prvého vojnového konfliktu globálneho charakteru a využitie atentátu na rakúsko-uhorského následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este Rakúskeho a jeho manželku Žofiu Chotkovú, grófkú z Chotkova a Vojnína, vojvodkyňu z Hohenbergu, z 28. júna 1914 ako zámienku na vyhlásenie vojny Srbskému kráľovstvu zo strany podunajskej monarchie.

Prvá časť s názvom „Čo vlastne znamená bojovať a umierať“. Od Krasnika až do pádu Srbska (júl 1914 – november 1915) popisuje obdobie dlhšie ako rok, počas ktorého prebehli úvodné boje na severovýchodnom i srbskom fronte. Pri vypuknutí vojny v roku 1914 proti sebe stálo 114 divízií ruskej a 11 srbskej armády proti 80 divíziám Nemecka a 48 Rakúsko-Uhorska. Z úvodných bojov habsburskej armády je uvedený neúspešný útok na Srbsko pod velením generála Oskara Potiorka, v dôsledku ktorého c. a. k. vojská museli ešte v auguste 1914 ustúpiť do Bosny so stratou 600 dôstojníkov a 22 000 mŕtvych, zranených či zajatých vojakov. Na severovýchodnom fronte bol naopak spočiatku úspešný generál Viktor Dankl, ktorý po víťazstve v bitke pri Krasniku zajaľ 5 000 Rusov s 28 delami, 7 guľometmi a 3 plukovnými zástavami. Ešte väčší úspech zožal generál Moritz Auffenberg v bitke pri Komarówe, kde získal 20 000 ruských zajatcov a 100 diel, následne mu bol udelený titul „barón von Komarów“. Najväčšiu porážku utrpeli cárske vojská od ozbrojených síl Nemeckej ríše v bitkách pri Tannenbergu (kde 92 000

Rusov padlo do zajatia) a Mazurských jazerách (so 45 000 ruskými zajatcami). Už 1. novembra 1914 bolo pritom zriadené Vrchné veliteľstvo všetkých nemeckých síl na Východe (*OberOst*). Na druhej strane sa vojskám ruského juhozápadného frontu podarilo obsadiť väčšinu rakúskej Bukoviny i Haličsko-vladimírskoho kráľovstva a dostať sa až na teritórium Uhorska. Dualistická monarchia mala vysoké straty na živej sile, ktoré sa nevyhýbali ani rodinám najvyšších vojenských veliteľov – 16. septembra 1914 tak padol syn náčelníka Armádneho vrchného veliteľstva (AOK) generála Franza Conrada von Hötzendorfa poručík 15. dragúnskeho pluku Herbert Conrad von Hötzendorf. Aj keď sa habsburským vojskám podarilo v závere roka 1914 nakrátko obsadiť Belehrad, Srbské kráľovstvo sa rýchlo poraziť nepodarilo. Z 12 000 dôstojníkov a 450 000 vojakov vyčlenených Conradom von Hötzendorf na balkánske bojisko ich do Vianoc padlo 28 000, 122 000 bolo zranených a 74 000 ostalo nezvestných. Autor nevynechal ani premenovanie ruského hlavného mesta zo Sankt Peterburgu na Petrohrad, či prvé použitie chemických zbraní Nemeckom v januári 1915 pri Bolimove v podobe 18 000 delostreleckých nábojov plnených zmesou TXT a xylol bromidu. Katastrofou pre prestíž podunajskej monarchie bola v marci 1915 kapitulácia pevnosti Przemysl pod velením generála Hermanna Kusmaneka von Burgneustädten s 9 generálmi, 2 500 dôstojníkmi, 120 000 vojakmi a 900 delami. Táto porážka ovplyvnila aj dovtedy váhajúceho exsponenta ústredných mocností z Trojspolku, Taliansko, ktoré 26. apríla 1915 podpísalo tajnú zmluvu v Londýne s Francúzskom, Ruskom a Veľkou Britániou namierenú proti „dedičnému nepriateľovi“. Talianska armáda disponovala pred vstupom do vojny teda v mierovom stave 15 000 dôstojníkmi a 250 000 vojakmi organizovanými v 25 peších a 3 jazdeckých divíziách. Zásadný úspech Centrálnych mocností na východnom bojisku nastal po bitke pri Gorliciach z mája 1915, kedy 126 000 nemeckých a rakúsko-uhorských vojakov pod

velením generála Augusta von Mackensena porazilo 60 000 príslušníkov cárskej armády. Dňa 1. júna 1915 dokonca Nemci použili v boji 420 mm Kruppovu húfnicu strieľajúcu náboje s hmotnosťou 900 kg a 4. augusta obsadili Varšavu, metropolu Kongresového kráľovstva. Do septembra 1915, počas tzv. Veľkého ústupu, stál „Mackensenov parný valec“ Rusko 1 400 000 mŕtvych a ranených vojakov a ďalších 975 000 padlo do zajatia. Výsledkom pre cársku ríšu bolo odvolanie veľkokniežaťa Nikolaja Nikolajeviča z funkcie vrchného veliteľa, dňa 6. septembra 1915 ho nahradil sám imperátor Mikuláš II. V ten istý deň Ústredné mocnosti úspešne zavŕšili tajné rokovania so šéfom vojenskej misie Bulharského kráľovstva pplk. Petarom Gančevom. Došlo k uzatvoreniu vojenskej konvencie, v zmysle ktorej sa Bulharsko zaviazalo vstúpiť so svojimi 4 divíziami do vojny proti Srbsku s príslubom nároku na časť srbského územia i finančnú podporu vo výške 200 000 000 frankov. Vojská Nemecka, Rakúsko-Uhorska a Bulharska tak postavili v ofenzíve začatej 5. októbra 1915 až 350 práporov s 1 400 delami proti srbskej armáde s 275 prápormi a 654 delami. Už 9. októbra došlo k vztýčeniu nemeckej a rakúsko-uhorskej vlajky nad kráľovským palácom i citadelou v metropole Srbska, Belehrade, po ústupe Belehradskej obrannej skupiny generála Mihaila Živkoviča. Po obsadení krajiny sa 25. novembra 1915 zvyšky srbského vojska pod velením maršala Radomira Putnika vydali na ústup k albánskemu a čiernohorskému pobrežiu Jadranského mora. Zo 420 000 mužov armády Srbska ich za 2 mesiace nepriateľskej ofenzívy bolo 94 000 mŕtvych či zranených a 174 000 zajatých alebo nezvestných. Tento ústup k moru cez albánske hory v zime nazývaný tiež „srbská Golgota“ stál balkánske kráľovstvo straty ďalších 140 000 vojakov. Autor ho porovnáva s Napoleonovým ústupom z Ruska v roku 1812.

Druhá časť s názvom „Blíži sa potopa“. Od tretej sošskej bitky až po abdikáciu cára (október 1915 – marec 1917) sa zaoberá bojmi na severovýchodnom, juhozápad-

nom, solúnskom a rumunskom fronte. Ešte počas bojov na srbskom fronte sa na území neutrálneho Grécka vylodili v októbri 1915 v Solúne vojaci dohodovej Východnej armády (*L'Armée d'Orient*), ktorým velil francúzsky generál Maurice Sarraill, porážke Srbov však už nezabránili. Dňa 5. januára 1916 započala ofenzíva 3. rakúsko-uhorskej armády generála Hermanna Kövessa von Kövessháza proti Čiernej Hore. Napriek hrdinskému odporu 50 000 čiernohorských vojakov už 23. januára podpísal predseda vlády Lazar Mijuškovič prímerie. Kráľ Mikuláš I. odišiel v dôsledku okupácie štátu do exilu, podobne ako v predchádzajúcom roku srbský panovník Peter I. Od januára 1916 sa zostávajúca časť srbskej armády uchýlila na ostrov Korfu patriaci neutrálnemu Grécku, do konca nasledujúceho mesiaca sa tam nachádzalo už 135 000 vojakov i civilistov zo Srbského kráľovstva. Po rekonvalescencii týchto jednotiek posilnilo 100 000 Srbov na solúnskom fronte dohodové armády Francúzov, Britov, Rusov a Talianov, ktoré tak spolu disponovali 325 000 vojakmi oproti 400 000 príslušníkom ozbrojených síl Nemecka a Bulharska. Neúspešné boli pokračujúce talianske ofenzívy proti Rakúsko-Uhorsku na rieke Soči s minimálnymi ziskami (dobytie Gorizie 9. augusta 1916) napriek tomu, že z milióna vojakov mobilizovaných v roku 1915 stúpol počet Talianov v uniformách na 2 000 000 v roku 1917. Vrchný veliteľ Talianska generál Luigi gróf Cadorna nariadil prísne disciplinárne opatrenia v armáde, počas vojny bolo 750 talianskych vojakov zastrelených oproti 346 britským a 48 nemeckým. Posledným úspechom Ruska na severovýchodnom fronte bola ofenzíva dobyvateľa hališko-vladimírskej metropoly Ľvova, generála Alexeja Brusilova, z júna 1916. Útok 600 000 cárskych vojakov (40 peších a 15 jazdeckých divízií) s 1 770 poľnými a 168 ťažkými delami proti 500 000 príslušníkom ozbrojených síl ústredných mocností (38,5 peších a 11 jazdeckých divízií) s 1 301 poľnými a 545 ťažkými delami bol labuťou piesňou ruského impéria. Cárska ofenzíva však povzbudila Rumunsko k vstupu do vojny

na strane Dohody v auguste 1916 a k vpádu jeho 800 000 vojakov (23 peších a 2 jazdecké divízie s 329 delostreleckými batériami) do Rakúsko-Uhorska. Ústredné mocnosti však vzápätí v rámci protiofenzívy obsadili väčšinu rumunského územia. Už 22. októbra bol obsadený prístav Constanza, 21. novembra mesto Craiova a 6. decembra aj metropola Bukurešť, za čo obdržal v januári nasledujúceho roka veliteľ Dunajskej armády maršal A. von Mackensen Veľkokríž Radu železného kríža. Celkovo v tomto období na východnom bojisku stálo 141 ruských divízií oproti 48 nemeckým a 42 rakúsko-uhorským divíziám. Na juhozápadnom fronte zase proti sebe bojovali vojaci 53 talianskych a 35 habsburských divízií. Po odvolaní z postu náčelníka Armádneho vrchného veliteľstva (AOK) vo februári 1917 tu prevzal velenie armádnej skupiny na tirolskom úseku frontu generál Conrad von Hötzendorf, ktorému bol udelený Veľkokríž Radu Márie Terézie. Pomer na západnom fronte pritom v tomto čase bol 125 nemeckých na jednej strane a 150 francúzskych, britských a belgických divízií na druhej strane. V Rusku sa začala februárová revolúcia 10. marca 1917 protihladovým a protivojnovým pochodom 200 000 Petrohradčanov, ktorí niesli červené zástavy, spievali Marseillaisu a skandovali heslá „Dole s vládou!“ i „Dole s vojnou!“. Následný revolučný pohyb ukončil režim samoderžavia a imperátor Mikuláš II. aj na nátlak a prosby generálov veľkokniežaťa Nikolaja Nikolajeviča a Alexeja Everta (*„Zachráňte vlast a dynastiu!“*) abdikoval z trónu. Následne prevzala moc v štáte Dočasná vláda, vo vojsku sa však množili dezercie. Zatiaľ čo v marci 1917 bol počet dezertérov 200 000, v nasledujúcom období zbehlo z armády 85 000 vojakov mesačne.

Záverečná časť s názvom „Nový nepriateľ“. Od prvej bitky pri Dojrane po Vittorio Veneto (marec 1917 až november 1918) mapuje posledné úspechy Štvorspolku a vyvrcholenie krvavého konfliktu. V revolúciou rozloženom Rusku sa postupne v rámci sovietskych robotníckych, roľníckych, vojenských a kozáckych zástupcov, ako protiváhy

Dočasnej vlády, posilňovali pozície Ruskej sociálnodemokratickej robotníckej strany - boľševikov (SDRSRb) na čele s Vladimírom Il'jičom Leninom. Leninov návrat do vlasti z exilu sa realizoval s pomocou Nemecka, ktoré jeho strane poskytlo 50 000 000 zlatých mariek, čo v súčasnosti predstavuje hodnotu približne 1 000 000 000 dolárov. Ústredné mocnosti zaberali ďalšie a ďalšie územia Ruskej ríše, 5. 9. 1917 nemecká 8. armáda generála Oskara von Hutiera okupovala Rigu. Na balkánskom bojisku nedochádzalo k titanským bitkám na rozdiel od západného či východného frontu, pozornosť si zaslúžil však tzv. solúnsky proces vedený od apríla 1917. Srbská vojenská justícia na základe iniciatívy regenta korunného princa Alexandra a premiéra Nikolu Pašića odsúdila na trest smrti a popravila v júni 1917 veliteľa tajnej organizácie Čierna ruka plk. Dragutina Dimitrijevića – Apisa a jeho spolupracovníkov. Okrem Mikuláša II. prišiel v tomto roku o svoj trón aj germanofilský grécky kráľ Konštantín, ktorý bol Dohodou donútený abdikovať v prospech svojho syna Alexandra. Nový kabinet gréckeho premiéra Elefteriosa Venizelosa, ktorý predstavoval dovtedy prodohodovú vzdorovládu, vstúpil do vojny proti Štvorspolku v júni 1917. Ani po 11. ofenzíve Talianska na rieke Soči z augusta až septembra 1917, ktorá stála Rakúsko-Uhorsko 110 000 vojakov a útočníka až 143 000, sa tvár juhozápadného frontu oproti roku 1915 veľmi nezmenila. Rozhodujúcou zmenou bola až úspešná nemecko – rakúsko-uhorská ofenzíva pri Kobaride z októbra 1917 s kódovým názvom Vernost' zbraní (*Waffentreue*). Zásoby pre jej uskutočnenie zabezpečilo 2 400 vlakov so 100 000 vagónmi a front sa posunul o stovky kilometrov do talianskeho vnútrozemia. Straty Talianov, okrem padlých a ranených, sa vyčísľili na 280 000 zajatých vojakov, víťazi získali aj 1 700 mažiarov, 3 000 guľometov a 3 150 diel (čo predstavovalo 2/3 ťažkých a 2/5 ľahkých diel). Ešte v novembri 1917 nahradil na poste vrchného veliteľa talianskej armády generála Luigiho grófa Cadornu generál Armando Diaz, do krajiny

prišlo na pomoc 250 000 Britov (na čele s generálom Herbertom Plumerom) a Francúzov (pod velením generála Émila Fayollea). Veľká Británia a Francúzsko poskytli Taliansku tiež 40 ťažkých diel, 100 lietadiel Nieuport, 400 stredných húfnic, 600 poľných diel a 300 000 pušiek. Víťazstvo Štvorspolku na východnom bojisku predznamenovalo podpísanie prímieria s porazeným Rumunskom vo Focani 5. decembra 1917, ktoré za rumunskú armádu signoval náčelník generálneho štábu generál Constantin Prezan. Za porazené Rusko zase podpísal prímierie 15. decembra v Brest-Litovsku boľševik Adolph Joffe, a tak na území medzi Baltom a Čiernym morom zavládol kľud zbraní. Po podpise „chlebového mieru“ s Ukrajinou z 9. 2. 1918 a zabraníu ďalších ruských území v rámci operácie Úder päsťou (*Faustschlag*) signovali zástupcovia nového sovietskeho Ruska 3. marca 1918 brest-litovský mier, ktorý krajinu pripravil o 62 000 000 obyvateľov. Už 6. 3. sa vylodením dohodových vojsk v Murmanskú začala v Rusku intervenčná vojna, ktorá spolu s občianskou vojnou „červených“ proti „bielym“ trvala až do roku 1922. Na solúnskom fronte nahradil v decembri 1917 generála M. Sarraila na poste veliteľa Východnej armády Dohody ďalší francúzsky generál Adolphe Guillaumat. Významný podiel na dohodových vojskách na tomto bojisku mala grécka armáda so 116 000 vojakmi (z toho 37 000 v Macedónsku), časť ktorej vzišla z tzv. Armády národnej obrany ako ozbrojených síl vzdorovlády E. Venizelosa stojacej do roku 1917 v opozícii proti legálnej kráľovskej armáde. V júni 1918 vymenil generála A. Guillaumata vo funkcii veliteľa Východnej armády generál Louis Franchet d'Espérey a v rovnakom mesiaci nebola v rámci juhozápadného frontu úspešná posledná rakúsko-uhorská ofenzíva na rieke Piava (ktorá monarchiu stála 145 000 vojakov vrátane 11 000 padlých). Na jeseň 1918 disponovalo Rakúsko-Uhorsko 82 divíziami, z ktorých až 60 sa nachádzalo na juhozápadnom bojisku. Ako prvý z frontov bol Dohodou prelomený v septembri 1918 solúnsky front, kde proti sebe

stálo 543 000 dohodových oproti 385 000 bulharsko – nemeckým vojakom. Dňa 29. 9. 1918 podpísali v Solúne prímerie bulharský generál Ivan Lukov a francúzsky generál L. Franchet d'Espérey, pre porazené Bulharsko tak vojna skončila. Po poslednej talianskej ofenzíve pri Vittorio Veneto podpísala aj Rakúsko-uhorská monarchia prímerie 3. novembra 1918 vo vile senátora Giustiho pri Padove prostredníctvom generála Viktora Webera von Webenau, za Taliansko ho signoval generál Pietro Badoglio. Stáročia existujúca podunajská monarchia Habsburgovcov tak z mapy Európy vymizla.

Predkladaná publikácia je prínosná predovšetkým pre enormné množstvo faktografických údajov, ktoré autor čerpal z rozsiahlych zdrojov primárnej i sekundárnej proveniencie. Zaraďuje sa medzi nemnohé monografie anglofónnych autorov, ktoré sa venujú zápoleniam prvej svetovej vojny mimo západného frontu či mimoeurópskych bojišťa. Pozorného čitateľa si rozhodne nájde aj v radoch záujemcov o históriu zo stredoeurópskeho priestoru.

Rudolf Manik

BEŇOVÁ, Katarína – KOPECKÁ, Helena. *ŽIDIA V TOPOĽČANOCH*. Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2024, 319 s., pram. a lit. ISBN 978-80-569-1189-1.

Jedným z podnetov autoriek k zdokumentovaniu topoľčianskej židovskej komunity bol film *Miluj blízkeho svojho* z roku 2005, v réžii Dušana Hudeca, ktorý približuje tragické osudy niektorých topoľčianskych rodákov. Autorky rozkrývajú príbehy ďalších osobností regionálnej histórie a zároveň približujú súčasné snahy, aby vojnové dianie a holokaust neupadli do zabudnutia a stali sa tiež mementom pre súčasnú i nasledujúcu generáciu. Veď udalosti 2. svetovej vojny zdecimovali početnú židovskú komunitu v Topoľčanoch – z pôvodných 3 200 osôb na 550 (podľa židovského historika Roberta Büchlera).

Sedemnástim príbehom, spracovaným na základe spomienok, archívnych prameňov, dobovej a ďalšej literatúry, predchádza stručná história židovskej komunity do obdobia I. ČSR, ako aj prehľad politického, hospodárskeho i spoločenského života v prvej polovici 20. storočia.

Hoci trvalo sa Židia usídlili v Topoľčanoch až v 17. storočí, prvá písomná zmienka o nich pochádza už z prvej polovice 14. storočia. Postupne si budovali svoju náboženskú obec so všetkými súčasťami (modlitebne, synagóga, kúpele, škola, cintorín) a na prelome 20. storočia už tvorili jednu tretinu z topoľčianskeho obyvateľstva. V 20. – 30. rokoch 20. storočia bola náboženská obec po hospodárskej stránke jednou z najlepšie organizovaných a prosperujúcich na Slovensku. Židia patrili tiež k zakladateľom a vedúcim funkcionárom populárneho futbalového klubu ŠK Topoľčany.

Všeobecná premisa, že v období, keď väčšina kresťanskej populácie bola negramotná, každý Žid vedel čítať a písať, platila aj pre Topoľčany. V 18. storočí pôsobila v meste základná židovská škola (cheder), v 19. storočí založili talmudskú školu, na ktorej pokračovali žiaci základnej školy, potom to bola vyššia ľudová škola. Po vzniku ČSR sa aj židovskí učitelia aktivovali v učiteľských spolkoch. Postupný odsun židovských detí do táborov v období Slovenského štátu viedol k poklesu žiakov a k zrušeniu viacerých tried. Židovské školy v Topoľčanoch úplne zanikli v júli 1944. Z obdobia Slovenského štátu autorky okrem všeobecne známych diskriminačných a represívnych protizidovských opatrení popisujú aj najtragickejšiu udalosť v regióne – masovú vraždu na nemčickom kopci, blízko obce Nemčice, ku ktorej došlo dopoludnia 11. septembra 1944. Mala byť odvetou Sonderkomanda z Viedne za ilegálnu činnosť v rámci SNP, do ktorej boli zapojení aj židovskí správcovia neďalekého stummerovského majera. Z celkového počtu 62 obetí z celého okresu bolo 53 Židov. K ďalšej tragickej udalosti došlo posledný novembrový deň roku 1944, keď nemecké jednot-

ky hľadali partizánov v horách Považského Inovca, Pánskej Javoriny a Bielej Bukoviny. V bunkroch našli aj ukrývajúcich sa Židov; údaje o masovej vražde sa rôznia (30 – 50).

V knihe sa nachádzajú tiež informácie k povojnovým septembrovým násilnostiam v Topoľčanoch, ktoré vyústili 22. septembra 1945 do pogromu a mali veľký ohlas nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Arizátori židovských majetkov a bývalí členovia HG vyvolali na základe nepravdivých informácií také protižidovské nálady a násilie, že židovskí spoluobčania boli ohrození na živote. Dôsledkom bolo 47 zranených, z toho 15 ťažko. Po týchto udalostiach sa židia už v Topoľčanoch necítili bezpečne a postupne sa vysťahovali do zahraničia alebo presídlili do iných miest. A v roku 1965 zanikla organizácia aj Židovská náboženská obec.

Zo židovských pamiatok sa v Topoľčanoch z troch synagóg zachovala jedna, v ktorej v súčasnosti sídli Stredná odborná škola obchodu a služieb (dve synagógy boli asanované v rokoch 1959 a 1983), nový cintorín so vstupnou budovou (zo starého cintorína naň previezli časť náhrobných kameňov) a budova židovského starobinca. Budova slúžiaca rituálnemu kúpeľu sa nezachovala.

Všetky zdokumentované osobné príbehy spája prežitie utrpenie, bolesť, smútok, strach, ale aj nezlomná vôľa bojovať nielen o svoj život, ale aj životy druhých a viera v lepšiu budúcnosť bez nenávisti a zloby. Prvým je osud známeho protifašistického bojovníka Alexandra Bachnára, z ktorého dvanásťčlennej rodiny prežili len štyria (traja súrodenci a otec). Do SNP odišiel z nováckeho pracovného tábora a pôsobil ako veliteľ čaty, neskôr roty partizánskej jednotky, ktorú tvorilo 30 slovenských židovských chlapcov. Napriek všetkému v období normalizácie urobili z neho nepriateľa socializmu a prežil viaceré krušné situácie. Nasleduje výtvarný umelec Tuvia Beer (Tobias Braun), známy svojimi maliarskymi, litografickými a ryteckými prácami. Ako 15-ročnému sa mu podarilo ujsť z pešieho transportu presúvajúceho sa do koncentračného tábora v Mauthausene, ale väčšina

jeho rodiny zahynula. Zažil septembrový pogrom v Topoľčanoch a koncom roka 1948 sa vysťahoval do Izraela, kde aj začal maľovať. Medzi židovských topoľčianskych rodákov patrí aj známy slovensko-izraelský historik Robert J. Büchler, ktorý zdokumentoval dejiny Židovskej náboženskej obce v Topoľčanoch a aj obdobie holokaustu. Prežil Osvienčim a Buchenwald, aj dva pochody smrti. Svedkom topoľčianskeho pogromu bol ako šesťnásťročný. Kniha približuje aj rodinný príbeh Deutelbaumovcov, ktorý je spätý s masovou vraždou na nemčickom kopci, v dôsledku ktorej zo štyroch detí prežila iba jedna dcéra, a osud rodiny Friedovcov, ktorí prežili vďaka pomoci viacerých árijských rodín. S takouto nezištnou pomocou sa stretla väčšina preživších, ktorí zdieľajú svoj príbeh v tejto publikácii. Podobne to bolo aj s rodinou známeho slovenského historika Ivana Kamenca – starí rodičia a mladší brat síce zahynuli v Osvienčime, ale jeho rodičom s dvoma synmi poskytol najskôr útočisko tunajší lekár, a potom počas sedemmesačného ukrývania sa v lesnom bunkri členovia asi ôsmich rodín.

V knihe sú priblížené tiež osudy Marcela Grünwalda, ktorý sa po pobyte v nováckom tábore zapojil do odboja, Ruženy Radovej, odvážnej partizánky Rozálie Schönfeldovej, jej brata Simcha Schönfelda, speváka židovských piesní Ervína Schönhauzera, Adolfa Šimka, Otta Šimka, Terezy Wiesnerovej, Elzy Rosenthalovej. Neodmysliteľnou súčasťou výberu je tiež topoľčiansky rodák Rudolf Vrba (Walter Rosenberg) a jeho strastiplný útek z Osvienčimu s Trnavčanom Alfrédom Wetzlerom. Autorky konštatujú, že „Vrba bol do konca života presvedčený, že skoršie zverejnenie správy o krutej osvienčimskej realite mohlo zachrániť oveľa viac ľudských životov.“ (s. 286).

Práca vyšla v klasickom vizuáli vydavateľstva Marenčin PT, obsahuje zoznam použitých prameňov a literatúry a takmer každý príbeh dopĺňa zaujímavý výber čierneho-bielych dobových alebo povojnových fotografií. Jej tematika predstavuje dôležitú

súčasť tienistých stránok slovenskej regionálnej histórie a je výstrahou pred neznášanlivosťou, nevraživosťou a predsudkami a ich víťazstvom nad ľudskosťou a zdravým rozumom.

Božena Šedová

HRABOVECKÁ, Hilda. *RUKA S VYTETOVANÝM ČÍSLOM*. Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2024, 174 s., fotogr. ISBN 978-80-569-1285-0.

Pri príležitosti stého výročia narodenia Hildy Hraboveckej, iniciátorky vzniku slovenského Dokumentačného strediska holokaustu, vyšlo druhé vydanie jej spomienok a úvah. Prvé vydanie z roku 1998 je v tejto podobe obohatené o spomienky a postrehy rodinných príslušníkov, priateľov a spolupracovníkov. Hilda Hrabovecká bola ako sedemnásťročná deportovaná v marci 1942 v prvom transporte slovenských židovských dievčat do Auschwitzu-Birkenau, kde sa zapojila do ilegálneho hnutia odporu. Po troch strastiplných rokoch prežila aj pochod smrti do Ravensbrücku a po oslobodení sa vrátila do vlasti.

Prvú časť publikácie tvoria krátke, jedno- až dvojstranové autorkine spomienky na niektoré dievčatá a ženy, ktorých spolupatričnosť, vnútornú silu a odhodlanie nielen obdivovala, ale jej aj pomáhali prekonávať ťažko opísateľné podmienky táborovej každodennosti, ponížovanie ľudskej dôstojnosti, všadeprítomné umieranie a smrť. Venuje sa tým, ktoré živorili v jej blízkosti a ktoré ju svojím postojom, vytrvalosťou, odhodlanosťou a empatiou zasiahli na celý život. Je tu tiež torzo príbehu mladej partizánky z Bosny, ktorá bola zajatá Nemcami spolu s dvomi desiatkami bosnianskych partizánok. Po príchode do Osvienčimu sa odmietli podrobiť ponižujúcim prijímacím procedúram (vyzliekanie donaha, strihanie vlasov, tetovanie) s odôvodnením, že boli súčasťou ozbrojenej jednotky bojujúcej proti okupantom a žiadali, aby sa s nimi zaobchádzalo v súlade so štatútom vojnových zajatcov.

Nielenže uviedli do pomykova veliteľa tábora, ale dosiahli, že im aspoň neostrihali vlasy a umiestnili ich do spoločného baraku. Tento odvážny postoj ovplyvnil aj mnohých spoluväzňov a posilnil ich nádej. Kým v tejto časti sa o autorku dozvieme málo, po prechode do Ravensbrücku v januári 1945 presahujú jej spomienky individuálne príbehy. Aj tu sa zapojila do ilegálnej činnosti a starala sa viac o druhých ako o seba. Radosť z blížiaceho sa konca utrpenia striedala neistota, či nacisti pred porážkou nezlikvidujú osadenstvo tábora. 26. apríla 1945 sa pre väzňov otvorili brány slobody. Keď spontánnu radosť postupne striedali pocity neistoty a strachu z budúcnosti, preživším opäť pomáhali vzájomné prejavy spolupatričnosti. Ženy rôznych národností zbližovalo aj zdolávanie ťažkostí, bezradnosti a nerozhodnosti pri začleňovaní sa do takzvaného normálneho života. Autorka kontinuálne sleduje aj viaceré povojnové osudy. Mnohé ženy sa nedokázali zbaviť rezervovanosti, keďže prežitie im bránilo v spontánnej radosť z každodenného života a nie všetkým sa podarilo vytvoriť si rodinné zázemie.

V druhej kapitole *Dilemy* sa už čitateľ dozvie o H. Hraboveckej viac, pretože jednotlivé časti sú návratom k osobným dilemám, ktoré v nej pretrvávali celý život. Medzi ne patrilo vyhýbanie sa situáciám, keď mal nemocničný personál asistovať pri odvoze na splynovanie („špinavá robota – čisté ruky“), postoj k samovražde, interrupciám, ambivalentný vzťah k hudbe, striktné dodržiavanie stránickej disciplíny, antisemitizmus medzi väzňami, hodnotenie pozície blokovej vedúcej, postoj k väzňovi mazákovi a väzňovi zelenáčovi a podobne.

Tretiu časť *Odpustiť, ale nezabudnúť!* tvorí výber archívnych prameňov z rokov 1938 – 1945 dokumentujúcich protižidovskú aktivitu klérofašistického systému vojnového slovenského štátu, ktorý priamo či nepriamo zapojil časť obyvateľstva do zločinov proti ľudskosti. Patria sem protižidovské opatrenia prijaté ešte autonómnou slovenskou vládou, verejné prejavy a protižidovské vyjadrenia politických predstaviteľov, základné

štatistické údaje, medzivládna dohoda o deportácii Židov zo Slovenska do nacistických koncentračných táborov a podobne.

Poslednou štvrtou časťou publikácie sú *Spomienky na Hildu Hraboveckú* – spomienky jej dvoch dcér, nevesty, vnúchat, spolupracovníkov, priateľov i niektorých významných osobností, v ktorých sprítomňujú nielen konkrétne situácie, jej postoje, osobné formy odporu a solidarity, ale tiež jej vyžarovanie, láskavosť, bezprostrednosť, prajnosť, ochotu pomôcť, hlbavosť, jej nezlomnú vôľu a odhodlanie, vieru v sociálnu spravodlivosť a nezabudnuteľnú sna-

hu o zviditeľňovanie a uchovávanie témy holokaustu pre mladú generáciu ihneď po páde komunistického režimu. Hilda Hrabovecká bola jednou z mála preživších, ktorá dokázala o bremene utrpenia hovoriť, dokázala ho uchopiť slovami a súčasne od toho aj poodstúpiť, aby videla ďalšie súvislosti (s. 144 – S. Jarošová). Dokázala to vďaka presvedčeniu, že neľudská história Slovenskej republiky 1939 – 1945 so všetkými jej obeťami musí zostať trvalou súčasťou kolektívnej pamäte a mementom do budúcnosti.

Božena Šed'ová

KRONIKA

JUBILEJNÁ KONFERENCIA HISTORIKOV POLÍCIE OPÄŤ V BRATISLAVE

V dňoch 15. až 16. mája 2025 sa v budove Krajského riaditeľstva Policajného zboru (KR PZ) v Bratislave, známej ako „*U dvoch levov*“, zišli už po desiaty raz historici bezpečnostných zborov. Prvá konferencia policajných historikov sa uskutočnila v roku 2014 a jej tradíciu prerušila iba celosvetová pandémia koronavírusu SARS-CoV-2 v rokoch 2020 - 2021.

Jubilejný X. ročník konferencie, ktorý spoluorganizovali Slovenská policajno-historická spoločnosť (SPHS), Klub policajnej histórie Lučenec, KR PZ v Bratislave i Územné úradovne Bratislava VII a X Slovenskej sekcie IPA, mal osobitný ráz. Odohrával sa totiž v budove, od postavenia ktorej uplynulo práve 100 rokov. Po príhovore riaditeľa KR PZ v Bratislave plk. Mgr. Viliama Adamca a riaditeľa SPHS Mgr. Jerguša Sivoša, PhD. nasledoval blok konferenčných príspevkov.

Ako prvý z referujúcich sa slova ujal kpt. Mgr. Tomáš Herajt s témou *Zbor uniformovanej stráže bezpečnosti Policajného riaditeľstva v Bratislave 1920 – 1938*. Po zoštátnení polície na Slovensku v roku 1920 došlo ku kreácii nových útvarov na základe zákona č. 230/1922 Zb. z. a n. o zboroch stráže bezpečnosti.

Mgr. Peter Nevolný v príspevku *Nová budova prispela aj k skvalitneniu výkonu detektívnej služby* uviedol, že mestská polícia v bývalom Prešporku bola založená už v roku 1839. Po vzniku prvej Česko-slovenskej republiky slúžilo v bratislavskej mestskej polícii asi 100 osôb vrátane detektívov v civilu, z ktorých boli menovaní Samuel Lichtenfeld, Jozef Štáffy a Michael Filsinger.

Plk. v. v. Mgr. Radek Galaš v referáte *Malé ohliadnutie za dvadsiatimi rokmi konferencií policajných historikov v Čechách* poukázal na to, že obdobné konferenčné podujatie ako na Slovensku sa už od roku 2007 uskutočňuje v Českej republike. Práve v roku 2007 sa odohrali prvé dve konferencie, a tak na jeseň 2025 sa českí policajní historici stretnú už po jubilejný dvadsiaty raz.

Plk. v. v. RNDr. Vladimír Ďurišin a plk. v. v. Ing. Bc. Jiří Rulc, PhD. referovali na tému *Historicky prvý zámer vybudovania štátneho psinca na zabezpečenie výcviku a chovu policajných psov na Slovensku v rokoch 1921 a 1922*. V Rakúsko-uhorskej monarchii bol zakladateľom policajnej kynológie pplk. Theodor B. Rotter. V roku 1921 bol založený prvý psinec pre potreby polície na Slovensku.

Plk. v. v. Mgr. Bc. Juraj Štaudinger predstavil medailón *Por. Jozef Režný*. Venoval sa v ňom životnému príbehu priekopníka slovenskej kynológie Jozefa Režného (1918-1988), ktorý bol v spise Štátnej bezpečnosti „*Chovateľ*“ evidovaný v rámci akcie „*Kondor*“ ako dôverník.

Npor. PhDr. Petr Klinovský v tematike *Žandárske lietajúce čaty na Slovensku a Podkarpatskej Rusi* poukázal na zriadenie týchto policajných zložiek v medzivojnovom období výnosom Ministerstva vnútra ČSR č. 10806/1928 prijatým 28. júla 1929. Ich hlavnou úlohou bolo čeliť prípadnému vpádu maďarských skupín do Československa, pričom na území Slovenska ich do roku 1935 existovalo 7 a na Podkarpatskej Rusi 3.

Plk. v. v. JUDr. Michal Dlouhý, Ph.D. z Múzea Polície Českej republiky prezentoval *Slavin československého četnictva a slovenského žandárstva*. Od 7. januára 2025 je na túto tému v predmetnom múzeu zriadená výstava, pričom z vyše 1 600 policajtov a žandárov evidovaných ako padlých v období 1850 až 2025 ich až 801 prišlo o život v rokoch 1938-1945.

JUDr. Josef Nejedly sa v príspevku *Špeciálne označovanie odevov väzňov – história a súčasnosť* zameriaval na farebné odlišenie odevu osôb uväznených v nacistickom Nemecku – zelené pri sabotéroch, červené pri politických protivníkoch, ružové pri homosexuáloch, tmavomodré pri emigrantoch, svetlomodré pri jehovistoch, hnedé pri Nemcoch štíticiach sa práce a čierne pri cudzincoch s rovnakým prístupom k pracovným povinnostiam.

Mgr. Ivana Kolářová zo Slezského zemského múzea v Opave predniesla príspevok *Prosím o preloženie ... alebo k problematike premiestňovania žandárov na vlastnú žiadosť*. Na osudoch npor. Františka Herforta, kpt. J. Steinböcka či mjr. O. Šebestu ilustrovala peripetie četníkov prevažne nemeckej národnosti v etnicky zmiešanom území Sliezska.

Záverečná prednáška prvého dňa konferencie, *Popravy v ilavskej trestnici (1862 – 1975)*, patrila pplk. v. v. Mgr. Alexanderovi Baluchovi. Prvá poprava v tomto väzení sa uskutočnila ešte v roku 1862 na lúpežnom vrahovi Péterovi Rostovi. Po vzniku československej federácie boli v ilavskej väznici vykonané štyri popravy v rokoch 1973 až 1975.

Druhý konferenčný deň otvoril Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D. s témou *Medzinárodná spolupráca československých, nemeckých a poľských bezpečnostných zborov v Sliezske (1918 – 1938)*. Poukázal v nej na neochotu poľskej polície vydávať zločincov do Československa, ako aj na poľský náhľad na československé orgány ako „pronemecké“.

PhDr. JUDr. Rudolf Manik, PhD., MBA, MHA sa v téme *Obraz Zboru národnej bezpečnosti v dobovej literatúre (1947 – 1991)* venoval knihám a časopisom propagujúcim činnosť príslušníkov ZNB počas socialistického zriadenia v Československu. Prezentáciu doplnil aj ukážkami z tlače z predchádzajúcich spoločensko-ekonomických formácií.

Npor. v. v. František Šmákal obohatil program príspevkom *Zavedenie pút RALK do výkonu služby v Zbore národnej bezpečnosti*. Tieto púta boli podrobne opísané už v časopise *Kriminalistika* č. 3/1948, okrem použitia v Československu sa vyvážali dokonca aj do Juhoafrickej republiky.

Téma Mgr. Ing. Pavla Vaněka, Ph.D. *Formovanie Vnútornej stráže so zreteľom k Slovensku* sa týkala v roku 1952 kreovanej Vnútornej stráže s 2 800 príslušníkmi. Títo strážili na území Slovenska 93 objektov. Referujúci oboznámil prítomných s jej vnútornou organizáciou.

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. sa v referáte *História budovy U dvoch levov. Od myšlienky k realizácii (1922 – 1925)* podrobne venoval plánom i postupu výstavby budovy KR PZ v Bratislave, v ktorej sa konferencia odohrávala. Prvé rokovania o budove Policajného riaditeľstva na Námestí slobody sa uskutočnili už v decembri 1922 a výstavba na základe architektonického návrhu Františka Krupku (1885 - 1963) bola povolená Ministerstvom verejných prác v júni 1924.

Záverečný príspevok pplk. v. v. Mgr. Petra Steina *Príbeh policajta, ktorý volal na „nesprávny“ hrad* sa týkal príslušníkov protektorátnej polície, ktorí boli prítomní na mieste atentátu na Reinharda Heydricha v roku 1942. Autor poukázal tiež na knihu spomienok *U obetovaného prezidenta* zamestnanca kancelárie Emila Háchu Josefa Klimenta.

Konferencia bola následne ukončená s prisľubom organizátorov, že sa bude konať aj v nasledujúcom roku.

Rudolf Manik

VOJENSKÍ MÚZEJNÍCI NA OSLAVÁCH 81. VÝROČIA SNP V BANSKEJ BYSTRICI

Aj tento rok si Slovensko 29. augusta pripomenulo jednu z najvýznamnejších udalostí v našich dejinách. Celostátne oslavy 81. výročia vypuknutia Slovenského národného povstania, ktoré sa konali v areáli Pamätníka SNP v Banskej Bystrici, boli tento rok navyše ozvláštnené aj o pripomienku 70. výročia vzniku Múzea SNP.

Oslavy začali tradičnou pietnou spomienkou a aktom kladenia vencov najvyššími štátnymi a vládnyimi predstaviteľmi pri soche Obete varujú v areáli Múzea SNP, po ktorom nasledoval slávnostný program s príhovormi najvyšších ústavných činiteľov. Pre návštevníkov podujatia bol pripravený bohatý program, ktorého súčasťou bola aj slávnostná vojenská prisaha približne 400 kadetov. Rozsiahly priestor v parku v okolí pamätníka zaplnili Kluby vojenskej histórie, dynamické i statické ukážky vojenskej techniky ale aj rôzne stánky rezortu obrany, medzi ktorými nechýbal napr. regrutačný stan OS SR, stánok Národných obranných síl, VŠC Dukla Banská Bystrica či Vojenské lesy a i. V poobedných hodinách si mohli návštevníci podujatia v parku pod Pamätníkom užiť rôzne kultúrne vystúpenia slovenských umelcov. Milovníci vojenskej histórie mohli navštíviť aj stan SNP, v ktorom boli prezentované dobové fotografie, doplnené o zaujímavú prednášku etnologičky Kataríny Nádasekej na tému vzniku a pôvodu partizánskych piesní. Súčasťou programu boli aj prezentačné stánky troch celoslovenských múzeí – Slovenského národného múzea, Múzea SNP a Vojenského historického ústavu – Vojenského historického múzea (VHÚ – VHM).

VHÚ prispel k programu viacerými už spomenutými aktivitami. Okrem stanu SNP, na realizácii ktorého sa podieľali aj vojenský historici z VHÚ, najmä prostredníctvom prezentačných stanov VHM Piešťany a VHM Svidník. Vojenský múzejníci predstavili návštevníkom podujatia ukážky ručných palných zbraní zo zbierok oboch oddelení VHM, a tak im priblížili vývoj výzbroje našich vojakov počas prvej a druhej svetovej vojny. Súčasťou prezentácie boli aj tri veľkorozmerné zbierkové predmety – raketomet vz. 51, strela 10M na podvozku MTLB a 30 mm protiletadlový dvojkanón vz. 53/59 (Jašterka), ktoré rovnako vzbudili veľký záujem. Ich prepravu zabezpečovali príslušníci z 53. práporu poľných služieb Hlohovec.

Cieľom VHÚ bolo dôstojne si pripomenúť aj takouto formou význam Slovenského národného povstania ako jedného z najvýznamnejších prejavov odporu proti nacizmu v európskom priestore a vzdať hold odvahe mužov a žien, ktorí sa do tohto boja za slobodu zapojili.

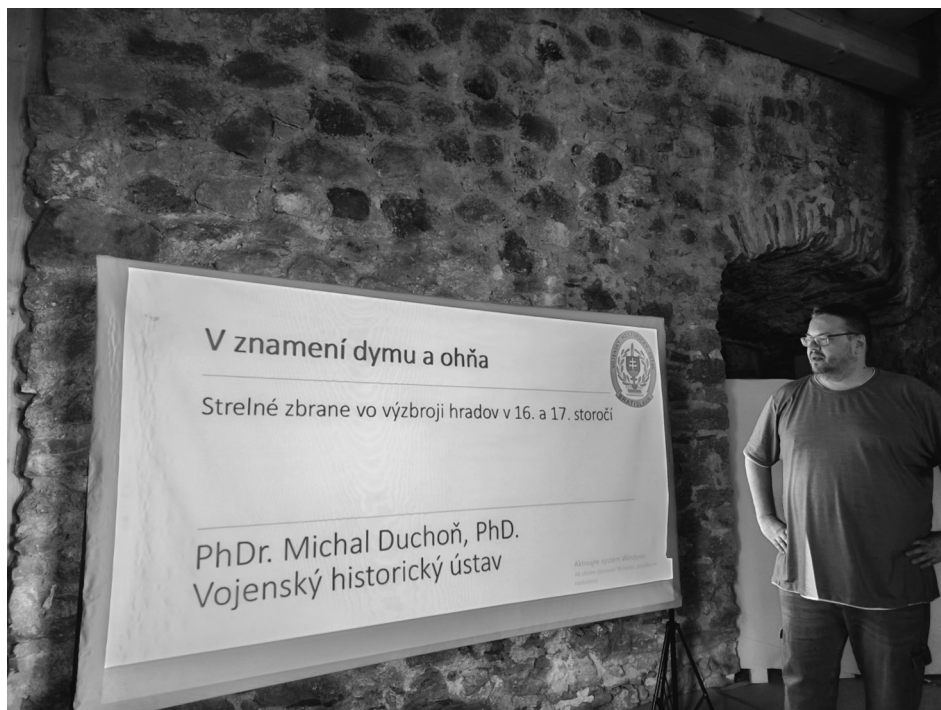
Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 03. 09. 025

ÚČASŤ VOJENSKÉHO HISTORIKA NA DNI OTVORENÝCH DVERÍ NA LIETAVSKOM HRADE

Občianske združenie na záchranu Lietavského hradu usporadúva každý rok v septembri deň otvorených dverí, kde má svoje miesto aj blok populárno-náučných prednášok venovaných dejinám, archeológii a pamiatkovej starostlivosti. Na tohtoročnom dni otvorených dverí v sobotu 6. septembra vystúpil vedecký pracovník Vojenského historického ústavu PhDr. Michal Duchoň, PhD. s prednáškou venovanou strelným zbraňam používaným na hradoch v období 16. až 17. storočia. V zrekonštruovaných priestoroch kastelánskej izby sa záujemcovia o vojenské dejiny tak mohli dozvedieť informácie o začiatkoch používania palných zbraní v Európe a aj na Slovensku. Na základe zachovaných hradných inventárov poukázal na obranné možnosti a tiež na najčastejšie druhy používaných palných zbraní na našich hradoch. V poslednej časti prednášky sa zameriaval na vybrané obliehania hradov na Slovensku v 16. storočí. V rámci programu podujatia mali návštevníci možnosť zažiť živé ukážky delostreľby a najmä najmenší diváci si mohli vyskúšať obsluhu katapultu či obliehacieho prahu, ktoré pripravil Historický spolok sv. Šebastiána.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 11. 09. 2025

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do *Vojenskej histórie* posielajte v textových editoroch **Word**. Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu Word vkladaním poznámok/ odkazov pod čiarou – nie mechanickým spôsobom.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku. Zoznam je potrebné štruktúrovať podľa typu zdroja na:

- „Archívne pramene“;
- „Publikované pramene“;
- „Dobová tlač“;
- „Monografie a zborníky ako celok“;
- „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“;
- „Internetové zdroje“.

K štúdiu je potrebné pripojiť **abstrakt** (v slovenčine, do 10 riadkov), **5 kľúčových slov** v slovenskom jazyku; **resumé** v slovenčine v rozsahu cca jednej normovanej strany. Prosíme zaslať **osobné údaje** o autorovi/autorke: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a digitálne identifikačné číslo ORCID. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa posila **bez zalamovania a špeciálnych úprav**, odstavce bez tabulátora. Písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. V prípade citácií prameňov sa text píše kurzívou, pri citovaní sekundárnej literatúry bez kurzívy. Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10.

Obrazové prílohy poprosíme zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (Excel).

Rozsah príspevkov

Rozsah **štúdií** by mal mať minimálne 27 000 znakov (15 normostrán) a maximálne 72 000 znakov (40 normostrán) vrátane poznámkového aparátu a medzier.

Recenzie môžu byť v rozsahu od 7200 (4 normostrany) do 27 000 znakov (15 normostrán). **Anotácie a správy** majú mať rozsah do 5400 znakov (3 normostrany).

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať kompletnú bibliografickú informáciu o diele.

Citačná norma STN ISO 690

Základnou citačnou normou je **STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy**.

Všeobecné pravidlá

Jazyk. Väčšina údajov pre bibliografický odkaz sa uvádza v *jazyku citovaného dokumentu*, pretože sa preberá z citovaného dokumentu. Existujú však aj výnimky v prípade údajov, ktoré nepreberáme priamo z informačného zdroja, ale ich dopĺňame: rozsah strán, formát a typ nosiča, dostupnosť, údaj o citovaní. Tieto údaje zaznamenávame v jazyku citujúceho dokumentu (slovenčine).

Príklady:

- anglický zdroj: MORGAN, Philip. Studying Fascism from the Particular to the General. In: *East Central Europe*, 2010, Vol. 37, s. 334 – 337. [v slovenčine údaj o stranách]

- nemecký zdroj: LIEB, Peter. Täter aus Überzeugung? Oberst Carl von Adrian und die Judenmorde der 707. Infanteriedivision 1941/1942. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jg. 50, Heft 4, s. 523 – 557. Dostupné na: « https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_4_1_lieb.pdf ». [v slovenčine údaj o stranách a dostupnosti]

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz.

Zdroj, ktorý bol už v texte citovaný, uvádzame v skrátenej podobe obsahujúcej údaje:

priezvisko, skrátený názov diela, strana.

Príklady:

LIEB, *Täter aus Überzeugung?*, s. 526.

MORGAN, *Studying fascism*, s. 336.

Názvy zdrojov ako celkov sa píše kurzívou. Pri častiach z tradičných informačných zdrojov uvádzame kurzívou názov hostiteľského informačného zdroja.

Ak nie je **vydavateľ** známy, použije sa medzinárodne zrozumiteľný tvar [s. n.].

Ak nie je uvedený **rok** vydania, ale vieme si ho odvodiť, uvedieme ho v hranatých zátvorkách [1980], ak nie je možné rok vydania dohľadať, uvedieme [s. a.].

Ak nie je uvedené **miesto** vydania, uvedieme [s. l.].

Ak sa vyskytne **viac vydavateľstiev** s rozličným rokom vydania, zápis je: Blackburn, 1998; Oxford University Press, 2003.

Na vymedzenie časového, dĺžkového, rozsahového aspektu sa používa **pomlčka** ako znamienko vety. Príklady: v rokoch 1848 – 1865, dosah 200 – 300 metrov, 15 – 20 mužov, na stranách 238 – 239.

ISBN a ISSN uvádzame až v záverečnom zozname literatúry, nie v poznámkach pod čiarou.

Bibliografický odkaz končí vždy bodkou, aj ak je posledným údajom dostupnosť online zdroja.

Ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri **online zdrojoch** uvádzame „Dostupné na:“ a hyperlink ako https alebo https URI, napr. Dostupné na: « <https://www.ustrcr.cz/uvod/doba-nesvobody-1938-1945/nemecke-bezpecnost-ni-a-represivni-slozky/>».

Dátum citovania/zobrazenia/sprístupnenia je povinný len pre tzv. dynamické online informačné zdroje, tzn. pre zdroje, ktoré menia (aktualizujú, revidujú) svoj obsah, príp. ho dopĺňajú (= zdroje na pokračovanie). Príklad zápisu: [cit. 12. 12. 2023].

Vzory bibliografických odkazov

Archívne pramene

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, č. 447 291, štátny tajomník Zahraničného úradu Ernst von Weizsäcker nemeckému konzulovi v Bratislave 17. 3. 1939.

Archív Múzea SNP, f. XII (Dokumenty memoárového charakteru), S 490/93, Xerokópia spomienok, Alfréd Rusnák /Rosenbaum/: VI. pracovný tábor, Hajfa, október 1977, s. 18.

Národný archív Praha (NA), f. 136 – Auswertiges Amt Berlin, sig. 136-71-3, č. 588 785-6, nočná služba 23/24. 3. 1939 – záznam hovoru s Abwehrstelle des OKW, Gruppe I.

Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN), f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, č. 626 803, č. 627 023-35, správa o činnosti DHM od apríla do septembra 1940.

Magyar Országos Levéltár Budapest (MOL), P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800 – 1851. A Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Inclutae Familiae Kossuth de Udvard.

Príklad na citovanie **telefonického rozhovoru**:

STRMEŇ, Vladimír – VARGA, Peter. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor. 10. 10. 2015, 10:25.

Publikované pramene

BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRAS, Peter (eds.). *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2004. 120 s. ISBN 80-89169-02-3.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska 1387 – 1526. Zv. I/3*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 352 s. ISBN 978-80-89523-25-2.

TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Preložil Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985. 552 s.

Príklady na citovanie **mapy**:

BAŇACKÝ, Vladimír – SABOLA, Anton. *Geologická mapa Záhorskej nížiny*. 1 : 50 000. Kartografický ústav, 1973. 500 x 420 mm.

Príklad na citovanie zaznamenaného telefonického rozhovoru:

NIXON, Richard Milhous – COLSON, Charles. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor; online. 18. 7. 1972, 07:58- 08:18. Prepis dostupný na: «https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/forresearchers/find/tapes/watergate/trial/exhibit_01.pdf». [cit. 19. 11. 2022].

Dobová tlač

Výcviková dštojnici Hlinkovej gardy. In: *Slovák*, 1938, 18. decembra, č. 288, s. 1. *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1931, roč. 5, 30. októbra, č. 7 – 10, s. 14.

Monografie a zborníky ako celok

ZAŤKOVÁ, Jana. *Zabudnutí vojaci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava 1914 – 1918*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 175 s. ISBN 978-80-89523-21-4.

HOLEC, Roman. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava : Albert Marenčin, 2020. 368 s. ISBN 978-80-569-0588-3.

Kapitoly v monografiách, štúdie a články

ČAPLOVIČ, Miloslav. Milan Rastislav Štefánik. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica a kol. *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*. Praha : Historický ústav, 2015, s. 145 – 159. ISBN 978-80-7286-259-7.

CHORVÁT, Peter. „Die Katze muss weg!“ Odchod českého obyvatelstva zo Slovenska 1938. In: *Právněhistorické studie*, 2018, roč. 48, č. 2, s. 75 – 92. ISSN 0079-4929.

MEDVECKÝ, Matej. Československí vojenská diplomati po skončení 2. svetovej vojny. In: BILNAR, Aleš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany, 2020, s. 275 – 286. ISBN 978-80-7582-353-3.

Elektronické zdroje

SKRAMOUŠSKÝ, Jan. *Pušky rakousko-uherské branné moci – 1. díl*. Zverejnené 2. 3. 2015. Online. Dostupné na: «<https://www.vhu.cz/pusky-rakousko-uherske-branne-moci-1-dil/>».

SCULLION, Séan F. *Continuing the fight: Three anarchists from Spain in the British army, 1939 – 1945*. Online. Dostupné na: «<https://freedomnews.org.uk/2023/08/07/continuing-the-fight-three-anarchists-from-spain-in-the-britisharmy-1939-1945/>» [cit. 9. 11.2023].

Príklad na citovanie podcastu:

OLIVER, Zajac – VALENT, Jaroslav. *Napoleon svojich súperov ničil s mechanickou presnosťou*. Podcast. SME, zverejnené 5. 11. 2023. Dostupné na: «<https://podcasty.sme.sk/c/23240172/napoleon-svojich-superov-nicil-s-mechanicou-presnostou.html>». [cit. 3. 3. 2024].

Príklad na citovanie blogu:

STEHLÍK, Michal. *Zápotocký a válečné zločiny? Mezi fámou a realitou*. Blog. Zverejnené: 19. 3. 2021. Dostupné na: «<https://blog.aktualne.cz/blogy/michal-stehlik.php?itemid=39313>». [cit. 4. 8. 2022].

Príklad na citovanie online mapy:

GIS mesto Nitra. Mapa; online. Verzia 0.0.5.1. [s. n.]. Dátum aktualizácie 23. 04. 2019. Dostupné na: «<https://gis.nitra.sk/>». [cit. 25. 8. 2022].

GOOGLE. Google maps. Online. 2023. Dostupné na: «<https://www.google.sk/maps/@48.3125969,18.0182667,12z?hl=sk>». [cit 25. 2. 2023].

Príklad na citovanie príspevku na sociálnej sieti:

POST BELLUM SK. *Ďalší pokus o odkúpenie Tisovho domu*. Príspevok na Facebooku. Zverejnené 22. 4. 2024. Dostupné na: Facebook «<https://www.facebook.com/postbellumsk>». [cit 25. 4. 2024].

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 3/2025

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave

v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Kontaktná adresa: miloslav.caplovic@vhu.sk

Redakcia časopisu: Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD.,
PhDr. Katarína Mináriková

Jazyková redakcia: Mgr. Tamara Janecová, PhD.

Kontaktná adresa redakcie: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: Pavla Takácsová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Milena Balcová (podpredsedníčka) – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; prof. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno, Česká republika; PhDr. Viera Jurková – Vojenský historický ústav-Vojenské historické múzeum, Piešťany; Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava; PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice; doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. – Bratislava; PhDr. Michal Schvarc, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. PhDr. Marek Syrný, PhD. – Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica; plk. v. v., PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Marian Uhrin, PhD. – Múzeum SNP, Banská Bystrica

Medzinárodná redakčná rada: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Uniwersytet Warszawski, Varšava; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e. v. Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

Scopus

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Index Copernicus (ICI)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Schválené do tlače dňa: 29. septembra 2025

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314 (print), 1338-7154 (pdf)

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Námestie generála Viesta 2, Bratislava

Predná strana obálky: Fotografia z osláv 1. výročia víťazstva nad fašizmom v Košiciach.

Na snímke defilé príslušníkov československej armády na Hlavnej ulici 9. mája 1946.

(Foto: VHÚ-VHA Bratislava).